మాతృశ్రీ తరిగొండ వెంగమాంబ కృతుల పరిశీలనము

ఆచార్య కె.జె. కృష్ణమూర్తి

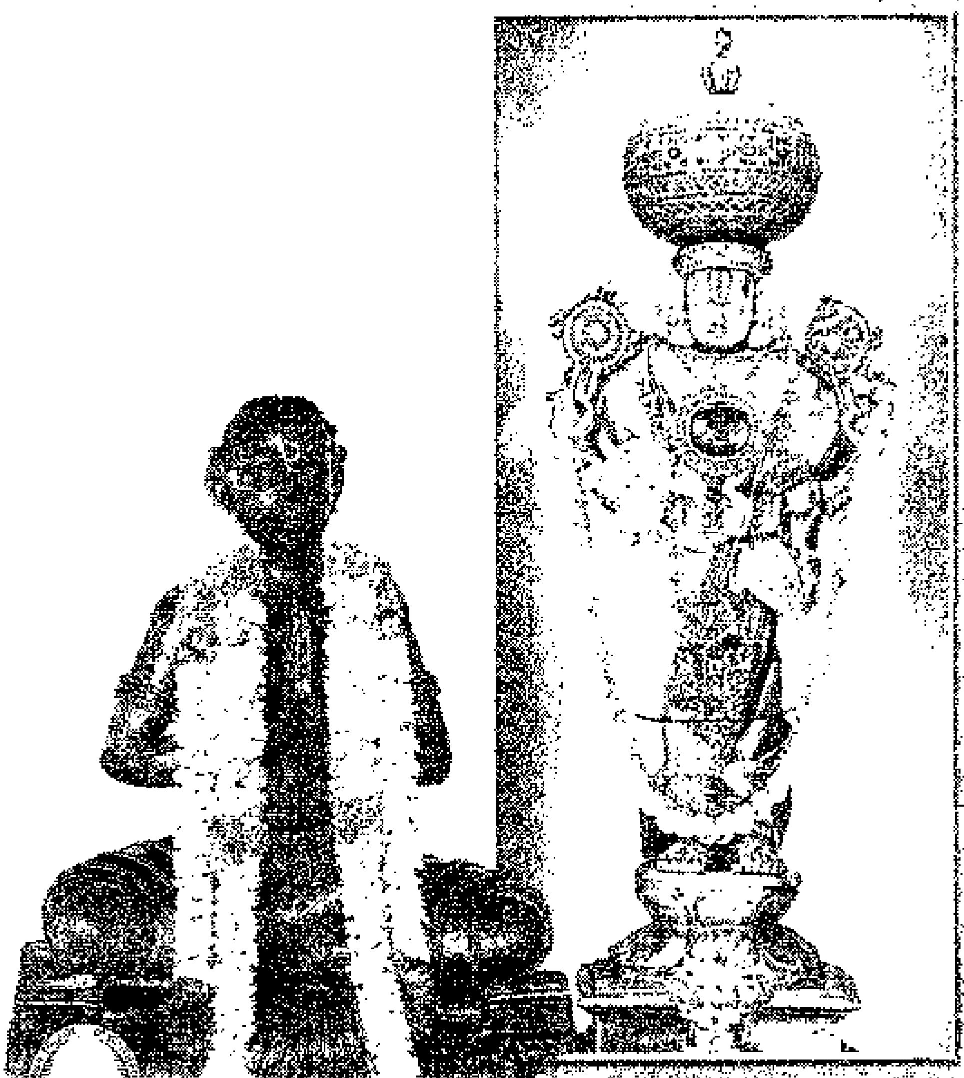

ప్రచురణ

తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానములు, తిరుపతి

మాతృశ్రీ తరిగొండ వెంగమాంబ కృతుల పరిశీలనము

(సిద్ధాంతగ్రంథము)

సాధారణ సంపాదకుడు

బి.యస్. రెడ్డి (భూమన్)

సంచాలకులు, తరిగొండ వెంగమాంబ వాఙ్మయప్రాజెక్ట్

"శ్వేత" తి.తి.దే. తిరుపతి

రచయిత : ఆచార్య కె.జె.కృష్ణమూర్తి

తరిగొండ వెంగమాంబ వాఙ్మయప్రాజెక్ట్

"శ్వేత" తి.తి.దే. తిరుపతి

ప్రచురణ

కార్యనిర్వహణాధికారి

తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానములు, తిరుపతి.

2008

MĀTṚŚRĪ TARIGOṆḌA VEṄGAMĀMBA KṚTULA PARIŚĪLANAMU

(Ph.D., Thesis)

Author:
Prof. K.J.Krishnamoorthy
Tarigoṇḍa Veṅgamāmba Vāṅmaya Project
"SVETA",T.T.D., TIRUPATI.

TTD "SVETA" Religious Publications Series No.

©All Rights Reserved

Second Edition: 2008
Copies : 1000

Published by
K.V.RAMANACHARY,I.A.S.,
Executive Officer,
Tirumala Tirupati Devasthanams,
TIRUPATI-517 507

Printed at
TTD.Press, Tirupati.

ఓం నమో వేంకటేశాయ

* ముందుమాట *

భూమన కరుణాకర రెడ్డి 15-07-2008.

అధ్యక్షులు.

తి. తి. దేవస్థాన పాలకమండలి,

తిరుపతి.

శ్రీవేంకటేశ్వరస్వామిని ఉద్దేశించి రచనలను వెలయించిన సారస్వత మూర్తుల్లో తాళ్ళపాక అన్నమాచార్యుల అనంతరం పేర్కొనదగిన మహాకవయిత్రి మాతృశ్రీ తరిగొండ వెంగమాంబ. అన్నమాచార్యులవలె సహస్ర మాస జీవియై విరాజిల్లిన ఈ భక్త కవయిత్రీ శిరోమణి పదునెనిమిది గ్రంథాలను రచించి, శ్రీవారికి సాటిలేని సాహితీ సేవలను నిర్వర్తించి చరితార్థురాలయింది.

వెంగమాంబ రచించిన రచన లన్నింటిలోనూ అగ్రగణ్యమైనది 'శ్రీవేంకటాచల మాహాత్మ్యము'. ఈ పద్యకావ్యం కవయిత్రి లేఖినినుండి అవతరించిననాటినుండి తిరుమల పుణ్యక్షేత్ర మహిమలను గూర్చి, కలియుగ ప్రత్యక్షదైవంగా అచ్చట వెలసియున్న శ్రీనివాసుని ప్రభావాన్ని గూర్చి, తిరుచానూరులో నెలకొనియున్న అలమేలుమంగమ్మ (వీరలక్ష్మి) అమ్మవారిని గురించి ఆంధ్రావనిలో విపులంగా ప్రచారం కావించటంలో సార్థకమై వరలుతున్నది.

తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానముల యాజమాన్యం ఈ "కవితా తపస్విని" తిరుమలయందు నిర్వహించిన సాహితీ సేవను, ముత్యాలహారతి లాంటి కైంకర్య విశేషాలను దృష్టిలో నిడుకొని, ఇటీవల రెండేళ్ళక్రితం "మాతృశ్రీ తరిగొండ వెంగమాంబ వాఙ్మయ ప్రాజెక్టు"ను ఏర్పరచింది. ఈ ప్రాజెక్టు నిర్వహిస్తూవున్న పలురకాల సాహిత్య,

సాంస్కృతిక కార్యక్రమాలవల్ల వెంగమాంబ వాఙ్మయ ప్రశస్తి ఈనాడు విశ్వవ్యాప్తమై విరాజిల్లుతూవుంది.

శ్రీవేంకటనాథుని సన్నిధిలో కవయిత్రీమతల్లిగా వర్ధిల్లిన వెంగమాంబగారి రచనలపై తొలుదొలుత రచింపబడిన పరిశోధనగ్రంథం ఈ "మాతృశ్రీ తరిగొండ వెంగమాంబకృతుల పరిశీలనము". ఈ గ్రంథం తి.తి.దేవస్థానముల ఆర్థిక సహాయంతో 1983లో ప్రథమతః ముద్రింపబడింది.ఈ సిద్ధాంతం గ్రంథం ఇకమీదట ఈ రంగంలో ఇతోఽధికంగా పరిశోధన కొనసాగించే విద్యార్థినీ, విద్యార్థులకు, తదితరులకు కరదీపికగా ఉండగలదు. ఈ ఉదాత్త ఆశయంతోనే ఇన్నేళ్ళ పిమ్మట తి.తి.దే. దీనిని పునర్ముద్రిస్తున్నది. ఈ వాఙ్మయ ప్రాజెక్టులో పరిష్కర్తయై యున్న రచయిత ఆచార్య కె.జె.కృష్ణమూర్తిగారిని ఈ సందర్భంలో అభినందిస్తున్నాను. ఈ వాఙ్మయ ప్రాజెక్టు ఇలాంటి రచనలను ఇంకా అనేకం ప్రకటించగలదని ఆశిస్తున్నాను.

సదా శ్రీవారి సేవలో

భూమన కరుణాకర రెడ్డి

* సారమొనాట *

కె.వి.రమణాచారి, ఐ.ఏ.ఎస్., 22-07-2008.

కార్యనిర్వహణాధికారి,

తి.తి.దేవస్థానములు,

తిరుపతి.

'ఆనందనిలయు'డయిన తిరువేంకటనాథదేవుణ్ణి భక్తిసౌరభాలు వెదచల్లే కావ్యకుసుమాలతో అపూర్వంగా ఆరాధించి తరించిన మహిత సాహితీమూర్తి మాతృశ్రీ తరిగొండ వెంగమాంబ. ఈ కవయిత్రీ శిరోమణి సృజించిన సారస్వతంయొక్క వైశిష్ట్యాన్ని గుర్తించిన తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానం ఇటీవలి కాలంలో ఈ "కవితాతపస్విని" పేరిట ఒక వాఙ్మయ ప్రాజెక్టును 'శ్వేత' భవనంలో నెలకొల్పింది.

ఈ ప్రాజెక్టు ద్వారా వెంగమాంబగారి ముద్రితాముద్రిత రచనలను చక్కగా పరిష్కరించి పీఠికలతో ప్రచురించటం, ఈ భక్తకవయిత్రి భాషా సాహిత్యాలపై సదస్సులను జరుపటం, హరికథలు, సంగీత సమావేశాలు - ఇత్యాది సాంస్కృతిక కార్యక్రమాల నిర్వహణలవల్ల వెంగమాంబ వాఙ్మయ విశిష్టత ప్రపంచానికి విశదంగా వెల్లడయ్యింది. 'శ్వేత' సంస్థ సంచాలకులు శ్రీ 'భూమన్'గారి దీక్షాదక్షతలు ఇందులకు ముఖ్యకారణం!

తి.తి.దేవస్థానం - తాళ్లపాక అన్నమాచార్యాదుల కృతులపై పరిశోధనా వ్యాసంగాన్ని ప్రోత్సహించిన విధంగానే - తరిగొండ వెంగమాంబ రచనల పరిశోధన విషయమై విశ్వవిద్యాలయాల్లోని అర్హులైన విద్యార్థిసీ. విద్యార్థులకు నెలసరి పారితోషికాలను ప్రకటించింది. ఈ నిర్ణయం ఈ రంగంలో కృషి చేసే వారందరికీ శుభ వర్తమానం!

"మాతృశ్రీ తరిగొండ వెంగమాంబ కృతుల పరిశీలనము" - అనే ఈ పిహెచ్.డి. సిద్ధాంతగ్రంథం తి.తి.దేవస్థానముల ఆర్థిక సాహాయ్యంతో 1983లో ముద్రితమైంది. ఇది ఈ రంగంలో పరిశోధన (Research) కొనసాగింపదలంచేవారికి మార్గదర్శకంగా ఉంటున్నది. ఇందువల్ల తి.తి.దేవస్థానంల ఈ గ్రంథాన్ని ప్రచురించటానికి ఆమోదించింది.

ఇలాగే, ఈ ప్రాజెక్టు అచిరకాలంలో తరిగొండ వెంగమాంబగారి తదితర రచనలను, సాహితీ సదస్సులకు సంబంధించిన వ్యాస సంకలనాలను, సంచికలను, తులనాత్మక పరిశీలనలను, శబ్దసూచికలు (concordances) మొదలైనవాటిని క్రమేణ ప్రచురించగలదని ఆశిస్తున్నాను.

సదా శ్రీనివాసుని సేవలో

కె.వి. రమణాచారి

* అభినందన *

"భూమన్" 01-07-2008.

సంచాలకులు,

మాతృశ్రీ తరిగొండ వెంగమాంబ వాఙ్మయప్రాజెక్టు,

"శ్వేత", తి. తి. దేవస్థానములు, తిరుపతి.

"మాతృశ్రీ తరిగొండ వెంగమాంబ కృతుల పరిశీలనము" - అనే ఈ గ్రంథం ఈ కవయిత్రి రచనలపై తొలుదొలుత వెలువడిన పిహెచ్.డి. సిద్ధాంతగ్రంథం. ఈ పరిశోధన గ్రంథం తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానముల ఆర్థిక సాహాయ్యంతో 1983లో ప్రథమంగా ప్రచురితమయింది. మళ్లీ ఇప్పుడు - అనగా ఇరవైయైదేళ్ల తరువాత తి.తి.దేవస్థాన ప్రచురణగా వెలుగుచూస్తూవుంది.

తాళ్లపాక అన్నమాచార్యుల సారస్వతంవలెనే తరిగొండ వెంగమాంబ వాఙ్మయంకూడా వేంకటేశ్వరుని అనుగ్రహంచేతనే ఆవిర్భవించింది కావడంవల్ల, ఈ వాఙ్మయంయొక్క విశిష్టతనూ, ప్రాముఖ్యాన్నీ గుర్తించిన తి.తి.దే. యాజమాన్యం రెండేళ్లక్రితం 2006లో ఈ భక్త కవయిత్రి పేరిట ఒక వాఙ్మయ ప్రాజెక్టును "శ్వేత" భవనంలో పాదుకొల్పింది. అప్పటి నుండి ఈ కవయిత్రియొక్క ముద్రిత, అముద్రిత రచనలను ఈ ప్రాజెక్టు పక్షాన చక్కగా పరిష్కరించి ప్రకటించడం జరుగుతున్నది.

అన్నమయ్యలాగానే వేంకటేశ్వరస్వామికి అంతరంగిక భక్తురాలయినందువల్ల ఈ మహాకవయిత్రి రచనలపై పిహెచ్.డి. నిమిత్తమై పరిశోధన సాగించే విద్యార్థినీ, విద్యార్థులకు ప్రోత్సాహకరంగా టి.టి.డి. ఇటీవల నెలసరి పారితోషికాన్ని సైతం ప్రకటించింది! అలాంటి

అభ్యర్థులకు ఈ సిద్ధాంతగ్రంథం అందుబాటులో ఉంటే, ఈ రంగంలో మార్గదర్శకంగా ఉంటుందనే అభిప్రాయంతో తి.తి.దే. అధికారులు ఈగ్రంథాన్ని ఈ ప్రాజెక్టు పక్షాన ప్రచురించటానికి సమ్మతించారు. ఇది ఎంతో ముదావహమైన విషయం!

రచయిత కె.జె.కృష్ణమూర్తి అనాడు తనకు లభించిన ఆకరాలను అన్నింటిని చక్కగా వినియోగించుకొని, ఈ సిద్ధాంత గ్రంథాన్ని పది ప్రకరణాలుగా సమకూర్చియున్నాడు. ఈతని కృషికి కీ.శే. ఆచార్య జీరెడ్డి చెన్నారెడ్డి, ఆచార్య జి.యన్.రెడ్డి - లాంటి విద్యావేత్తల ఆశీస్సులూ, అండదండలూ తోడుకాగా, ఈ పరిశోధన గ్రంథం ఈవిధంగా రూపొందింది.

ఈ గ్రంథం మాతృశ్రీ తరిగొండ వెంగమాంబ సృజించిన భాషా, సాహిత్యాలపై, ఆమె ప్రకటించిన తాత్త్విక విషయాలపై - వాఙ్మయ ప్రపంచంలో ఇతోఽధిక పరిశోధనను ప్రోత్సహింపగలదని విశ్వసిస్తున్నాను. ఈ వాఙ్మయ ప్రాజెక్టులో పరిష్కర్తగా ఉద్యోగిస్తూవున్న ఈ రచయితను అభినందిస్తున్నాను.

భూమన్

Prof. J. Chenna Reddy, M.A., PH.D.,

RETIRED PROFESSOR

(Sri Venkateswara University)

533, Balaji Colony,

TIRUPATI - 517502.

ఆశీస్సు

డా॥ కె.జె.కృష్ణమూర్తిని అతని విద్యార్థిదశనుండియు నే నెఱుగుదును. అతడు నాకు శిష్యప్రాయుడు. అతని వైదుష్యమును గూర్చిగాని, ఇతోఽధిక జ్ఞానముపార్జనకృషినిగూర్చి గాని ఎవరును సందేహింపరు. నే నిచట వానినిగూర్చి కీర్తింప నక్కఱ లేదు. అతనితో పరిచయము గల ఏ ఒక్కరును ఆ విషయమున ఏకీభావము కలవారే. డా॥ కృష్ణమూర్తి నాకు సహాయకుడుగా నాలుగేండ్లపాటు ప్రాచ్యపరిశోధనాలయమునందు పనిచేసియున్నాడు.

ఇప్పుడు డా॥ కృష్ణమూర్తి ప్రేమతో నా కిచ్చిన "తరిగొండ వెంగమాంబ కృతులు-సవిమర్శకపరిశీలనము" అను గ్రంథమును శ్రద్ధగా రెండవసారి సాంతముగా జదివితిని. ఇందతని కృషి అద్వితీయము. వెంగమాంబను విదుషీమణిగా, మహాయోగినిగా, పరమభక్తురాలుగా గుర్తించి, ఆ యా గుణములను ఆమెయందు సప్రమాణముగా నిరూపించిన ధన్యజీవి కృష్ణమూర్తి. ఆమెయందలి పై గుణము లెవ్వియు ప్రశస్తి కెక్కకపోవుటకు కారణముల నూహించిన, మనమెంతో సిగ్గుపడవలసి వచ్చును. వాఙ్మయచరిత్రకారులు స్త్రీ యను కారణముననో - మఱెందుకో - ఆమె సాహితీవిశిష్టతనుగూర్చి యెక్కువగా చర్చింపలేదు. ఆ కారణముచేతనే ఆమె వాఙ్మయములో చాలభాగము అముద్రితముగనో - ముద్రితమైనను - అనాదృతముగనో ఉండిపోయినది.

డా॥ కృష్ణమూర్తి మిక్కిలిశ్రమ కోర్చి మదరాసు, బెంగుళూరు, తరిగొండ పరిసరములలోని వాయల్పాడు మున్నగుచోట్ల పర్యటించి, ముద్రితాముద్రితములైన వెంగమాంబ కృతుల నన్నింటిని - అందును - ఇదివఱకు వెలుగు చూడని 'జలక్రీడావిలాసము'ను సంపాదించుటలో మన అందఱ ప్రశంసకు పాత్రుడైనాడు.

వెంగమాంబ జీవితచరిత్రము వ్రాసినవారు ఎన్నియో మహిమలు, అభూతకల్పనలు ఆమె జీవితమునకు జోడించి, ప్రాయోభావమునకు దూరముగా సంభావ్యము లెవ్వియో, అసంభావ్యము లెవ్వియో తెలియ నీయక సత్యచరిత్రమును మఱుగుపఱచియున్నారు. డా॥ కృష్ణమూర్తి అట్టి అభూతకల్పనలను ప్రక్కకు నెట్టి, కేవల గ్రంథస్థాధారములతో వెంగమాంబ జీవించిన కాలమును అసందిగ్ధములు, సప్రమాణములునైన తిరుగులేని సాక్ష్యాధారములతో నిర్ణయించి, ఆ విషయమున పూర్వము నెలకొనియున్న అపోహములను తాఱుమాఱు చేయుటతో అతని కృషి సార్థకమయి, వాఙ్మయచరిత్రలో ఆ నిగమనము చిరస్థాయిగ నిలిచిపోయినది.

వెంగమాంబ రచించిన కృతులను వివిధప్రక్రియలలో వింగడించి, ఒక్కొక్కవిభాగమును కూలంకషముగా, ఐదుప్రకరణములలో విమర్శించి వాఙ్మయమున వాని వాని స్థానములను చక్కగా ఈ గ్రంథమున డా॥కృష్ణమూర్తి నిర్ణయించియున్నాడు.

వెంగమాంబ నివసించిన స్థలము, పరిసరములనుబట్టి ఆమె వాడిన భాషయందలి వైలక్షణ్యమును సోదాహరణముగా వివరించుటలో అతడు కృతకృత్యుడయ్యెనని చెప్పవచ్చును. ఆమె వాడిన భాష రాయలసీమప్రాంతమందు శిష్టవ్యవహారములో నుండినదనియు, ఆనాడు వాడుకలో నుండి నేటికిగూడ నిఘంటువుల కెక్కనివి, ఎక్కినను భిన్నార్థములలో వాడబడినవి - అగు శబ్దములు, సమాసములు, మాండలికములగు క్రియాపదములు మున్నగున వెన్నియో కల వనియు పరిశోధించి వెలికి దీసి, వానిని సోదాహరణముగా, ఒక ప్రకరణ మంతట ప్రదర్శించెను.

డా॥కృష్ణమూర్తి ఇంతకంటె విలువైన పరిశోధన ఫలితములను జిజ్ఞాసువుల కందించుట కనువైన ఆయురారోగ్యైశ్వర్యములను శ్రీ వేంకటేశ్వరస్వామి అతనికి ప్రసాదించుగాత.

ఇట్లు
సుధీవిధేయ
జిఱెడ్డి చెన్నారెడ్డి.

15-7-1983,
తిరుపతి.

Prof. G.N. Reddy, M.A.,M.LIT.,PH.D.,
PROFESSOR OF TELUGU,
Department of Telugu Studies,
Sri Venkateswara University,
TIRUPATI - 517502.

ప్రశంస

నన్నయనాటినుంచి నేటివరకు తెలుగువాఙ్మయరంగంలో వెలసిన రచయితలకు సంబంధించి ఒక విశేషాన్ని గుర్తించి చెప్పవచ్చు. అది ఏమిటంటే: ప్రాచీనకాలంలో తెలుగురచయిత్రుల సంఖ్య స్వల్పాతిస్వల్పం; ఆధునికకాలంలో అధికం. ఇందుకు కారణం దేశకాలసామాజికపరిస్థితులే. అయినా ఈనాడు తెలుగులో వున్నంతమంది రచయిత్రులు మరే ఇతరభారతీయభాషల్లో లేరు. ఇది అతిశయోక్తిమాత్రం కాదు. అసలు నిజం.

తెలుగుకు నన్నయ ఆదికవి అనుకుంటే, ఆదికవి తర్వాత ఐదువందల సంవత్సరాలకుగాని తెలుగులో ఆదికవయిత్రి అవతరించ లేదు. అలా అవతరించిన తొలితెలుగు కవయిత్రి తాళ్ళపాక తిమ్మాంబ, రాజాస్థానాల్లో కాకుండ తిరుమల శ్రీ వేంకటేశ్వర స్వామిసన్నిధిలో వెలసిన విషయం గమనార్హం. తిమ్మాంబ తర్వాత మనకు కనిపించే ప్రాచీన తెలుగు కవయిత్రులు మొల్లమ్మ, రంగాజమ్మ, ముద్దుపళని మొదలైనవారు. ప్రాచీన తెలుగుకవయిత్రుల్ని ఎంత లెక్క పెట్టినా చేతివ్రేళ్ళ సంఖ్యను మీరిపోరు.

అయితే తెలుగుకవయిత్రుల్లో మగమహాకవులకు సరితూగ గల మహాకవయిత్రి ఉన్నారా? - అని ప్రశ్నిస్తే - ఉన్నారు, ఉన్నది ఒక్కరే; ఆ ఒక్కరే తరిగొండ వెంగమాంబ-అని నిస్సంశయంగా చాటి చెప్పవచ్చు. తరిగొండ వెంగమాంబ శ్రీ వేంకటేశ్వరస్వామి సన్నిధిలో వెలసి తరించిన సాహిత్యమూర్తి; అష్టాదశగ్రంథకర్త్రి; మహాకవయిత్రిగా కీర్తింపదగిన రచయిత్రి. ప్రాచీన తెలుగు కవయిత్రుల్లో ఈమె కడపటి కాంతిదీపం. ఎందుచేతనో తెలుగువాఙ్మయచరిత్రకారుల్లో ఎవ్వరూ వెంగమాంబ విషయంలో న్యాయం చేయలేదు. ఆమె జీవితం ఆసక్తిదాయకం; ఆమె సాహిత్యకృషి అద్భుతావహం; ఆమె కవితాశిల్పం కీర్తనీయం.

తెలుగువాఙ్మయచరిత్రకారులు వెంగమాంబయెడ చూపిన ఉదాసీనతను, ప్రదర్శించిన అన్యాయాన్ని సరిదిద్ది తెలుగుకవుల, కవయిత్రుల పంక్తిలో వెంగమాంబా మహాకవయిత్రికి సముచితస్థానాన్ని

తన పరిశోధనాబలంతో స్థాపించిన ధన్యపరిశోధకులు డా॥కృష్ణమూర్తిగారు. తొలి తెలుగుకవయిత్రి తాళ్లపాక తిమ్మాంబను అపూర్వంగా లోకానికి పరిచయం చేసిన ఘనత కీర్తిశేషులు వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారికి చెల్లుతుంది. తరిగొండ వెంగమాంబ తెలుగులో బహుగ్రంథకర్త్రి అయిన మహా కవయిత్రి అన్న సత్యాన్ని ఆవిష్కరించిన కీర్తి డా॥ కృష్ణమూర్తిగారికి దక్కుతుంది. తాళ్ళపాక తిమ్మాంబ, తరిగొండ వెంగమాంబ లిద్దరూ తిరుమలక్షేత్రనివాస పునీతులు కావడంకూడా దైవికమైన విశేష మనే చెప్పాలి.

డా॥కృష్ణమూర్తిగారు తన గ్రంథానికి పెట్టినపేరు "తరిగొండ వెంగమాంబ కృతులు - సవిమర్శకపరిశీలనము." సాధారణంగా ప్రాచీనకవుల్ని, వారికృతుల్ని గురించి పరిశోధన చేసే విద్యార్థులు - గ్రంథనామం గ్రంథస్థవిషయసూచకంగా వుండాలనే దృష్టితో - ఇటువంటి శీర్షికల్నే ఎన్నుకుంటూ వుంటారు. ప్రాచీన తెలుగు కవులకు సంబంధించి ఇట్టి పరిశోధన చేసే విద్యార్థులకు డా॥ కృష్ణమూర్తిగారి రచన చక్కని నమూనాగా వుండగలదని నా విశ్వాసం. ఎందుచేతనంటే: ఆకరాల సేకరణలో, విషయవిశ్లేషణలో, కృతుల వింగడింపులో, ఉపపత్తుల ప్రదర్శనలో, అభిప్రాయ వ్యక్తీకరణలో విమర్శవిధానంలో, పూర్వాపర సమన్వయంలో, భాషాశైలిలో కృష్ణమూర్తిగారి రచన ప్రశంసార్హమైంది. పరిశోధకుల కుండవలసిన సునిశితదృష్టిని, క్షేత్రపర్యటనాసక్తిని పట్టుదలనుకూడ ఈ గ్రంథం ప్రతిబింబిస్తుంది.

మన విశ్వవిద్యాలయాల్లో పరిశోధకులుగా ముద్రవేసుకొని, నానావస్థలు పడి సిద్ధాంతవ్యాసాలు వ్రాసి సమర్పించి డిగ్రీలు పొందడం ఒకయెత్తు; వాటి ప్రచురణ ఒకయెత్తు. త్రిశతిసంఖ్యను సమీపిస్తున్న తెలుగుసిద్ధాంతవ్యాసాల్లో ముద్రణ భాగ్యానికి నోచుకొన్నవి చతుర్దశిని మించి వుండవు. ఉత్తమములైన కొన్ని సిద్ధాంత వ్యాసాలు పాఠకలోకాతీతాలుగా వుండిపోవడం శోచనీయం. ఇట్టి పరిస్థితుల్లో కృష్ణమూర్తిగారి రచన ముద్రణ పొందడంకూడా ప్రశంసనీయమే. ఈ గ్రంథం సహృదయ విమర్శకుల, పాఠకుల, పరిశోధకుల ఆదరణ పొందగలదని నా దృఢవిశ్వాసం.

12-8-1983,

తిరుపతి. -జి.యన్. రెడ్డి.

పీఠిక

ఆంధ్రవాఙ్మయమున విలసిల్లిన కవయిత్రులలో తరిగొండ వెంగమాంబ దొక విశిష్టస్థానము. ఆమె వెలయించిన కృతులు సంఖ్యాధిక్యమును బట్టియే కాక, కవితా వైశిష్ట్యముచేతను పేరెన్నిక గన్నవి. వాటిపై నేటివరకు సవిర్శక మగు పరిశీలనము వెలువడక పోవుటకు కారణములు మూడు కనబడుచున్నవి:

1. తెనుగున ఇంతవరకు వెలువడిన వాఙ్మయచరిత్ర గ్రంథములలో తరిగొండ వెంగమాంబ సాహితీ విశిష్టతను గూర్చి చర్చించినవి చాల అరుదుగా నుండుట.

2. ఆమె సృజించిన వాఙ్మయరాశిలో అధికభాగము అముద్రిత, అజ్ఞాతస్థితిలో నుండుట.

3. ఆమె రచనలు కొన్ని ఒకప్పుడు ముద్రితము లైనను. అచ్చు తప్పులచే 'అపరూపము' లైన ఆ గుజిలీప్రతులుసైతము, ఈనాడవు రూపములై, అందుబాటులో లేకపోవుట.

పైన పేర్కొన్న కారణముల మూలముగా ఏర్పడిన ప్రతికూలతను అధిగమించి వెంగమాంబ కీర్తి వాఙ్మయజగత్తున ప్రకాశించుచుండుటకు ఆమె సారస్వతమూర్తి మత్త్వమే (Literary Personality) ముఖ్య హేతువు.

ఈ మహాకవయిత్రి కృతులను విషయముగా గైకొని ఈ పరిశోధన గ్రంథమును రచించుటలో పూర్వరంగముగా నమకూడిన పరిస్థితు లివి:

తెనుగుసాహిత్యపరముగా పరిశోధించుట కనువైన యొక అంశమును సూచింపుడని అస్మద్గురువర్యులు, శ్రీ వేంకటేశ్వర విశ్వవిద్యాలయ ప్రాచ్యపరిశోధనా లయాధ్యక్షులు ఆచార్య జీరెడ్డి చెన్నారెడ్డి గారిని కోరితిని. తోడనే వారు తరిగొండ వెంగమాంబ కృతులపై పరిశోధన సల్పవలసినదని నన్నాదేశించిరి. మఱియు నా అభ్యర్థన మేరకు ఈ పరిశీలనమున నాకు పర్యవేక్షకులుగా నుండుటకు మిగుల వాత్సల్యముతో అంగీకరించిరి.

శ్రీవేంకటేశ్వర విశ్వవిద్యాలయ తెలుగువిభాగాధ్యక్షవర్యులు, సహృదయులు, గురువర్యులు ఆచార్య జి.యన్. రెడ్డిగారు, పరిశోధనా విషయమునుగూర్చి విన్నవింపగా తమ ఆమోదమును దెలిపి, అమూల్యములైన పెక్కు సూచనలను, సలహాల నొసగి, మిగుల వాత్సల్యముతో ప్రోత్సహించిరి.

పై విషయము నుద్దేశించి నేను పరిశోధన కొనసాగించుటకు విశ్వవిద్యాలయాధికారులు అనుమతించి అనతికాలముననే, కాకతాళీయముగా ఈ కవయిత్రి అముద్రిత కృతి యగు 'జలక్రీడావిలాసము' (యక్షగానము)ను కనుగొనుట జరిగినది. ఈమె రచనగా లోక మెఱుగని ఈ యపూర్వకృతి లభించుట శుభసూచనగా నెంచి విషయ సేకరణకు మొదలిడితిని.

ఈ కవయిత్రియొక్క ముద్రితాముద్రితకృతులను సంపాదించు నిమిత్తము, జనశ్రుతిలో నిలిచియున్న ఆమె జీవితచరిత్రాంశములను సేకరించుటకు తరిగొండ ప్రాంతమున సంచరించితిని. ఇందువలన ఆమె కృతులు కొన్ని లభించుటతోపాటు, అనేక విశేషములు తెలియ వచ్చినవి. ముఖ్యముగా కొందరు వృద్ధులను కలియుటవలన ఇతరత్ర లభ్యముకాని పెక్కు నూతనాంశములను సమకూర్చుకొను వీలు కలిగినది. ప్రజా హృదయమున వెంగమయెడ, ఆమె వాఙ్మయమునెడల నెలకొనియున్న నిర్మలభక్తి గౌరవములు చక్కగా అవగతములైనవి.

వెంగమాంబ సారస్వతావిర్భూతికి తావలములై యుండిన తరిగొండ లక్ష్మీనృసింహాలయము, మదనపల్లికి చేరువలో నున్న యోగ భోగసోమేశ్వరాలయము, తిరుమలలో ఈ మహనీయురాలు నివసించిన గృహము (మఠము), ఆమె యనుదినము ధ్యాననిమగ్న యగుచుండిన ఆరామప్రదేశము (తరిగొండమ్మతోట) మొదలగు స్థలములను దర్శించుటవలన కలిగిన అనుభూతి ఆమె రచనల సమ్యగధ్యయనమునకు మిగుల దోహదకారియైనది.

వీలైనపుడెల్ల ఈ కవయిత్రీమతల్లినిగూర్చి తెలుప గల పెద్దలను కర్ణాకర్ణికగా తెలిసికొని, మదరాసు, బెంగుళూరు, జేతంచర్ల మొదలైన

చోటుల నున్న అట్టి పెద్దలతో ఉత్తరప్రత్యుత్తరములను జరిపి, కొన్నిచోట్లకు స్వయముగా వెళ్లి, మఱికొంత అమూల్య సమాచారమును సేకరించితిని. ఇట్లు ఈ పరిశోధనావ్యాసంగమునకు వలసిన 'మూలద్రవ్యము'ను ఒనగూర్చుకొని, పరిశీలనాపూర్వకముగా ఈ సిద్ధాంతగ్రంథ రచనకు పూనుకొంటిని.

ఈ కవయిత్రి కృతులనుగూర్చిన పరిశోధనలో ఇది తొలుతటి దగుటచే, ఈ సారస్వతమూర్తియొక్క జీవితసంగ్రహము ఇందు మొదటిప్రకరణముగా కూర్చబడినది. వెంగమాంబ జీవితముపై వెలువడిన రచనలు దాదాపు ఏడెనిమిది యున్నను, అవన్నియు రంగప్రకాశదాసు ఈ శతాబ్ద్యారంభమున రచించిన 'శ్రీ తరిగొండ వేంకమాంబ చరిత్రము'నకు ఇంచుమించు ప్రతిరూపములే! ఇవన్నియు వెంగమాంబ భక్తిమహిమను ప్రధానీకరించుకొన్నవే యగుటచే, వాటిలో కొన్నిటియందు కొంత అభూతకల్పనయు చోటు చేసికొన్నది. ఈ ప్రకరణమున అట్లు గాక, కృతుల యాధారమున కవయిత్రి జీవితాంశముల కొక అనుపూర్విని నిర్మించి, ఆమె జీవనయాత్రను సాహితీప్రస్థానముతో సముచితరీతిని సమన్వయించుట జరిగినది. ఈ విధముగా ఈ ప్రకరణము కవయిత్రియొక్క సత్యసమ్మత మగు జీవితచిత్రణముగా రూపు దాల్చినది.

ఇందలి రెండవ ప్రకరణము వెంగమ కాలనిర్ణయము. దీనిని ప్రత్యేకప్రకరణముగా పరిగణించుటలో ప్రకృష్టమైన కారణము కలదు. ఈమె కాలమునుగూర్చి ఇంతదనుక సవ్యముగా చర్చింపబడకపోవుట అటుండగా, ఈ కవయిత్రి ప్రధానముగా పందొమ్మిదవ శతాబ్దికి చెందిన దనెడి అపోహ వాఙ్మయప్రపంచమున స్థిరముగా కాలూని యున్నది. ఈ భావన పుణ్యమా యని, ఈ కవితామతల్లి సారస్వతము పండితలోకపు ఔదాసీన్యమునకు కొంతవరకు గుఱి యైనది.

ఇట్లుండగా, ఈ యన్వేషణలో క్రొత్తగా లభించిన చారిత్రక, సారస్వతాద్యాధారముల సాహాయ్యమున ఈ కవయిత్రి జీవితకాలమును సప్రమాణముగా నిందులో నిర్ణయించుట జరిగినది. వెంగమాంబ క్రీ.శ. 1730-'35 సంవత్సరముల మధ్యకాలమున జన్మించి క్రీ.శ.1817

ఈశ్వరసంవత్సరమున పరమపదము నొందినదను ఈ నిర్ణయము ఈమె సారస్వతమునుగూర్చిన సదవగాహనకు మూలకందమై వెలసినది.

మూడవప్రకరణము వెంగమాంబ కృతుల వింగడింపు. ఈ విభజనము 1) కృతులస్థితి (ఉనికి) 2) ఆకృతి (స్వరూప, స్వభావములు) - అనెడు రెండంశములను ప్రధానముగా దృష్టిలో నిడుకొని చేయబడినది. లభ్యములు, అలభ్యములు, ముద్రితములు, అముద్రితములు - అను విభజనము తొలి యంశమునకు, ప్రక్రియ, ఛందస్సు - ఇత్యాదుల ననుసరించిన వింగడింపు మలి యంశమునకు సంబంధించి యున్నవి. మొదటిరకము విభజనమువలన వెంగమ సారస్వతముయొక్క విస్తృతి, విలువ; రెండవరకము విభజనమువలన ఆ సారస్వతముయొక్క వైచిత్రి, వైవిధ్యము-వెల్లడి యగుచున్నవి. కృతిసేకణలో రచయితయొక్క కృషిని సూచించుచున్న ఈ ప్రకరణము, వెంగమ సారస్వతముపై వెలువడ గల భావిపరిశోధనలకు సుకర్యకరమైన 'సూచిక'గా అమరియున్నది.

నాలుగవ ప్రకరణమునుండి యెనిమిదవప్రకరణమువరకు గల యైదు ప్రకరణములలో శతకములు, యక్షగానములు, ద్విపదకృతులు, పద్యకావ్యములు, తత్త్వకీర్తనలు-అను క్రమమున ఒక్కొక్కప్రకరణములో ఒకే ప్రక్రియకు చెందిన ఈ కవయిత్రి రచన లెల్ల నొకచో విమర్శనాత్మకముగ సమీక్షింపబడినవి. ఇట్లు ఈ కవయిత్రి రచనలను వేర్వేరు ప్రకరణములుగా వింగడించి పరిశీలించుటలో ఈమె చేపట్టిన రచనాక్రమముకూడ దృష్టిలో నుంచినది. ఉదాహరణమునకు వెంగమ తొట్టతొలిరచన శతకము గావున, ఆమె రచించిన శతకము లన్నిటిని ఒకేచోట నాల్గవ ప్రకరణమున పరిశీలించుట జరిగినది. అట్లే ఆమె రెండవకృతి యక్షగానము గావున, ఆమె యక్షగాన రచనలన్నియు ఐదవప్రకరణమున పరిశీలింపబడినవి. ఈ 'కృతిపరిశీలన ప్రకరణముల'లో ఒక్కొక్క దానియందు ఆ యా కృతులను సవిమర్శముగా, విపులముగా సమీక్షించిన పిదప ఆ ప్రకరణము చివర ఆ రచన లన్నింటి సామాన్య లక్షణములు (.common features) క్రోడీకరింపబడినవి.

ఇట్లు క్రమపరిణతముగా, బహుముఖముగా వెల్లివిరిసిన ఆమె కవితాప్రతిభను పరామర్శించిన తదుపరి, తొమ్మిదవప్రకరణమున కవయిత్రియొక్క భాషావైశారద్యము సమీక్షింపబడినది. వెంగమ 'బాలభాష' యందలి అంతరార్థము, పాత్ర, వర్గ, వయో, జాత్యనుగుణముగా ఆమె తన కృతులలో ప్రదర్శించిన వ్యావహారిక భాషావైవిధ్యము, బహు భాషాభిజ్ఞత ఇందు సోదాహరణముగా వివరింపబడినవి. తదితర మహాకవులవలె వెంగమాంబ తాను ప్రయోగించు భాషావిషయమున స్పష్టమైన అవగాహనకలదనియు, సమకాలీనజీవద్భాషా స్వరూప, స్వభావములను చక్కగా ఆకళించుకొనిన భాషాతత్త్వ వేత్త్రయనియు ఈ నవమప్రకరణమున నిరూపింపబడియున్నది.

పదవప్రకరణము వెంగమ మూర్తిమత్త్వచిత్రణము. స్వభావము, వైదుష్యము, జీవితదృక్పథము, భక్తి, మతము-వేదాంతము, ప్రాచీనకవిప్రభావము, అనంతరకవులపై ప్రభావము - ఇత్యాది శీర్షికలక్రింద వెంగమాంబ వ్యక్తిత్వమును ప్రదర్శించుటద్వారా, ఇందు ఈ కవయిత్రి అంతరమూర్తిమత్త్వమును సుస్పష్టరేఖలలో ఆవిష్కరించుట జరిగినది. ఇందుమూలముగా ఆంధ్రసారస్వతమున వెంగమాంబకు గల స్థానము చక్కగా నిరూపితమైనది. ఆంధ్రవాఙ్మయమున అవతరించిన కవివర్యులలో పోతన యెట్లు ద్వితీయుడో, కవయిత్రులలో వెంగమాంబ అట్లద్వితీయ కవయిత్రి.

శతకములలో శ్రీకృష్ణమంజరి, యక్షగానములలో విష్ణుపారిజాతము, ద్విపద కావ్యములలో రాజయోగామృతసార, రమాపరిణయములు, పద్యకావ్యములలో శ్రీవేంకటాచలమహాత్మ్యము ఈ కవయిత్రీమతల్లి సాహితీ సౌందర్యమునకు ప్రాతినిధ్యము వహించు మనోజ్ఞకృతులు.

ఇట్లు పర్యవేక్షకు లగు పెద్దలు నిర్దేశించిన పథమున పయనించుటలో ఈ పరిశోధనగ్రంథ మీ రీతిని రూపొందినది. ఈ పయనింపు 'సకల తత్త్వార్థవివేకిని', 'కవితా తపస్విని', 'మాతృశ్రీ' తరిగొండ వెంగమాంబ సారస్వతమందలి వైశిష్ట్యమును ఇతఃపూర్వాధికముగా వెల్లడించుటద్వారా సాహితీలోకమున ఇంపు నింప గలదని ఆశింతును.

శ్రీకృష్ణజయంతి,

31-8-1983. -రచయిత

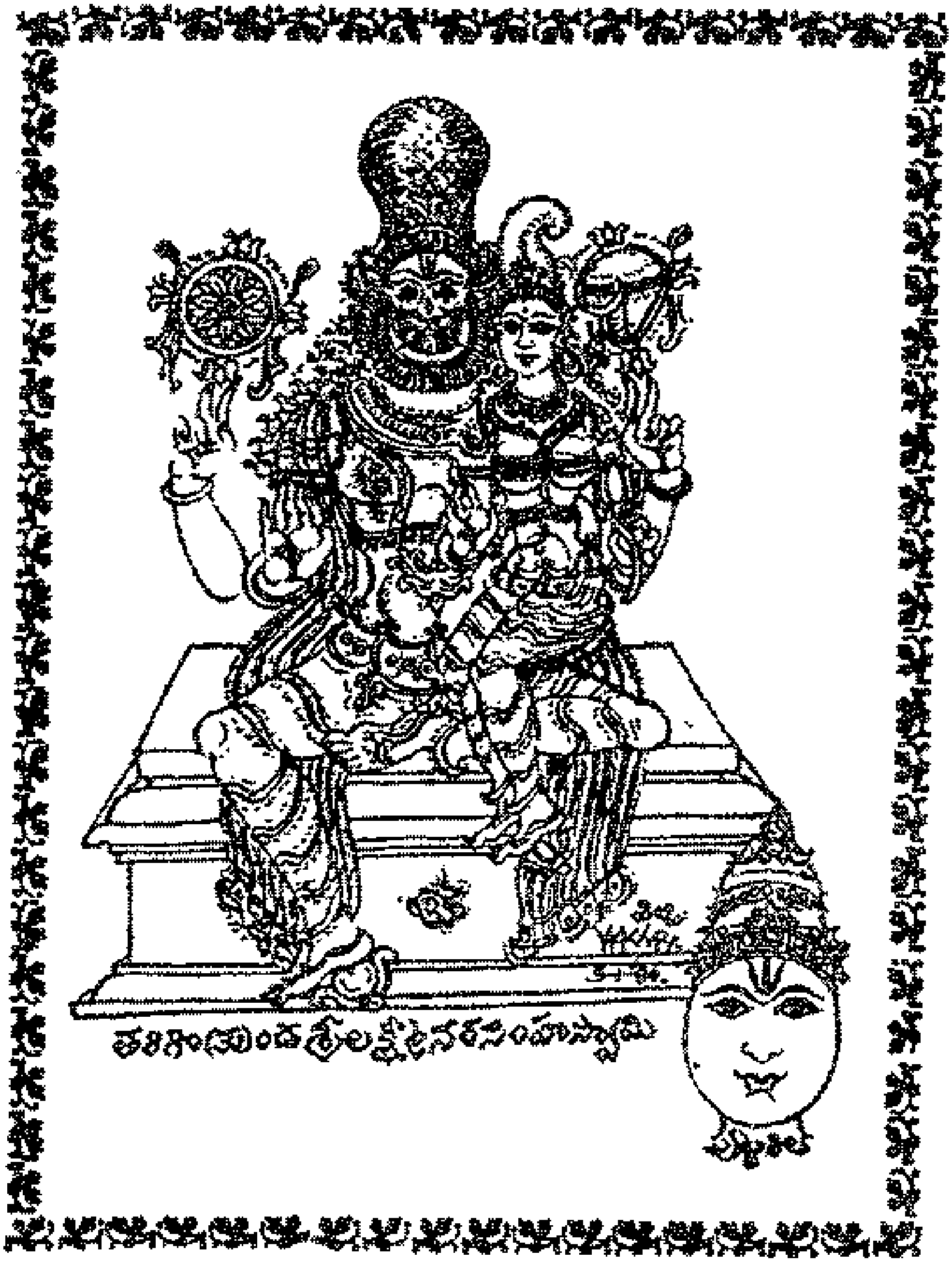

ఈ పరిశోధనగ్రంథము
మాతృశ్రీ తరిగొండ వెంగమాంబ యిలవేలుపు,
మహామహిమోపేతు డయిన
తరిగొండ శ్రీ లక్ష్మీనృసింహస్వామివారి
దివ్యశ్రీ పాదారవిందములకు
సభక్తికముగా సమర్పితము.

కృతజ్ఞతాంజలి

మాతృశ్రీ తరిగొండ వెంగమాంబ వాఙ్మయ పరిష్కరణ ప్రాజెక్టును నెలకొల్పటంలోనూ, దానికి శాశ్వత స్థితిని ప్రసాదించటంలోనూ ఆదినుండీ మూలవిరాట్టుగా విలసిల్లుతూవున్న శ్రీవారి ప్రతినిధులు,సహృదయ వతంసులు, సుగృహీత నామధేయులు, పరిపాలనా దక్షులు, తిరుమల తిరుపతి దేవస్థాన పాలకమండలి అధ్యక్షవర్యులు శ్రీభూమన కరుణాకరరెడ్డి మహోదయులకు, తిరుమల తిరుపతి దేవస్థాన పాలకమండలి సభ్యులెల్లరకు నా అనేక ధన్యవాదములు.

శ్రీవారి ప్రతినిధులు స్మితపూర్వభాషులు, మాతృశ్రీ తరిగొండ వెంగమాంబ వాఙ్మయ పరిష్కరణ ప్రాజెక్టుకు చిరస్థాయి యయిన అభ్యుదయాన్ని, సమగ్రతను ప్రసాదిస్తూవున్న సహృదయతంసులు తి.తి.దే. శ్రీకార్యనిర్వహణాధికారివర్యులు, పరిపాలనాదక్షులు, సుగృహీత నామధేయులు శ్రీ కె.వి. రమణాచారి, ఐ.ఎ. యస్., మహోదయులకు నా అనేక ధన్యవాదములు.

తి.తి.దే. సంయుక్త కార్యనిర్వహణాధికారి, సౌజన్యహృదయులు శ్రీ ఎ.వి. ధర్మారెడ్డి గారికి నా అనేక ధన్యవాదములు.

మాతృశ్రీ తరిగొండ వాఙ్మయ పరిష్కరణ ప్రాజెక్టుయొక్క సర్వతోముఖమైన వికాసానికి తమ వ్యక్తిత్వ లక్షణమైన ఉద్యమస్ఫూర్తిని సమన్వయించి ఉత్సాహ, ప్రభు, మంత్రశక్తి పూరితమైన దక్షతతో ముందుకు నడిపిస్తూ వున్న తి.తి.దే. "శ్వేత" సంచాలకులు, "భూమన్" గా సుగృహీతనామధేయులైన శ్రీ భూమన్ సుబ్రహ్మణ్యం రెడ్డి మహోదయులకు నా అనేక హృదయపూర్వక ధన్యవాదములు.

తి.తి.దే. పౌరసంబంధాధికారివర్యులు, సరసహృదయులు శ్రీయుతులు కె. రామ్‌పుల్లారెడ్డిగారికి నా అనేక కృతజ్ఞతాభివాదములు.

సహృదయులు మాతృశ్రీతరిగొండ వెంగమాంబ వాఙ్మయపాజెక్టు సమన్వయకర్త ఇన్‌ఛార్జ్ విద్వాన్ డా॥ పమిడికాల్వ చెంచుసుబ్బయ్య గారికి హార్దమైన నా కృతజ్ఞతాభినందనములు.

“శ్వేత” కేంద్రగ్రంథాలయం లైబ్రేరియన్ సోదరీమణి శ్రీమతి ఎన్. లీలావతి గారికి, వారి సహాయోద్యోగులయిన మిత్రబృంద మందరికీ - “శ్వేత” సంస్థ కార్యాలయం సూపరింటెండెంట్ శ్రీ వి. దామోదరంగారికి, శ్రీదీనదయాళ్(యు.డి.సి.)గారికి వారి సహెూద్యోగబృందమందరికీ, నా అనేక కృతజ్ఞతాభినందనములు.

ఈ పుస్తకమును ముచ్చటగా ముద్రించిన తిరుమల తిరుపతి దేవస్థాన ముద్రణాలయ అధికారులకు నా కృతజ్ఞతాభివందనములు.

మాతృశ్రీ తరిగొండ వెంగమాంబా మహాకవయిత్రియొక్క ఆరాధ్యదైవమయిన “శ్రీ తరిగొండ శేషకుధరాధ్యక్షు”నకు నా భక్తి పూర్వక ప్రసూనాంజలి.

కె. జె. కృష్ణమూర్తి

విషయసూచిక

		పుట
	ముందుమాట	iii
	నామాట	v
	అభినందన	vii
	ఆశీస్సు	ix
	ప్రశంస	xi
	పీఠిక	xiii
	కృతజ్ఞతాంజలి	xviii
1.	**అ) జీవిత సంగ్రహము**	1 - 48
	తరిగొండ [illegible] 1. [illegible] జననము - బాల్యము 4, వివాహము 6, [illegible] గ్రంథరచన 9, [illegible] 11, [illegible] 12, [illegible] 15, [illegible] 17, [illegible] 18, [illegible] 20, [illegible] 22, [illegible] 24 [illegible] 26 [illegible] 27 [illegible] 28.	
	ఆ) [illegible] 33	
2.	**అ) జీవితకాలము**	49-64
	చరిత్రకారుల అభిప్రాయము 49, కాలనిర్ణయమునకు ఆధారములు 50. [illegible] కాలనిర్ణయము 54.	
	ఆ) [illegible] 59.	
3.	**అ) వెంగమాంబ కృతుల [illegible]**	65-77
	లక్షణములు 66. [illegible] వింగడింపు 72, [illegible] 73, [illegible] వింగడింపు 74. [illegible] వింగడింపు 74.	
	ఆ) వింగడింపు [illegible] 76.	
4.	**అ) వెంగమాంబ కృతి [illegible]**	77-[illegible]
	1. తరిగొండ నృసింహశతకము	78-[illegible]

రచనోద్దేశము 78, ప్రతిపాద్యవిషయములు 79, రచనావైచిత్రి 84,
వైశిష్ట్యము 87, వికల్ప కవిత్వము 88,
సంస్కృతమున శతక రచన 89.

II. కృష్ణమంజరి **90-99**

ప్రత్యేకత 90, ప్రపత్తి 91, ఆత్మాశ్రయత 93.
ఆ) వెంగమాంబ కృత శతకములు-జ్ఞాపికలు 97.

5. **ఇ) యక్షగానములు** **99-173**

I. చెంచునాటకము **99-114**

కథాస్వరూపము 101, పాత్ర చిత్రణము 105, వర్ణనలు 109,
ఇతర విశేషములు 113, కృతిసందేశము 114.

II. బాలకృష్ణనాటకము **115-121**

పాత్రచిత్రణ117, నాటకీయత 118, శైలి 119.

III. పారిజాతాపహరణము **121-138**

కథాసంగ్రహము 122, కథా సంవిధానము 125.
పాత్రచిత్రణము 133, నాటకీయత 135, కావ్యసందేశము 136,
సిద్ధేంద్రయోగికృతిపై ప్రభావము 136.

IV. జలక్రీడావిలాసము **139-147**

కథావస్తువు 139, పాత్రచిత్రణము 141, వర్ణనలు 142, శైలి 146.

V. శివనాటకము **147-154**

కథాసంగ్రహము 147, పాత్రచిత్రణ 150, వర్ణనలు 152.
ఇతర విశేషములు 153.

VI. ముక్తికాంతావిలాసము **154-164**

కథాసంగ్రహము 154, కథాకల్పనము 156, నాటకీయత 159,
ఇందలి రచనావిశేషములు 162.

VII. గోపికానాటకము **164-173**

అ) యక్షగానములు-జ్ఞాపికలు 170.

6. **అ) ద్విపదరచనలు** **174-234**

I. రాజయోగసారము **174-185**

ఇతివృత్తము 175, మార్పులు , చేర్పులు 176.
అనువాద నైపుణ్యము 180,నామౌచిత్యము 181,
ఇతర విశేషములు 182.

II. రమాపరిణయము **185-192**

ఇతివృత్తము 185, పాత్రచిత్రణ 186. సంభాషణలు 188,
వర్ణనలు 190, ఇతరవిశేషములు 192.

III. శ్రీభాగవతము **193-215**

వెంగమ భాగవతకథ 193. పూర్వానువాదములు 194. కృతి
రచనాహేతువు 196. మార్పులు, చేర్పులు 199, పాత్రపోషణ 206,
వర్ణనలు 209. ఇతరవిశేషములు 211.

IV. వాసిష్ఠ రామాయణము **215-230**

మూలగ్రంథము 216. వస్తుసంవిధానము 218,
కథాసంగ్రహము 218, కావ్యప్రశస్తి 222, అనువాద పద్ధతి 223,
స్వతంత్ర కల్పనలు 226. రాజవిద్య 227, ఇతర విశేషములు 228.
అ) ద్విపద రచనలు - జ్ఞాపికలు230.

7. **అ) పద్యకావ్యములు** **235-311**

I. వేంకటాచలమహాత్మ్యము **235-300**

మూలగ్రంథస్వరూపము 235. ప్రశస్తిప్రచారములు 239.
వేంకటాచలమహాత్మ్యము-పూర్వానువాదములు 240.
వెంగమాంబ స్వీకరించిన మూలము 240, కథాసంగ్రహము 243,
కథాకల్పన 246. అనువాద విధానము 250. వర్ణనలు 260,
సన్నివేశ చిత్రణము 270. నాటకీయత 273, పాత్రోన్మీలనము 277.
రసపోషణ 285. శైలి 290, వెంగమ కృతిప్రభావము 293.

II. అష్టాంగయోగసారము 300-311

కథాసూత్రము 301, అనువాదపద్ధతి 302, కృతివైశిష్ట్యము 305.

ఆ) పద్యకావ్యములు-వ్యాపికలు 306

8. ఆ) తత్త్వకీర్తనలు 312-325

ఉనికి 312, నిర్వచనము 312, తరిగొండ ముద్ర 313.

జీవితాంశములు [illegible] 314. క్రమపరిణతి 317.

మరికొన్ని విశేషములు 318, [illegible] 320.

ఆశుకవితా [illegible] 321. ఆ) తత్త్వకీర్తనలు - వ్యాపికలు 322.

9. [illegible] 325-370

[illegible] 325. [illegible] 333, [illegible] 337, సంధి 342.

[illegible] 346, [illegible] 349, [illegible] 351, అలంకారము 353.

[illegible] 360 [illegible] విశేషములు 366.

[illegible]-వ్యాపికలు 369.

10. [illegible] 370-395

[illegible] 370, వైదుష్యము 370, జీవితదృక్పథము 372,

భక్తి 374 మతము [illegible] 376, ప్రాచీన కవిప్రభావము 380,

[illegible] ప్రభావము 382.

[illegible] ప్రభావము 386,

[illegible]-వెంగమాంబ 387.

[illegible]-వ్యాపికలు 391.

సింహావలోకనము 393.

సింహావలోకనము-వ్యాపికలు 394.

ఉపకరించిన గ్రంథములు, వ్యాసములు

జీవిత సంగ్రహము

తెలుగున వెలసిన రచయిత్రులలో రచనాబాహుళ్యముచేతను, గుణాధిక్యముచేతను, భక్తిపారమ్యసిద్ధాంతములను ప్రతిపాదించి వేదాంత విద్యారహస్యములను రమ్యముగా ప్రబోధించుట చేతను మకుటమణిగా విలసిల్లిన కవయిత్రి తరిగొండ వెంగమాంబ. అయినను నేటివరకు వెలువడిన తెలుగువాఙ్మయచరిత్రగ్రంథములలో నెందును ఆమె జీవితవిశేషములను, కృతులను గూర్చిన సమగ్రచర్చ లేకపోవుట చింత్యము.

వెంగమాంబ జన్మస్థలమైన [illegible] చెందిన గ్రామము తరిగొండ. ఇది చిత్తూరుజిల్లా వాయల్పాడు [illegible] తాలూకాలో వాయల్పాడునకు [illegible] ఉత్తరముగా వాయువ్యమూలగా [illegible]. తరిగొండ చిన్న గ్రామమే అయినను [illegible] తరిగొండ [illegible]. ఆ గ్రామమునకు [illegible] [illegible]. ఆ [illegible]. గ్రామనామమునకు [illegible] తెలిపెడి [illegible].

తరిగొండ – ఐతిహ్యము :

బళ్ళారిమండలమున [illegible] గ్రామమున [illegible]. [illegible] గోత్రోద్భవుడైన రామానాయుడను ఒక పెద్దరైతు [illegible] (పాళెగాడు [illegible]) సంభవించెను. [illegible]. [illegible] కాలము [illegible] గణమునకు పెత్తందారుడు [illegible] పరిహరించి [illegible] విడిచి అన్య సుభిక్ష ప్రాంతములకు వలసపోయిరి. రామానాయుడు, అతని భార్య నగసమాంబ. అతని సోదరుడు [illegible]నాయుడు, వాని భార్య పుల్లమాంబ- ఈ నలువురు తమ గోగణముతో, గోరక్షకులతో ఆ వలసజనమునకు మార్గదర్శకత్వము వహించి, కొన్ని దినములకు నేటి తరిగొండ గ్రామ మున్న చోటికి చేరిరి.

ఆ చిట్టడవి ప్రదేశము తృణకాష్ఠ జలసమృద్ధి గలిగి వాసయోగ్యముగ కనిపింపగా, వా రెల్లరు ఆ ప్రదేశమున కొంతకాలము నిలువదలంచిరి. వారట్లు విడిసిన ఆ ప్రదేశమునకు 'ప్రత్తిమిట్ట' యని, అచ్చటి జలాశయమునకు 'పాలసూయిమడు' గనియు పేళ్లుండినవట. ఆ సమీపములో పురాతనమగు నొక చిన్న గుడి యుండినది. ఆ పలస జనులు నిత్యము ఆ గుడి కేగి అందు నెలకొనియున్న లక్ష్మీనృసింహ స్వామిని[3] తమ యిక్కట్టుల బాపుటకై ప్రార్థించుచుండిరి.

అట్లు ప్రత్తిమిట్ట ప్రాంతమున విశ్రమించిన కుటుంబములలో ఒకటి రెండు విప్రకుటుంబములు నుండినవి. లక్ష్మీనరసమ్మ యను బ్రాహ్మణగృహిణి వాడుక చొప్పున ఒకనాటి వేకువజామున లక్ష్మీ నృసింహదేవుని మనమున ధ్యానించుచు, పాటలు పాడుచు, కుండలో పెరుగుబోసి చిలుకుచుండినది. ఆ సమయమున కవ్వమునకు రాయివలె నేదియో కుండనడుమ తటుకు తటుకున తగుల జొచ్చెను. కుండలో తడిమిచూడగా అందేమియు చేతి కందకుండెను. కాని, చిలుకునప్పుడు కవ్వమున కేదియో తగులుచునే యుండెను. ఈ విచిత్రమున కచ్చెరువును, భీతిని పొందిన ఆ యిల్లాలు వెంటనే ఆ విషయమును తన పెనిమిటికి తెలిపినది.

అతడు వచ్చి చూడగా ఆ మజ్జిగ తరుచుకుండ (తరికుండ)లో అతని కొక నున్నని నల్లటిశిల చేతికందినది.[4] అతడా శిలను బాగుగా పరికించి చూచి, యది నృసింహ సాలగ్రామముగా గుర్తించి, సంతోషాశ్చర్య సంభ్రమములు ముప్పిరిగొనగా శుచిప్రదేశమున నుంచి సాగిలబడి నమస్కరించెను. క్షణములో ఆ వార్త ఆ విడిది యంతట వ్యాపించెను. అంతనచ్చట భక్తిప్రపత్తులతో గుమికూడిన వారెల్లరు వినునట్లుగా నొక అశరీరవాక్కు 'మిమ్ము రక్షించుటకై నేనిచట తరికుండలో ఆవిర్భవించితిని. మీరిచ్చటనే యుండి భక్తిశ్రద్ధలతో నన్నారాధింపుడు. మీకష్టము లన్నియు కడతేరును' అని పలికెనట!

ఆ రాత్రియే రామానాయునకు స్వప్నములో నృసింహస్వామి సాక్షాత్కరించి, తనకు నూతనాలయ ప్రతిష్ఠాది కైంకర్యములను

జరిపించుమని యానతిచ్చెనట. ఆ స్వప్నవృత్తాంతము వారందరిలో ఆలయనిర్మాణ కుతూహలమును రేకెత్తించినది. ఒక మంచిముహూర్తమున లక్ష్మీనృసింహుని గుడి సమీపమున నేలను త్రవ్వించుచుండగా రామానాయనికి ధనసంచయము (నిధి) గోచరించినది.[5] ఆ ధనలాభముచే నాతడు నూతనాలయ మండప గోపురాదికమును నిర్మింపజేసి లక్ష్మీనృసింహస్వామివారిని ప్రతిష్ఠింప జేసినాడు. ఆ విగ్రహము ప్రక్కనే తరికుండ (మజ్జిగ తరుచు కుండ) లో లభించిన లక్ష్మీనృసింహ సాలగ్రామమును ప్రతిష్ఠింప జేసినాడు.[6] ఆ స్వామిని యనుగ్రహ విశేషముచే ఆ గ్రామము దినదినాభివృద్ధి గాంచెను.[7]

ఇట్లు ఒకప్పుడు 'ప్రత్తిమిట్ట'గా పరిగణింపబడుచుండిన ఆ ప్రదేశము "తరికుండ"లో ఆవిర్భవించిన స్వామి నెలకొనిన తావగుటచే 'తరికుండ' యనియు, 'తరిగుండ' యనియు పిలువబడుచు, రానురాను గుఱ్ఱంకొండ-వంటి గ్రామనామముల సామ్యమున జన వ్యవహారములో 'తరిగొండ'గా రూఢిగాంచినది.[8] ఈ 'తరిగొండ' యను పేరు క్రీ.శ.16వ శతాబ్దినాటికే ఏర్పడి వాడుకలో నుండినది. మెకంజీ లోకలు రికార్డులలోని ఒకానొక కౌలుపత్రమిందుల కాధారము. ఈ కౌలుపత్రము కొమఱ్ఱాజు వేంకటలక్ష్మణరావుగారిచే "కృష్ణదేవరాయల నిధనకాలము" అను వ్యాసమున ఉదాహరింపబడినది.[9] వారు ఉదాహరించిన ఆ కౌలునందలి కొన్ని పంక్తులు ఈ దిగువ నీయబడుచున్నవి.

"స్వస్తిశ్రీ విజయాభ్యుదయ శాలివాహన శక వరుషంబులు ౧౪౪౮ అగు నేటి వ్యయనామ సంవత్సర వైశాఖ శు. ౧౫ శ్రీమద్రాజాధిరాజ రాజ కంఠీరవ రాజకందర్ప మహారాజాధిరాజ పరమేశ్వర పూజితు లగు మహారాజశ్రీ రామరాజయ్యగారు విజయనగర సింహాసనమున పృథ్వీసామ్రాజ్యము చేయుచుండగాను గురిగింజ కూట నమలనేని కుమార పెదబుచ్చినాయని వారికి వ్రాయించి యిచ్చిన కౌలు నిరూపం-

మహారాజశ్రీ శ్రీకృష్ణరాయలయ్యగారికిన్నీ తరిగొండ తిమ్మానాయని కుమారరామానాయనికిన్నీ విరోధం సంభవించినప్పుడు మీరు వారిలో కలస్తిరి అని సంశయించి మీకు నడుస్తువున్న గ్రామాదులు నశర జప్తీ చేయించిరి గనుక......"

పై కొలువత్రము కాలము క్రీ.శ. 1526 ఏప్రిల్ 26వ తేదీ గురువారమగుచున్నది.[10] అనగా అనాటికే "తరిగొండ"యను పేరు జనవ్యవహారమున రూఢమై యుండెనని స్పష్టపడుచున్నది. ఇంతేగాక మఱికొన్ని ముఖ్యవిశేషములు పై వంక్తులవలన వెల్లడియగుచున్నవి. శ్రీకృష్ణదేవరాయలంతటి చక్రవర్తితో విరోధించు నన్నదమ్ములు గల్గినవాడగుటచే కుమారరామానాయుడు సామాన్యుడు కాడనుట స్పష్టము. రాయదుర్గమునుండి వలసవచ్చి తరిగొండ గ్రామనిర్మాణము గావించిన రామానాయుడు పై "కుమార రామానాయని"కి ప్రపితామహుడో, అంతకన్న పూర్వుడో అయియుండునని 'కుమార' విశేషణమునుబట్టి నిశ్చయింప వీలగుచున్నది. దీనినిబట్టి శ్రీకృష్ణదేవరాయలకు మిగుల పూర్వకాలముననే తరిగొండ గ్రామ మేర్పడి, రామానాయని వంశీయులు తత్పాలకులుగా నుండుచు వచ్చిరనియు, ఆ పాలకులకు "తరిగొండ" యింటిపేరుగా అప్పటికే రూఢిలో నుండెననియు వెల్లడియగుచున్నది. అనంతకాలమున పండితులు కొందరు 'తరిగొండ' గ్రామనామమును 'మంథాద్రి' యని సంస్కృతీకరించుటయు జరిగినది.[11]

వెంగమాంబ జననము, బాల్యము :

'తరికుండ'లో నృసింహ సాలగ్రామము లభ్యమైన విప్రుని వంశీయులు పారంపర్యముగా ఆ స్వామిని ఇలవేల్పుగ అర్చించుచు వచ్చిరి. ఆ వంశీయులలో నొకరి యింటికి క్రీ.శ. 13-14 శతాబ్దుల నడిమికాలమున నేటి కర్నూలుజిల్లా యందలి కానాలయను గ్రామము నుండి అహోబలపతి యను నతడు (బహుశః ఇల్లటత్వరీతిగా) వచ్చి తరిగొండలో స్థిరపడెను.[12] అతని వంశీయులు క్రమముగా 'కానాలవా'రనెడు గృహనామము గలవారైరి.[13] ఆ సంతతికి జెందినవారై, క్రీ.శ. 18వ శతాబ్ది ప్రారంభకాలమున ఆ యూర నివసించుచుండిన గృహస్థు కానాల కృష్ణయార్యుడు. వారిది 'నందవరీక' శాఖ.[14] వసిష్ఠ గోత్రము. కృష్ణయాఖ్యుడు. శిష్టమానసుడు, దుశ్శీల వర్జితుడు, సలలిత హృదయుడు. సద్బ్రహ్మవేత్త."[16] ఆయన ధర్మపత్నియైన మంగమాంబ "అనుకూలయైన మానినీమణి,"[17] "పరభార్య యగు పతివ్రత."[18] ఆ పుణ్యదంపతులకు

చాలకాలమువరకు సంతానప్రాప్తి కలుగదయ్యెను. అందువలన వారొక పర్యాయము తిరుపతి క్షేత్రమున కేగి శ్రీవేంకటేశ్వరుని సందర్శించి మనసార మ్రొక్కుకొని వచ్చిరి. దైవభక్తి సదాచారసంపత్తిగల ఆ పుణ్యదంపతులకు కొంతకాలమున కొక ఆడుబిడ్డ జన్మించెను.[17] వేంకటేశ్వరుని యనుగ్రహ ఫలముగా జన్మించిన ఆ బిడ్డకు వెంగమ్మ యని నామకరణము కావించిరి. ఈ నామధేయము తరువాతి కాలమున 'వెంగమాంబ' యను రూఢి నొందినది.[18]

దైవచింతనకు, సదాచార సంపదకు పుట్టినిల్లైన ఆ యింటి వాతావరణము ఆ బాలికకు సహజమై యొప్పిన దైవభక్తి వికాసమునకు దోహదకారియైనది. తరిగొండ లక్ష్మీనృసింహుడు, తిరుపతి వేంకటరమణుడు మున్నగుదేవతల కథలతో గాథలతో గూడిన ఆట పాటలతో వెంగమ్మ శైశవము అల్లారుముద్దుగా, ఆనందదాయకముగా గడచెను.

వెంగమ్మ అక్షరాభ్యాసము మొదలుకొని సాహిత్యశిక్ష వరకు గల విద్యనంతటిని బాల్యమున సహజముగనే నేర్చినది. ఈ విషయము నామె తన రచనలలో స్పష్టముగా పేర్కొనినది.[19] తండ్రితాతల నుండియు సారస్వత వాతావరణము నెలకొనియున్న కుటుంబమున వరప్రసాదముగా జన్మించిన వెంగమాంబకు అటువంటి దుసాధ్యమేమియుకాదు.

భక్తితో మైమరచి పాటలు పాడుట, దేవతార్చనకు వలసిన పూజాద్రవ్యములను ఆసక్తితో అందించుట మొదలగు బాల్యచేష్టలు తొలుదొల్త తలిదండ్రులను మిగుల అలరించినను, రానురాను భగవద్భక్తితో పరవశించి నాట్యము చేయుట, తోడిబాలికలను వీడి ఒంటరిగా పరధ్యానమున మసలుకొనుట- మున్నగు వింతధోరణులు ఆ బాలిక భవిష్యత్తును గూర్చిన ఆలోచనలను వారి హృదయములందు రేకెత్తించినవి. కూతురు ప్రవర్తనము ఒక రకమైన ఉన్మాదస్థితి యేమో యని కృష్ణయ్య శంకించెను. అట్లే కొనసాగనిచ్చిన యెడల ఆమెకు వివాహమగుటయు అసంభవమేమో యను సందేహమాయన మనస్సులో సందడి గావించెను. అందువలన వీలయినపుడెల్ల కూతురు ధోరణిని

నిరుత్సాహపరచుచు, వెంగమయొక్క భక్తిచేష్టలకు, భజన కీర్తనలకు ఆక్షేపణలు పలుకసాగెను. ఫలితము కనిపించనందున ఆలోచనలో మునిగిన కృష్ణయ్య కొక యూహ స్ఫురించినది. వెంగమాంబను ఊపిరి సలుపని గృహకృత్యములలో నిరంతరము నియోగించిన యెడల, ఆమె యా 'పిచ్చి' చేష్టలు మానుకొనునని, అట్టి ప్రయత్నము చేసినాడు. అయినను ఆ బాలిక తల్లిదండ్రుల యాజ్ఞలను చక్కగా నెరవేర్చుచునే మానసికమైన యుపాసనను వీడక భగవద్భక్తిని కొనసాగించుచునే యుండినది. చివర కొకనాడు కృష్ణయార్యుడు కూతురునకు వివాహము కావించినచో ఆమెలో తప్పక మార్పు కలుగ గలదని దృఢముగా విశ్వసించెను.

వివాహము :

బాల్యవివాహ వ్యవస్థ బాగుగ అమలులో నుండిన కాలమిది. 'అష్ట వర్షా భవేత్ కన్యా' అను నిర్వచనము ననుసరించి కన్యాదాన ఫలము దక్కించుకొన వలయునని తహతహ చెందెడి తలిదండ్రులెందరో ఆనాటి సంఘమున నుండిరి. ప్రాపంచిక దృష్టికి విపరీతముగా గనబడు కూతురు నడవడితోపాటు, నాటి బాల్యవివాహ పద్ధతి సైతము కృష్ణయ్యను వరాన్వేషణమునకు ప్రేరేపించినది.

కృష్ణయామాత్యుని ఇరుగుపొరుగుల నివసించెడు అసూయాపరులు కొందరు పెండ్లిచూపుల నిమిత్తము వచ్చువారలకు, వెంగమ్మ గాలిసోకుడుదనియు, పిచ్చిబాగులదనియు పితూరీలు చెప్పి కార్యభంగము గావించుచుండిరి. ఎట్టకేలకు కృష్ణయ్య పెండ్లి ప్రయత్నములు ఫలించినవి. చిత్తూరుకు సమీపమున గల నారగుంటపాళెము నందలి శ్రీ వత్సనగోత్రుడైన ఇంజేటి తిమ్మయార్యుని కుమారుడైన వెంకటాచలపతితో వెంగమాంబ వివాహము నిశ్చయింపబడెను. వరునివైపువారు కన్యకయొక్క ధోరణులనుగూర్చి చూచాయగా వినియున్నను, చక్కని చుక్కయై యుండుటవలనను, 'పెండ్లియైన పిచ్చికుదురు' ననెడు లోకోక్తి ప్రకారము వివాహమున కంగీకరించిరి.

వెంగమాంబ తనకు వివాహము వలదని తండ్రితో పల్కినది. భగవంతుడే తన పతియనియు. లౌకికమగు పెండ్లి తన కక్కరలేదనియు ఆ బాలిక చెప్పినది. కాని, కృష్ణయ్య కూతురును తీవ్రముగా మందలించినాడు. కన్యకు కల్యాణము విధివిహితమని గట్టిగా గద్దించి, నోరు మూయించి పెండ్లి నడిపించినాడు.

బాల్యవివాహమగుటచే. వివాహకార్యము నెరవేర్చికొని వరుడు, తద్బంధువులు తమ తమ యూళ్లకు తరలిపోయినారు. వెంగమాంబ యథారీతిగా తరిగొండలో తన భక్తి సాధనలను కొనసాగించుచునే యుండినది. అత్తవారింటి కేగినచో కూతురి 'విపరీత భక్తి వర్తనము' తగ్గిపోవునని తలంచి, కృష్ణయ్య యూరట జెందినాడు. కాని, ఈలోగా బిడ్డ నొకదారికి తేవలయునని సంకల్పించి యనేక రీతుల హితము నుపదేశించినాడు. అయినను ఆమె భక్తి పారవశ్య ప్రవర్తనమున మార్పు కానరాలేదు. తండ్రితో తర్కవితర్కములు గావించుచునే యుండినది. తన శరీరముపై తనకే అధికారము లేనపుడు ఇతరుల కెవ్వరికో మఱొకరి కప్పగించు అధికారము అర్థరహితమని వాదించినది. మనసా, వాచా, కర్మణా శ్రీనివాసుని కంకితమైన తనను ఎవరికో ధారాదత్త మొనరించి తిరని వాదించినది.

వెంగమ్మ వ్యక్తురాలు కాగానే నిషేకముహూర్తము నిశ్చయింపబడెను. నాటిరాత్రి శోభన గృహమున ప్రవేశించిన వరునితో వెంగమాంబ, తనను సహచరిగాగాక, దైవభక్తురాలిగా భావించి మన్నించుమని వేడిన దనియు, తన జీవితము త్రికరణ శుద్ధిగా శ్రీ వేంకటేశ్వరున కంకితమని పలికిన దనియు, ఆమె విరక్తవేదాంతవాక్యములు వినిన వరుడు వెరగంది, ఆమె యెడల విరక్తుడై, ఆ మఱునాడే తన గ్రామమునకు మరలిపోయెననియు కొన్ని చరిత్రలు పేర్కొనుచున్నవి. శోభనపు గదిలో ప్రవేశించిన వేంకటచలపతికి వెంగమాంబ భార్యగా కాక, తమ కులదేవతయైన చౌడే శ్వరిగా గోచరించెననియు, అందువలన అతడామెను సమీపింపజాలక, గదినుండి బయటపడి, కులదేవతను స్మరించుకొనుచు, గ్రామము చేరెనని మఱికొందరి కథనము.

సౌందర్యవతియైన కన్యక ఇల్లాలుగా లభించినను, తనకామెతో కాపురము చేసెడు భాగ్యము లేకపోయినదను విచారమొకవైపునను జీవితములో అత్యంతముఖ్యమైన వివాహమిట్లు నిష్ఫలమయ్యెనను చింత మఱొక వైపునను వరుని పీడింపగా, ఆ దిగులుతో జబ్బుచేసి కొంత కాలమున[20] కాతడు స్వర్గస్థు డయ్యెను.

వెంగమాంబ శోభనమందిరమున భర్తను నిష్ఠురోక్తులాడినట్లు, 'పాపీ! మూఢా!' వంటి సంబోధనలతో తూలనాడినట్లు, 'నన్ను స్పృశించితివా నీశిరస్సు సహస్రవ్రయ్య లగును. భస్మము కాగలవు' అని హుంకరించి శపించినట్లును, [21] వెంగమ శాపప్రభావముచే వరుడు తరిగొండ కాఱుమైళ్ళ దూరమునందలి బావిలోబడి మృతినొందినట్లు[22] మఱికొన్ని చరిత్రలు నుడువుచున్నవి. కాని, ఇవన్నియు కల్పితములగు కట్టుకథల నియు, కాలక్రమమున చిలవలు పలవలుగా పెంపొందినవనియు, ఈ కవయిత్రికి తన భర్తయెడల గౌరవభావము కలదనియు ఈమె రచనలు సాక్ష్యమిచ్చుచున్నవి.[23] వేంకటరమణుని వరప్రసాదముగా జన్మించినదని మురిసిపోయిన వెంగమ తలిదండ్రులు అచిరకాలములోనే తమ బిడ్డయొక్క ఐహికజీవిత మిట్లు ఎడారియై పోయెనని వగల పరితపించినారు. సహజముగనే భక్తిమార్గానుయాయి, ఐహిక జీవితవిరక్తియునైన వెంగమాంబకు పై సంఘటన నైరాశ్యమును గాక, వైరాగ్యభావమునే పెంపొందించెను.

భర్తృవియోగమును గూర్చి యంతగా దుఃఖించినటులు కానబడనందున ఈర్ష్యాపరులైన కొంతమంది, ఆమె యాతనిని దుర్భాషలాడినదనియు, మనస్సు నొప్పించి, మనోవ్యథకు గుఱి కావించి అతని మృతికి కారకురాలైనదనియు కథ లల్లి ప్రచార మొనర్చిరి. మఱి కొందరామె మహనీయురాలని వాకొనిరి.

వెంగమాంబ సర్వేశ్వరుడగు వేంకటాచలపతియే తన పతియని విశ్వసించినందున సౌమంగల్య చిహ్నములను విడనాడుట కంగీకరింపదయ్యెను. సంప్రదాయ విరుద్ధమైన ఈ విప్లవాత్మక ధోరణి ఆనాటి తరిగొండవాసులను, అందును ముఖ్యముగా విప్రబృందమును

ముక్కుపై వ్రేలిడుకొనజేసినది. వారెల్లరును మిగుల ఆగ్రహావిష్టులైరి. కృష్ణయ్య యింటి కేగి వెంగమాంబకు నయభయోక్తుల తండ్రిచే చెప్పించి, తాము స్వయముగా చెప్పి చూచినారు.

లక్ష్మీనృసింహధ్యానపరాయణ యైన వెంగమాంబ వారి యెదుట నిర్భయముగ, నిశ్చలముగ నిలిచి, తనకు వైధవ్యము ప్రాప్తింపలేదనియు, తిరుపతి వేంకటాచలపతియే తన పతి యనియు, తాను విధవ యగుట అసంభవమనియు సోపపత్తికముగ వాదించినది. పిన్నప్రాయములో నున్న ఆమె వాగ్ధోరణి ఒకవైపు కోపమును రెట్టింపజేసినను, మఱియొకవైపు వారి కాశ్చర్యమును కలిగించినది.

వెంగమ దుఃఖభారనిమగ్నులైయున్న తల్లిదండ్రుల నోదార్చి, 'భగవద్చింతనతో, వైరాగ్యభావనతో, కుటుంబ గౌరవమునకు వెలితి కలుగని విధమున జీవితము గడపెద'నని ధైర్యమలర బలికినది. కూతురి వైరాగ్యధోరణికి అనుగుణమై, ఆమె భవిష్యత్తును శాంతిమయము కావింపగల మార్గమును కనుగొనుటకై కృష్ణయార్యుడు తీవ్రముగా ఆలోచించెను. ఆ కాలమున మదనపల్లిలో రూపావతారము సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రులను గొప్ప ఆధ్యాత్మిక విద్యావేత్త యుండెను. కృష్ణయ్య అయన యొద్దకేగి, తన కూతురు వృత్తాంతమును విన్నవించి, ఆమెకు బ్రహ్మవిద్యోపదేశము చేయుటకై అభ్యర్థించినాడు.

గురూపదేశము, గ్రంథరచన :

తరిగొండవాస్తవ్యుడు, ఉత్తమగృహస్థుడైన కానాల కృష్ణయామాత్యుని కూతురగు వెంగమాంబ వైఖరిని గూర్చి కర్ణాకర్ణిగా వినియున్న శాస్త్రులవారు కృష్ణయార్యుని అభ్యర్థనము నంగీకరించెను. కృష్ణయ్య తరిగొండకు మరలి వచ్చి, యొక రోజున వెంగమ్మను మదనపల్లికి దోడ్కొనిపోయెను.[24] సుబ్రహ్మణ్యయోగి వెంగమ్మను కొన్ని ప్రశ్నలడిగి ఆమె తాత్త్వికధోరణి నవ్యమైనదే యని గుర్తించి, తన శిష్యురాలిగా అంగీకరించెను.

శాస్త్రిగారు తన యుపాస్యదైవమగు శ్రీసోమేశ్వరస్వామి సన్నిధిని[25] వెంగమాంబకు వేదాంతవిద్య నుపదేశింపదొడగిరి.[26] 'గురుసాక్షాత్

పరబ్రహ్మ' యను పరిపూర్ణ విశ్వాసముతో నామె గురూపదేశములను ఆచరణపూర్వకముగా అనుభవమునకు దెచ్చుకొనుచుండినది. తనయ వాత్సల్యముతో తనను గౌరవించుచున్న సుబ్రహ్మణ్య గురుని మిగుల నభినివేశముతో వెంగమ శుశ్రూషింప జొచ్చినది.[27] ఆ దేశికోత్తముడు క్రమముగ నామెకు మంత్రోపదేశము గావించి, తదుపాసనా విధానమును సాంగముగా నుపన్యసించినాడు. భక్తి తత్త్వమును, యోగశాస్త్రరహస్య ములను సాంకల్యముగ బోధించి, పరమార్థమును వివరించినాడు. జన్మాంతర సంస్కారరూపమున ఆమెలో అణగియుండిన జ్ఞానశక్తి అనుక్షణ తీవ్రసాధనల వలన, ఉద్బుద్ధమై, అచిరకాలముననే ఆమె పరిపూర్ణజ్ఞాని యయ్యెను. ఇది గుర్తించిన సుబ్రహ్మణ్యదేశికుడు సంతృప్తుడై, మఱికొన్ని సాధన మార్గములను దెలిపి, మెలకువలను విశదీకరించి, సూచనల నొసంగి వెంగమాంబను దీవించి తరికొండ కనిపెను.

గురూపదేశమును బడసి వచ్చిన వెంగమాంబ దినములో నెక్కువ కాలము తరిగొండ లక్ష్మీనృసింహాలయములో గడుపుచుండెను. ఆ గుడిలో నొకవైపున నున్న ఆంజనేయస్వామి విగ్రహము చాటున గల ఏకాంతప్రదేశమం దామె యోగసమాధి లీన యగుచుండెను. ఇది యెవ్వరును గమనింపరైరి. యోగాభ్యాస సమయము గాక తక్కినవేళలలో వెంగమ కవిత్వ మల్ల నారంభించెను.

వెంగమాంబ సారస్వతకృషిలో తొట్టతొలి ఫలము తరిగొండ నృసింహ శతకము. "మీరిపుడు వాక్కుల నిచ్చినంతలో, శతకము గాను జెప్పెదను సద్గురు స్వామి కటాక్ష మేర్పడన్"[28] అని యందు పేర్కొనినది. ఈ యమ కవితను కొందరు 'వికల్పకవిత్వ'మని యాక్షేపించిరట![29] అయినను వెంగమ అందులకు నొచ్చుకొనక, తన శతక పద్యములను ధరిత్రి మీదట నిల్పుమని ఆ తరిగొండ నృసింహునే వేడుకొనినది.[30]

నృసింహ శతకానంతరము ఈకవయిత్రి ప్రహ్లాదచరిత్ర ఆధారముగా 'నృసింహ విలాసకథ' (యక్షగానము)ను రచించి ఆ స్వామికే సమర్పించినది. అటుపిమ్మట శివనాటకము (శివవిలాసము) అను

యక్షగానమును రచించి రాచవీటి (రాయచోటి) వీరభద్రస్వామి కంకిత మొనర్చెను.

నృసింహాలయమునకు రాకపోకలు సాగించుచుండుట యోర్వలేని కుమతులు కొందరామె ప్రవర్తనమును గూర్చి దుష్ప్రచారము గావింప మొదలిడిరి. మఱికొంద రామె యేగుచుండగా వెకిలిగా మాటాడుచు సన్ననిఱాలు రువ్వుచుండిరి.[31] దుష్టశిక్షకుడు, శిష్టరక్షకుడు, భక్తపాలకుడునైన లక్ష్మీనృసింహస్వామియే అట్టివారలకు బుద్ధి గరపగలడని తలచి, యామె ఒకవైపు యోగసాధనను, మఱొక వైపు గ్రంథరచనమును కొనసాగించుచు 'కవితైవ తపః' అను సూక్తిని సార్థక మొనర్చుచుండెను.

ఇంచుమించు ఈకాలముననే ఈ కవయిత్రి రాజయోగామృత సార మనెడు తాత్త్విక (ద్విపద) కావ్యమును రచించి[32] తరిగొండ పురధాముడైన నృసింహస్వామి కంకితము గావించినది. అనంతరము బాలకృష్ణనాటక మనెడు యక్షగానమును రచించి వాసుదేవున కంకిత మొనర్చెను.

తెనుగు మీరా :

భక్తుల జీవితములలో సామ్యము గోచరించినటులే భక్తురాండ్ర జీవితములయందును సాదృశ్యము సాక్షాత్కరించుచుండుట వింతకాదు. ఉత్తరభారతమున అవతరించిన భక్తురాండ్రలో మీరాబాయి అగ్రగణ్య. బాల్యమున జరిగిన యొకానొక సంఘటనతో నామె గిరిధర గోపాలుని భక్తురాలై, ఆతడే తన సర్వస్వమనియు, తానే గోపిక, ఆతడే తన స్వామి యనియు వలుకుచు, ఆ పవిత్రభావమునే నిరంతరము పెంపొందించుకొనినది. కావుననే భర్తయగు కుంభరాణాతో 'కేవలము భౌతిక శరీరమునకే నీవు భర్తవు. నా మనస్సైనాడో గిరిధర గోపాలున కంకితమైనది' అని నిర్ధారించి చెప్పగలిగినది.

వెంగమాంబ జీవితమునకు, మీరాబాయి జీవిత చారిత్రమునకు మిగుల పోలిక గలదు. ఈ కారణముచే తరిగొండ వెంగమాంబను 'తెనుగు మీరా' యనినను అతిశయోక్తి కానేరదు. నందగోపాలుని గుణగానముతో తన్మయురా లగుచు మీరాబాయి తనకు వచ్చిన కష్టములను దైవభక్తి

బలిమిచే అధిగమించినది. అట్లే తరిగొండ వెంగమాంబ ఆనాటి సంఘము తనను వలుకష్టములకు పాల్పరుపగా ఆ దైవభక్తి బలముచేతనే వాటినుండి తరింపగల్గినది. ఐహిక ప్రయోజన దూరమగు నిస్స్వార్థ మోక్షలక్ష్యమే ఈ యిరువురు భక్త వారీమణుల ప్రధాన గమ్యమగుట ముఖ్యముగా గమనింపదగిన యంశము.

మహిమలు:

వెంగమాంబ వేదాంతధోరణి తరిగొండ గ్రామీణులకు అందును ముఖ్యముగా బ్రాహ్మణులకు-మనసు కెక్కని మందైనది. 'ఉన్మాదిని, భూతము, పిశాచి, మహాకాళి'- ఇత్యాది దూషణోక్తులే వారలకు కర్ణపేయములై అలరుచుండినవి. చిన్నకూన, శాస్త్రజ్ఞాన శూన్యురాలు తమను ఎదిరించి మాటాడుటయా? కావున ఆమె నెటులైనను తమ శిరసావహించినట్లు చేయవలెనని పట్టుదల వహించినారు. వెంగమ్మ వైధవ్యము నంగీకరింపనియెడల కానాల కృష్ణయ్యగారి యింటిని బ్రాహ్మణసంఘము నుండి వెలివేయవలయునని తీర్మానించుకొన్నారు. తమ నిర్ణయమును కృష్ణయ్యకు తెలియజేసినారు. నాటి సంఘపు కట్టుబాట్ల ననుసరించి కృష్ణయ్య వారల బిభీషికలకు కలత జెందినాడు.

ఒకవైపు కూతురు! మరొకవైపు కరుడుగట్టిన సాంఘికాచారములు! చివరకు ఆయన మనస్సు సంఘశక్తికి లోగినది. ఆయన యంగీకారమును అనరాగా గొని, బలవంతుగానైనను వెంగమకు శిరోముండనము చేయింపవలెనని తరిగొండ యందలి విప్రులుత్కంఠులైనారు. తనవలన తండ్రి కిట్టి యిక్కట్టు కలిగినందులకు చింతించుచు వెంగమ, కానున్నది కాకమానదని ధైర్య మవలంబించి, తీవ్రముగ ఇష్టదైవధ్యాన మొనరించుచుండినది. వారామెను బలవంతముగా దోడ్కొని వెళ్లినారు. తరిగొండ లక్ష్మీనృసింహదేవుని తదేక మనస్కయై ధ్యానించుచున్న యామెను సమీపింపగానే క్షౌరకునకు విపరీతమైన దడ కలిగి చేయాడకపోయెను. పులిని గాంచిన లేడివలె అతడు భీతిల్లి, తానాపని చేయజాల ననినాడు. అచట జేరిన బ్రాహ్మణులకును దైవికముగా అట్టి వికారములు కలుగగా ఆ ప్రయత్న మప్పటికి విరమింపబడినది.[30]

ఐనను, తరిగొండ విప్రబృందములో కొందరి కింకను సంతృప్తి గాని, సంతుష్టి గాని కలుగలేదు. ఒకానొక లేమ పూర్వాచార సంప్రదాయముల కెదురు తిరిగి వర్తించుచుండగా తామంతమంది యుండి ఏమియు చేయజాలక పోవుట వారల కవమానముగా తోచినది. వెంటనే వా రావిషయమును పుష్పగిరి పీఠాధిపతులకు నివేదింపవలెనని తీర్మానించుకొన్నారు. ఆ ప్రాంతమంతటికి గురుపీఠాధిపత్యము వహించియుండిన పుష్పగిరి శంకరాచార్యులవారు సంచారములో నున్నట్లు తెలిసికొని, వారి సమక్షమున కరిగి వెంగమాంబ యొక్క పూర్వాచార వైముఖ్యమును పూసగ్రుచ్చినటుల విన్నవించినారు. ఆ కాలమున పుష్పగిరి పీఠాధిపతులై యుండిన శ్రీమదభినవోద్దండ విద్యానృసింహభారతీస్వాములవారు బ్రాహ్మణయువతి అటులుండుట ధర్మవిరుద్ధమని భావించి, తాము తరిగొండకు విచ్చేయుచున్నారమని విప్రమండలికి శ్రీముఖము పంపిరి.[34]

తరిగొండ దేవాలయమున సపరివారముగా విడిసిన స్వాముల వారు వెంగమ్మను తనయొద్దకు పిలుచుకొని రావలసినదిగా పరిచారకులను బంపిరి. వెంగమాంబ తాను భుజించివత్తునని చెప్పిపంపినది. ఆ సమాధానము స్వాములవారి కాశ్చర్యావేశములను, అచట గుమికూడి యున్న విప్రులకు కోపతాపములను కల్గించినది. పూజ్యులకడకు రిక్తహస్తములతో వెళ్లరాదను సూక్తి ననుసరించి వెంగమ్మ యొక నారికేళమును చేతబూని స్వాములవారి సముక్షమున కేగెను. స్వాములవా రచ్చట నొక తెర గట్టించియుండిరి.[35] సేవకుల నిర్దేశానుసారము ఆమె యా తెరచాటున నిలుచుండినది. స్వాములవారు సదాచారములను గూర్చి, కులవధూవర్తనమును గూర్చి, బ్రాహ్మణ వనితా ధర్మములను గూర్చి పెక్కురీతుల నుపన్యసించి, సానునయముగా ప్రబోధించి, విప్రవితంతువున కుచితముగు శిరోముండనాదికమును శిరసావహింపవలసినదిగా ఆదేశించెను.

వెంగమాంబ స్వాములవారి యెడల సద్భావముతోడనే "స్వామీ! పతివ్రత పరపురుషుని ముట్టరాదు కదా? క్షురకుడు పరపురుషుడే కదా? అది యటులుంచి, పాతివ్రత్యధర్మము కేశము లుంచినందున

తొలగిపోవునని, తీయించినందున నిలుచునని ఏ శాస్త్రములో నున్నదో తాము సెలవిండు. 'తలలు బోడులైనంతమాత్రాన తలపులు బోడులగునా?' స్వామీ! ఒకవేళ నేను తమ యాదేశానుసారము తీయించుకొనిన, మరల మొలవకుండునట్లు చేయగలరా?" అని ప్రశ్నించెను.

యుక్తియుక్తములైన వెంగమ్మ ప్రశ్నములు స్వాములవారికి ఆగ్రహముతో పాటు ఆశ్చర్యమును జనింపజేసినవి. స్వాములవారికి వెంగమాంబ నమస్కరింపకుండుటను గమనించిన సదస్యులు 'నమస్కరింపకుంటివేల?' యని గద్దించి పల్కిరి. అయినను వెంగమాంబ కిమ్మనక, చేతులు జోడింపక, అట్లే నిలువబడియుండెను. స్వాములవారప్పుడు తెరను ఆవలికి తీయించి, గురుపీఠమునకు నమస్కరింపకుండుటకు కారణమేమని కోపముతో వెంగమ్మను ప్రశ్నించినారు.

అందుల కామె సవినయముగనే 'మీ రా సింహాసనము నుండి లేచి ప్రక్కకు తొలగినచో నేను నమస్కరింపగల'నని పలికినది. అది విని స్వాములవారు ఈ వనిత యీ ప్రకార మెందుల కనుచున్నదో యని యించుక సందేహించి, పిమ్మట బ్రాహ్మణకులాచార పరిపాలనార్థము శాంతముగానైనను ఆ యువతికి బుద్ధి చెప్పవలయునని తలంచి, 'సరే; నమస్కరింపు'మని చెప్పి, పీఠమునుండి లేచి యీవలకు వచ్చి నిలిచిరి. వెంగమ్మ స్వాములవారి పీఠమునకు రెండుచేతులు జోడించి నిండుగా నమస్కరించెను. తోడనే గొప్పధ్వనియు, దాని వెనువెంటనే సింహాసనమున అగ్నిజ్వాలలును లేచి, అది యనతి కాలములోనే భస్మీపటలమై పోయెనట![30]

అట్లు వెంగమాంబ యొక్క నమస్కారాగ్నేయాస్త్రమున పీఠము భస్మీభూతము కాగా, స్వాములవారు భయభ్రాంతులయ్యి నివ్వెఱగుపడి, కలకల మణగిన పిమ్మట వెంగమాంబకు తానే వందన మొనరించి, ఆమె సాక్షాత్తు ప్రహ్లాదావతారమని పలుతెఱగుల ప్రశంసించి, అట్టి పూజ్యురాలి మాహాత్మ్యము నెఱుంగక వర్తించిన విప్రులను మందలించి, వెంగమనుండి సెలవు గైకొని వెడలిపోయిరట.

ఈ రీతిని వెంగమ మహత్త్వము పుష్పగిరిపీఠాధిపతులచే నామోదింప బడినను, తరిగొండ యందలి విప్రుల మనములం దొకానొక 'కించ నెలకొనినది. తమ గ్రామములో గురుపీఠమున కట్టి గతి పట్టుట, జగద్గురువుల కవమతి వాటిల్లుట - ఇన్నిటికి హేతువు తమ యాహ్వానము. అందులకు కారణము వెంగమ్మ. ఆ వెంగమ్మను అట్లు పెంచిన కానాల కృష్ణయ్యయే ఇన్నింటికిని మూలకారణము. ఈ భావనచే వారెల్లరును కృష్ణయ్యగారి యింటికి పండుగలకు, పబ్బములకు రాకపోకలు మానుకొనుటేగాక, ఆయన యెదురుపడినచో మాటాడక ముఖము మరల్చుకొని పోవుచుండిరి. తన కుటుంబమును వెలివేసి ఆంక్షలు విధింపకున్నను, ఫలితము మాత్రము తత్తుల్యముగానే యుండుట కృష్ణయ్య గమనించెను. ఇందులకుతోడు నవయౌవనమున నున్న కూతురు గుడికి వెళ్లునపుడు, మరలి వచ్చునపుడు వీధిలో అడుగులు వేయుచు పాటలు పాడుచుండగా అబాలగోపాలము కలకలము చేయుచు ఆమె వెంట నుండుట, కానక కన్నకూతురువలన తన బ్రదు కిట్లు పరిహాసప్రాయమగుట- ఈ పరిస్థితు లన్నిటివలన విసిగిన కృష్ణయ్య యొకనాడు వెంగమాంబను 'ఇంటి నుండి వెడలిపోయినచో బాగుండు'నని వేసరికతో కసరుకొన్నాడు.

ప్రచోదన :

తండ్రి మాటలకు వెంగమాంబ చింతింపలేదు. 'మాతా నాస్తి; పితా నాస్తి' యను విరక్తి భావన ఆమెలో నేనాడో కేంద్రీకృతమై యుండినది. కాని, ఐహిక ప్రపంచమున తండ్రితోడి సంబంధముతో నెంతకాలము నటింపవలెనో అంతకాలము తనను దైవము నటింపజేసినాడని యామె తలంచినది. ఆనాడట్లు తండ్రి కసరుకొనుట జీవననాటకమున నొక సన్నివేశముగా భావించి, తండ్రి పలుకును దైవవాక్కుగా స్వీకరించి, వెంగమాంబ లక్ష్మీనృసింహాలయమును ప్రవేశించి, దేవదేవుని సాన్నిధ్యమున సదా ధ్యానముతో, సంకీర్తనల గానముతో అహర్నిశలు అందే వసింప జొచ్చినది.

ఒక్కొకపరి భక్త్యావేశముతో గర్భాలయమున ప్రవేశించి యామె స్వామిని చేతులార పూజించెడిది. రాత్రులందు పూజారులు గర్భగుడి

తలుపులు తాళము వైచి యేగినపుడు ప్రాకారమండపములలో భగవన్నామ సంకీర్తన మొనర్చుచు కాలక్షేపము గావించు చుండెడిది. ముఖ్యముగా, తెల్లవారుజాములలో ఆ యమ గొంతెత్తి పాడుచుండిన స్తోత్రముల యొక్క, మేలుకొలుపు పాటల యొక్క సుశ్రావ్యధ్వని, వినబడినంతమేర భక్తిభావ పరిమళములను వెదజల్లుచు, ప్రశాంతములైయుండు బ్రాహ్మముహూర్తములందు ఆలయమునకు పవిత్రశోభను ప్రసాదించు చుండెను.

వెంగమాంబ తొలుతనుండియు లక్ష్మీనృసింహాలయములో ఎడమవైపున గల ఆంజనేయుని విగ్రహము వెనుక నున్న స్థలములో కూర్చుండి, పెక్కుగడియలు ధ్యానసమాధి యందు గడుపుచుండెడిది. ఆమె గుడికి వచ్చిపోవుచుండుట చాలమంది ఎఱిగియున్నను, అట్లు ఆంజనేయ విగ్రహము చాటున ధ్యాననిమగ్న యగుచుండుట యెవ్వరెఱుగరు. ఒకనాడామె యాంజనేయవిగ్రహము వెనుక యోగ సమాధిలీనయై, కొన్ని దినము లట్లే యుండెను. వెంగమ్మ గుడిలో గాని, గ్రామములో గాని కనిపింపనందున ఎల్లరును ఆమె యూరువిడిచి ఎచటికైన పారిపోయి యుండునని పరిపరి విధముల ఊహించిరి.

ఆలయార్చకు డొకనాడు ఆంజనేయుని పూజించుచు, వెనుక నున్న వెంగమాంబను జూచుట తటస్థించెను. చూచి, దయ్యమో, భూతమో యని భయపడెను. ధైర్యము తెచ్చుకొని మరల నొకమాఱు పరికించి, విగ్రహము చాటున చీకటిలో నున్నది కానాల కృష్ణయ్య కూతురగు వెంగమ్మయే యని నిశ్చయించి, గుప్తవర్తనమునకై అచ్చట చేరినదని ఆ భక్తురాలిని శంకించి, యతడు కోపాటోపముతో బిగ్గరగా దూషించుచు, తలవెండ్రుకలుపట్టి యామె నీవలికి లాగెను.

కేశములు లాగబడుటవలని బాధచే సమాధి భంగము కాగా ఆమె కనులుదెరచి చూచినది. ఆ యోగిని దృష్టికి తాళలేక అర్చకుడు మూర్ఛితుడై పడెను. కొంతవడికి తెప్పిరిల్లి, అపరాధమును క్షమించుమని యామె చరణములపైబడి ప్రార్థించినాడు.[37] తన ధ్యానమున కారీతిని విఘ్నము కల్గుట దైవసంకల్పమే యని తలపోసి, వెంటనే ఆ యూరు

వదలి వెళ్లవలసినదిగా నరహరి తనను ఆజ్ఞాపించిన ట్లామె నిశ్చయించి, ఆ యిష్టదైవమును మనసార ధ్యానించి మ్రొక్కి దారిబట్టెను.[38]

తిరుమలయాత్ర :

వెంగమాంబ తరిగొండను వీడి, తిరుపతి క్షేత్రమున కభిముఖముగా పయనించుచు క్రమముగా వేంకటాచలారణ్యమును ప్రవేశించినది. ఆకలిదప్పులను లెక్కపెట్టక, క్రూరజంతువుల సంచారమునకు భీతి నొందక, ఇష్టదైవమగు తరిగొండ లక్ష్మీనృసింహుని సంస్మరించుచు, ఒకటి రెండు దినము లడవిదారిలో పయనించి, 'సందెకావు మొగలిపెంట' యను పేరుగల కోనను[39] చేరెను. అచ్చట వెలసియున్న యాంజనేయుని పాదసన్నిధిలో పద్మాసనాసీనయై యామె తిరుపతి వేంకటేశ్వరస్వామిని గూర్చి తీవ్రముగా తపము గావింప దొడగెను. ఒకనాడు శ్రీవేంకటేశ్వరుడు ప్రత్యక్షమై, తన సన్నిధికి రావలసినదని యానతిచ్చినటుల నామె కనుభూతి కలిగెను. ఆ కాఱడవిలో తన నాదరించి కాపాడిన ఆంజనేయస్వామిని మిగుల కొనియాడి, క్రమముగా వెంగమాంబ కాలినడకన, తిరుమల పుణ్యక్షేత్రమును చేరుకొనినది.

ఉన్నతములగు గాలిగోపురములు, సూర్యకిరణసంకలితములై ప్రకాశించు బంగారుశిఖరములు, ఎత్తైన ప్రాకారములు, ఉద్యానవనములు, మఠములు, మందిరములు మున్నగు వాటితో మనోజ్ఞములైయున్న వేంకటాచలక్షేత్ర దృశ్యముల దిలకించుచు, వెంగమాంబ భక్తిభావపులకితయై వేంకటనాథుని కొనియాడుచు, ఆలయమున కరిగి, స్వామివారి దివ్యమంగళ విగ్రహమును తనివితీర, ముదమార సందర్శించినది.

వెంగమాంబ యోగిని యని, గొప్ప భక్తురాలని ఆ నోట, ఆ నోట అంతకుముందే వినియుండిన ఆనాటి మహంతు ఆమె రాక నెఱిగి, శ్రీనివాసుని కోవెల యొక్క తూర్పు మాడవీథి చివర నుండిన రాతి తేరునకు కుడిప్రక్కనున్న పూరియింటిని ఆమె నివాసమునకై యొసంగెను. మఱియు స్వామివారి పాకశాల నుండి పడిబియ్యమును, అందులకు దగిన సంభారములను వకుళమాలిక పేరట వెంగమాంబకు పంపించు నేర్పాటు గావించెను.[40]

వెంగమాంబ తన కుటీరమున స్వయంపాకము చేసికొని స్వామికి నైవేద్యము పెట్టి భుజించుచు, మిగిలిన వేళలయందు భక్తి ప్రపత్తులతో గ్రంథరచన గావింప మొదలిడెను. తన కుటీరము నొద్ద తులసి మొక్కలను, పూలతీగలను పెంచి, పుష్పమాలలు కట్టి ఆలయమున కేగి స్వామివారికి సమర్పించుచుండెను. ఈ కవయిత్రి తిరుమల క్షేత్రమును చేరిన పిమ్మట హయగ్రీవ మంత్రోపదేశమును పొందినటుల తోచును. ఈమె తరిగొండలో రచించిన రచనలలో దేనియందును హయగ్రీవస్తుతి లేకుండుట, తిరుమల యందు రచించిన కృతులన్నింట ఇష్టదైవతా స్తుతిలో హయగ్రీవుడు పేర్కొనబడి యుండుట ఈ యూహ కాధారము లైనవి. వెంగమ తిరుమల క్షేత్రమును చేరిన తొలినాళ్లలో రచించిన కృతి విష్ణుపారిజాతము. ఈ యక్షగాన మామె కవితా కమనీయతను, భక్తితత్త్వ మును వేనోళ్ల చాటుచున్నది.[41]

తాళ్లపాకవారి సాన్నిహిత్యము :

తిరుమలలో శ్రీవేంకటేశ్వరస్వామివారి సంకీర్తనాచార్య పదవియందు స్థిరపడియుండిన తాళ్లపాక పెదతిరుమలాచార్యుల[42]వంశీయులు స్వశాఖీయురాలగు వెంగమ్మయొక్క భక్తిమహిమను, కవితా విశిష్టతను గూర్చి విని సంతోషించినవారై, ఉత్తరమాడ వీధిలో తమ నివాసగృహము నకు ప్రక్కనున్న చిన్నయింటిని ఆమె కుచితముగా నొసంగిరి. అందుచే వెంగమాంబ తానదివరకు వసించుచుండిన కుటీరమును వీడి, తాళ్లపాకవా రిచ్చిన మిద్దెయింటిలో జేరినది. ఆ యింటి వెనుక భాగమున దివ్యపరిమళ కుసుమ, తులసీ వనము నేర్పరచి, సదా శ్రీనివాస రూపమును పూలతో, తులసీ దళములతో అలంకరించి యారాధించు చుండెను.

తాళ్లపాకవారి పొరుగున నుండుట వలన, వారి పూర్వులు రచించియుండిన రచనలతో పరిచయము కలుగు నవకాశము వెంగమాంబకు లభించెను. ఆ రచనలలో అన్నమయ్య ధర్మపత్ని యగు తిమ్మాంబ (తిమ్మక్క)[3] రచించిన సుభద్రాకల్యాణ మను కృతి వెంగమను మిగుల నాకర్షించినది. తదనుగుణముగా నామె రమాపరిణయమను ద్విపద కావ్యమును 'పెండ్లిపాట'గా రచించినది.

వెంగమాంబ నివసించుచుండిన యింటినానుకొని, ఇంకొక ప్రక్కన అక్కా రామయ్యదీక్షితులు అను సర్కారు అర్చకుడు[43] కాపురముండెను. మిగుల సంపన్నుడు, బహుకుటుంబి, అర్చక సంఘమునకు పెద్దయునైయుండి, ఆతడా కాలమున తిరుమలయందు పలుకుబడిగల ప్రముఖుడుగా పేరొందియుండెను. కులమునుండి వెలివేయబడి, ఊరువిడిచి వచ్చిన యొకానొక వనిత- అందును పూర్వాచారపద్ధతి నెదిరించిన వితంతువు- వేంకటాచల క్షేత్రమున భక్తురాలుగా, కవయిత్రిగా పేరు గాంచుట, స్వామివారికి తులసీ, సుమమాలికలను కూర్చి సమర్పించుట, అట్టి యువతి వచ్చి వచ్చి తన పొరుగుననే నివసించుచుండుట సనాతనాచార పరాయణమ్మన్యుడగు దీక్షితులకు సుతరామూ సహింపరానిదైనది. అందువలన నాతడు తన యింటికి వచ్చిపోయెడి వారలతో, వెంగమ్మకు వినబడునటుల సూటిపోటిమాట లాడుచుండెను. అయినను పరమసాధుస్వభావ యైన వెంగమాంబ ఆ మాటలను పెడచెవిని బెట్టుచు, సర్వము ఈశ్వరేచ్ఛగా భావన సేయుచు మిన్నకుండెను.

అధికారగర్వితుడైన దీక్షితులు అంతటితో నూరకుండక, తన యింటి యెంగిలి విస్తళ్లను వెంగమాంబ పెరటి యందలి పూలమొక్కలపై బడునటుల వేయించుచుండెను. ఆ విషయమై ఆ యింటివారి కెంత చెప్పినను ఫలితము లేకుండెను. అందుచే వెంగమ్మ ఆ యెంగిలి పుల్లైలను తొలగించి, నిత్యము పూలతోటను శుభ్రపరచు కొనుచుండెడిది. ఒకనాటి ప్రదోషవేళ వెంగమాంబ తన పెరడు నందలి తులసికోట తిన్నెపై గూర్చుండి శ్రీవారి 'ఆనందనిలయము'ను కన్నులార గాంచుచు, తదేక ధ్యానమున మేనుమరచి నిశ్చలముగా నుండెను. అట్లాయమ్మ ఎంత సేపటి నుండి యున్నదో ఎవ్వరు నెఱుగరు. ఇంతలో దీక్షితుల యింట రాత్రి భోజనములు ముగిసి, యథాప్రకారముగ ఎంగిలాకులు వెంగమ పెరటిలో వచ్చి పడినవి. అవి సరాసరి, యామె పాదములపై బడుటతో ధ్యానసమాధికి భంగము వాటిల్లెను. తోడనే అదివర కెన్నడును కలుగని క్రోధము దైవికముగా నప్పుడామె నావేశింపగా, 'ఓరీ పాపీ! నీవు, నీవంశము నాశనముగాను గదరా!' అను శాపోక్తులు అప్రయత్నముగా, ఆవేశ

పూర్వకముగా వెంగమ నోట వెలువడెను. తత్ప్రభావమున ఆ కుటుంబములోని యనేకం లారాత్రి వమన విరేచనములచే బాధితులై అకాలమృత్యువు వాత బడిరి. అక్కా రామయ్య వెంగమాంబ చరణములపైబడి, శాపమును మరల్చి తన వంశమును రక్షింపవలసినదని దుఃఖించుచు దీనముగా ప్రార్థించెను.

తపస్సు :

పరమశాంత స్వభావయైన ఆ యోగిని అదంతయు వేంకటరమణుని లీలగా భావించి, 'నీవు పశ్చాత్తాపము వలన పునీతుడవైతివి. ఇక మీదట నీ కుటుంబము ఏకప్రాణి మాత్రముగ శేషించియుండును' అని యాతని నోదార్చి పంపెను. దైవికమైన ఈ సంఘటనచే చలించిపోయిన వెంగమ మనస్సు విజనప్రదేశమున కొంతకాల మేకాంతముగా గడుపనిచ్ఛగించెను. తుంబురుకోన [44] అందుల కనువైన ప్రదేశమని నిశ్చయించి, యొకనాడామె యెవ్వరికి జెప్పక అచ్చటకు జేరుకొనెను.[45] అచ్చట నున్న గుహలలో నొకదాని యందు వసించుచు ఆ యోగిని తీవ్రమగు తపము చేయదొడగెను. ఆ మఱుదినము నుండి యామె తిరుమలలో కనబడనందున ఇరుగుపొరుగు జనులు వెంగమ్మ వేంకటేశ్వరుసం దైక్యమైపోయెనని భావించిరి. మఱికొందరా యోగిని శేషాచలారణ్యములో నెచ్చటనైన తప మొనరించుచుండునని తలంచిరి.

ఇట్లుండ, కొంతకాలమునకు కుష్ఠురోగపీడితుడగు విప్రుడొకడు [46] ఐహిక విషయ విరక్తుడై, శ్రీవేంకటాచల పుణ్యక్షేత్రమున జీవిత శేషము గడుప నిశ్చయించి, యెట్లో తిరుమలను చేరగల్గెను. మహావ్యాధిపీడితుడగుటచే అతనికి స్వామిదర్శనము దుర్లభ మయ్యెను. అందుచే బ్రతుకుపై రోసి యాతడు అడవి తెరువుబట్టి తుంబురుకోన ప్రాంతములు జేరెను. అప్పటి కాకలిదప్పులతో శ్రమ యధికమై, అతడు కాలు ముందునకు కదపలేకపోయెను. ఆ నిర్భాగ్యుని దీనాలాపములు ప్రశాంతమైన యా కోనలో ప్రతిధ్వనించి, అచట తపోనిష్ఠాగరిష్ఠయై యున్న వెంగమాంబ చెవిని బడినవి.

దయామయి యగు నామె ఆ విప్రుని దైన్యస్థితిని గమనించి, కనికరముతో కొన్ని ఫలములను, ఉదకమును అతని కడకు గొంపోయి యొసగి పేదదీర్చెను. అటుపిమ్మట ఆతనికి పరిపూర్ణారోగ్యము కలుగునటుల వేంకటరమణుని వేడుకొని, ఇట్లు పలికెను; 'ఓయీ! శ్రీనివాసుని యనుగ్రహము వలన శీఘ్రమే నీకు స్వస్థత చేకూరగలదు. కాని, నీవు నన్నిచట చూచిన ట్లెవ్వరితోడను చెప్పరాదు. కాదని చెప్పితివా ప్రమాదము పాలయ్యెదవు. జాగరూకుడవై మెలగుము. కనులు మూసికొనుము.' వెంటనే యాతడు కనులు మూసికొనెను. స్వామివారి పుష్కరిణిలో మునిగితేలిన యనుభూతి కలుగగా నాతడు కనులు దెరచి చూచెను. ఆ సమయమున స్వామి పుష్కరిణిలో స్నానమాడుచుండిన తైర్థికులు ఒక్కుమ్మడిగా నీటిలో నుండి పైకిలేచిన యా నూతనవ్యక్తిని గాంచి యాశ్చర్యచకితులైరి. స్వామి పుష్కరిణి నుండి వెడలినకతన, అచ్చటి తీర్థవాసు లాతనిని 'పుష్కరిణీజు',డని వ్యవహరింప నారంభించిరి. నీరోగియై, నవయౌవనుడై, తీర్థవాసుల గౌరవమునకు పాత్రుడైన యా విప్రుడు గర్వించి, కొన్నాళ్లకు వెంగమాంబ యునికిని పురజనులకు వెల్లడించెను. వెంటనే యతడు భిన్నశిరస్కుడై మృతి నొందెను.[47] మహంతు మొదలుగాగల పౌరులు మంగళవాద్యములతో బృందముగా తుంబురుకోన కేగి వెంగమాంబను సందర్శించి, 'మరల తిరుమలకు దయచేసి మమ్మందరను ధన్యుల గావింపు'డని మిగుల భక్తితో ప్రార్థించిరి. తిరుమలవాసుల వాక్కును శ్రీనివాసుని యానతిగా సంభావించి, యా తపస్విని తిరుగ తిరుమల క్షేత్రమున తాళ్లపాకవారి యింటి ప్రక్కనున్న తన మఠమును జేరెను.

వెంగమాంబ తుంబురుకోనలో నుండిన కాలము (కనీసము రెండు, మూడు సంవత్సరములు)లో చాలమట్టుకు తీవ్ర తపస్సాధనకే వినియోగించెను. చెంచునాటక మను యక్షగానము మాత్రము ఆమె తుంబురుకోనయం దుండినపుడు రచించినదని, అందలి యితివృత్తమే చెప్పుచున్నది.

వెంగమ్మ తుంబురుకోన నుండి మరలి రాలేదనియు, అచ్చటనే యామె భగవంతునియం దైక్యమయ్యెననియు కొన్ని చరిత్రములు

వాకొనుచున్నవి.[48] కాని , చెంచునాటకము తర్వాత ఆమె లేఖిని నుండి పెక్కు ముఖ్యరచనలు వెలువడియుండుటనుబట్టియు, ఆమె బృందావనము (సమాధి) తిరుమలయం దుండుటనుబట్టియు, ఆమె తిరుపతికొండ మీద శ్రీనివాసమూర్తి చరణారవిందముల బొందెనని ఇంకొక చరిత్రము[49] పేర్కొను చున్నందునను, వెంగమాంబ తుంబురుకోనను వీడి మరల తిరుమల క్షేత్రమును చేరినట్లు నిశ్చయముగా భావింపవచ్చును.

బృందావనము :

తిరుమలలో తాను నివసించుచుండిన యింటికి ఉత్తరదిశలో ఎత్తైన ప్రదేశమున కొంతచోటును సేకరించి, వెంగమాంబ అందు పూలమొక్కలతో గూడిన తులసీ బృందావనమును పెంచదలచినది. అట్లు పెంపొందించదలంచిన ఆ తోటకు నీటివసతి నిమిత్తముగ అందొక దిగుడుబావిని త్రవ్వించినది. ఎంతలోతు త్రవ్వినను అందు ఊటపొడమలేదు. అట్టడుగున పెద్దబండ యొకటి అడ్డుపడియుండుట అందులకు కారణమని తెలిసిన పిమ్మట, ఆమె బావిలోనికి దిగి యాశువుగా గంగాభవానిని ఈ క్రింది గేయ రూపమున ప్రార్థించినది.[50]

రాగం - మోహన, త్రిపుటచాపు తాళం
ఓ తల్లీ! గంగాభవానీ! రావే!
ఖ్యాతిగ ఇచటికి కపటము మాని ॥ఓ తల్లీ॥

హరిపాదమున బుట్టినావు; పుర
హరుని జటాజూటమున నిలిచినావు
పరమపవిత్రవైనావు; మా
పాలిట వెలసి పూజలు గైకొన్నావు ॥ఓ తల్లీ॥

హరికర్పితముగ శ్రీతులసీవన
మలనా డర్చతో నిన్ను గావింప వెలసి
తరుణిది పెంచను మెరసి యున్న
నర లేక రావె శేషాద్రిలో వెలసి ॥ఓ తల్లీ॥

వాసిగ నిను చాల నమ్మి, చిన్న
వాండ్ల కాదరువుగ నున్న సొమ్మమ్మి
చేసితి; నిను పని నమ్మి చేయ
నిరవుగ ఇచటికి బిరబిర రమ్మి ॥ఓ తల్లీ॥

తరిగొండ నరసింహుడైనా శేష
గిరివాసు నే వేళ కీర్తింపు జ్ఞాన!
కరుణ నాపై నుంచు శౌనా; మమ్ము
కడతేర్చు భారము కల్గినదాన! ॥ఓ తల్లీ॥

-శ్రీ త. వేం. చరిత్రము (1), పుట 36.

వెంటనే బావిలో నలువైపుల నుండి పుష్కలముగా నీరూరజొచ్చెను. ఈ వృత్తాంతము నెఱింగిన జనులు ఆ యోగిని మహిమను వేయినోళ్ల కొనియాడిరి.

పై గేయములో మూడవ చరణమున "చిన్నవాండ్ల కాదరువుగ నున్న సొమ్మమ్మి" అని యుండుటచే, వెంగమాంబ తుంబురుకోన నుండి తిరుమల చేరిన పిమ్మట, ఆమె చెల్లెలి కూతురగు మంగమ్మయో, మఱి యొకరో ఆమెకు సహాయముగా పరిచర్యార్థమై చేదోడు వాదోడుగ నుండుటకు చేరినట్లు భావింపవలెను.[51]

తులసివన మేర్పడిన నాటినుండి వెంగమాంబ చాల సమయమందే గడపదొడిగినది. అందుగల యొక శిలాతలముపై [52] ఆసీనయై ధ్యానసమాధి నిమగ్న యగుచుండు వేళల తెల్లనిసర్ప మొకటివచ్చి యామె శిరస్సునకు నీడ నిచ్చుచుండెడిదట! మఱియు, తుంబురుకోన నుండి తిరుమల చేరిన పిమ్మట ఈ కవయిత్రి లేఖినినుండి అవతరించిన రచనలన్నియు ఆ దివ్యారామ నిరుపహతి స్థలముననే తొలుదొల్త అక్షరరూపము నందినవి. ఆ పవిత్ర 'కవితా బృందావనము' నుండి వెలువడిన మధురకృతులలో మొదటిది శ్రీకృష్ణమంజరి.

ముత్యాలహారతి :

వెంగమాంబ తరిగొండను వీడి తిరుమల చేరి ఇంచుక స్థిరపడిన నాటనుండి ప్రతిదినము సాయంవేళలో స్వామివారి కైంకర్యములు ముగియు ఏకాంతసేవా సమయమునకు ఆలయమున కరిగి కర్పూరహారతి యొసగి వచ్చుచుండెడిది. తరతరములుగా మహాత్ముల, మహనీయుల కైంకర్యము లందుకొనిన శ్రీవేంకటేశ్వరునకు, ఒకానొక స్త్రీ-ఆమె యెంతటి భక్తురాలైనను - పూర్వాచార విరుద్ధముగా సకేశియై యున్నట్టిది- కర్పూరహారతి యిచ్చుట, ఆ హారతితో శ్రీస్వామివారి నిత్యపూజాక్రమము ముగియుట యను విషయములు తత్రత్యులగు అర్చకశిఖామణులకు అసూయావహము లయ్యెను. అందుచే వా రొక నాడా యమకు వినిపించు నటుల ఈసడింపు పల్కులు పలుకుకొనిరి. నిత్యకైంకర్యపరులైన వారి పల్కులు స్వామివారికిని సమ్మతములై యుండుననెడు సద్భావముతో, హారతి యొసగి, వెంగమ్మ ఆ మఱునాడు గుడి కేగక తన యింట అర్చనలోనున్న శ్రీనివాస ప్రతిమకు హారతి యిచ్చి సంతృప్తి నొందెను. అట్లామె గుడికి రాకపోవుట అంతకు ముందటి దినమున తమలో తాము పల్కుకొనిన పల్కుల యొక్క ప్రభావమే యని అర్చకులు తనిసి, ఆ యుత్తమభక్తురాలి కైంకర్యమునుగూర్చి యొగతాళిగా మాటలాడుకొనిరి.

ఆ మఱునటి దినము రథోత్సవము, భక్తబృందము యొక్క మేరమీఱిన యుత్సాహముచే తిరువీధులలో నడగొండవలె కదలి వచ్చుచున్న వేంకటేశ్వరుని తేరు వెంగమాంబ యింటివద్దకు వచ్చునప్పటికి నిశ్చలముగా నిలిచిపోయెను. రథమును ముందునకు కొనసాగించుటకు మహంతు మొదలగు అధికారు లెంత ప్రయత్నించినను, భక్తాదులు బలము కొలది లాగినను కట్టు కదల దయ్యెను. అయ్యది మహాభక్తు రాలగు తరిగొండ వెంగమాంబ ప్రభావమేయై యుండునని అర్చకస్వాము లప్పటికి గ్రహింపగల్గిరి. ఆ పూజారులు బుజములు తడుముకొనుచు, ఆమె సమక్షమున కరిగి తమ తప్పులను క్షమింపవేడుకొనిరి. శ్రీహారి రథము సాగిపోవునటుల, వచ్చి కర్పూరహారతి యిచ్చి ప్రార్థింపవలసినదిగా మిగుల

బ్రతిమాలుకొనిరి. పశ్చాత్తాపతప్తులైన వారి యభ్యర్థనల నంగీకరించి, మహంతు మున్నగువారి కోరిక ననుసరించి, వెంగమ రథముకడ కేతెంచి రథారూఢుడై యున్న శ్రీభూసమేత వేంకటేశ్వరునకు పరమభక్తితో కర్పూర నీరాజన మొసంగెను. ఆ ఏమ్మట తేరు మెల్లగా కదలిపోయి గమ్యము చేరినది. ఆనాటినుండి వెంగమాంబ హారతి ఆలయాధికారులచే నిత్యహారతిగా అంగీకరింపబడెను. మహాత్మురాలైన వెంగమాంబ ప్రారంభించిన ఈ కర్పూరహారతి కైంకర్యము "ముత్యాలహారతి"[53] "తరిగొండ వారి హారతి"- అను పేర్లతో నేటికి, రేపటికి అవిచ్ఛిన్నముగా కొనసాగుచున్నది, కొనసాగ నున్నది.

వెంగమాంబ తాను ప్రారంభించిన హారతి సేవను క్రమము తప్పక జరిపించుటకై తన చెల్లెలి కూతురగు మంగమ్మను దత్తు తీసికొనెనని యొక చరిత్రమున చెప్పబడినది. [54] కాని, యందుల కాధారము కానబడదు. వెంగమ్మ తన చెల్లెలి కూతురైన మంగమ్మను బాల్యమునుండి దగ్గర చేర్చియుండినది. మంగమ్మ అత్తింటివారు చీనేపల్లి (గరిడిమిట్ట) వారు. ఆత్రేయసగోత్రులు. వారి స్వగ్రామము వాయల్పాడు తాలూకాలోని గరిడిమిట్ట. వెంగమాంబ తన అపరవయస్సున ఆ చీనేపల్లి (గరిడిమిట్ట) వంశమునకు చెందిన నరసప్ప యను యువకుని దత్తుగైకొనెను. ఈ 'యింజేటి నరసప్ప' భార్య చెంగమ్మ. వీరి కూతురు పేరు లక్షమ్మ. ఈ లక్షమ్మ భర్త గరిడిమిట్ట గమ్మన్న.[55] ఈ దంపతుల కుమారుడే 'విష్ణు పారిజాత' ప్రతిలేఖకుడైన గంగాధరప్ప.[56]

వెంగమ తిరుమల చేరిననాటినుండియు వేంకటేశ్వరుని తన యిలవేల్పైన తరిగొండ నృసింహునితో అభేదముగ భజించు చుండినది. ఈ యభేదభక్తి భావన ఆయమ సృజించిన సారస్వత మందంతట అడుగడుగున అక్షరరూపమున సాక్షాత్కరించుచునే యున్నది. తరిగొండ లక్ష్మీనృసింహస్వామి భక్తురాలగు నామె ప్రతి సంవత్సరము నృసింహజయంత్యుత్సవములను జరుపుచుండెడిది. క్రమముగా తరిగొండలో తన తండ్రి యింట నుండిన నృసింహదేవతార్చన సంపుటి వెంగమ మఠమును జేరెను. వైశాఖ శుద్ధ చతుర్దశి (నృసింహ జయంతి)

మొదలుకొని పదిదినములపాటు జరిగెడి ఆ జయంత్యుత్సవములలో పేదసాదల కన్నదానము, చలివేంద్రలు నిర్వహించుట మున్నగు ధార్మిక కార్యక్రమములు వైభవోపేతముగా నిర్వహింపబడుచుండెను. పదియవనాడు శ్రీవేంకటేశ్వరస్వామి (ఉత్సవమూర్తి) వెంగమాంబ గృహమునకు వేంచేసి, నైవేద్యాది కైంకర్యముల నందుటతో ఆ యుత్సవములు పరిసమాప్తము లయ్యెడివి.[57]

సారస్వత కేంద్రము :

ఒకవైపు రచనల మూలమున, మఱియొకవైపున తపశ్శక్తి తోడి మహానుభావత వలన, దాన ధర్మాది సత్కార్యక్రమముల మూలమున, ఆధ్యాత్మిక, భక్తసందేశముల వలన తరిగొండ వెంగమాంబ కీర్తి తిరుమలకు వచ్చెడి తైర్థికబృందముల ద్వారా దేశము నలుగడల వెన్నెలవలె అలముకొన జొచ్చెను. తమిళనాడులోని దిండిగల్లు మొదలుకొని, తెలంగాణ మండలి గోలకొండవరకు గల దేశమున గల జమీందారులు, పాళెయగార్లు, సంపన్నులు, భూస్వాములు, సామాన్యప్రజలు ఆమె నిర్వహించు నృసింహోత్సవములకై అయాచితముగా సమర్పించిన భూదానాదికము ఇందుకు నిదర్శనము.[58]

క్రమముగా ద్విపద భాగవత రచన నాటికి ఆమె మఠమున 'అష్టఘంటము'లను పేరున ఎనమండుగురు వ్రాయసకాండ్రు ఏర్పడి యుండిరి. వారామె యొక్క రచనలకు ప్రతులు (Copies) తయారు చేయుచుండిరి.[59] తిరుమల యాత్రకు వచ్చెడు కవులు, పండితులు మున్నగు తద్జ్ఞులు స్వామివారి దర్శనమైన వెనుక, తరిగొండ వెంగమాంబగారిని దర్శించి 'ధన్యులమైతి'మని సంతసించుచు తరలి పోయెడివారు. మఱికొందరామె కృతులకు ప్రతులు వ్రాయించుకొని యేగెడువారు. అట్టివారలలో వారు వెంగమాంబిక రచించిన నృసింహ విలాసము, విష్ణుపారిజాతము, గోపీనాటకము (గొల్ల కలాపము) వంటి యక్షగాన నాటకముల ప్రతులను గైకొనిపోయి, వాటిని నేర్చుకొని, ఆ యా సందర్భములలో ప్రదర్శించుచుండిరి. ఈ రీతిని ఈ కవయిత్రీమతల్లి యొక్క కీర్తిచంద్రికలు నలుదెసల వ్యాపించెను.

ఆ కాలమున తిరుమల క్షేత్రములో తరిగొండ వెంగమ్మ మఠము నిరంతరము సందడిగా నుండుచు దర్శనీయమగు పవిత్ర సారస్వత కేంద్రముగా ప్రకాశించుచుండినది.

వెంగమాంబ ద్విపద భాగవత రచనానంతరము వేంకటాచల మాహాత్మ్యమును పద్య (చంపూ) కావ్యముగా వెలయించినది. జలక్రీడా విలాస, ముక్తికాంతా విలాస యక్షగానములు, వాశిష్ఠ రామాయణ ద్విపదకావ్యము- ఈ కవయిత్రి చివరి కృతులు. ఈ గ్రంథములేగాక ఈ కవితా తపస్విని తన యిష్టదైవమైన 'తరిగొండ శేషకుధరాధ్యక్షు'ని సంబోధించుచు భక్తిభావభరితములైన కీర్తనలను, తత్త్వములను (వచనములను), పద్యములను, పాటలను, సంవాదములను ఎన్నిటినో విరచించినది. వీటిలో కొన్ని ముద్రణ భాగ్యము నందినటుల తెలియుచున్నను, నేడు లభింపకున్నవి.

ఇట్లు ఒకవంక సారస్వతసేవను, మఱొకవంక స్వామి కైంకర్యములను, ఇంకొకవైపు జిజ్ఞాసువులైన శిష్యులకు, శిష్యురాండ్రకు ఆధ్యాత్మికోపదేశములను గావించుచు, ఈ కవయిత్రి సహస్రచంద్ర దర్శన మొనరించి[60] క్రీ.శ. 1817 ఈశ్వర సంవత్సరమున పరమ పదము నలంకరించెను.

మహా సమాధి:

వెంగమాంబ భక్తులు, శిష్యులు నిర్ణీతప్రకారము ఆ మహనీయురాలి భౌతికకాయమును ఆమె పూలతోటలో నిత్యము ధ్యానసమాధి నిమగ్నయగుచుండెడిచోట మహాసమాధి గావించిరి. క్రమముగ నందుమీద ఒక మండపము, ఆ మండపముమధ్య నొక తులసికోట నిర్మింపబడెను. ఆ సమాధి కెదురుగ నేరేడుచెట్టు క్రింద నిర్మించిన చిన్నగూటిలో ఆంజనేయ విగ్రహము అభిముఖముగా ప్రతిష్ఠితమై యున్నది. ఆ ప్రతిష్ఠితమూర్తి వెంగమాంబకు యుద్ధకళ తీర్థము నొద్ద నీడ నిచ్చి కాపాడిన ఆంజనేయుడే యని యొక చరిత్రము వాకొనుచున్నది.[61]

ఆ పవిత్ర ప్రదేశము వెనుకటివలె తులసి మొక్కలతో పలు తెరగుల పూలచెట్లతో ఫలవృక్షములతో విరాజిల్లక యున్నప్పటికిని, 'తరిగొండ

వెంగమాంబ బృందావన' మనియు, 'తరిగణమ్మ (తరిగొండమ్మ) తోట' యనియు ఆ యారామస్థలిని జనులు వ్యవహరించుచునే యున్నారు. భక్తిప్రపత్తులతో ఆ మహాయోగీశ్వరి యొక్క బృందావనమునకు కాయకర్పూరములు నివేదించుచు, నైవేద్యములు పెట్టుచు (ముఖ్యముగా శుక్రవారములయందు) మ్రొక్కు లిడుచున్నారు.

మహిమాన్వితత్వం:

వెంగమాంబ జీవితగాథ తదితర మహనీయ జీవితముల వలెనే మహిమను సూచించు సన్నివేశములతో గూడియున్నది. వేంకటేశ్వరస్వామి నిత్య మామె యింటి కరుదెంచుట, వెంగమ తుంబురుకోన నుండి గుహామార్గమున వేతెంచి స్వామి నర్చించిపోవుట మొదలైన విట్టివి. పౌరాణిక ధోరణిలో గన్పట్టు ఈ కథాంశములను పూర్తిగ నిరాకరించుట కంటె, వీటిని ఆమె మహానుభావతకు తార్కాణములుగా స్వీకరింపదగును.

ఒక్కమాటలో వచించినచో, వెంగవమాంబ తాను జన్మించిన దేశమునకు, జీవించిన కాలమునకు అతీతముగా-అడుగడుగున కష్టపరంపరల నెదుర్కొనుచునే- విలసిల్లినదని చెప్పవలెను. ఈ కవయిత్రి తన యైహిక జీవితమునుగూర్చి అంతగా పేర్కొనక, కృతులన్నింటిలో కడుంగడు వినయమునే ప్రకటించియున్నను, ఆధ్యాత్మిక భావోద్దీప్తమై, భక్తిరంజితమైన ఆమె సారస్వతమూర్తిమత్త్వము మాత్రము ఆమె సృజించిన కృతు లన్నింట స్పష్టరేఖలతో సాక్షాత్కరించుచున్నది.

నేటికిని శ్రీ వెంగమాంబగారిని ధ్యానించినవారి కాయోగీశ్వరి దర్శనము ననుగ్రహించుచు, వారల ఆపదలను వారించుచున్నదని యొక చరిత్రము నుడువుచున్నది.[62] వెంగమాంబ తప మొనరించిన తుంబురుకోన యందే ఇటీవలి కాలమున (క్రీ.శ. 1915 ప్రాంతమున) తప మాచరించిన మహాత్ము సద్గురు మలయాళస్వాములవారి దివ్యానుభూతి ఇందులకొక చక్కని నిదర్శనము. ఆ మహత్తర దివ్యానుభూతిని ప్రకటించుచున్న ఈ క్రింది పద్యములు తిలకింపదగియున్నవి.

"అట్లనవరత ధ్యాననిష్ఠుండై యుండ మఱి కొన్ని వర్షమ్ములు గడచె.
ఒకానొక దినంబున నత్తపస్వివరేణ్యుండు. 55

శ్రీ వేంగమాంబా సందర్శనము

తరిగొండ వెంగమాంబా
చరితము పలుమాఱు చదివి స్మరియించునెడన్
దరిసెన మొసంగె వెంగమ
పరువడి ధ్యానానుభూతి ప్రత్యక్షముగా. 56

అంచజెక్కల మిసమిసా ర్మించు మేలి
ముసుఁగు గల స్వర్ణదీకాంతఁ బోలు నామె
యెదుర నిలఁబడి వత్స! నీ మదిఁ దలంపు
పెం పెఱింగితి నీ యిచ్ఛ యింపుఁ గూర్చె. 57

అనినం దొల్లి చరిత్ర కెక్కిన యనన్యాఖండ భక్తిప్రప
త్తిని వెల్గొందిన వెంగమాంబ యని యెంతే స్వాంతమం దెంచి యె
య్యన సాష్టాంగనతుల్ పొనర్చియు స్వకీయానూన శంకానివృ
త్తిని వాంఛించిన యామె దీవెనల నెంతేఁ గూర్చె ప్రేమార్ద్రతిన్. 58

అట్లు శ్రీవేంగమాంబాసందర్శనమున తనివి నెంది యెప్పటి యట్ల
తన నియమంబు పాటించుచుండె." 59

-శ్రీ మలయాళస్వామిచరిత్రము, పుట116.

(వారు నాగనార్యకవి రచితము)

మఱియు శ్రీ మలయాళస్వాములవారు తమ రచనలలోను, ఉపన్యాసములలోను స్త్రీలను గూర్చి, వారి బ్రహ్మవిద్యార్హతను గుఱించి, ఆధ్యాత్మిక విద్యావైదుష్యమును గూర్చి ప్రసక్తి వచ్చిన సందర్భముల యందెల్ల మాతృశ్రీ తరిగొండ వెంగమాంబ నామధేయమును ప్రకృష్టముగా ఉదాహరించి యుండుట పేర్కొనదగిన ముఖ్యాంశము.[63]

తిరుపతి వాస్తవ్యులు, పెద్దలు, వెంగమాంబ జీవితగాథను వచనకృతిగాను, పద్యకావ్యముగాను రచించినవారు, ప్రముఖ వైద్యులు, కవులు నైన డా॥ పి.టి.జగన్నాథరావుగారు క్రీ.శ. 1932లో తమకు గలిగిన విచిత్రదర్శనమునుగూర్చి My Vision of Lord Venkateswara[64] అను

ఆంగ్లవ్యాసములో వివరించి యున్నారు. ఆ వ్యాసమునుండి యుద్ధరింపబడిన ఈ క్రింది పంక్తులు ముఖ్యముగా నిట తిలకింపదగి యున్నవి.

``I came to Tirupathi in the year 1932-33 to settle down permanently. I went up the hill, stood before Lord Venkateswara and prayed to Him......I came down the hill to my residence. That night very early in the morning at about 4 A.M., I had a vision. It is not a dream. I will give the difference between a vision and a dream in the end before I finish this article.

There was twilight. It was neither day nor night. I was moving towards Bangaru Vakili. As I approached it, the doors automatically opened by themselves. There were none. I went in upto Kulasekhara-padi. Sri Venkateswara was fully decorated. He was shining in gold and gems. I folded my hands and said `You, are again appearing to me as an idol. I cannot understand you, nor can I converse with you. Immediately the idol transformed into Ahobila mutt Pedda Jeeyangar of 1916, from whom I had the first initiation (Samasrayanam) and said `Now come on, what do you want?,

I was overwhelmed with joy and I thought I was the only fortunate person on earth. I forgot my issue and questioned Him, 'Dear Swami, people say that Hathiram Bawaji, Thallapaka Annamacharya and Tharigonda Venkamamba merged in you. If it is a fact, I wish to see how you have taken them into you'. Look here, He said and stretched His long hands horizontally side ways. Just before His stretched right hand stood Venkamamba clad in a simple cotton saree and a jacket. Her haid was knotted and turned in (koppu). She wore a long red Namam on her face. She was having a plate in her hands with burning camphor. She was slightly bent forward out of devotion. Similarly, on the left side close to

God was Hathi Ram a robust figure with a beard and North Indian Namam. Next to him was Annamacharya with his S. Indian Namam and Thambura. Both were clad in white dhoties. Shri Venkateswara in the form of Jeeyangar brought them all close to his chest with His hands. They melted awy into him. I would not believe my own eyes..... I went near Him and prostrated before his feet. By the time I got up I saw the original Idol only. Suddenly I opened my eyes and woke up. It was about 4.30 A.M."

పై ఆంగ్లవాక్యములు తత్ప్రదయితయొక్క స్వానుభవమును ప్రకటించుచు, తరిగొండ వెంగమాంబ, తాళ్లపాక అన్నమాచార్యులవలె, హాత్తీరామ్ బావాజీవలె శ్రీవేంకటేశ్వరస్వామివారియందు సాయుజ్యము నొందిన పరమభక్తురా లనెడు సత్యమును వెల్లడించుచున్నవి. నేడును ఆమెను ధ్యానించువారలు స్వానుభవపూర్వకముగ పేర్కొనుచున్న దృష్టాంతములు ఇట్టి వెన్నో యున్నవి.

ఈ కవయిత్రి విరచించిన వేంకటాచల మాహాత్మ్యాది గ్రంథముల యందలి పాత్ర లన్నియు సాధారణముగా స్మితపూర్వాభిభాషులుగా వర్ణింపబడియున్నవి. ఈ యంశమునుబట్టి వెంగమాంబ వదనమున ఆధ్యాత్మిక తేజ ముట్టిపడెడు చిఱునవ్వు నిరంతరము తాండవించు చుండెడిదని భావింపవచ్చును.

చిట్టచివర, ప్రత్యక్షరమున వెంగమాంబ మహనీయత నినదించు చున్న ఆమె దానపత్రములలో మచ్చునకుగా నొక్కటి ఈ దిగువ తిలకింప దగియున్నది.[65]

"శ్రీ లక్ష్మి నృసింహ స్వామినే నమః అస్మద్గురుభ్యోన్నమః స్వస్తిశ్రీ విజయాభ్యుదయ శాలీవాహన శకాబ్దః ౧౭౦౭ కల్యాబ్దః ౪౮౮౬ ప్రభవాది గతాబ్దః ౩౯మీద నగు నెటి చాంద్రమాన విశ్వావసునామ సంవ్వత్సర చైత్రశు ద్ధ౩ బు భానువాసర అశ్వనినక్షత్రం యీా శుభదినమంద్ను శ్రీమదఖండ్ల సచ్చిదానంద్ద నిత్యపరిపూనుజా అయిన శ్రీమదఖిలాండ్లకోటి బ్రహ్మాండ్ల

నాయకు లయిన శ్రీ శేషాచల నివాసు లయిన శ్రీ తరిగొండ్ల లక్ష్మి నృసింహస్వామి దివ్య శ్రీపాదారవింద్ధ మధుకరాయమానమానస్కులయిన మాతుశ్రీ తరిగొండ్ల వెంగ్గమాంబ్బగారికి చంద్రగిరి తాలూకాస్థళ కరుణం పాపయబిళ్ల పౌత్రులయిన నరసయబిళ్ల పుత్రులయిన శెతువరాయబిళ్ల వ్రాయించ్చి యిచ్చిన భూదాన ధర్మ శాసన పత్రిక క్రమ మెట్లంన్నను తొండ్డమండ్డలం తిరువళయాట్టం పుళ్‌మండ్డలం శేషాచలపర్వతానకు దక్షణం ఆగస్త్యమహారుషి వాసమైన చంద్రగిరి దుర్గ్గానకు పశ్చమం అయితె పల్లెకు రూపుఁ వృషభపర్వతానకు వుత్తరం యీ మధ్యే వుంన్న అగరం గ్రామంల్లో మాకరిణీక స్వతంత్ర మాన్యంల్లో నలుపైయెనిమిది అడుగుల కోలను నీరారంభం అచ్చుకట్టిన గుంట్టలు౧౦ యీ యాభై గుంట్టలుంన్ను శ్రీలక్ష్మి నృసింహ్వార్పి తముగా యిచ్చినాము గనుక యీ మాన్యం తమ శిష్య పారంపర్యంత్తముంన్ను ఆచంద్రార్క స్థాయిగా క్రయవిక్రయంబ్బులకు యోగ్యమవునట్టుగా మీరె అనుభవించ్చ గలవారు. మా పుత్రపౌత్ర పారంపర్యంత్తరముంన్ను ఆచంద్రార్క్క స్థాయిగా నడిపించ్చగలవారం. యింద్దులకు యేమి ఆక్షేపణ అటంక్కాలు లెవు. కలిగినట్టు అయితె మెమె ముంద్దు నిల్చి తిచ్చుఁ కొగలవారం, యిటని హరిహరాదుల సాక్షిగా అగరాల తొగురు శేపయ మాముడూరు నూలి పాపయ వీర్ల సంమ్మతిని నా రాజీన నా పుత్త్రుడైన కృష్ణరాయలు వ్రాశిన భూదాన ధర్మశాసన పత్రిక.

యింద్దుకు ప్రమాణం.

దానపాలయోర్మధ్యే దానాస్రెయస్య పాలనం
దానా స్వర్గ్గమవాప్నోతి పాలనాదచ్యుతం పదం
స్వదత్తా ద్విగుణం పుణ్యం పరదత్తానుపాలనం
పరదత్తాపహారెణ స్వదత్తం నిష్ఫలం భవేత్

అని ప్రమాణం వుంన్నది గనుక తెలిశి నడిపించ్చ వలిశినది. స్థళ కరుణం శెత్తువరాయని స్వహస్తం చెవ్రాలు.'

జీవితసంగ్రహము - జ్ఞాపికలు

1. వాయల్పాడు తాలూకాయు, దాని ప్రక్కనున్న మదనపల్లి తాలూకాయు క్రీ.శ. 1911లో చిత్తూరుజిల్లా ఏర్పడువరకును కడపజిల్లాలో నుండినవి.

2. ఏకరు, యాకరు - అను వాని వ్యావహారిక (మాండలిక) రూపమే "ఏకిలి" ఏకర్లనుగూర్చి North Arcot District Manual Vol.I లో ఇట్లు తెల్పబడినది.

   "Eakaris or Yakarlu: A class of cultivators and village watchmen found chiefly in the northern taluks of North Arcot and in the adjoining district of Cuddapah... It is clear however that they enjoyed some authority, for several lose to be poligars.........and their titles are Naidu and Dora" - vide page 21

   ఈ రామానాయుడు కమ్మవంశీయుడని కొందరు స్థానికుల యభిప్రాయము.

3. ఈ స్వామి దుర్వాసుడను మహర్షిచే ప్రతిష్ఠింపబడినట్లు, పురాతన కాలమున ఆ మహర్షి యచ్చట ఆశ్రమము నిర్మించుకొని తపము గావించినట్లు జనశ్రుతి.

   ఇందుల కనుగుణముగ తరిగొండకు దగ్గరలో నున్న వాయల్పాడు (వాల్మీకిపురము) నందలి సుప్రసిద్ధ రామాలయమున వెలసియున్న, శ్రీరాముడు వాల్మీకి ప్రతిష్ఠితుడనియు, బ్రిటిష్ ప్రభుత్వపు 'రికార్డు'లలో గూడ 'వాల్మీకిపురి' యను పేరు పేర్కొనబడియున్నదనియు ఆ గ్రామస్థులు శ్రీఆరమడక వెంకటరమణారెడ్డిగారు తెల్పినారు.

   వాయల్పాడుకు ఉత్తరమున 'నూరుకుప్ప (కొప్పు)లకొండ' యున్నది. దీనినే 'తరిగొండ వెంకమాంబ జీవితరత్నాకరము' "శతశృంగి" యని పేర్కొనినది. చూ.పుట. [1]

4. రామానాయని ధర్మపత్ని నరసమాంబ మజ్జిగ చిలుకుచుండగా ఈ విచిత్రము జరిగినట్లు త.వెం.జీ. రత్నాకరము పేర్కొనుచున్నది. చూ.పుట. 2

5. తరిగొండకు సమీపమున గల 'మారెళ్ల గవి'లో లభించిన ధనరాసుల వలన రామానాయడు నృసింహాలయమును నిర్మించినటుల కొందరు స్థానికులు చెప్పెదరు.

6. ఈ సాలగ్రామము తరిగొండ యందలి లక్ష్మీనృసింహాలయమున గల లక్ష్మీనృసింహస్వామివారి విగ్రహమునకు ఎడమవైపున నెలకొల్పబడియున్నది. ఈ సాలగ్రామ నృసింహుని అచ్చటివారు 'పుట్టుశిల' యను పేర వ్యవహరించుచున్నారు.

7. ఈ యూరిలో వెలసియున్న లక్ష్మీనృసింహస్వామి మహిమ లనేకములు. ఆ ప్రాంతమున నేవైన తగాదాలు వచ్చినప్పుడు నేటికిని ఆ స్వామివారి గుడిలో "సత్యప్రమాణములు" చేయుట కలదు. ఇచ్చట చేయబడు ప్రమాణములను ప్రభుత్వ న్యాయస్థానములు కూడ ఆమోదించుచున్నట్లు తెలియవచ్చినది. ఎన్నాళ్లకును తెగని మొండి వ్యాజ్యముల తీర్పునకై మదనపల్లి మునసబుకోర్టు వారు వాది ప్రతివాదులను ప్రమాణముచేయు నిమిత్తము తరిగొండకు పంపు ఆచారము ఈనాటికిని కలదు.

అనాదినుండియు ఈ గ్రామమున (భక్త) ప్రహ్లాదనాటకము, బ్రహ్మోత్సవములలో మోహినీ ఉత్సవము జరుగుటలేదు. ఇది తెలియక క్రీ.శ. 1932 ప్రాంతమున కొందరా యూరికి వచ్చి ప్రహ్లాదనాటకమును ప్రదర్శింపగా, నృసింహ వేషధారికి పట్టరాని ఆవేశము వచ్చి హిరణ్యకశిపు వేషధారిని వీధుల వెంట తరిమెనట! ప్రేక్షకులు వెనువెంటనే పరువెత్తి వెళ్లి ఆ నృసింహావేశమును కాయ కర్పూరములతో, గుగ్గిలపు ధూపములతో ఉపశమింపజేసిరట! అంతటితో ఆ నాటక మాగిపోయెను.ఈ విషయములను తరిగొండ గ్రామ పురోహితులు శ్రీ మునుగోటి సుబ్బరామశర్మగారు తెలిపినారు.

8. రాయదుర్గమునుండి వలస వచ్చుటచే రామానాయని వంశీయులకు తొలుత "రాయదుర్గమువా"రను ఇంటిపేరు ఏర్పడినను, రానురాను వారు "తరిగొండవారు"గా వ్యవహరింపబడిరి. ఆ వంశీయులు తరువాతి కాలమున నెప్పుడో తరిగొండకు సుమారు అరువదిమైళ్ల దూరముననున్న "చిట్టేచెర్ల"ను చేరుకున్నందున "చిట్టేచెర్లవారు"గా మార్పునొందిరి. నేటికిని తరిగొండ యందలి వివిధ వర్ణములలోని కొన్ని కుటుంబముల యింటిపేరు "రాయదుర్గము".

9. ఈ కౌలువృత్తము మెకంజీ లోకల్ రికార్డ్సు యొక్క ౧౮౨వ సంపుటములోని ౪౦౯వ పుట లోనిదిగా పేర్కొనబడినది.

చూ. లక్ష్మణరాయ వ్యాసావళి, ప్ర.సం.పుట.49.

10. See An Indian Ephemeris, Vol 5, page 254.

11. చూ. శ్రీ తరిగొండ వేంకమాంబ చరిత్రము (1), పుట 3,& శ్రీ తరిగొండ వేంకమాంబ చరిత్రము (2), పుట 73.

13. చూ. "కానాల నరసింహకవి" భారతి జూలై 1963, పుటలు 83-84, & అక్టోబరు 1963, పుటలు 52-55.

14. కర్నూలు మండలమున "కానాల" యను పేరుతో రెండు గ్రామములు కలవు. అందొకటి "పెద్దకానాల". "కృష్ణరాయ సముద్ర"మని దీనికి నామాంతరము. పింగళి సూరనకు నెలవై యుండిన గ్రామ మిది. ఇది నంద్యాల తాలూకాలో నున్నది. రెండవది కోవెలకుంట్ల తాలూకాలో నున్నది. దీనిని "చిన్నకానాల" "కొయిటాకు కానాల" అను పేళ్లతో వ్యవహరింతురు. తరిగొండ వెంగమాంబ అత్తవారి యొక్క ఇంటిపేరు "ఇంజేటివారు". ఈ యింటి పేరేర్పడుటకు కారణమైన "ఇంజేడు" అను గ్రామము సైతము "చిన్నకానాల"కు సమీపమున నున్నది. ఇందువలన, అహెూబలపతి జన్మించిన "కానాల" ఈ రెండవ కానాలయే యని తలప నగును.

15. నందవరము-అను గ్రామనామమును బట్టి యేర్పడిన శాఖ "నందవరీకులు". వీరు తొలుత కాశీనివాసులు. పూర్వము నందుడను పాండవవంశపు రాజు సతీసమేతుడై కాశి కేగినపుడు అచటి

బ్రాహ్మణులలో కొందరు బహిష్ఠయైన ఆ రాజుపత్నిని తమ మంత్రశక్తిచే పునీతను గావించి, యా రాజదంపతులను సత్వరముగ రాజధానికి చేర్పించిరి. ఆ మహోపకారమునకు కృతజ్ఞతగా ఆ రాజు, అనంతర కాలమున కఱవు కారణముగ కాశిని వీడి తన కడకు వచ్చిన ఆ విప్రులకు తన నివాసమగు నందవరమును అగ్రహారముగా నొసరించి యిచ్చెను. అట్లు నందమహీపతిచే నందవరమును అగ్రహారముగా బడసిన పదమూడు గోత్రములకు చెందిన ఏనూరు బ్రాహ్మణ కుటుంబములే "నందవరీకులు"గా ప్రఖ్యాతి వహించిరి. వీ రెల్లరును ఋగ్వేదులు, ఆశ్వలాయన సూత్రులు. శాక్తేయులై యుండిన వీరల కులదైవతము శ్రీ చము(చౌ)డేశ్వరి. ఈ "నందవరము" కర్నూలు జిల్లా బనగానిపల్లి తాలూకాలో నున్నది. ఈ గ్రామమున పురాతన ప్రసిద్ధమగు శ్రీ చౌడమాంబాదేవి యాలయము కలదు. నందవరీకులు కాలక్రమేణ నందవరమునుండి చీలిపోయి వివిధగ్రామములలో స్థిరపడుటచే ఆ యా కుటుంబముల వారికి ఆ యా గ్రామనామములే ఇంటిపేళ్లై వెలసినవి. కావాల, ఇంజేడు, తాళ్లపాక, రేవణూరు-మున్నుగా గల ఇంటిపే ళ్లిట్లేర్పడినవే!

16,17 చూ. "బాలకృష్ణ నాటకము" (తాళపత్రప్రతి) చివరి ద్విపద పంక్తులు.

4. చూ. "శ్రీకృష్ణమంజరి" చివరి పంక్తులు.

5. ఆ దంపతులకు అంతకు ముందు ఐదుగురు మగసంతతి యున్నను, ఆడుబిడ్డ లేదనెడు కొరతతో అనుదినము వేంకటేశ్వరుని ఆరాధింపగా వెంగమాంబ జన్మించెనని కొన్ని చరిత్రలు నుడువుచున్నవి.

చూ. శ్రీ.త. వేం. చరిత్రము (1), పుట 4, & శ్రీ.త.వేం.చరిత్రము(2), పుట 73.

కాని, వెంగమాంబ కొక సోదరుడు మాత్రము కలడని, అతనిపేరు కృష్ణుడని ద్విపద భాగవత స్కంధాంతములయందలి.

"ఐన కృష్ణార్యున కతిభక్తితోడ
నంగన యగు మంగమాంబ గర్భమున

సంగతి కృష్ణుండు సైదోదు గాగ
వెంగమాంబిక ప్రభవించి.........
అను కవయిత్రి పలుకులవలన తెలియుచున్నది.

చూ. మద్రాసు ఓరియంటల్ మేన్యుస్క్రిప్ట్ లైబ్రరీ (మ.ఓ.మే.లై.), డిస్క్రిప్టివ్ కేటలాగు (డి.కే.), వాల్యూమ్ iv పుట 1329.

18. ఈమె నామధేయమున ప్రథమాక్షరము హ్రస్వము. ద్వితీయాక్షరము సరళము. ఈ విషయమై ఈమె రచనలన్నియు సాక్ష్యమిచ్చుచున్నవి. ఇది యెఱుగక అర్వాచీన రచయితలు కొంద రీమె పేరును- వెంకమ్మ, వెంకమాంబ, వేంకమాంబ- ఇత్యాది పర్యాయ నామములతో పేర్కొని నారు.

19. i) "తలకొని వేదశాస్త్ర పురాణములను
లలి కావ్యనాటకాలంకారములను
దగ పూర్వకథల చందంబుల నెఱుగ
నగు మాట గా దిది నైజ మెట్లనిన
నా చిన్ననాఁట నోనామాల నైన
నాచార్యు లెవరు నా కాన తీలేదు"

-ద్విపద భాగవతావతారిక, ప్రథమ స్కంధము.

చూ.మ.ఓ.మే.లై.డి.కే., వాల్యూమ్ IV, పుట 1328.

ii) "సీ. నా చిన్ననాఁట నోనామాలనైన నా
చార్యుల చెంత వేఁ జదువ లేదు
పరఁగ ఛందస్సులోఁ బది పద్యములనైన
నిక్కంబుగా నేను నేర్వ లేదు
లలి కావ్యనాటకాలంకారశాస్త్రముల్
వీనులనైనను వినఁగ లేదు
పూర్వేతిహాస విస్ఫురితాంధ్ర సత్కృతుల్
శోధించి వరుసగాఁ జూడ లేదు"

- శ్రీ వేంకటాచల మాహాత్మ్యము 1 ఆ-21ప.

20. ఈ "కొంత కాలము" సంవత్సరమని కొందరు, ఐదేండ్లని మఱి కొందరు.

21. చూ. i) శ్రీత.వేం. చరిత్రము (1), పుట 13.
ii) ఆంధ్ర కవయిత్రులు, పుట 76.

22. చూ. "తరిగొండ వెంకమాంబా" (కన్నడము), పుట ౧౫.

23. i) ఈ కవయిత్రి తొట్టతొలి రచన యగు తరిగొండ నృసింహశతకము చివరి అంకితాంక పద్య మిట్లున్నది:

"ఎలమిని పెంపు సొం పొదవ నింజెటి వంశజుఁడైన వెంకటా
చలపతి నామధేయుని నిజాంగన వెంగమ సత్కవీంద్రు లి
మ్ముల ముదమంద నీ శతకమున్ రచియించి యొసంగె మీకుఁ
గోర్కులు సమకూర్ప వయ్య తరిగొండ నృసింహ!దయాపయోనిధీ!"

ii) ఈ కవయిత్రి బాలకృష్ణనాటక, విష్ణుపారిజాత, చెంచునాటక, అష్టాంగ యోగసార, జలక్రీడావిలాస, ముక్తికాంతా విలాసములయందు తన నామధేయమును భర్త యింటి పేరుతో చేర్చి "ఇంజేటి వెంగమాంబ" యని పేర్కొనినది.

iii) మఱియు నీమె ద్విపద భాగవతమున స్కంధాంతములలో తన భర్త నిట్లు సభక్తికముగా స్మరించియున్నది:

"వరునగా నింజేటి వంశభూషణుడు
గురుతర శ్రీవత్సగోత్ర సంభవుఁడు
ఘనుఁడైన తిమ్మయ్యాగ్రణి పుత్రుఁ డనఁగ
జను లెన్ను వెంకటాచలపతి పాద
వనజయుగ్మంబు భావంబునం దుంచి
యనుపమంబైన మోక్షాసక్తితోడ
వలనొప్ప శ్రీభాగవతమునం దొనర
నిలను షష్ఠస్కంధ మిరవుగా ద్విపద"

చూ. మ.ఓ.మే.లై.డి.కే. వాల్యూమ్ IV, పుట 1329, 1330.

24. వెంగమాంబ స్వయముగనే (తండ్రిగారి ప్రయత్నము లేకుండనే) దైవ ప్రేరణగా మదనపల్లి యందలి సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రిగారి కడ కేగినట్లు శ్రీమహాభక్త విజయము. చూ. పుటలు 400-404.

25. ఈ సోమేశ్వర స్వామివారి యాలయము మదనపల్లికి పశ్చిమముగా అర్ధమైలు దూరమున బెంగుళూరు రోడ్డుపై నున్నది. వెంగమ యీ స్వామిని రాజయోగసార, వాసిష్ఠ రామాయణములలో స్తుతించియున్నది.

26. ఈ యుపదేశ విధానమును వెంగమాంబ రాజయోగ సారమున కపిలుడు దేవహూతికి ఉపదేశించు ఘట్టమున తెలిపినది

"సకలలోకాతీత! సత్యమౌ తత్త్వ
మింక నైన నుపదేశ మీవయ్య దేవ!
అన విని కపిలుఁ డయ్యంబ కిట్లనియె.
జననీ! నీ వత్యంత సద్గుణవతివి
కావున నీ రీతిగా బ్రహ్మవిద్య
కావలె నంటివి కలుగదా నీకు
నని యిట్టు వల్కి సిద్ధాసనమందుఁ
దన తల్లి నునిచి యత్తఱి లలాటమున
జెలువుగ వీభూతిచేఁ జుక్క పెట్టి
మలినంబుఁ బోఁద్రోసి మస్తక మంటి
బోధింపఁ దొడగె నా పుణ్యసాధ్వి కొగి"

-రాజయోగసారము, ద్వి.ప్ర.పుటలు 36.37.

27. ఈ గురు శుశ్రూషాకాలము పండ్రెండేండ్లని కవయిత్రి ఈ క్రింది పంక్తులలో, భంగ్యంతరముగా సూచించియున్నది.

i) "వినవమ్మ జననీ! యీ విశ్వంబునందు
మనుజులు వేఱు కర్మంబులు విడిచి
తను దాను దెలిసిన ధన్యునిఁ జేరి
పనివడి ద్వాదశాబ్దములు శుశ్రూషఁ
జేసి మెప్పింపఁగ శ్రీ గురుమూర్తి
భాసురంబుగ వారి భక్తికి మెచ్చి"

రా.యో.సా. ద్వి.ప్ర.పుట27.

ii) ప్రాణాయామాద్యష్టాంగయోగ త్రిబంధాష్ట కుంభక ముద్రాది సాధనంబులచేత నియ్యోగంబు ద్వాదశాబ్దంబు లభ్యసింప సిద్ధి యగునది యెట్లనిన"

అష్టాంగ యోగసారము, పుట 26.

28. తరిగొండ నృసింహ శతకము, 3వ.

29,30 అందే, 4 వ.

31. మురాషావలి-అను మహమ్మదీయు డట్టి సమయములలో ఆమెకు అండగా నుండి కాపాడుచుండెనని త.వెం.జీ.రత్నాకరము. చూ. పుట 21.
తరిగొండ యూరి వెలుపల ఉత్తరదిక్కున "మురాషావలి దర్గ" యను నొక దర్గా యున్నది. ఇది వెంగమాంబ యెడల మిగుల భక్తిప్రపత్తులు గల్గియుండి, ఆమెచే ఆధ్యాత్మికోపదేశమును పొందిన మురాషావలియొుక్క దర్గాయే యని స్థానికుల అభిప్రాయము.

32. ఈ తాత్త్విక కావ్యరచన నాటికి కవయిత్రి పరిపూర్ణ రాజయోగానుభవసిద్ధి నంది యుండినదని ఈ కావ్యమే చాటుచున్నది.

33. క్షౌరకు డామెకు క్షురకర్మ గావించెననియు, అనంతరము ఆమె సమీప తటాకమున (తరిగొండ లక్ష్మీనృసింహాలయము ఎదుట నున్న కోనేటిలో) మునిగి లేవగానే శిరస్సున కేశకలాపము యథారీతిగ నుండెననియు కొన్ని చరిత్రములు, జనశ్రుతియు వాకొనుచున్నవి.
కీ॥ శే॥ చిలకమర్తి లక్ష్మీనరసింహము పంతులుగారు, ఇట్లు వెంటనే వెండ్రుకలు మొలిచినట్లు చెప్పెడు కథ కల్పిత మని, బంధువు లామె పలుకులకు సరి యగు సమాధాన మీయ జాలక, అహంకరించి బలవంతముగా క్షురకర్మ చేయించి యుండవచ్చునని, మరల నామె పెంచియుండవచ్చునని, లేక ఆ పని జరుగకనే యుండవచ్చునని అభిప్రాయపడిరి.
-చూ. చమత్కారమంజరి. 1,2 భాగములు, పుటలు 136-141.

34 వెంగమాంబ నిమిత్తముగా ఆ కాలమున తరిగొండ కేతెంచినవారు శృంగేరీ పీఠాధిపతులని కొందరు. ఆ యూరిలో నిన్న మొన్నటివరకు పుష్పగిరి పీఠమునకు చెందిన పొలములుకూడ నుండినవి. లక్ష్మీనృసింహస్వామి గుడికి ఉత్తర దిక్కున గల ఒక చేను పేరు నేటికిని "పుష్పగిరిస్వాములవారి చేను." దీనినిబట్టి ఆ ప్రాంతము పుష్పగిరి పీఠాధిపతుల ధర్మాధికారపరిధికి లోబడినదని, అందువలననే వారికి (బహుశః గృహస్థులు దానమిచ్చిన) స్థిరాస్తి

కూడ ఉండినదనియు తెలియుచున్నది. కావున ఆ సమయమున తరిగొండకు విచ్చేసినది పుష్పగిరి పీఠాధిపతులే యనుట నిస్సంశయము.

35. ధర్మమునుండి చ్యుతులయిన వారలను, వేదనిందకులను, దైవదూషకులను, నాస్తికులను చూచుట పాపహేతువనెడి తలంపుతో పూర్వాచారపరాయణులు, విధిగా అటువంటివారితో భాషింపవలసి వచ్చినప్పుడు తెర గట్టించి మాటాడుచుండెడివారు. వేదప్రామాణ్యము నంగీకరింపని జైనులు, బౌద్ధులు మున్నగు దార్శనికులతో మతసంబంధములగు వాగ్వాదములు (Debates) సలుపవలసి వచ్చిన సందర్భములయందు అట్టి తెర లుపయోగించెడివా రట.

36 ఈ సంఘటన మూలముగా ఈమె అష్టసిద్ధులను సాధించిన సిద్ధయోగిని యనియు, స్వాములవారలను మించిన ఆధ్యాత్మిక తపశ్శక్తి సంపన్న యనియు వెల్లడియగుచున్నది. ఇందువలననే ఆమె స్వాములవారికి నమస్కరింపక యుండినది. కాని, బ్రాహ్మణులు తన నమస్కారము విషయమై మూర్ఖపు పట్టుదల వహించినందున, గత్యంతరములేక స్వశక్తిని ప్రదర్శింపవలసివచ్చెననియు, తన్మూలముగా స్వాములవారి కెట్టి యపాయము కలుగకుండుటకై, ఆయనను పీఠమునుండి ప్రక్కకు తొలగవలసినదిగా నామె కోరినదనియు భావింపదగును. నిగ్రహానుగ్రహ సమర్థులగు మహాత్ములు అవశ్యకమైననే తమ మహిమలను ప్రదర్శింతురనుటకు పై సన్నివేశ మొక తార్కాణము.యోగాభ్యాసమువలన నిట్టి శక్తులు స్వాధీన మగుననుటకు, దిగువ నుదాహరింపబడుచున్న యీ కవయిత్రి వాక్యములు నిదర్శనములు!"ఇయ్యోగంబు ద్వాదశాబ్దంబు లభ్యసింప సిద్ధి యగు; నది యెట్లనిన ప్రథమాబ్దంబునందు రోగరహితుండగు.ద్వితీయాబ్దంబునందుఁ గవిత్వంబు జెప్పు. తృతీయాబ్దంబున విషజయుండగు. చతుర్థాబ్దంబున క్షుత్తృష్ణా నిద్రాలస్యంబుల జయించు. పంచమాబ్దంబున వాక్సిద్ధి నొందు. షష్ఠాబ్దంబున ఖడ్గాభేద్యుండగు. సప్తమాబ్దంబున భూమినంటకుండు.అష్టమాబ్దంబున అణిమాద్యైశ్వర్య సంపన్నుం డగు. నవమాబ్దంబున నభోగమ నుండగు.దశమాబ్దంబున మనోవేగుండగు. ఏకాదశాబ్దంబున విశ్వవశత్వంబు గలవాడగు.

ద్వాదశాబ్దంబున సాక్షాత్తీశత్వంబు నొందు......"
అష్టాంగయోగసారము, పుటలు 26,27.

37 ఈయర్చకుని పేరు కృష్ణమాచార్యులనియు, పై సన్నివేశముద్వారా వెంగమ యోగమహిమను గుర్తించిన ఈయన, అటు తర్వాత వెంగమాంబకు శిష్యుడై యామెచే జ్ఞానోపదేశము నొంది, గొప్ప వేదాంతిగా మారెననియు స్థానికుల కథనము. 'కృష్ణమాచార్యులు మండప' మనుపేర వ్యవహరింపబడుచున్న ప్రాతబడిన చిన్నకట్టడ మొకటి నేటికిని తరిగొండ గ్రామపు పొలిమేరలలో నిలిచియున్నది. వెంగమాంబ శిష్యుడును, వేదాంతియునైన కృష్ణమాచార్యు లీ మండపమున తఱచుగా వసించుచు వచ్చెనని యచ్చటి వారలయొక్క పరంపరాగతమగు నభిప్రాయము. ఈ యర్చకుడు, వెంగమచే నుపదేశము నొందిన కృష్ణమాచార్యుడు విభిన్నవ్యక్తులని మఱికొందరు తెల్పుచున్నారు.

38 విగతభర్తృక యగుటచే అర్చకులు వెంగమ్మను తరిగొండ లక్ష్మీనృసింహాలయములో ప్రవేశింపనీయక అడ్డగించిరనియు, త్రాళ్ళతో, గొలుసులతో కట్టి వేసిరనియు, జాళ్లు రువ్వించిరనియు, తుదకు ఎటువైపు కదలకుండ చుట్టు గోడ కట్టించిరనియు, నరహరి యనుగ్రహమువలన ఆ ఆటకంము లామెను ఏమియు చేయజాలక పోయెననియు శ్రీ త.వేం.చరిత్రము (1) నుడువుచున్నది. మఱియు, చుట్టును గోడ కట్టబడినందున, భగవానుని యనుగ్రహముచే ఆమె యున్నచోట గొప్ప బిలమేర్పడెననియు, ఆ సొరంగముగుండ ఆమె తరిగొండను వీడి వేంకటాచలారణ్యమును జేరెననియు పైగ్రంథమున చెప్పబడియున్నది. చూ.త.వేం.చరిత్రము (1), పుటలు 29-31.

39. వెంగమాంబ తప మొనర్చిన ఆ కోన, నేడు యుద్ధకళతీర్థమని చెప్పబడు స్థలమునకు సమీపమున నున్నదనియు, ఆ కోనలో ఎల్లప్పుడును సూర్యరశ్మి లేక, దట్టమగు చీకటి ఆవరించి యుండుననియు శ్రీ.త.వేం.చరిత్రము (1) నుడువుచున్నది. చూ.పుట31.

40. వెంగమాంబ నాదరించిన ఈ మహంతు ఎవరు?- అనునది యొక ప్రశ్న. ఈస్టిండియా కంపెనీవారిచే క్రీ.శ. 1843వ సంవత్సరమున తిరుమల-తిరుపతి దేవస్థానముల పాలనాధికారము సమర్పింపబడిన సేవాదాను (క్రీ.శ.1843-1864) అను మహంతు వెంగమాంబ నాదరించెనని కొన్ని చరిత్రములు పేర్కొనుచున్నవి.

చూ. శ్రీ త.వేం.చరిత్రము (2),పుట 87.

క్రీ.శ. 1864లో కీర్తిశేషుడైన ఈ సేవాదాను తన బాల్యమున (అనగా క్రీ.శ. 1817కు పూర్వము) వృద్ధురాలై యుండిన వెంగమాంబను చూచియుండిన చూచియుండవచ్చును. ఈ మహంతు క్రీ.శ. 1843లో తిరుమల-తిరుపతి దేవస్థానముల తొట్టతొలి విచారణకర్తగా కంపెనీ ప్రభుత్వముచే నియమితుడైన పిమ్మట పెక్కు ధర్మకార్యములు నిర్వహించి ప్రసిద్ధి వహించెను. ఆ ప్రఖ్యాతినిబట్టి ఈ సత్పురుషునకు వెంగమాంబ నాదరించిన సత్కార్యముతో తరువాతివారు ముడిపెట్టిరి. వెంకటగిరి సంస్థానాధీశుడగు వెలుగోటి కుమార యాచమనాయని (క్రీ.శ.1776-1864) వారిచే క్రీ.శ.1777 సంవత్సరమున కొంతభూమిని దానముగా బడసిన తిరుపతి మహం తొకరు మెకంజీ లోకలు రికార్డులవలన తెలియవచ్చుచున్నాడు.

"Vol.238, M..800 వేంకటగిరి ఎస్టేటు శాసనములు (Inscriptions of Venkatagiri Estate) Holio 12b- copy of the samad in the possession of the Mahanth of Tirupati,

The samad is dated 1777 A.D. records the donation of land with its boundaries fixed to Mahant Atmaram by Velugoti Kumara Yachamanayana"

- మ.ఓ.మే.లై.డి.కే. వాల్యూం XV. పుట 361.

వెంగమాంబ పై భూదాన కాలము నాటికి మిగుల పూర్వముననే (అనగా క్రీ.శ.1750 ప్రాంతమందు) తిరుమల చేరుకొనినట్లు, తెలియుచుండుటచే, ఈ కవయిత్రికి ఆశ్రయమొసంగిన హాత్తీరాంజీ మఠాధిపతి పై అత్మారామ్ మహంతే అయి యుండునని ఈ రచయితచే నూహింపబడినది.

41. ఈ యక్షగాన కృతిలోనే వెంగమాంబ ప్రప్రథమముగా హయగ్రీవుని స్తుతించి యున్నది:

"శ్రీ విఘ్ననాథుని క్షేత్రపాలకుని
శ్రీ వాణిని హయగ్రీవుని దలచి"

-విష్ణుపారిజాతము, పుట 2.

42. ఈయన పదకవితాపితామహుండగు తాళ్ళపాక అన్నమాచార్యుల చిన్నకుమారుడు. అన్నివిధముల, తండ్రియగు అన్నమాచార్యులకు దీటైన మహనీయుడు. శ్రీ వేంకటేశ్వరస్వామివారిని ప్రత్యక్షీకరించు కొనిన పరమ భాగవతోత్తముడు. పెక్కు గ్రంథములను రచించిన కవీశ్వరుడు.

3. ఈమె అన్నమాచార్యుల పెద్దభార్య, పెదతిరుమలాచార్యుల తల్లియైన అక్కలాంబ రెండవల భార్య.

43. "సర్కారు అర్చక పదవి" యనునది. శ్రీ వేంకటేశ్వరస్వామివారి గుడిలో వంశపారంపర్య హక్కు (మిరాశీ) గల అర్చకులు ప్రతిదినము జరుపు పూజాది కైంకర్యములను ప్రభుత్వము తరపున పర్యవేక్షించు నిమిత్తమును ఏ కారణము (అవాంతరము) చేతనైనను శ్రీవారి అలయములో నిత్యపూజ నిలిచిపోవు ఇబ్బంది యేర్పడినప్పుడును, ఆ అర్చనాది కైంకర్యములను అవిచ్ఛిన్నముగా కొనసాగించు నిమిత్తము ఈస్టిండియా కంపెనీ ప్రభుత్వమువారిచే, వారి పరోక్ష యాజమాన్యము (Indirect management) యొక్క తొలిరోజులలో (అనగా క్రీ.శ. 18వ శతాబ్ది ఉత్తరార్ధమున ఆర్కాటు నవాబు మహమ్మదాలీ తి.తి.దేవస్థానాదాయమును కంపెనీ ప్రభుత్వమునకు దఖలుపఱచిన కాలమున) ఏర్పరుపబడినది. ఈ పదవిలో నియమితుడైన తొట్ట తొలి వ్యక్తియే పైన పేర్కొనబడిన అక్కా రామయ్యా దీక్షితులు. ఈయన కంపెనీవారిచే "సర్కారు అర్చకుడు"గా నియమితుడుగాక పూర్వము మిరాశీ అర్చకుల పక్షమున అవసరమునుబట్టి అప్పుడప్పుడు స్వామివారి గుడిలో నిత్యపూజా కైంకర్యములను నెఱవేర్చుచుండినవాడే. ఇతని పూర్తిపేరు "అక్కారం వెంకట్రామయ్యా దీక్షితులు". దిగువ తిరుపతికి సమీపమున నున్న "అక్కారాంపల్లి" (అగ్రహారంపల్లి)

గ్రామము రామయ్య దీక్షితులు పూర్వులు అగ్రహారముగా సంపాదించినట్టిదని జనశ్రుతి.

44. తుంబురుకోన తిరుమల క్షేత్రమునకు ఉత్తరముగా పది పండ్రెండు మైళ్ళ దూరములో నున్నది. ఇది విరక్తులకు చాల రమణీయ ప్రదేశమనియు, క్రూర జంతువు లిచ్చట విచ్చలవిడిగా సంచరించు చుండుననియు, బ్రహ్మచర్యము, తపస్సు, ప్రాణాయామాది సాధనలు లేనివా రిచట నుండజాలరనియు, వెంగమాంబ తపస్సు చేసిన గుహకు దాపున ఇటీవల కాలములో తపమొనర్చిన బ్రహ్మీభూత శ్రీ మలయాళ స్వాములవారు (ఏర్పేడు శ్రీ వ్యాసాశ్రమ స్థాపకులు) స్వానుభవ పూర్వకముగా వచించియున్నారు.

చూ. శ్రీ వ్యాసాశ్రమ రజతోత్సవ సంచిక, పుట11

45. వేంకటేశ్వరుడు అనుదినము వెంగమ గృహమున కేతెంచి, యామె కావించు సపర్యల నందుకొని వెళ్ళుచుండెననియు, ఒకనాడామె "నే నీ మానవుల కన్నుల కగపడక యుండవలయు"నని ప్రార్థింపగా, ఆ దయామయుడు వెంగమాంబ కరమును బట్టుకొని కనురెప్పపాటు కాలమున తుంబురు కోనకు జేర్చి, అచ్చటి యొక గుహలో ఆమె నుండ నియమించెననియు, ఆ గుహాంతరాళమునుండి వేంకటేశ్వరుని గర్భాలయమువరకు గల బిలమార్గముగుండా వెంగమ్మ నిత్యము వచ్చి స్వామివారిని పూజించి పోవుచుండెడిదనియు శ్రీ త. వేం. చరిత్రము (1) నుడువుచున్నది. చూ. పుటలు 71-73

46. ఈతనిపేరు "చంద్రశేఖరు"డని, కాంచీమండలమందలి యొక గ్రామమునకు చెందినవాడని, క్రీ.శ.1963లో తిరుపతియందు ముద్రితమైన "శ్రీ వేంకటేశ్వర భక్తవిజయము"న కలదు. చూ.పుటలు 135, 136.

47. చంద్రశేఖరుడు మరణించిన స్థలమునందు ఆయన జ్ఞాపకార్థము తులసి బృందావనము నిర్మించి, ఆయన పేరుతో ధూపదీప నైవేద్యములు జేయుచున్నట్లును, ఆ తులసి బృందావనమును నేటికిని స్వామిపుష్కరిణి పడమర భాగమందు చూడవచ్చుననియు,

క్రీ.శ.1963లో తిరుపతియందు ముద్రింపబడిన "శ్రీ వెంకటేశ్వర భక్త విజయము"న నున్నది. చూ.పుటలు143,144.

48. i) శ్రీ.త.వేం. చరిత్రము (1) పుట 81.

ii) శ్రీ.త.వేం. చరిత్రము (2) పుట104.

49. చూ. తరిగొండ వేంగమాంబా విజయము, పుట౮౦

50. గునపము, గడ్డపార ధరించిన యొకానొక వృద్ధుని రూపమున ఆంజనేయుడే వెంగమాంబవద్ద కేతెంచి, ఆ బండను త్రవ్వి తొలగించెననియు, తదుపరి ఆమె గంగను ప్రార్థించెననియు, తిరుపతిలో ముద్రితమైన "శ్రీ వేంకటేశ్వర భక్త విజయము (1963)" నుడువుచున్నది. చూ. పుటలు 126, 127.

51. చూ. శ్రీ త.వేం. చరిత్రము (1), పుట 66.

52 ఈ శిలాతలము (బండ) నేటికిని తిరుమలలో వెంగమాంబ బృందావనము (సమాధి) ఎదుట నున్నది.

53. తరిగొండ నృసింహస్వామివారి వెండిప్రతిమగల యొక పంచలోహపు పళ్లెములో విష్ణువుయొక్క దశావతారములను దినమున కొక్కటిగా వెండిముత్యములతో తీర్చి పిండితో, కుంకుమతో చుట్టు నలంకరించి, ఆ నడుమ ఒక చిన్నగిన్నెలో కర్పూరము నుంచి, వెంగమాంబ యింటివారలు వేంకటేశ్వరుని ఏకాంతసేవ వేళకు తీసికొని పోవుదురు. అర్చకులు ఆ హారతిని మొదట మూలవిరాట్టునకు, పిమ్మట పాన్పుపై పవ్వళించియుండు "భోగశ్రీనివాసమూర్తి"కి నయనానందకరముగా నొసంగుదురు. శ్రీ స్వామివారికి గావింపబడు నిత్యకైంకర్యములలో ఈ ముత్యాలహారతియే చివరిది. ఈ ముత్యాలహారతిని బట్టియే "తాళ్ళపాకవారి లాలి; తరిగొండవారి హారతి" అనెడి సూక్తి అన్వర్థముగా వెలసినది. ఇట్లు ప్రతిదినము ఏకాంతసేవాసమయమునందేగాక, ప్రతిసంవత్సరము జరిగెడు రథోత్సవ సందర్భముననుa, వెంగమాంబ యింటినుండి కర్పూరహారతి పళ్లెము కొనిపోవబడును. ఆ హారతి యీయబడిన పిమ్మటనే రథమును లాగుట ప్రారంభింతురు.

54. చూ. శ్రీత. వేం చరిత్రము (1), పుట 66.

55. ఈ "నరసప్ప దత్తత" విషయమును, నరసప్పకు గమ్మన్న అల్లుడను విషయమును శ్రీగరిడిమిట్ట సుబ్రహ్మణ్యముగారు తెల్పినారు. వీరు తరిగొండ వెంగమాంబయొక్క దత్తుతో చేరిన దౌహిత్రుల సంతతికి చెందిన వారసులు. ప్రకృతము ఈ రచనాకాలము నాటికి - అనగా క్రీ.శ. 1979 నాటికి వీరు శ్రీ వేంకటేశ్వర విశ్వవిద్యాలయం కార్యాలయములో (Audit Inspector) గా ఉద్యోగించుచున్నారు.

56. చూ. విష్ణుపారిజాతము, పుట 163.

ఈ పుటలో ముద్రితమైన వ్రాయసకాని వక్కణ మిది:-

"దుర్ముఖినామ సంవత్సర ఆషాఢ శుద్ధ ౯ గురువారమునకు సరియయిన [illegible] సంవత్సరం జులాయినెల తేదీ [illegible]న శ్రీ తరిగొండ వెంగమ్మగారికి మునిమనుమడున్ను, వెంగమ్మగారికి కోడలైన చెంగమ్మగారికి మనుమడైన గరిడిమి....గమ్మన్న కొమారుడయిన గంగాధరప్ప, గాడంశెట్టి పుల్లయ వ్రాసిన అసలు మాతృకను పట్టి నేటికి సంపూర్ణముగా గ్రంథం పూర్తిగా వ్రాయడ మయినది."

ఈ గంగాధరప్పయొక్క తమ్ముని మనుమడే శ్రీ గరిడిమిట్ట సుబ్రహ్మణ్యముగారు.

57. నేటికిని నృసింహ జయంతికి పదియవ దినమున వేంకటేశ్వరస్వామి ఉత్సవముగా వెంగమాంబ యింటికి విజయంచేయు పద్ధతి కొనసాగుచున్నది.

58. ఈ దానము లెల్ల దాదాపు ముప్పది తాళపత్రములలో లభింపబడియున్నవి. ఇవన్నియు క్రీ.శ. 1785 మొదలుకొని క్రీ.శ. 1812 వరకు ఇంచుమించు ముప్పది వత్సరముల కాలపరిధిలో వెలువడినవై, వెంగమాంబగారి ఆధ్యాత్మిక మూర్తిమత్త్వమునకు అక్షర నిదర్శనములై యలరారుచున్నవి.

59. "శ్రీవేంకటాచల మాహాత్మ్యమను గ్రంథమును వ్రాసిన పరమభక్తురాలు పూజ్య మాతృశ్రీ తరిగొండ వెంగమాంబగారివద్ద ఎనిమిది ఘంటములలో నొక ఘంటమును నిర్వహించిన చంద్రశేఖరపిళ్ల విశ్వనాథపిళ్లకు ముత్తాత" ఈ వాక్యములు, కార్వేటి నగరవాస్తవ్యులు, పండితులు, శతవృద్ధులు, ఇటీవలనే (క్రీ.శ. 1975లో)

కీర్తిశేషులున్నైన "మధురకవి" ముకుంద దైవజ్ఞులు (ముకుందపిళ్లగారు) రచించిన "రక్షమాం శరణాగతం" అను సంస్కృత శతకముయొక్క "తొలిపలుకు" నందలివి. పై పంక్తులలో పేర్కొనబడిన చంద్రశేఖరపిళ్ల, శతక రచయితయగు ముకుంద దైవజ్ఞులకు మాతామహుడు. ఈయన పూర్వులు కార్వేటి నగర సంస్థానమున "తరం సంప్రతి" వంటి యుద్యోగముల నలంకరించుచు, ఆ సంస్థానాధీశులకు చేదోడు వాదోడుగా నుండుచు వచ్చిరి. ఈ చంద్రశేఖరపిళ్ల బాల్యమున ఇంటిలో తన కేర్పడిన వైమనస్యము వలన ఎవ్వరికి జెప్పక కార్వేటి నగరమునుండి నేరుగా తిరుమలకేగి, తరిగొండ వెంగమాంబగారి సన్నిధిని "అష్టఘంటముల"లో నొకడుగా కుదురుకొనెను.

ప్రస్తుతము శ్రీవేంకటేశ్వర విశ్వవిద్యాలయమున గణితశాస్త్ర శాఖాధ్యక్షుండుగా నుద్యోగించుచున్న ఆచార్య పి.విశ్వనాథ అరుణాచలముగారు పైచంద్రశేఖర పిళ్లగారియొక్క వంశీయుడు. వీరే పైవిషయములను సవివరముగా ఈ రచయితకు దెల్పినారు.

60. తరిగొండ వెంగమాంబ సహస్ర చంద్ర దర్శన మొనర్చిన విషయమును ఆమె ప్రశిష్య యగు వెంగమ్మగారిచే, శుభకృతు సంవత్సరమున (క్రీ.శ.1903 అక్టోబరు నెలలో) జరిగిన బ్రహ్మోత్సవములలో తాను తిరుపతి కొండ కేగి నపుడు విని యున్నట్లు, "విద్యారణ్య పంచానన," "విద్యావాచస్పతి" శ్రీమాన్ కళత్తూరు విక్రాల రామచంద్రాచార్యులవారు, "తరిగొండ వెంగమాంబా విజయము" అను పుస్తకములో పేర్కొనినారు. చూ. పుటం .

61. శ్రీ త.వేం. చరిత్రము (1), పుట 83.

62. చూ.శ్రీ.త.వేం.చరిత్రము (1), పుట 83.

63. శ్రీమలయాళస్వాములవారిని గూర్చిన ఈవిషయములను, స్వాములవారి శిష్యులలో అగ్రగణ్యులు తి.తి.దే. హిందూధర్మ ప్రతిష్ఠాన కార్యాలయమున పురాణ ప్రబోధ పరీక్షాధికారియు నైన శ్రీసముద్రాల లక్ష్మణయ్యగారు తెల్పినారు.

64. See T.T.Devasthanams' Journal, Vol.XX (1969), No.10 (October) p p 33-37.

65. కవయిత్రి కాలమునాటి దానపత్రముల స్వరూపము తెలియునిమిత్తము, ఇది యిందు యథాతథముగా నుదాహరింప బడినది.

జీవితకాలము

ఆంధ్రవాఙ్మయచరిత్రమున నిశ్చితముగ జీవితకాలము తేలని కవులు పలువురు కలరు. స్థూలదృష్టికి కాలము తెలిసినట్లుండియు, జీవితకాల నిరూపణము నిర్ద్వంద్వముగా గావింపబడని కవులు మఱికొందరున్నారు. అట్టివారిలో నొకరు తరిగొండ వెంగమాంబ.

చరిత్రకారుల నిర్ణయము :

కందుకూరి వీరేశలింగముపంతులుగా రీ కవయిత్రి కాలమును గూర్చి "ఈమె ౧౮౪౦ సంవత్సరమునందు జీవించియుండినట్లు బ్రౌను దొరగారు తమ నిఘంటువునందు వ్రాసియున్నారు. కాఁబట్టి యీమె యేఁబది సంవత్సరముల క్రిందట నుండినట్లు తెలియవచ్చుచున్నది."[1] అని పేర్కొనియున్నారు. ఇదే విధముగా వంగూరి సుబ్బారావుగారు "ఈమె క్రీ.శ. 1840లో జీవించియున్నట్లు, బ్రౌను దొరగారు నిఘంటువు పీఠికలో వ్రాసిరి."[2] అని చాటి యున్నారు.

పై యిరువురు కవి చరిత్రకారుల వాక్యముల కాధారములైన సి.పి.బ్రౌను దొరగారి పలుకు లీ క్రిందివి.

"The Dwipada Bhagavatham ద్విపద భాగవతము also was written by a poetess who was living in the year 1840."[3]

పై వాక్యమున వెంగమాంబ నామధేయమును బ్రౌనుదొర వాచ్యముగా పేర్కొనక పోయినప్పటికిని, ఇంచుమించు ఆ కాలమున భాగవతమును ద్విపదగా రచించిన కవయిత్రి మఱియొకరు లేనందున ఆ మహాశయు డామె నుద్దేశించియే అట్లు ఉల్లేఖించెనని తలంచుట సమంజసము. కందుకూరివారు, వంగూరివారు ఈ యంశమును గుర్తించియే పై రీతిని తెలిపియున్నారు. తరువాతి వాఙ్మయ చరిత్ర కారులెల్లరు పై ఇరువురి యభిప్రాయమునే స్వీకరించినారు.

కాల నిర్ణయమునకు ఆధారములు :

తరిగొండ వెంగమాంబ "శాలివాహన శకాబ్దం, ౧౭౩౯ గల ఈశ్వర సంవత్సర శ్రావణ శు. ౯లు పరమపదము నొందె" నని మదనపల్లియందు ప్రచురితయైన ఒక కరపత్రము తెలియజేయుచున్నది.

ఆ కరపత్రము పరిశీలనార్థము యథాతథముగ నీయబడి యున్నది.[4]

ఆ కరపత్రము యొక్క ప్రామాణికత్వమునకు ఈ క్రింది యంశములు అక్షరసాక్ష్యములు.

ఈ కరపత్రము ప్రకటించు (క్రీ.శ.1920 మార్చినెల) నాటికి తిరుమలలోని వెంగమాంబ మఠమున నృసింహ జయంతి కైంకర్యములను, ముత్యాలహారతి మున్నగు సేవలను జరుపుచుండిన వ్యక్తి చినపల్లె గమ్మన్న. ఈయన "వెంగమాంబగారి దత్తుతో చేరిన దౌహిత్రుల వంశీకుడు: గర్నిమిట్ట (వాయల్పాడు తాలూకా) గ్రామస్థుడు."

వెంగమాంబ రచించిన విష్ణుపారిజాత యక్షగానముయొక్క మూలప్రతికి క్రీ.శ.19వ శతాబ్ది చివరి వత్సరములలో ప్రత్యంతరమును వ్రాసిన "గంగాధరప్ప"కు తండ్రియైన యొక "గమ్మన్న" కలడు.

"దుర్ముఖి నామ సంవత్సర ఆషాఢ శుద్ధ ౬ గురువారమునకు సరియయిన ౧౮౯౬ సంవత్సరం జులాయి నెల తేదీ ౧౬ న శ్రీతరిగొండ వెంగమ్మగారికి మునిమనుమడున్నూ, వెంగమ్మగారికి కోడలైన చెంగమ్మగారికి మనుమడైన గరిడి మి(ట్ట) గు(గ)మ్మన కొమారుడయిన గంగాధరప్ప, గాదంశెట్టి పుల్లయ వ్రాసిన అసలు మాతృకను పట్టి నేటికి సంపూర్ణముగా గ్రంథం పూర్తిగా వ్రాయడమయినది."[5]

పై వక్కణలో పేర్కొనబడిన ప్రకారముగ క్రీ.శ. 1896 జూలైలో విష్ణుపారిజాతమునకు ప్రతి వ్రాసిన గంగాధరప్ప, అతని తండ్రి గమ్మన్న క్రీ.శ. 1920 మార్చిలో "మదనపల్లి కరపత్రము"న పేర్కొనబడిన గమ్మన్నకు తండ్రి, తాతలుగా తెలియవచ్చుచున్నారు.

వెంగమాంబ తిరుమలలో తానొనరించుచుండిన నృసింహ జయంతి. ముత్యాలహారతి - మొదలగు కైంకర్యములను తన తదనంతరము నిర్వహించుటకై తన చెల్లెలి కూతురైన మంగమ్మయొక్క అత్తింటివారైన చీనేవల్లె (గర్నిమిట్ట) కుటుంబమునుండి నరసప్పయను వాతనిని దత్తు గైకొన్నది. ఈ "యింజేటి నరసప్ప" భార్యయే చెంగమ్మ. వీరి అల్లుడు గమ్మన్న. ఇతని భార్య లక్ష్మమ్మ. ఈ లక్ష్మమ్మ గమ్మన్నల కుమారుడే విష్ణుపారిజాత ప్రతిలేఖకుడగు గంగాధరప్ప. ఇతడు వెంగమాంబ దత్తపుత్రుడగు నరసప్పకు దౌహిత్రుడగుటచే, ఆమెకు "దత్తుతో చేరిన దౌహిత్రుడు", అట్లే మునిమనుమడు అగుచున్నాడు. ఈ మునిమనుమని కుమారుడగుటచే "మదనపల్లి కరపత్రము" నందలి గమ్మన్న "వేంగమాంబగారి దత్తుతో చేరిన దౌహిత్రుల సంతతి"గా పేర్కొనబడినాడు. ఇట్లు వెంగమాంబతోడి బాంధవ్యము, ఆమె కైంకర్యములతో వంశపారంపర్యముగా సంబంధము గలిగిన గమ్మన్నయేగాక, "మదనపల్లి కరపత్రము"న తచ్చాఖీయులగు మఱికొందరు ప్రముఖులు పేర్కొనబడియుండుట గమనింపదగియున్నది.

కాని, కరపత్రములో పేర్కొనినట్లు (వెంగమాంబ పరమపదించిన) ఈశ్వర సంవత్సరము ౧౭౩౮ శాలివాహన శకాబ్దమందు గాక ౧౭౩౯లో వచ్చినది.[6] ఇందలి శకవత్సర సంఖ్య (౧౭౩౮) పొరబాటై యుండు ననుటకును, వెంగమాంబ ఈశ్వర సంవత్సర శ్రావణమాసముననే పరమపదించె ననుటకును మఱియొక నిదర్శనము లభించినది.

విద్యారణ్య పంచానన, విద్యావాచస్పతి - ఇత్యాది బిరుదాంకితులు, ఈ శతాబ్ద్యారంభకాలమున ఆంధ్రదేశమున వెలసియుండిన సుప్రసిద్ధ జ్యోతిశ్శాస్త్ర విద్వాంసులు అయిన శ్రీమాన్ విక్రాల రామచంద్రాచార్యుల వారు (క్రీ.శ. 1879-1932) "తరిగొండ వేంగమాంబా విజయము" అను గ్రంథమును రచించియున్నారు. అందులో నొకచో వారిట్లు వ్రాసినారు:

"ఈ వెంగమాంబగారు సహస్ర చంద్రదర్శన మొనరించి కలి ౪౯౧౮వ ఈశ్వర సంవత్సరము శ్రావణ బహుళ ౬ నాఁడు తిరుపతికొండమీఁద శ్రీనివాసమూర్తి చరణారవిందములను బొందెను.

ఈ విషయ మంతయును నా వేంగమాంబగారి శిష్యురాలగు నలిమేలు మంగమ్మగారి శిష్య యగు వెంగమ్మగారు నాకు తిరుపతికొండలో ౧౪ శుభకృతు సంవత్సర బ్రహ్మోత్సవమున[7] దటస్థించి తెలిపిరి. దానిలోఁ బ్రమాణాకరములఁ జేర్చి వ్రాసితి."[8]

వి(క్రాలవారు పేర్కొనిన కలి ౮౨వ ఈశ్వర సంవత్సరము క్రీ.శ. 1817వ సంవత్సరముతో సమానమగు శా.శ. ౧౭౩౯వ ఈశ్వర సంవత్సరమే యగుచున్నది.[9] "మదనపల్లి కరపత్రము"న తెల్పబడియున్నట్లే వి(క్రాలవారును శ్రావణ మాసమును పేర్కొన్నారు. కరపత్రమున తిథి "శుద్ధనవమి" యని యుండగా, ఆచార్యులవారి పుస్తకము అది "బహుళ షష్ఠి" యని వాకొనుచున్నది.ఈ రెండు తిథులలో ఏది సరియైనదో నిర్ణయించుటకు దగిన యాధారములు ప్రకృతమునకు మృగ్యములు. పైగా ఆ సంవత్సరమున అధిక శ్రావణ, నిజశ్రావణ మాసములు వరుసగా వచ్చినవి.[10] అందే శ్రావణమాసమున వెంగమాంబ పరమపదమలంకరించెనో తెలియవలనుపడకున్నది. అందుచే ఈ తిథి, మాస నిర్ణయము నటుంచి చూచినచో, తరిగొండ వెంగమాంబ శాలివాహన శకము ౧౭౩౯కి సరియైన క్రీ.శ.1817వ సంవత్సరమున పరమపదము నలంకరించినదని నిశ్చయింపవచ్చును.

వి(క్రాలవారు తరిగొండ వెంగమాంబగారి ప్రశిష్యురాలైన వెంగమ్మగారివలన క్రీ.శ. 1903లో స్వయముగా వినిన విషయములను గ్రంథస్థ మొనరించినారు. వారు వినుటయం దొకవేళ నేదేని విస్మరణ వాటిల్లి యుండు ననుకొనుటకు వీలులేదని "మదనపల్లి కరపత్రము" వలన నిరూపితమైనది .ఈశ్వర సంవత్సరము ఉభయత్ర సమానమే.

కావున క్రీ.శ. 1817నాటికి సహస్ర చంద్రదర్శన మొనర్చి (అనగా దాదాపు 85 సంవత్సరములు జీవించి) యుండిన వెంగమాంబ క్రీ.శ. 1730-35 మధ్యకాలమున జననమంది యుండునని తలంపవచ్చును.

ఆ "యీశ్వర సంవత్సరము" క్రీ.శ.1877 లో వచ్చిన ఈశ్వర సంవత్సరమే యని శ్రీ విడుదవోలు వేంకటరావుగారు నిర్ణయించినారు:

The English equivalent of the above 'Eswara Sravana Bahula Shashthi is, 30th August 1877 and this is her Nirvana tithi........So we might conclude that she lived from 1794 to 1877 A.D."[11]

కాని, ఇంతకు ముందు వివరించినటుల, విక్రాలవారు పేర్కొనిన రెండవ ఈశ్వర సంవత్సరము1817 A.D.యగునుగాని, 1877 A.D.కాజాల దనుట స్పష్టము. బ్రౌనుదొరగారి వాక్యానుసారము వెంగమాంబ క్రీ.శ. 1840లో జీవించియుండినదనెడు భావనయే నిడురవోలు వారి దృష్టిని అట్లు క్రీ.శ. 1877 ఈశ్వరపై ప్రసరింప జేసిన దనవలెను.

ఇంకొక విషయము. వెంగమాంబ తిరుమలలో నుండిన కాలమున ఆమె నిర్వహించుచుండిన నృసింహ జయంతి ఉత్సవముల నిమిత్తము ఆస్తికులగు భూస్వాములు, ధనస్వాములు, పాళెగార్లు మొదలగు ననేకు లొసంగిన దానధర్మములను దెలిపెడి దానపత్రములు దాదాపు ముప్పది కలవు. అవి క్రీ.శ. 1817కు పిమ్మట వెంగమాంబ జీవించియున్న జాడను సూచింపవు. క్రీ.శ. 1785 నుండి 1812 వరకు ఇంచుమించు ముప్పది సంవత్సరముల కాలవ్యవధిలో అవి విస్తరిల్లి యున్నవి. అనగా ఆ ముప్పదియేండ్ల కాలము ఆయమ జీవితములో అన్ని విధముల పరిపక్వత నొందిన యామె కీర్తులను వెదజల్లిన మహోన్నత దశయని చెప్పవచ్చును.

ఈ దాన శాసనముల ఆరంభకాలముననే - అనగా క్రీ.శ. 1785 నాటికే - ఆమె పెక్కు గ్రంథములను రచించి, లబ్ధప్రతిష్ఠయై, ఆధ్యాత్మిక జ్ఞానశిఖరముల నధిరోహించిన "కవితా తపస్విని"గా ప్రశస్తికెక్కి యుండినది. అప్పటికే ఆమె తుంబురుకోనలో కొన్నేండ్లు తపము గావించి, పునః శ్రీవేంకటేశ్వర సన్నిధి చేరుకొన్న సాహిత్యవ్రతమై వరలుచుండినది గనుక, "పంచాశద్వర్షదేశీయు" యై యుండును. అందువలననే దానపత్రములలో ఆమె "శ్రీ మదఖండ సచ్చిదానంద నిత్యపరిపూర్ణులైన, శ్రీ తరిగొండ లక్ష్మీనృసింహస్వామి దివ్య శ్రీ పాదారవింద మధుకరాయమాన మానసులైన మాతృశ్రీ వెంగమాంబగారు"గా ప్రశస్తి కెక్కియున్నది.

స్వీయరచనలు - కాల నిర్ణయము :

ఈ కవయిత్రి కాలనిర్ణయ విషయమున ఈమె రచనలుకూడ కొంతవరకు తోడ్పడుచున్నవి. వెంగమాంబ తిరుమల క్షేత్రమును చేరుకొనిన తొలి వత్సరములలో రచించిన కృతులలో విష్ణుపారిజాతము" మొదటిది. అందు కుపితయైన సత్యభామ శ్రీకృష్ణుని పలుతెరగుల ఉపాలంభించు సన్నివేశము కలదు. అట్లుపాలంభించుటలో నొక పరి సత్యభామ-

"తురకల రవుతౌచు వెరచి వారికి రూక
నెతి నిచ్చినను లజ్జ నీకు లేదు"

అని పరిహసించును. ఇది వేంకటేశ్వరునితో శ్రీకృష్ణుని కభేదము చేసి చెప్పినమాట. ఇందులకు సమాధానముగా శ్రీకృష్ణుడు-

"అలయించి వడ్డికాసుల మొదల్గొని, భక్త
భరము తురుష్కుల పాలు జేతు" అని వాకొనును.[12]

వేంకటేశ్వరుడు తురకలకు రూక లిచ్చుట యను విషయము చారిత్రక సత్యము. విజయనగర సామ్రాజ్య పతనానంతరము క్రమముగా కల్లోలములను గడచుచు వచ్చి తిరుపతి ప్రాంతము క్రీ.శ. 17వ శతాబ్ది ప్రథమ పాదమునకు కర్ణాటక నవాబుల యేలుబడి లోనికి వచ్చెను. శ్రీ వేంకటేశ్వరస్వామి కుబేరున కియ్యవలసిన వడ్డీ చెల్లింపు క్రింద-తిరుపతి ప్రాంత పాలకుడగుటచే -కర్ణాటక నవాబునకు దేవస్థానమునుండి కొన్ని లక్షల వరహాల మొత్తము ప్రతిసంవత్సరము సమర్పింప బడుచుండెడిది. ఇది దాదాపు క్రీ.శ. 1750 ప్రాంతము వరకు కొనసాగినది. పిమ్మట అప్పటి కర్ణాటక నవాబగు మహమ్మదాలీ, ఈస్టిండియా కంపెనీ ప్రభుత్వమువారు తన అధికారమును స్థిరపరచినందులకు కృతజ్ఞతా సూచకముగా తిరుమల దేవస్థానాదాయమును బ్రిటీషువారికి దఖలుపరచెను. ఇది యించుమించు క్రీ.శ.1750 ప్రాంతమున సంభవించినది.[13]

పై విషయ మాధారముగా, వెంగమాంబ క్రీ.శ. 1750వ సంవత్సరమునకు పూర్వమే తిరుమల క్షేత్రమును చేరియుండెననియు, ఇంచుమించు అదే కాలముననే విష్ణుపారిజాతమును రచించిన దనియు నిశ్చయింపవచ్చును.

ఇక ఈ కవయిత్రియొక్క చివరి రచనలలో ముఖ్యమైనవగు ద్విపద, భాగవత, వేంకటాచల మాహాత్మ్యములను క్రీ.శ. 1808వ సంవత్సరము నాటికే ప్రతులు వెలువడి ప్రచారములో నుండినవను విషయము సైతము ఇందులకు ఉపబలకముగా నున్నది. తిరుపతి శ్రీ వేంకటేశ్వర విశ్వవిద్యాలయమునందలి ప్రాచ్య పరిశోధన సంస్థ గ్రంథాలయము (యస్.వి.యు. ఓరియంటల్ రీసర్చి ఇన్స్టిట్యూట్ లైబ్రరీ)లో నొక ద్విపద భాగవత ప్రతి కలదు. దాని సంఖ్య 7410 (తాళపత్రప్రతి).[14] ఈ ప్రతిలో a,b,c - అని మూడు వేర్వేఱు కృతులు గలవు. అందు మొదటిది (7410a) వెంగమాంబ రచించిన ద్విపద భాగవత ప్రథమస్కంధము, ఈ స్కంధాంతమున ౪౩ వ సంఖ్య గల తాళపత్రములో లేఖనకాలము క్రింది రీతిని లిఖింపబడియున్నది.

"విభవ సంవ్వత్సర భాద్రపద బ॥ ౧౦ గురువారంవరకు గొల్లపూడి త్రివిక్రమయ్య వ్రాశిన భాగవతం ప్రథమ స్కంధము ద్విపద సంపూర్ణం

ఈ లేఖన కాలము క్రీ.శ. 1808 సెప్టెంబరు 15వ తేదీ గురువారముతో సరిపోవుచున్నది.[15]

దీని తరువాతి కృతి అష్టాంగయోగసారము (7410 b). ఇదియు వెంగమాంబ రచనయే. ఇది ౪౪ వ సంఖ్యగల ఆకు నుండి ౫౯వ సంఖ్యగల ఆకు వరకు 16 ఆకులలో నున్నది. దీని చివర లేఖన కాలము లేఖకుని పేరు లేకున్నను, తాళపత్ర సంఖ్యయొక్క వరసక్రమమును బట్టి, పత్రముల ఏక రూపతను బట్టి, వ్రాతపోలికనుబట్టి ఇది పై ద్విపద భాగవత ప్రథమస్కంధ లేఖకుడగు గొల్లపూడి త్రివిక్రమయ్య యొక్క వ్రాతయే యని స్పష్టముగా తెలియుచున్నది.

మూడవకృతి (7410c) నాదెండ్ల గోవన రచించిన కృష్ణార్జున సంవాదము (ద్విపద). ఇది ౧ నుండి ౧౩ వరకు గల పదమూడాకులలో వ్రాయబడినది. ౧౩ వ ఆకులో గ్రంథాంతమున నిట్లు వ్రాయబడినది.

"యీ కృష్ణార్జున సంవ్వాదం మాగశిర శు ౭ మీ గురువారం వర్కు గొల్లపూడి శేషయ్య అయ్యవారు వ్రాశి మహారాజరాజశ్రీ దావుర చినవేంక్కటప్ప నాయని వార్కి శ్రీరాగుల రక్షకత్వం గ్గాను యిచ్చెనూ శ్రీశ్రీశ్రీశ్రీశ్రీశ్రీశ్రీ"

ఈ లేఖన కాలము క్రీ.శ. 1808 నవంబరు 24వ తేదీకి సమానమగు చున్నది[16]. దీనినిబట్టి పై కృతులలో రెండవదగు అష్టాంగయోగసారము క్రీ.శ. 1808 సెప్టెంబరు 24వ తేదీకి పిమ్మట, అట్లే క్రీ.శ. 1808 నవంబరు 24వ తేదీకి పూర్వమున ప్రతి వ్రాయబడినట్లు తలంపవచ్చును.

వెంగమాంబ తాను వేంకటాచల మాహాత్మ్యవతారికలో
"..........భాగవత పురాణ
మమరనే ద్విపద కావ్యంబుగాను
ద్వాదశ స్కంధముల్ తగఁ జెప్పి హరికి స
మర్పించి, శ్రీ వేంకటాద్రి మహిమ
మవనిపై రమ్య పద్య కావ్యంబు జేసి
శ్రీనివాసునికే సమర్పింప నుంటి" I- ఆ., 22ప.

అని వ్రాసుచ్చినది. దీనినిబట్టి వెంగమ ద్విపద భాగవతమును రచించిన పిమ్మట వేంకటాచల మాహాత్మ్య రచన గావించినట్లు స్పష్టపడుచున్నది. "అష్టాంగయోగసార" మనునది వెంగమాంబ రచించిన వేంకటాచల మాహాత్మ్య (వరాహపురాణ భాగము) తృతీయాశ్వాస మందలి భాగమే గాని, వేఱు కాదు.

" ఆ వరహ పురాణమం దమరు యోగ
సరణి నీవలఁ దీసి యొచ్చటను భక్తి
యోగమే యుంచి యష్టాంగ యోగసార
మనఁగ నీ కృతి రచియింతు నార్యులార.!" -అ.యో.సా.,2ప.

అని కవయిత్రియే కంఠోక్తిగా బల్కినది. ఇందువలన అష్టాంగయోగసారము నిర్వివాదముగా వేంకటాచల మాహాత్మ్యానంతర రచన యని తెల్లమైనది. ఏతావతా ఈ కవయిత్రి క్రీ.శ. 1808 కి పూర్వమే వేంకటాచల మాహాత్మ్యమును రచించి, అందలి తృతీయాశ్వాసమునుండి కొంత భాగమును తీసి "అష్టాంగ యోగసారము"గా కూర్చి యుండె నని విదితమగుచున్నది.

మఱియొక దృష్టాంతము. మ.ఓ.మై.లై. యందలి వేంకటాచల మాహాత్మ్యము వ్రాతప్రతులలో డి.నెం. 354 అనున దొకటి. ఇది కాగితపు

ప్రతి. ఇందలి కాగితములు మెకంజీ లోకల్ రికార్డుల కుపయోగింపబడిన కాగితములను పోలియున్నవి. అందువలన ఈ ప్రతి మెకంజీ (క్రీ.శ. 1754-1821) కాలములో తయారుచేయబడిన ప్రతి యని చెప్పవచ్చును."[17] ఆ ప్రతి ముఖపత్రము (fly leaf) లో బ్రౌన్ దొర ఈ క్రింది విధమున "రిమార్కు" వ్రాసియున్నాడు.

"తె ఇ. అనే గ్రంథం చూడూ.
నం ౧౦౪ అది యిది వకటే"

ఈ వ్రాతప్రతి తాను తయారుచేయించినది కాదు గనుకనే బ్రౌనుదొర అట్లు "రిమార్కు" వ్రాసినాడని భావింపదగును.

ఈ రీతిని క్రీ.శ. 19వ శతాబ్దారంభకాలమునకే ఈ కవయిత్రి రచించిన ద్విపద భాగవత, వేంకటాచలమాహాత్మ్య, అష్టాంగ యోగసారములకు వ్రాత ప్రతులు వెలువడి, శ్రీ కాళహస్తి రాజాగారి గ్రంథాలయము నలంకరించియుండి, మదరాసువంటి చోటులకు వ్యాపించిన వనెడు విషయమునుబట్టి, ఇవి క్రీ.శ. 18వ శతాబ్ది చివరి భాగమునాటికే విరచితములై యుండిన వను అంశము ఊహ కందుచున్నది.

ఇక తదనంతర రచనలగు జలక్రీడావిలాస, ముక్తికాంతావిలాస, వాసిష్ఠ రామాయణములు మూడును ఇంచుమించు క్రీ.శ. 1810 లోపుననే రచియింపబడి యుండునని విశ్వసింపవచ్చును. ఈ విధముగా వెంగమాంబ రచనావ్యాసంగపు పరిపూర్తిని బట్టి చూచినను, ఆయమ క్రీ.శ. 1817 ఈశ్వర వత్సరమువరకు జీవించియుండెనను విషయము సత్యసమంచితముగా తోచుచున్నది.

ఇంకొక్క విషయము. క్రీ.శ. 19వ శతాబ్ది ప్రారంభకాలమున అప్పటి ఈస్టిండియా కంపెనీ ప్రభుత్వమువారిచే తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానముల చరిత్రకు సంబంధించిన కొన్ని "రికార్డు"లు తయారుచేయింపబడినవి. వాటిలో "కైంకర్య పట్టీ" యనున దొకటి. ఇది తిరుమల, తిరుపతి వగైరా దేవస్థానముల అర్చకులు, జియ్యంగార్లు, ఆచార్యపురుషులు మున్నగువారలు ఆ యా దేవస్థానములలో చేయగల సేవాకైంకర్యములను గూర్చి తెలియజేయునట్టిది. ఆ పట్టీలోని 31వ అంశము తరిగొండ వెంగమాంబయొక్క కైంకర్యమును గూర్చి తెల్పుచున్నది:

31. తరిగొండ వెంగమ్మ యిలాఖా కోడలు చెంగమ్మ [18] } తిరుమలపై రాత్రి మంచం సేవ కాలంలో

వెండిగుండ్లతో నిత్యం ఏక అవతారం జోడించి హారతికి ఇచ్చేది.
ఈ కైంకర్య పట్టీచివరన ఈ క్రింది సంతకములు, తేదీయు కలవు:

(Sd) A. Ranga Rao (Sd) [Illegible in English]
Seresthadar
(Sd) R. Subba Rao
Tahasildar
2nd Oct.1820[19]

పై నుదాహరించిన అంశములనుబట్టి క్రీ.శ. 1820వ సంవత్సరమునాటికి వెంగమాంబ పక్షమున ఆమె కోడలైన చెంగమ్మ హారతి (ముత్యాలహారతి) కైంకర్యమును నిర్వహించుచుండినట్లు తెలియుచున్నది. అట్లు క్రీ.శ.1820 నాటికి వెంగమాంబ కీర్తిశేషురాలై యుండినందువలననే. ఆమె కోడలగు చెంగమ్మ పేరు "కైంకర్య పట్టీ"లోని కెక్కిన దని తలంప నగును.

బ్రౌన్‌దొర క్రీ.శ. 1840కి పూర్వాపరములయందు పెక్కు పర్యాయములు, ఆ యా చోటుల వెంగమాంబ పేరును స్పష్టముగా ఉట్టంకించియే యున్నాడు.[20] కాని, ఈ ప్రకరణము మొదట నుదాహరింపబడిన నిఘంటు పీఠికా వాక్యములో మాత్రము "a poetess"అని, పేరు వదలి పేర్కొనియుండుట వింతగానే యున్నది.

మొత్తముమీద బ్రౌనుదొర "తెలుగు-ఇంగ్లీషు నిఘంటువు" యొక్క పీఠికలో వ్రాసిన ప్రకారము వెంగమాంబ క్రీ.శ. 1840లో నివసించుచుండి యుండలేదనియు, ఆయన. ఈస్టిండియా కంపెనీ ప్రభుత్వోద్యోగిగా భారతదేశమునకు వచ్చిన సంవత్సరముననే[21]- అనగా క్రీ.శ. 1817 ననే - ఈ కవయిత్రీమతల్లి దేహయాత్ర చాలించినదనియు, బ్రౌనుదొర తా నితరులవలన వినిన వినుకలిని బట్టియే వెంగమాంబ కాలమును (క్రీ.శ.1840లో నివసించు చుండినట్లు) పేర్కొనె ననియు నిర్ణయింప దగియున్నది.

జీవితకాలము - జ్ఞాపికలు

1. చూ. ఆంధ్రకవుల చరిత్రము, తృతీయభాగము, పుట 575.

2. చూ. శతకకవుల చరిత్రము, పుట 320.

3. చూ. బ్రౌణ్య తెలుగు - ఇంగ్లీషు నిఘంటువు (1966), పీఠిక పుట XIX.

శ్రీ చౌడేశ్వర్యై నమః

శ్రీ తరిగొండ వెంగమాంబా ధర్మసంరక్షణ సంఘము

మదనపల్లి

శ్రియః కాన్తాయ కల్యాణ నిధయె నిధయేర్థినాం।

శ్రీ వేంకట నివాసాయ శ్రీనివాసాయ మంగళం॥

ఆర్యులారా!

1. ఆంధ్రదేశమున శ్రీ తరిగొండ వెంగమాంబగారి పేరు విననివారుండరు. ఈమె నందవరీక వంశమున జనించి చిన్నతనముననే వైధవ్యమును పొంది, పామరుల దూషణ తిరస్కారములకు జంకక విరాగియై తిరుమల అనే శ్రీవేంకటాద్రియందు శిష్యులతో నివసించుచు వెంకటాచల మహాత్యము రాజయోగసారము మొదలగు గ్రంథములు తెనుగు భాషలో రచించి, శాలివాహన శకాబ్దం ౧౭౩౮ గల ఈశ్వర సంవత్సర శ్రావణ శు ౯ లు పరమపదము నొందెను. ఈమెయొక్క భక్తికి మెచ్చి తిరుమల దేవస్థానమువారు శ్రీ శ్రీనివాసస్వామివారి నిత్యారాధనకు కడపటిదిగా ఈమె ఇచ్చే ముత్యాలహార్తి గ్రహించుట, ఈమె జరుపు శ్రీ నృసింహ్వా జయంతి కడపట ఈమె మఠమునకు శ్రీ శ్రీనివాసస్వామివారు వేంచేయుట మొదలైన మర్యాదలు నేర్పరచిరి. యిప్పటికిని ఇవి జరుగుచున్నవి.

2. తిరుమలలో పై జయంతి జరుగుకాలములో అనగా వైశాఖశు ౧౪లు ప్రభృతి ౧౦ దినములు రాత్రింబగళ్లు అన్నదానము చేయుచుండుట

వాడుకయైయున్నది. ఇందుకుగాను ఈమె శిష్యులు దూరదేశమున నున్నవారుకూడ గ్రామములు భూములు నగదువర్తనలు మొదలగు సౌకర్యముల నేర్పరచి జయంతి జరుపుచుండిరి. కాలాంతరేణ తగిన విచారణ లేకపోవుటచేత ఈ మాన్యములు గ్రామాదులు పగయిరాలవల్ల పరుమానము వచ్చుటలేదు. అయినను ఇంతకాలము ఈ వేంగమాంబగారి దత్తుతో చేరిన దౌహిత్రుల వంశీకులైన గర్నిమిట్ట గ్రామమున నుండు బీనేపల్లి గమ్యన్నగారు ఈ మర్యాదలను విడవక వంశపరంపరగా సొంత ద్రవ్యముతో జరుపుతున్నారు. వీనిని శాశ్వతముగా జరుపుటకు తగిన అనుకూలములు లేకుండుటవలన తగిన ఏర్పాటుతో దీనిని ప్రమతల సంఘపరిపాలన క్రింద నుంచ నుద్దేశించి మార్చినెల 7వ తేదీన మదనపల్లె గ్రామంలో కొందరు నందవరీకులు మ.రా.రా.శ్రీ నెమలి పట్టాభి రామారావుగారి యాజమాన్యము క్రింద నొక సభ గావించి పై పేరున నొక సంఘ మేర్పాటు చేసి దాని యుద్దేశము లీ క్రింద వివరించియున్నారు.

3 ౧. తిరుమలలో శ్రీ వేంగమాంబగారివలన నేర్పరుపబడిన శ్రీ నృసింహ్వ జయంతి అన్నదానాది కైంకర్యములు శాశ్వతముగా జరుపుట.

౨. తిరుమలయందు శ్రీ వేంగమాంబగారు స్థాపించిన మఠమును జీర్ణోద్ధారణ చేయుట.

౩. ఈ మఠమునకు సంబంధించిన సొత్తులను రాబట్టుకొని పరిపాలించుట.

౪. శ్రీ వెంగమాంబగారిచే రచింపబడి అముద్రితముగ యుండు గ్రంథములను పరిష్కరించి ముద్రించుట.

౫. శ్రీ వెంగమాంబగారి జ్ఞాపకార్థముగా నందవరీకులలో బీదవిద్యార్థులకు విద్యార్థివేతనముల స్థాపించుట.

౬. తరిగొండ గ్రామంలో శ్రీ వెంగమాంబగారి జ్ఞాపకచిహ్నము నేర్పాటు చేయుట.

౭. పై కార్యముల నిర్వహించుట కొక నిధిని యేర్పాటు చేయుట.

4. పైకార్యములను జరుపుటకై ఈ క్రిందివారలు కార్యనిర్వాహక సంఘ సభ్యులుగ నియమింపబడిరి.

అధ్యక్షులు: మ.రా.రా.శ్రీ ఉంజేటి సీతారామరావుగారు బి.ఏ.,బి.యల్., దివాన్, పుంగనూరు సంస్థానం.

ఉపాధ్యక్షులు: ౧ మ.రా.రా.శ్రీ చీనేపల్లె డాకరాజుగారు. చిన్నతిప్పసముద్రం

౨ " గుమ్మరాజు రామారావుగారు. గౌనిపల్లె

కార్యదర్శి: " సి. వెంకట శివరావుగారు, ప్లీడర్ , మదనపల్లె

కోశాధిపతి: " ముడియం సీతారామారావుగారు, బి.ఏ., యల్.టి. బోర్డుహైస్కూల్ హెడ్‌మేష్టర్,మదనపల్లె

చందాలు పోగు చేయుటకు నేర్పరుపబడిన గౌరవసభ్యులు

౧ మ.రా.రా.శ్రీ చీనేపల్లె గమ్మన్నగారు, గర్నిమిట్ట

౨ " చీనేపల్లె రామారావుగారు, వాయల్పాడు

౩ " తావరకెరె రామచంద్రప్పగారు, తావరకెరె

౪ " బోడిచెర్ల వేంకట్రాయప్పగారు, నెలవంకె

౫ " గండేపల్లె సూర్యనారాయణయ్యగారు, తిరుపతి

5. చందాదార్లు తాము యిచ్చే మొత్తమునకు కంతులు కోరు విషయములో మొదటి కంతు చందా పోగుచేయుట కేర్పరచిన గౌరవ సభ్యులకు చందా చెల్లించి రసీదు పొందవలెను. తక్కిన కంతుల మొత్తం పూర్తిగా చందా వేశిన తేది మొదలు ఒక సంవత్సరము లోపల సంఘపు కార్యస్థానమున నుండే కోశాధిపతిగారి పేర తమ సౌకర్యము కొలది మనీఆర్డరు ద్వారా గాని నేరుగా గాని చెల్లించి రసీదు పొందవలెను. ఈ చందా తప్ప మరల చందా కోరుట లేదు. ఈ సంఘము రిజిష్టరు చేయబడును.

అంధ్ర భాషాభిమానులారా! నందవరీకులారా!

ఈ యుద్యమము నెరవేర్చుటకు తగిన ధన సహాయము శక్తివంచనలేక చేయుదురని ప్రార్థించుచున్నవాడు.

మదనపల్లి
12-3-1920

ఇట్లు విధేయుడు
సి. వెంకటశివరావు,
కార్యదర్శి.

ఎ.వి.ప్రెస్, మదనపల్లె

5. చూ. విష్ణుపారిజాతము. పుట 163.

6. See. An Indian Ephemeris, Vol. VII. Pages 36-37.

7. ఈ బ్రహ్మోత్సవము క్రీ.శ. 1903 అక్టోబరులో జరిగినట్టిది.

8. చూ. తరిగొండ వేంగమాంబా విజయము, పుట౮౦

9. కలి ౮౨ వ ఈశ్వర సంవత్సర మనగా కలియుగము ఆరంభమైన నాటినుండి ప్రతి అఱువదియేండ్లకొకమాఱు వచ్చు "ఈశ్వర" సంవత్సరములలో ౮౨ వ దగు "ఈశ్వర" సంవత్సరమని యర్థము. కలియుగము శ్రీకృష్ణ నిర్యాణ దినమునుండి ప్రారంభమైనట్లు శ్రీమద్భాగవతమున చెప్పబడినది:

"యస్మిన్ కృష్ణో దివం యాత స్తస్మిన్నేవ తదాహని।
ప్రతిపన్నం కలియుగ మితి ప్రాహుః పురావిదః॥"

- XII స్కం., 2 అధ్యా, 32 శ్లో.

శ్రీకృష్ణుడు ప్రమాధి సంవత్సర చైత్ర శుద్ధ ప్రతిపద్భృగు వాసరమున వైకుంఠమును ప్రవేశించినట్లును, అదియే కలియుగారంభమైనదనియు వావిళ్ళ ప్రచురణ సంస్థ క్రీ.శ. 1915లో ప్రచురించిన శ్రీ మదాంధ్రభాగవతము పీఠిక పుట viii లో సోపపత్తికముగా నిరూపింపబడియున్నది. కావున కలియుగ ఆదిమ సంవత్సరమగు ప్రమాధినుండి లెక్కించినచో సరిగా 58 సంవత్సరములకు "ఈశ్వర" వచ్చును. అది కలియుగమున మొదటి ఈశ్వర సంవత్సరము . అప్పటినుండి అఱువది యేండ్ల వంతున కలి ౮౨ వ ఈశ్వరవరకు లెక్కించుచు పోయినయెడల కలియుగము 4918వ సంవత్సరమున ౮౨ వ "ఈశ్వర" తటస్థించుచున్నది. ఇది శాలివాహన శకము ననుసరించి ౧౭౩౯వ సంవత్సరముగను, క్రీస్తు శకానుసారముగ 1817వ సంవత్సరముగను అగుచున్నది.

See. An Indian Ephemeris, Vol. VII. Pages 36-37.

10. Ibid, Page 37.

11. See 'Literary and philosophical works of Tarigonda Vengamamba. A woman Saint.'

The Madras University Journal. Vol.XXX page 29

12. చూ. విష్ణుపారిజాతము, పుటలు 97,98.

13. "Muhammad Ali assigned the revenues of the Tirumalai Shrine to the East India Company as a sure means of discharging his obligations to the Company for having established his authority in Carnatic. This was about 1750 A.D." - 'Sri Venkateswara-Balaji,' page 159.

14. ఈ తాళపత్రప్రతి కీ.శే. వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారు శ్రీ కాళహస్తి రాజాగారి గ్రంథాలయమునుండి సేకరించి ఓరియంటల్ రిసర్చి ఇన్‌స్టిట్యూట్ లైబ్రరీ (యస్.వి.యు.ఓ.ఆర్.ఇ.లై.)కి చేర్పించిన వ్రాతప్రతుల సముదాయములోనిది.

15. See. An Indian Ephemeris. Vol. VII Page 19.

16. See. Ibid.

17. ఈ డి.నెం. 354 ప్రతియందలి కాగితమునుబట్టి నిస్సందేహముగా అది మెకంజీ కాలమునాటిదే యని, పరిశోధక పండితుడుగా పెక్కేండ్లనుండి ము.ఓ.మే.లైలో పనిచేయుచున్న విద్వాన్ శ్రీ తీర్థం శ్రీధరమూర్తిగారు తెల్పినారు.

18. విష్ణుపారిజాతము చివరి వ్రాయసకాని వక్కాణయందును ఈ "చెంగమ్మ" పేర్కొనబడి యుండుట గమనింపదగినది.

18&19 తిరుమల-తిరుపతి దేవస్థాన శాసన పరిశోధకులు, "రిటైర్డు పేష్కారు" చరిత్రకారులు అయిన కీ.శే. సాధు సుబ్రహ్మణ్య శాస్త్రిగారు 1942-'43 ప్రాంతమున వ్రాసికొనియుండిన "కైంకర్య పట్టీ" వ్రాతప్రతినుండి వారి సౌజన్యముతో ఈ యంశములు స్వీకరింపబడినవి.

20 i) "Gollacatha written by Tarigomma Vengamma"

- ఇండియా ఆఫీసు లైబ్రరీ (లండను)లోని
సి.పి.బ్రౌను వ్రాతప్రతినుండి

Dated September 1839.

ఈ యుల్లేఖము శ్రీ వేం.వి. తెలుగు శాఖయందలి బ్రౌనుప్రాజెక్టు సీనియర్ రీసర్చి ఆఫీసర్ శ్రీ బం.గో.రె.గారి సౌహార్దమువలన ఈ రచయితకు లభించినది.

"వెంగమాంబ the poetess wrote this ద్విపద వాశిష్ఠరామాయణం" ఈ వాక్యమును సి.పి.బ్రౌన్‌దొర డి.నెం. 1010 (కాగితపు ప్రతి) ప్రారంభములో పీసంపుల్ల (pencil) తో వ్రాసియున్నాడు. ఈ వ్రాతప్రతి మ.ఓ.మే.లై.లో నున్నది. ఇందు ఉపయోగింపబడిన కాగితము 1849వ సంవత్సరములో తయారైనట్టిది. కాబట్టి బ్రౌనుదొర ఈ ప్రతిని 1849కి తరువాతి వత్సరములలో వ్రాయించినట్లు నిశ్చయింప వీలైనది.

21 "On landing Madras on the 3rd of August, 1817 I was ordered to learn Telugu and Marata."

-Literary Autobiography of
C.P.Brown, page 27.

వెంగమాంబ కృతుల పరిచయము

తరిగొండ వెంగమాంబ రచనలలో నేటికి తెలియవచ్చినవి పదునెనిమిది. ఆమె రచించిన చివరి కృతులలో ద్విపద భాగవత మొకటి. అందలి అవతారికలో తన పూర్వకృతులనుగూర్చి కవయిత్రి ఈ క్రిందివిధమున తెలిపియున్నది.[1] అవి పండ్రెండు.

"అటు గాన ౧ నారసింహోంకితశతక
మటమీఁద ౨ నారసింహవిలాసకథయు
నట ౩ శివనాటకం బదియును గాక
నట ౪ రాజయోగసారాఖ్య సద్ద్విపద
నట ౫ కృష్ణనాటకం బదియును గాక
నట ౬ పారిజాతాపహరణ సత్కృతియు
నట ౭ రమాపరిణయం బను పెండ్లిపాట
యట ౮ చెంచునాటకం బను నొక్క కథయు
మఱియును ౯ శ్రీకృష్ణమంజరి యవల
నిరుపమ ౧౦ శ్రీరుక్మిణీ నాటకంబు
కర మొప్ప నల ౧౧ గోపికా నాటకంబు
విరచించి భక్తితో వేంకటశైల
వరమందు తరిగొండవాసుడై నన్ను
పరిపాలనము సేయు ప్రభువై తనర్చి
కరుణార్ద్ర దృష్టితో గడతేర్తు ననుచు
వరస విజ్ఞాన లక్ష్యము నిచ్చినట్టి
శ్రీనివాసస్వామి శ్రీపాదములకు
బూని యర్పించి తిప్పుడు సంతసమున
ఫలితార్థమైన ౧౨ శ్రీభాగవతంబు
నల ప్రథమస్కంధ మాది జేసికొని
క్రమముగా ద్వాదశ స్కంధముల్ వరుస
నమర నే రచియింతు నంటి నా స్వామి"

పై ద్విపద పంక్తులలో పేర్కొనబడిన పండ్రెండు రచనలేగాక, వెంగమ కర్తృకములైన రచనలు మఱికొన్ని యున్నవి. అవి ౧౩వేంకటాచల మాహాత్మ్యము ౧౪ అష్టాంగయోగసారము ౧౫ జలక్రీడా విలాసము౧౬ ముక్తికాంతా విలాసము ౧౭ తత్త్వ కీర్తనలు ౧౮ వాసిష్ఠ రామాయణము అనునవి. ఈ యాఱు కృతుల నామె తరువాతి కాలమున రచించినది. వీటిలో మూడవదగు జలక్రీడా విలాసము ఇంతదనుక లోకమునకు తెలియనిది. వెంగమ సాహితీ పరిశోధనమున కుపక్రమించిన తరుణమున ఇది రచయిత దృష్టిలో పడినది.[2]

మీద తెల్పబడిన మొత్తము పదునెనిమిది రచనలలో కృష్ణ నాటకము వరకు గల తొలియైదు కృతులు వెంగమాంబ స్వగ్రామమైన తరిగొండలో నుండిన కాలమున (క్రీ శ.1750 కి పూర్వము) రచించినవి. పారిజాతాపహరణము మొదలుకొని వాసిష్ఠరామాయణము వరకు గల పదమూడు రచనలు ఆమె తిరుమల క్షేత్రమును చేరిన పిమ్మట రచియించినట్టివి.

ఈ కృతులన్నింటిని-అలభ్యములు, ముద్రితములు, అముద్రితములు-అని విభజింపవచ్చును.

అలభ్యములు :

వెంగమాంబ రచనలలో నారసింహ విలాసకథ(౨), రుక్మిణీ నాటకము (౧౦), గోపికా నాటకము(౧౧), ద్విపద భాగవతము (౧౨)లో చివరి ఆఱు స్కంధములు - ఈ నాలుగు కృతులు నేడలభ్యములు.

తక్కినవాటిలో కొన్ని ముద్రితములుగను, మఱికొన్ని అముద్రిత లిఖితప్రతుల రూపముననను లభించుచున్నవి. వాటి వివరములు ఈ దిగువ పట్టికలో నీయబడినవి.

ముద్రణ వివరములు

౧ తరిగొండ నృసింహ శతకము:

Journal of Sri Venkateswara Oriental Institute, Vol,V,No.I (1944-Jan-June)లో ముద్రితము. సంపాదకుడు:మానవల్లి రామకృష్ణకవి.

రాజయోగసారము:

i) క్రీ.శ. 1864లో. (See: A catalogue of The Telugu Books in the Library of The British Museum.1912Page159)

ii) క్రీ.శ.1878లో. (చూ. ఆంధ్ర వాఙ్మయ ముద్రిత గ్రంథ సూచిక, పుట ౨౬౫)

iii) క్రీ.శ 1881లో. శారదానిలయ ముద్రాక్షరశాల.

iv) క్రీ.శ. 1895లో. బరూరు త్యాగరాయశాస్త్రి. గీర్వాణభాషా రత్నాకర ముద్రాక్షరశాల, చెన్నపట్టణము.

v) క్రీ.శ. 1908లో. (వెలమూరి కామశాస్త్రి, వాసురాజు శోభనాచలము-అనువారి వ్యాఖ్యతో) మంజువాణీ ప్రెస్సు. ఏలూరు.

vi) క్రీ.శ.1914లో. వావిళ్ళ రామస్వామిశాస్త్రులు అండ్ సన్స్. చెన్నపురి.

vii) క్రీ.శ. 1930లో. " " "

viii) క్రీ.శ. 1950లో. " " "

౬. పారిజాతాపహరణము (విష్ణుపారిజాతము):

క్రీ.శ.1965లో. (సంపా॥ శ్రీమతి ఊటుకూరి లక్ష్మీకాంతమ్మ ఆం.ప్ర. సాహిత్య అకాడెమీ ప్రచురణ.

౭ రమా పరిణయము:

i) క్రీ.శ. 1948లో (సంపా॥ వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రి). చూ. 'శ్రీవేంకటేశ్వర లఘుకృతులు' Sri Venkateswara Oriental Series-16. (తి.తి.దే. ప్రచురణ)

ii) క్రీ.శ. 1967లో. పునర్ముద్రణ (తి.తి.దే.)

౮ చెంచు నాటకము:

i) క్రీ.శ. 1927లో . అమెరికన్ డైమండ్ ముద్రాక్షరశాల, మద్రాసు.

ii) క్రీ.శ. 1929లో. శాల, మద్రాసు.

౯ శ్రీకృష్ణ మంజరి:

i) రెంటాల వెంకట సుబ్బారావుగారు ప్రకటించిన "స్మరణానందము" అను స్తుతి సంకలనమున ప్రచురితము. ముద్రణ వత్సరము తెలియదు.

ii) క్రీ.శ. 1929 జనవరి (విభవ సంవత్సరము)లో వాసుదాసుగారిచే భక్తి సంజీవని' అను మాసపత్రిక (సంపుటము ౧, సంచిక ౧)లో ప్రకటితము.

iii) క్రీ.శ. 1930లో మ.రా.రా. శ్రీ మరుపూరు కోదండ రామరెడ్డిగారి సంపాదకత్వమున నెల్లూరుజిల్లా నర్వాయపాళెం, పోలంరెడ్డి రామలింగారెడ్డిగారి సోదరి శ్రీ లింగమ్మగారి ప్రోత్సాహమున ప్రచురింపబడినది.

iv) క్రీ.శ. 1956లో, T.T.D.Monthly Bulletin Vol.VII, No. 9&11 సంచికలలో ముద్రితము. పరిష్కర్త పం.బాల కృష్ణమూర్తి.

v) 'శ్రీవేంకటేశ్వర కృష్ణమంజరి' అను పేర శ్రీమతి శంకరమంచి చెంచులక్ష్మమ్మగారిచే కడపలో ప్రకటితము. ముద్రణవత్సరము తెలియదు.

vi) క్రీ.శ. 1972లో విద్వాన్ శ్రీ నవులూరి మాలెకొండయ్య పంతులుగారి సంపాదకత్వమున నెల్లూరుజిల్లా నార్తురాజు పాళెము వాస్తవ్యులైన కీ.శే.మోపూరు శేషురెడ్డిగారి స్మృత్యంకముగ వారి ధర్మపత్ని యగు బుజ్జమ్మగారిచే ముద్రింపబడినది.

vii) క్రీ.శ. 1977లో నెల్లూరుజిల్లా కొత్తూరు వాస్తవ్యులు శ్రీ ఎఱ్ఱమరెడ్డి అన్నపూర్ణమ్మగారిచే, ప్రకటితము. ఇది పై iiiవ ప్రచురణకు ద్వితీయ ముద్రణము.

౧౨ శ్రీ భాగవతము:

క్రీ.శ. 1931 జనవరి, ఫిబ్రవరి నెలలలో వెలువడిన 'గృహలక్ష్మి' మాసపత్రిక Vol.III, 1,2 సంచికలలో ప్రథమ స్కంధమున కొంత భాగము మాత్రము ముద్రితమైనది.

౧౩ వేంకటాచల మాహాత్మ్యము:

i) క్రీ.శ. 1866 నవంబరులో చెన్నపురి శ్రీరామ గుణ దర్పణ ముద్రాక్షరశాలయందు ముద్రితము.

(పరిష్కర్త: రేకము రామానుజసూరి)

ii) క్రీ.శ. 1895లో చెన్నపురియందు ముద్రితము. (తదితర వివరములు తెలియ రేదు).

iii) క్రీ.శ. 1907లో చెన్నపురి విద్యాతరంగిణీ ముద్రాక్షరశాలయందు ముద్రితము.

iv) క్రీ.శ. 1912లో చెన్నపట్టణమున శ్రీ చిదానంద ముద్రాక్షరశాలయందు ముద్రితము.

v) క్రీ.శ. 1914లో చెన్నపురి వావిళ్ల రామస్వామిశాస్త్రులు అండ్ సన్స్ వారిచే ప్రకటితము. (అలూరు వాసుదేవయ్యగారిచే పరిశోధితము.)

vi) క్రీ.శ. 1924లో మదరాసు వెస్ట్ వార్డ్ కంపెనీ వారిచే అమెరికన్ డైమండ్ ముద్రాక్షరశాలయందు ముద్రింపబడినది.

vii) వావిళ్ల వారిచే మరల నొక పర్యాయము ముద్రితమైనది. (ముద్రణ వత్సరాదికము తెలియ లేదు).

viii) క్రీ.శ.1955లో శ్రీ వేంకటేశ్వర బుక్ డిపో (తిరుమల) వారిచే 4,5,6 ఆశ్వాసముల గ్రంథ భాగము మాత్రము తిరుపతిలో ముద్రింపబడినది.

౧౪ అష్టాంగ యోగసారము:

క్రీ.శ. 1955లో Sri Venjteswara Oriathal Series No. 52 గా తి.తి.దేవస్థానము వారిచే ప్రకటింపబడినది. పరిష్కర్త :పం. బాలకృష్ణమూర్తి.

౧౬ ముక్తికాంతా విలాసము:

i) క్రీ.శ. 1869లోనే అచ్చయినట్లు ఆంధ్ర యక్షగాన వాఙ్మయ చరిత్ర (ఆం.య.గా.వా.చ.)లో (ద్వి.భా.పుట 115) తెల్పబడినది.

ii) క్రీ.శ. 1893కు పూర్వము మఱియొకమాఱు చెన్నపురి విద్యాతరంగిణీ ముద్రాక్షరశాలలో ముద్రితమైనట్లు గ్రంథ పట్టికల (Catalogues) వలన తెలియుచున్నది.

iii) క్రీ.శ. 1904లో చెన్నపురి శ్రీరాజరాజేశ్వరీ నికేతన ముద్రాక్షరశాలలో ("వేదాంత జ్ఞానబోధిని" యను సంకలన గ్రంథమున) ముద్రింపబడినది.

iv) తిరుపతి ప్రాంతమున నొక పర్యాయము ముద్రితమైనట్లు ఒకానొక శిథిల ప్రతి వలన తెలియుచున్నది.

౧౨ తత్త్వ కీర్తనలు:

ఇవి మొదటి నుండియు ముక్తికాంతా విలాసము చివర ముద్రింపబడుచు వచ్చుచున్నవి.

తిరుపతి ప్రాంతములో ముద్రితమైన ప్రతియందు మాత్ర మివి చేరలేదు.

ఇవిగాక "ఆత్మబోధామృత తత్త్వములు", "కాలజ్ఞాన తత్త్వములు," "సుజ్ఞాన రత్నావళి"- వంటి వేదాంత కీర్తనల సంకలన గ్రంథములలో వెంగమాంబ కీర్తనలు కొన్ని కలగాపులగముగ ముద్రింపబడియున్నవి.

౧౩ వాసిష్ఠ రామాయణము:

క్రీ.శ.1925 లో చెన్నపురి వావిళ్ల రామస్వామిశాస్త్రులు అండ్ సన్స్ వారిచే ముద్రితము.

అముద్రితములు-వ్రాతప్రతుల వివరములు

౩ శివ నాటకము:

కాకినాడ ఆంధ్రసాహిత్య పరిషద్గ్రంథాలయమున నం. i) 2175, ii) 2176 iii) 2177 (మూడును కాగితపు ప్రతులు) iv) నం. 1493 (తాళపత్రప్రతి) అను నాలుగు వ్రాతప్రతులు కలవని తెలియుచున్నది.

(చూ. ఆం.య.గా.వా.చ. ద్వి.భా.పు 112)

v) 32 (F) 19, vi) 32 (H) 8- అను సంఖ్యలు గల రెండు తాళపత్రప్రతులు చెన్నపురి అడయారు గ్రంథాలయమున కలవు.

vi) మదనపల్లె వాస్తవ్యులు, సుగృహీత నామధేయులు శ్రీ రావూరి దొరస్వామిశర్మగారి కడ నొక వ్రాతప్రతి కలదు.

౧౬. కృష్ణనాటకము

i) కాకినాడ ఆంధ్ర సాహిత్య పరిషద్గ్రంథాలయమున నొక ప్రతి (సం. 1568 తాళపత్రప్రతి) కలదని తెలియుచున్నది.

(చూ. ఆం.యు.గ్రా.వా.చ. ద్వి.భా.పు 113)

ii) దీని శిథిలప్రతి యొకటి చిన్న తిప్పసముద్రము (మదనపల్లి తాలూకా) గ్రామమున డాకేరాజు వారియింట వ్యాసకర్తకు లభించినది.

౧౭. శ్రీ భాగవతము.

i) మ.ఓ.మే.లై.లో మొదటి ఆరు స్కంధములు గల దీ నం. 1013 (కాగితప్రతి) కలదు.

ii) యస్.వి.యూ.ఓ.రీ.ఇ.లై.లో ఆర్ నం. 2347 (కాగితపు ప్రతి) యున్నది. ఇది పై ప్రతికి ప్రతిక.

iii) నం. 7410 (a) (తాళపత్రప్రతి) యస్.వి.యు.ఓ.రీ.ఇ.లై. ఇందు ప్రథమ స్కంధము మాత్ర మున్నది.

iv) నం 7419 (తాళపత్రప్రతి) యస్.వి.యు.ఓ.రీ.ఇ.లై.

ఇందు ద్వితీయ, తృతీయ స్కంధములు కలవు.

౧౮. జలక్రీడావిలాసము

నం.7627 (తాళపత్రప్రతి) యస్.వి.యు.ఓ.రీ.ఇ.లై.

గమనిక :- శ్రీ భాగవతము కొంత అలభ్యము, కొంచెముగా ముద్రితము, కొంత అముద్రితము నగుటవలన ఇది యీ మూడు విభాగములయందును పేర్కొనబడినది. ఐనను ప్రధానముగా నిది "అముద్రితము"గా పరిగణింపబడ దగియున్నది. అటులైనచో పూర్తిగా అలభ్యములైన కృతులు మూడు[3]: పూర్తిగా ముద్రింపబడినవి పదునొకండు; అముద్రితములు నాలుగు- అని తేలినది.

పైన పేర్కొనిన పదునెనిమిది రచనలుగాక, ఈ కవయిత్రి ఆ యా సందర్భములలో కొన్ని పద్యములను, పాటలను ఆశువుగా చెప్పిన దని జనశ్రుతివలన తెలియుచున్నది. కాని, అవి నేడలభ్యము లైనవి.

వెంగమాంబ సృజించిన సారస్వతమును ప్రక్రియ, ఛందస్సు, ఇతివృత్తస్వభావము, ప్రతిపాదిత విషయము-అను అంశములనుబట్టి నాలుగు తెరగుల వింగడింప వచ్చును.

ప్రక్రియను బట్టి
వింగడింపు

ఈ కవయిత్రియొక్క వాఙ్మయ వాహిని శతకము, యక్షగానము,* కావ్యము, పురాణము- అను నాలుగు విధములగు సాహిత్య ప్రక్రియా సరణులలో జాల్వారినది.

శతకములు:

వెంగమాంబ రచించిన శతకములు రెండు. అందు మొదటిది "తరిగొండ నృసింహా! దయాపయోనిధీ!" అను మకుటముతో చంపకోత్పలములలో రచింపబడిన వృత్తశతకము. రెండవది ప్రతి రెండవ పాదము చివర "కృష్ణ" యను మకుటము కూర్చబడిన మంజరీ శతకము. "కృష్ణమంజరి" యనునది దీని ప్రసిద్ధనామము.

యక్షగానములు:

నృసింహ విలాసకథ, శివనాటకము, బాలకృష్ణనాటకము, పారిజాతాపహరణము (విష్ణుపారిజాతము), చెంచు నాటకము, రుక్మిణీ నాటకము, గోపికానాటకము, జలక్రీడా విలాసము, ముక్తికాంతా విలాసము-అనెడి నవరత్నములవంటి తొమ్మిది యక్షగానములను వెంగమాంబ వెలయించినది.

కావ్యములు:

ఈ తాత్త్విక కవయిత్రి రాజయోగసారము, రమాపరిణయము, వేంకటాచల మాహాత్మ్యము, అష్టాంగ యోగసారము, వాసిష్ఠ రామాయణము- అనెడు కావ్యపంచకమును రచించినది. వీటిలో రాజయోగసార, అష్టాంగ యోగసార, వాసిష్ఠ రామాయణములు మూడును అందలి వస్తుతత్త్వమునుబట్టి "ఆధ్యాత్మిక కావ్యము" (వేదాంత కావ్యము) లనెడి యుపవిభాగముచే నెన్నదగియున్నవి.

శ్రీమద్భాగవతము:

పరమ భాగవతోత్తమురాలైన వెంగమాంబ విరచించిన ఏకైక పురాణము శ్రీ భాగవతము.

వింగడింపు

ఈ కవయిత్రి కృతులను ఛందోవైవిధ్యము ననుసరించి, ద్విపద, పద్యము, గేయము -అని త్రిభంగిగా వింగడింపవచ్చును.

ద్విపద :

వెంగమాంబ సృజించిన వాఙ్మయరాశి ప్రాయికముగా ద్విపద చ్ఛందోమయమైయున్నది. సాహితీవేత్తలనుగాక, సామాన్యుల నుద్దేశించి కవితను చేపట్టినందువలన అట్లయుండుట సమంజసమేగాక, సహజము కూడ. రాజయోగసారము, రమాపరిణయము, శ్రీకృష్ణ మంజరి, శ్రీ భాగవతము, వాసిష్ఠరామాయణము-అను అయిదును ద్విపద రచనలు. ఇవియే గాక ఈయమ రచించిన యక్షగానము లన్నిటియందును ద్విపదలు మెండుగా గలవు.

పద్యము

తరిగొండ నృసింహశతకము, వేంకటాచల మాహాత్మ్యము, అష్టాంగయోగసారము-అనునవి వెంగమాంబ రచియించినపద్య కృతులు.[5] మఱియు నీమె రచించిన యక్షగానములయం దెడనెడ పలురకముల పద్యములు కూర్పబడియున్నవి.

గేయము :

తత్త్వకీర్తనలు, ఈ కవయిత్రి యక్షగానములందలి దరువులు, ఏలలు, సువ్వాలలు, ధవళములు, శోభనములు, జావళీలు, మంగళములు- మున్నగు పలురకముల గేయరచన లన్నియు నిందులకు లక్ష్యములే. ఇట్లు గ్రంథస్థములైనవేగాక, ఈ భక్తకవయిత్రి ఆ యా సందర్భములందు ఆశువుగా వచించిన పాటలు పెక్కులున్నట్లు జనశ్రుతి సాక్ష్య మిచ్చుచున్నది.

ఇతివృత్త స్వభావమును బట్టి
విభజింపు

ఈ కవయిత్రి రచనలను ఇతివృత్త స్వభావము ననుసరించి స్వతంత్రములు, అనుసరణములు, అనువాదములు - అని ముత్తెరగుల విభజింప వీలుకలదు.

స్వతంత్రములు :

తరిగొండ నృసింహ శతకము, శివనాటకము, బాలకృష్ణ నాటకము, రమా పరిణయము, చెంచునాటకము, కృష్ణమంజరి, ముక్తికాంతా విలాసము- ఇవి యేడును వెంగమ లేఖిని నుండి వెలువడిన స్వతంత్రకృతులుగా వానియందలి వస్తుతత్త్వమునుబట్టి నిర్ధారింపబడినవి.

అనుసరణములు :

నారసింహ విలాసకథ, రాజయోగసారము, పారిజాతాపహరణము, రుక్మిణీ నాటకము, గోపికానాటకము, జలక్రీడా విలాసము-ఈ యాఱు రచనలు భాగవతాదులందలి కథావస్తువు ననుసరించి రచింపబడిన కృతులు.

అనువాదములు :

శ్రీ భాగవతము, వేంకటాచల మాహాత్మ్యము, అష్టాంగయోగసారము, వాసిష్ఠ రామాయణము- ఈ నాలుగును తరిగొండ వెంగమాంబ అనువదించిన కృతులు. ఇవియే గాక, ఈమె యక్షగానములలో అచ్చటచ్చట "శ్రీకృష్ణ కర్ణామృతము" వంటి స్తోత్రముల యందలి సంస్కృత శ్లోకములకు చక్కని అనువాదములైన పద్యములు గోచరించుచున్నవి.

ప్రతిపాదిత విషయమును బట్టి

విభజింపు

ఈ కవయిత్రి వెలయించిన కృతు లన్నిటియందును భక్తి, శృంగార, వైరాగ్యభావ సంపద నిండారి యున్నది. అయినను ఆ యా కృతుల యందలి "వస్తు" స్వభావము ననుసరించి కొన్నింట భక్తి, కొన్నింటిలో శృంగారము, మఱి కొన్నిటియందు అష్టాంగయోగాది

ఆధ్యాత్మిక వేదాంత విషయములు అతిశయముగ వర్ణితములై యున్నవి. ఈ హేతువును పురస్కరించుకొని ఈ విభజనము కావింప బడినది.

భక్తి :

ఈ కవయిత్రియొక్క కృతికదంబమున మొట్టమొదటి దగు తరిగొండ నృసింహ శతకము, కృష్ణమంజరి, శ్రీ భాగవతము- అను మూడును భక్తిసౌందర్యము పొలుపారుచున్న మనోహర రచనలు.

శృంగారము :

రమా పరిణయము, వేంకటాచల మాహాత్మ్యము, యక్షగానములలో ముక్తికాంతా విలాసముతప్ప తక్కిన యెనిమిదియు- ఈ పది కృతులును శృంగారరస ప్రధానములైన రసవత్కావ్యములు.

వేదాంతము :

వెంగమ ద్విపద రచనలలో మొదటిదైన రాజయోగసారము, పద్యకృతులలో చివరిదైన అష్టాంగ యోగసారము, యక్షగానములలో చివరిదగు ముక్తికాంతా విలాసము, ద్విపద కృతులలోనే గాక, మొత్తము రచన లన్నింటిలోను చిట్టచివరిదైన వాసిష్ఠ రామాయణము - ఈ నాలుగు వెంగమాంబ కృతు లన్నింటిలో నెల్ల తాత్త్విక విషయగుంఫితములై తనరారుచున్నవి.

ఈ వేదాంత విషయక కావ్యములను వాటి యందలి "వస్తు" తత్త్వమునుబట్టి క్రిందిరీతిని మరల రెండు విధములుగా వింగడింప వచ్చును.

ప్రతిపాదిత విషయము మాత్రము వేదాంత సంబంధియై యుండునవి: రాజయోగసారము, అష్టాంగయోగసారము, వాసిష్ఠ రామాయణము- ఈ తెగకు చెందునవి.

ప్రతిపాదిత విషయముతో పాటు అందలి పాత్రలు (కథ) కూడ వేదాంతశాస్త్ర సంబంధులై యుండునవి: ముక్తికాంతా విలాస యక్షగాన మీ తరగతికి చెందియున్నది.

ఈ రీతిని సాహిత్యప్రక్రియ, ఛందస్సు, ఇతివృత్త స్వభావము, ప్రతిపాదిత విషయము- అను పలుతెరగుల వైవిధ్యము కలిగి విలసిల్లుచున్న ఈ కవితా తపస్విని యొక్క సారస్వతమును పరిశీలించిన యెడల ఈమె యొక్క సమున్నత సాహితీమూర్తిమత్త్వము స్పష్టరేఖలతో సాక్షాత్కరింప గలదు.

ఇంతవర కిట్లు వింగడింపబడిన వెంగమాంబ కృతు లన్నియు శతకములు, యక్షగానములు - ఇత్యాది క్రమమున ఒక్కొక్క ప్రకరణముగా ఇటుమీదటి ప్రకరణములలో పరిశీలింపబడును.

వింగడింపు - జ్ఞాపికలు

1. చూ. ద్విపదభాగవతము; ఆర్ నం. 2347 (కాగితప్రతి), పుటలు 4 & 5, యస్.వి.యు.ఓ.రీ.ఇ.లై: తిరుపతి.

2. ఈ కృతికి ఒకే యొక తాళపత్రప్రతి యస్.వి.యు.ఓ.రీ.ఇ.లై.లో కలదు.

3. నృసింహవిలాసకథ, రుక్మిణీనాటకము, గోపికానాటకము- అను మూడు కృతులు అలభ్యము లయినను, వాటి పేళ్ళనుబట్టి, మఱికొన్ని ఆకరములనుబట్టి వీటిని యక్షగానములుగా, అనుసరణములుగా, శృంగారవిషయకములుగా ఆ యా చోటుల ఈ ప్రకరణమున వింగడించుట జరిగినది.

4. "యక్షగానము" దేశీయరూప మగుటచే దృశ్యకావ్యశ్రేణికి చెందినది. అందువలన దానిని కావ్యములలో ఉపవిభాగముగా పరిగణింప వీలున్నను, యక్షగాన శాఖకు తెనుగు వాఙ్మయమున గల విశిష్టతనుబట్టియు, వెంగమ రచించిన యక్షగానముల సంఖ్యను, గుణాధిక్యమునుబట్టియు ఇందు వేఱుగాపేర్కొనుట జరిగినది.

5. వేంకటాచల మాహాత్మ్య, అష్టాంగయోగసారములందు ఆ యా సన్నివేశములలో ఉచితములగు చిన్న పెద్ద వచనములు గలవు. కావున ఈ రెండు కృతులును "గద్యపద్యోభయమయం కావ్యం చమ్పూ రిత్యభిధీయతే" (ప్రతాపరుద్రయశోభూషణము.

కావ్యప్రకరణము, 72 శ్లో.) అను సంస్కృతాలంకారిక నిర్వచనము ననుసరించి "చంపువు" లైయున్నను, తెలుగులో ఖ్యాతి గాంచిన సాహితీ సంప్రదాయము ననుసరించి పద్యకావ్యములుగా పరిగణింపబడినవి.

వెంగమాంబ కృత శతకములు

ఆంధ్ర సారస్వతమునందలి యనేక దేశిరచనా ప్రక్రియలకు సాంస్కృతికములగు నామధేయము లుండుట యొక విశేషము. అట్టివానిలో నొకటి "శతకము". ఈ ప్రక్రియ ఎంత ప్రాచీనమైనదో అంత నవీనమైనది. తెలుగు కవులు పెక్కురు ఇష్టదేవతా స్తుత్యాత్మకములను రచించుటతో తన కవితావ్యవసాయమునకు శ్రీకారము చుట్టియున్నారు. ఈ ప్రాచీన సంప్రదాయము నిక్కముగ దేశీయమైనది.

"శతకము"నకు కావ్యతుల్యమగు గౌరవము లభించుట, అది యొక విశిష్ట వాఙ్మయశాఖగా గుర్తింపబడుట ముఖ్యముగా తెనుగుననే జరిగినది. శతక లక్షణములలో అత్యంత ముఖ్యమైనది మకుట నియమము. మకుటము శతకనామమై పరగుట తెనుగు శతకముయొక్క ప్రత్యేకత.

వెంగమాంబ రచించిన శతకములు రెండు: 1) తరిగొండ నృసింహ శతకము 2) శ్రీకృష్ణమంజరి. ఈ శతకద్వయములో మొదటిదగు తరిగొండ నృసింహ శతకమునకు, రెండవదైన శ్రీకృష్ణమంజరికి కాలికముగా మిగుల అంతరము కలదు. మొదటిది ఈ కవయిత్రి తరిగొండలో నున్న కాలమున రచించిన తొట్టతొలి రచన. రెండవది వెంగమ తిరుమల చేరినపిమ్మట అచ్చట విష్ణుపారిజాత, రమాపరిణయ, చెంచునాటకములను వెలయించిన అనంతరము రచించిన కృతి. ఈ శ్రీకృష్ణమంజరికి అవ్యవహితపూర్వమందు వెలసిన చెంచునాటకము వెంగమాంబ తుంబురుకోనలో తప మొనరించుచుండిన కాలమున రచించిన కృతి యని ఆ యక్షగానమందలి ఇతివృత్తము, వర్ణనలు మున్నగు నంశములు స్పష్టముగా చాటుచున్నవి.

ఈ సంచర్చనమున, వెంగమ తుంబురు కోనలో తపస్సిద్ధినొందిన యంశమును పురస్కరించుకొని ఆమె సాహిత్య కృషిలో రెండుదశలను గుర్తింపవచ్చును. ఆదినుండి చెంచునాటకమువరకుగల రచనలు ప్రథముదశకు, అటు తరువాతి రచనలు ద్వితీయదశకు చేరును. రచనా చమత్కృతి, భక్తిభావన, ఆధ్యాత్మిక దృక్పథము-మొదలైన విషయములు పై రెండు దశల రచనలలో సమానములే యైనను, ఆ యా విషయముల యెడ వెంగమాంబ సాధించిన సాధనక్రమము ప్రథముదశ యందలి కృతులలోను, ఆ విషయములయందు ఆ కవయిత్రి పడసిన పరిపూర్ణత్వ సిద్ధి ద్వితీయదశకు చెందిన కృతులలోను ప్రచురముగా ప్రతిబింబించి యున్నవి.

తరిగొండ నృసింహ శతకము

రచనోద్దేశము:

వెంగమాంబ లేఖినినుండి వెలువడిన ప్రప్రథమ కృతి యీ శతకము. స్వగ్రామ మగు తరిగొండలో వెలసి, తనకు ఇష్టదైవమైన శ్రీ లక్ష్మీనృసింహస్వామివారియందలి భక్తిని అక్షరాత్మకముగా వెల్లడించు పూనికతోడను, తన రచనావ్యాసంగమునకు ప్రథమ ప్రయత్నముగను వెంగమాంబ రచించిన శతక మిది.

"తరిగొండ నృసింహ! దయాపయోనిధీ!" అనునది యిందలి మకుటము. ఈ శతకమున గల నూటమూడు పద్యములలో 65 ఉత్పలములు 38 చంపకమాలలు, ఈ శతకమును రచించుటలో కవయిత్రి యుద్దేశము క్రింది పద్యమున స్పష్టముగా వెల్లడి యగుచున్నది.

"అతులిత మైన మీ పదవి నందఁ దలంచి విశాల భక్తిచే
వితరణగాను మీ రిపుడు వేడ్కను వాక్కుల నిచ్చి నంతలో
శతకముగాను జెప్పెదను సద్గురుస్వామి కటాక్ష మేర్పడన్
కుతుకము మీఱఁగాను తరిగొండ నృసింహ! దయాపయోనిధీ!"

ఈ పరమ లక్ష్యమును (అతులితమైన పదవిని-మోక్షమును-) ఉద్దేశించియే వెంగమ సారస్వత మెల్ల వెల్లివిరిసినది. ఈ ధ్యేయము ఆమె తొట్టతొలి రచనలోనే ఇట్లు వ్యక్తమగుట ఇందలి విశేషము.

ప్రతిపాద్య విషయములు :

ఈ శతకమునందలి ఆ యా పద్యముల మూలమున ప్రబోధింపబడిన విషయములనుబట్టి ఇందు భక్తి, వేదాంతము, సంఘవిమర్శ, నీతి, ఆత్మీయాంశ- అనునవి ప్రధానముగా ప్రతిపాదింపబడినవని గుర్తింపవచ్చును.

భక్తి:వెంగమాంబయొక్క "అచ్చపుభక్తి"కి నిదర్శనములైన పద్యము లీ శతకమున ఇరువదియెనిమిది కలవు.[1] వాటిలో దశావతారస్తుతి యనునదొక ఘట్టము. ఈ ఘట్టమున శ్రీ మహావిష్ణువుయొక్క దశావతారములు పది పద్యములలో వర్ణింపబడియున్నవి.[2] మత్స్య, కూర్మ, వరాహ, నారసింహ, వామన, పరశురామ, శ్రీరామ, కృష్ణ, బుద్ధ, కల్కి-అను ఇందలి అవతార క్రమమునుబట్టి వెంగమాంబ బలరామావతారమునకు మాఱుగ కృష్ణావతారమునే గణించె నని తెలియును. ఈ శతకమున వ్యక్తమగుచున్న ఈ కవయిత్రి భక్తిలో కొన్నిచోటుల నాయికాభావనయు గోచరించుచున్నది.

ఉదా:

"వినుము మహానుభావ! మది వేడుకతోడుత విన్నవించెదన్
మొనసెడు స్వాతివానకు ముత్యపుఁజిప్ప లవెట్టు లుండు న
ట్లనిశము భక్తియుక్తి నిను నాత్మవిభుండవు నీ వటంచు నీ
కును నెదు రేను చూతు తరిగొండ నృసింహ! దయాపయోనిధీ!" 17ప.

"మఱిగితి నీ పదాబ్జములు మానసమం దెడఁబాయ జాలకన్
గరిమను భానుఁ డొచ్చుటకుఁ గంజము లెల్ల నపేక్ష సేయు నా
కరణిని నీవు వచ్చుటకు గట్టిగ నా హృదయాంబుజంబు మేల్
సుఖముగఁ గోరు నయ్య! తరిగొండ నృసింహ! దయాపయోనిధీ!"
19ప.

"హరి హరి! రమ్ము ర మ్మనుచు నార్భాటమందుచు నేను పిల్చినన్
పరువున రావ దేమి? నినుఁ బట్టుగ భక్తులు కట్టివేసిరో

మఱచితొ నన్ను నొల్లక, రమాపతి ని ష్టొటు చేఁపీయదో
గుఱిగాని రావ దేమి తరిగొండ నృసింహా! దయాపయోనిధీ!" 20ప.

"మానక నేను పిల్చినను మక్కువ లేక పరాకు సేసితో
వీనుల సోఁక లేక తగ విశ్వము పాలన సేయఁ బోతివో
పూని మహావినోదమున భోగము మీఱఁగఁ జెంచుభామతోఁ
గోనలనుండి రావో...... ...." 21 ప.

శ్రవణము, కీర్తనము, స్మరణము, పాదసేవనము, అర్చనము, వందనము, దాస్యము, సఖ్యము, ఆత్మనివేదనము- అను నవవిధ మార్గములన్నియు[3] వెంగమ నిజజీవితమున సమన్వితములై యున్నను, మొత్తముమీద ఆమె సృజించిన సారస్వతమున "కీర్తనము" అనెడు భక్తిలక్షణ మన్నిటికన్న మిన్నగా నెలకొనియున్నటుల సుస్పష్ట రేఖలతో గోచరించుచున్నది.

గీతలో భగవాను డొకచో "ఆర్తుడు, జిజ్ఞాసువు, అర్థార్థి, జ్ఞాని- అను నలుతెరగులవారు నన్ను భజింతురు. వారిలో జ్ఞాని యుత్తముడు నాకత్యంతప్రియతముడు" అని వక్కాణించియున్నాడు.[4] వెంగమాంబ అట్టి జ్ఞానుల కోవకు చెందిన భక్తురాలు. అందువలననే ఆమె ఆధ్యాత్మికోపదేష్టయైన సద్గురువునకు, ఇష్టదైవ మైన తరిగొండ నృసింహునకు క్రింది విధమున అభేదమును ప్రకటించి, ఆ భగవానునే గురునిగా ప్రార్థింప గలిగినది.

"గురునకు నీ కభేదములు కోరి పఠించితి నంచుఁ జిత్తమం
దరయఁగఁ గోపమున్ వలదు అంబుజబాంధవ సోమనేత్ర! నీ
కరుణను నిన్ను నేఁడు పొడఁ గాంచితి నిం కనుమాన మేల? మ
ద్గురుఁడవు నీవె కావె తరిగొండ నృసింహా! దయాపయోనిధీ!" 42 ప

వేదాంతము: ఈ శతకమున వేదాంతముకూడ ప్రతిపాద్య విషయమే. ఇందు ముప్పదియేడు పద్యములలో సాంసారిక విషయ విరక్తి, యోగవిశేషములు, జీవుడు, ఆత్మ, పరమాత్మ సద్గురు మహిమ-మున్నగు అనేక తాత్త్విక విషయములు ప్రవచింపబడియున్నవి.[5] ఈ వేదాంత

విషయముల ప్రాశస్త్యమునుబట్టియే కొందరు విమర్శకులు దీనిని వేదాంత శతకముల శ్రేణికి చెందినదిగా పరిగణించిరి.[6] ముఖ్యముగా యోగవిశేషములు పదునాలుగు పద్యములలో మార్మిక (mystic) ధోరణిని రచింపబడినవి.[7]

ఉదా :-

"కొలఁకుల మధ్యమందు నొక కోనలి యున్నది దానిలోపలన్
వెలసిన వహ్నిమండలము చంద్ర దివాకరమండలంబులున్
అలవడ మాఱు చక్రముల నావల నం దొక సారసంబులోఁ
గులుకుచు నుండు హంస తరిగొండ నృసింహా! దయాపయోనిధీ! 47 ప.

"వేషము లెల్ల మాని సువివేకముఁ జెంది విదారహీనుఁడై
రోషముఁ జంపి భావమున రూఢిగఁ జూచుచు నుండు వానికిన్
భూషణ మైన యట్టి యొక పుష్పపుఁదోటకుఁ బశ్చిమాన మేలి
ఘోష వినంగ వచ్చుఁ దరిగొండ నృసింహా! దయాపయోనిధీ!" 54 ప.

ఈ శతకమునందలి వేదాంత భావగర్భితములగు కొన్ని పద్యములు తరువాతి కాలమున ఈ కవయిత్రి రచించిన రాజయోగసారాది గ్రంథములలో వివరింపబడిన తాత్త్విక విషయములకు బీజభూతములగు ప్రాతిపదికలుగా తోచుచున్నవి.

వటమూలుడు,[8] పరమానంద యతీంద్రుడు[9] మున్నగువారు రచించిన వేదాంత శతకములలోని తాత్త్విక భావములు కొన్ని ఈ తరిగొండ నృసింహ శతకములో గోచరించుచున్నవి. ఇందులకు హేతువు యోగ, వేదాంతశాస్త్ర విషయము లెవరు ప్రతిపాదించినను ఒక్కటిగ నుండుటయే యని తలంప దగును.

సంఘవిమర్శ: ఈ శతకమున సమకాలీన సంఘమందలి చిత్త శుద్ధి లేని యాచారములను, ఐహిక భోగలాలసతను కవయిత్రి సూటిగా విమర్శించి యున్నది. ఆత్మశుద్ధి లేని యాచారములను విమర్శించిన తీరునకు క్రింది పద్యము మచ్చుతునక.

"మన సొక శుద్ధి లేక ఘనమాయకు లోఁబడి యుండి నీళ్లలో
మునిఁగి శరీర మున్న దని పొందుగ వందఱు చూచుచుండఁగాఁ

గను లటు తేలవేసి కరకంజములన్ ముకుళించి మంత్రముల్
గొణిగిన ముక్తి రాదు తరిగొండ నృసింహా! దయాపయోనిధీ!" 99 ప.

జ్ఞాని యగు వెంగమాంబ తాత్త్వికదృష్టితో చేసిన కర్మమార్గపుటాచారముల విమర్శనము కొన్నిచోట్ల కుండ బ్రద్దలు గొట్టినట్లుండి, వేమనయోగి విమర్శను తలపించును.

ఉదా:

ఉ. "ముట్టని దూర మేగి యట మూఁడు దినంబులు బైటనుండి యా
ముట్టెడఁ బాపఁ బూని బహుముఖ్యతరంబుగ బొంది నీళ్లలోఁ
బట్టుగ ముంచి వేసినను పన్నుగ దేహికి ముట్టు పోవునే?
గుట్టొక టుండఁగాను తరిగొండ నృసింహా!దయాపయోనిధీ!" 85 ప.

ఇది "కూడు విడిచి మలము గుడుచురా ఉపవాసి" అను వేమనార్యుని యభిప్రాయమును పోలియున్నది.

అత్యంత స్వాభావిక మగు ఐహిక సౌఖ్య విమర్శనమునకు ఈ క్రింది పద్య మొక చక్కని తార్కాణము.

"ఎక్కడి రొక్కయోజనము లెక్కడి భాగ్యము లెక్క డింతులున్
ఎక్కడి పాడిపంటలును ఎక్కడి బాంధవు లెల్ల నాటికిన్
తక్కక వృద్ధరూపమును దాల్చినఁ బుత్రకు లింటివాకిటన్
కుక్కలఁ బోలుమండ్రు తరిగొండ నృసింహా! దయాపయోనిధీ!" 63 ప

నీతి :- వెంగమ లేఖనినుండి అలవోకగా వెలువడి మిగుల సహజముగా భాసించుచున్న నీతిపద్యములు కొన్ని యిందు గలవు.

మచ్చున కొకటి:

"పాటిగ నగ్నిసాక్షిగ వివాహము యైన పతివ్రతామణిన్
నీటున నొల్లకన్ మిగుల నేరము లెన్నుచుఁ గొట్టి తిట్టుచున్
దాటిగ నన్యకాంతను ముదంబున రక్షణ చేసి దానితోఁ
గూటమి పాపహేతు తరిగొండ నృసింహ ! దయాపయోనిధీ!" 95ప

ఈ తాత్త్విక కవయిత్రి నీతులలో అచ్చట సున్నితపు హాస్యమును మేళవించి యుండుట మిగుల ముదము గొలుపును. ఈక్రింది లోభివాని స్వభావమిందుల కొక యుదాహృతి.

"బొందియె శాశ్వతం బనుచు బోరన రొక్కము గూర్చు లోభి సం
పొందఁగ నూరిలోఁ గనిన భోజనుఁడ సంచును భట్టు వేడినన్
ఎందుకు నీవు వచ్చితిది యేమి మహాప్రళయం బటంచు బల్
గొందుల దూరు నయ్య తరిగొండ నృసింహ! దయాపయోనిధీ!" 92 ప

ఆత్మీయాంశ: రచయితయొక్క ఆత్మీయాంశను ప్రతిబింబించుటలో "శతకప్రక్రియ" అగ్రగణ్యమైన దనుటకు ఈ శతకము ప్రకృష్ట నిదర్శనము. వెంగమ ఆత్మీయాంశ అద్దమునందువలె ఇందు సుస్పష్టరేఖలతో ప్రతిఫలించుచున్నది. ఈ ప్రథమ రచన నాటికే కవయిత్రి వివాహితయనియు, భర్తపేరు ఇంజేటి వెంకటాచలపతి యనియు ఇందలి చివరి పద్యమువలన తెలియుచున్నది.

"ఎలమిని పెంపుసొంపు దొదవ నింజేటి వంశజుఁడైన వెంకటా
చలపతి నామధేయుని నిజాంగన వెంగమ సత్కవీంద్రుల
మ్ముల ముద మంద నీ శతకమున్ రచియించి యొసంగె నీకుఁ గో
ర్కులు సమకూర్ప నయ్య తరిగొండ నృసింహ! దయాపయోనిధీ!" 103 ప

గురువు సుబ్రహ్మణ్య దేశికుడు ఆయన యంఘ్రిమూలమున తను నుదుటివ్రాతను మార్చి, సాంద్రకటాక్షమును ఊంత బనిచెనని ఈ కవయిత్రి యొక పద్యమున గురుమహిమను కొనియాడియున్నది, (చూ. 41 పద్యము). ఇందువలన విగతభర్తృకయైన వెంగమాంబ జీవితమునకు ఆధ్యాత్మికోపదేశముచే ఆ గురువు నూతనోత్తేజమును కల్గించె నను అర్థము సూచిత మగుచున్నది.

మఱియు ఈ కవయిత్రి యీకృతి రచించు కాలమునకే ఇష్టదైవము (తరిగొండ నృసింహస్వామి) యొక్క కటాక్షమును బడసి యున్నట్లును, ఆ దివ్యానుభూతితో యోగసాధనపథమున పురోగమించుచు ముక్తిలక్ష్యమును చూఱగొని యున్నట్లును ఈ క్రింది పద్య భాగములు ఘోషించుచున్నవి.

"రూఢిగ నాత్మనాయకుని రూపము గాంచెను నాఁడు" 32 ప.
"నీదు రూపమును నీ గతి నాడు మనంబులోనఁ గన్గొన్న
విధంబు దోఁచె" 42 ప.

"నీ పదములు నేడు గంటి హరి పట్టుగ నా కిటు
బ్రహ్మవిద్యలోఁ గొదవలుఁ సేయ కయ్యా" 86 ప.

"విన్నవె కంటి నీ మహిమ నీరజలోచన! దివ్యతేజ! నీ
సన్నిధి దగ్గ రాయెను విచారము మానెను ముక్తి కల్గె నా
పన్నుగ నివ్విధంబునను భావములోపల నీదు మూర్తిఁగ
న్గొన్నదె భాగ్య మయ్యా" 102 ప.

రచనావైశిష్ట్యము :

తరిగొండ నృసింహ శతకము వెంగమాంబ తొలిరచనయైనను, ఇందులో కమనీయమగు కవితావైచిత్రికి కొదువ లేదు. "నల్లకల్వలల చంద్రునిఁజూచఁ దలంచు భంగి" (18ప) "జాలగు నీపదాబ్జముల సారము లెల్ల మిళింద భాతిగన్" (23ప) వంటి ఉపమలతో, "కదళీఫలంబు తగమక్కువతోడ భుజించు కీరముల్ కొఱకుకునె ముష్టికాయ" (78 ప.) వంటి దృష్టాంతాలంకారములతో, "కొలఁకుల మధ్యమందు నొక కోమలి యున్నది, దానిలోపలన్ సలలిత వహ్నిమండలము" (47 ప.) వంటి ఆధ్యాత్మికభావ చమత్కృతులతో, "మోహమహావని" (32), "అనలనేటి తీగలు" (40), "ఆత్మదేశము" (45), "ముక్తి పుష్పము" (48) వంటి అసంఖ్యాక రూపకములతో, "ఆత్మకున్ కులమును గోత్రమేది!" (79), "వెన్నయుఁ జేతఁ బట్టుకొని వేమఱు నే యని కూయనేటికో?" (100) ఇయ్యది సూక్తులతో, సరళమైన భాషలో, సహజ శైలితో ఈ కృతి విలసిల్లుచున్నది.

ఈ శతకమున కంచెర్ల గోపనార్యుని దాశరథి శతకము, బమ్మెర పోతన భాగవతము మున్నగు ప్రాచీన గ్రంథముల ఛాయలు స్పష్టముగా గోచరించుచున్నవి. ఇందులకు కారణములు రెండు. వెంగమ ఆ గ్రంథములను బాల్యమునుండియు భక్తితో పఠించు చుండుటవలన తత్ప్రభావము అప్రయత్నముగనే తన రచనలో ప్రతిఫలింప జేసియుండుట. రెండు: దాశరథి శతకమువంటి ప్రసిద్ధ భక్తి శతకముల యొరవడిలో తాను శతకరచన గావింప దలంపుగొని యుండుట.

ముఖ్యముగా దాశరథి శతకముయొక్క ప్రభావముద్ర ఈ శతకముపై అనేకాంశములలో కన్పట్టుచున్నది. ఆ యంశములివి:

1. దాశరథి శతకమువలెనే ఇదియు "శ్రీ రఘురామ!" అను సంబోధనతో ఉపక్రమింపబడినది.

"శ్రీ రఘురామ! చారుతులసీదళధామ!" (దా.శ.)
"శ్రీ రఘురామ! మీ కృపను చెల్వము మీఱఁగ" (త.నృ.శ.)

2. ఈ శతకముయొక్క మకుటము అర్థతః శబ్దతః దాశరథి శతకముతో సాదృశ్యము గల్గి యున్నది.

"భద్రగిరి దాశరథీ! కరుణాపయోనిధీ!" (దా.శ.)
"తరిగొండ నృసింహా! దయాపయోనిధీ!" (త.నృ.శ.)

3. దాశరథి శతకమువలెనే ఇదియు ఉత్పల, చంపకమాలలలో రచింపబడియున్నది. అంతేగాక పద్య సంఖ్య (103 పద్యములు) అందును, ఇందును సమానము.

4. కొన్ని పద్యముల యెత్తుగడలు, పదబంధములు, భావములు మున్నగువానిలో ఈ రెంటికిని సన్నిహిత సామ్యము గోచరించుచున్నది.

i) నృసింహావతార వర్ణన.

"పెట పెట నుక్కుగంబమున" (దా.శ.72 ప.)
"ఫెళ ఫెళ నుక్కుకంబమున" (త.నృ.శ. 12 ప.)

ii) పరశురామావతార వర్ణన.

"ఇరువది యొక్కమాఱు ధరణీశుల నెల్ల వధించి" (దా.శ 74 ప)
"ఇరువదియొక్కమాఱు సుర లెల్ల నుతింపఁగఁ ద్రుంచి" (త.నృ.శ 12ప)

పోతనామాత్యుని భాగవతము, ధూర్జటి శ్రీకాళహస్తీశ్వర శతకము మున్నగు రచనలతోడి పోలికలకు ఈ క్రిందివి యుదాహరణలు.

i) "మందార మకరంద మాధుర్యమునఁ దేలు
మధుపంబు వోవునే మదనములకు" భాగ. VII స్కం 150 ప.
పనస మఱి కదళీఫలంబు తగ మక్కువతోడ భుజించు కీరముల్
కొఱకునె ముష్టికాయ" త.న్మృశ. 78 ప.

పై రెండు పద్యముల దృష్టాంతముల యందలి భావసామ్యము పరికింప దగినది.

ii) ఒకే విధమైన పదముల కూర్పులవలన సిద్ధించిన శైలిసామ్యమునకు నొక యుదాహృతి.

"అచ్చపుఁ జీఁకటింబడి గృహవ్రతులై విషయప్రవిష్టులై
చచ్చుచుఁ బుట్టుచున్ మరలఁ జర్వితచర్వణు లైన వారికిన్"
భాగ., VII సం., 181 ప.

"పుట్టుచు గిట్టుచున్ మఱియు బోధశరీరునిఁ గాన నేరకన్
వట్టి దురాశలం దగిలి వారిజగంధుల మీఁది ప్రేమచే" త.న్మృశ.61 ప.

iii)రాజసేవా తిరస్కారము నెడల ఈ కవయిత్రి పోతన ధూర్జటుల ననుసరించిన దనెడు విషయము ఈ క్రింది పద్యభాగములు చాటుచున్నవి.

"ఇమ్మనుజేశ్వరాధముల కిచ్చి పురంబులు వాహనంబులున్
సొమ్ములుఁ గొన్ని పుచ్చుకొని చొక్కి శరీరమువాసి కాలుచే
నమ్మెట పోటులం బడక నమ్మతితో" భాగ ; I స్కం 13 ప.

"రాజుల్ మత్తులు వారిసేవ నరకప్రాయంబు వా రిచ్చు నం
భోజాక్షీ చతురంతయాన తురగీభూషాదు లాత్మవ్యధా
బీజంబుల్ తదపేక్ష చాలు" శ్రీకాళహస్తీశ్వర శతకము. 18 ప.

"మనుజులు మందబుద్ధిఁ జని మానవనాథుల నాశ్రయించుచున్
ఒనరఁగఁ దర్కవాదముల నూరక చేసి ధనంబు తెచ్చి యా
తనయుల కంచు గొందులను దాతురు లోభముచేత నేర్పడన్
గొనకొననీదు ముక్తి" త.న్మృశ. 65 ప.

"మించులవంటి భోగములు మేఘమువంటిది రాజచిత్తమున్" త.న్మృశ.72 ప.

మానవల్లి రామకృష్ణకవిగారు ఈ శతకము యొక్క పీఠికలో పేర్కొనినట్లు లాక్షణిక దృష్టికి వ్యాకరణ దోషములుగా, ఛందో దోషములుగా గోచరించునవి అటనట కలవు. "శిష్యుక, ఖనేటి, సాదృశము, యౌవ్వనము"-వంటి వ్యావహారిక రూపములు, "పక్షానీలు, కావలుండుడు, వానగు, బానుదొచ్చుటకు"- వంటి వ్యావహారిక సంధులు, "దుష్కారికలు, రౌక్యయోజనములు"-వంటి వైరిసమాసములు, "బలుయాకలి, మహాయనహ్వాము"- వంటి దుష్టసంధిరూపములు మొదలైనవి ఇందలి వ్యాకరణ దోషములు.

"యౌవ్వనమందు నాథులకు సింతులు సేసి యుపచార సేర్పుదన్"
త.నృ.శ. 64 ప.

ఇట్లు వ్యావహారిక రూపములతో యతిమైత్రి గూర్చుట, మణికొన్ని పాదపూరణలు ఇందలి ఛందోదోషములుగా చెప్పదగియున్నవి. ఇక "ముష్టి" (71 ప.), "మిండడు" (75 ప.), "గుట్టు" (85 ప.) మున్నగు నొకటి రెండు పదము లీ శతకమున గనుపట్టు అశ్లీలపదములు.

వైశిష్ట్యము :

ఈ శతకమున బమ్మెర పోతరాజాది ప్రాచీనకవుల కవితా రీతులు ప్రతిఫలించియున్నను, కొన్ని విశిష్టగుణములచే నిది స్వతంత్ర వ్యక్తిత్వము గలదై యలరారుచున్నది. ఆ విశిష్టగుణము లివి.

1. వెంగమాంబ యీ తరిగొండ నృసింహ శతక రచనలో ఇష్టదేవతా, గురు వందనాదికము మొదలుకొని అద్యంతము నిర్మల భక్తి నిష్టమైన మనఃక్షేత్రమున అంకురించిన భావములనే వంతరించినది. ఇందుచేతనే ఈ శతకమున దశక, వింశత్యాది విభజన కానబడదు.

2. ఈ శతకశైలి ఒడిదుడుకులు లేక, నిరాడంబరమై, నిర్మలముగా, అనర్గళముగా సాగుచు, అటనట పూర్వకవుల కవితా రీతులను సమన్వయించుకొని, ఒకానొక ప్రత్యేకతతో ఒప్పుచున్నది.

3. మిగుల స్వాభావికములైన భక్తిభావములు,అనుభవ జనితములైన తాత్త్వికభావములు ఈ శతకమున ఓతప్రోతముగా నిండియుండుటచే ఇది యపూర్వమగు వేదాంత శతకముగా విరాజిల్లుచున్నది.

ఈ శతక వైశిష్ట్యమును గూర్చి మానవల్లి రామకృష్ణకవిగారు పీఠికలో తెల్పిన వాక్యములు తిలకింప దగియున్నవి,

"...........ఈ శతకము లఘుకావ్యమైనను స్వగ్రామ దేవతాస్తుతి యగుటచే వేంగమాంబ కున్న యిష్టదేవతాభక్తిని వెల్లడించుచున్నది. ఒక్క తాళపత్రప్రతిఁ జూచి దీనిని ముద్రించినారము. భగవద్భక్తుల కిది యింపు గొంపు గొలుపు ననుట నిక్కము.....దీనిలో రాజయోగసారాది గ్రంథములలో వివరింపఁబడిన షట్చక్రాది శరీర యోగముద్రా రహస్యములు చూపఁబడినవి. ఇందుఁ గొన్ని చోటుల వ్యాకరణ చ్ఛందోదోషములును, నశ్లీల పదప్రయోగమును గానవచ్చుచున్నవి. వస్తుస్వరూపము ననుసరించి తదధికారులకు దోషగణనము ప్రధానము కానేరదు."

ఒక్కమాటలో, ఆంధ్రమున నృసింహదేవు నుద్దేశించి వెల్వడిన భక్తిశతకములలో నిర్మలభక్తి చేతను, నిసర్గరచనా సౌందర్యము చేతను తరిగొండ నృసింహ శతకమునకు ప్రత్యేకస్థానము కలదు.

వైశిష్ట్యము :

వెంగమాంబ శతక రచనకు సంబంధించిన యొకటి రెండు ప్రత్యేకాంశము లిట పేర్కొనబడుచున్నవి. ఆ కాలమున తాత్త్విక ధోరణితో గూడిన వెంగమ వర్తనమును విమర్శించు వారివలెనే, ఆమె కవిత్వమును సైతము విమర్శించు వా రుండె రని ఈ పద్యము తెలుపుచున్నది.

"కరుణయు లేక కొందఱు వికల్ప కవిత్వ మటంచుఁ బల్కినన్
సరగున నీవు వారలకు సమ్మతిఁ జెప్పి పరాకు సేయకే
పరువడితోను నీ శతకపద్యము లింక ధరిత్రి మీఁదటన్
గుఱుతుగ నిల్ప వయ్య దరిగొండ నృసింహ! దయాపయోనిధీ!"

4 ప.

వికల్ప గుణము కలిగి వికల్పకవిత్వము. వికల్ప మనగా భ్రాంతి యని యర్థము. అనగా కవిత్వము కాక పోయినను, కవిత్వమువలె కనిపించు రచన యని అట్టి కొందరు విమర్శకుల పలుకుల యభిప్రాయమై యుండును. కాని, ఆ విమర్శ అసూయతో గూడిన సని లేని విమర్శయనుటకు ఈ శతకమే సాక్ష్యము.

వెంగమాంబ రచించిన జలక్రీడా విలాసము (యక్షగానము) ప్రారంభమున ఈ శతక మకుటముతో గూడిన యీ క్రింది పద్యము వ్రాయబడియున్నది.

"శ్రీ రమణీ మనోరమణ! చిన్మయ! విశ్వశరీర! ఘోర సం
సారలతాలవిత్ర! నవసారసనేత్ర! పవిత్ర! భక్తమం
దార! కృపాంతరంగ! పరతత్త్వము నీ వని నమ్మి ముక్తికై
కోరి భజింతు నిన్ను తరిగొండ నృసింహ! దయాపయోనిధీ!"

కాని, పై పద్యము తరిగొండ నృసింహ శతకమున కన్పట్టదు. దీనిని బట్టి ఈ కవయిత్రి ఇదే మకుటముతో మఱి కొన్ని పద్యములను రచించుచుండిన దని తలంప దగును.

సంస్కృతమున శతకరచన (?) :

ఈ కవయిత్రి వేంకటాచల మహాత్మ్య ప్రబంధమునందును, జలక్రీడావిలాస, ముక్తికాంతా విలాసాది యక్షగానముల యందును అచ్చటచ్చట శార్దూలవిక్రీడిత వృత్తమున సంస్కృత శ్లోకములను రచించినది. అవి "తరిగొండ శేషకుధరాధ్యక్షం భజే హం సదా" అను మనోజ్ఞ మకుటముతో విలసిల్లుచున్నవి. ఈ మకుటముతో అనె శతకమును రచించెనో, లేదో తెలియ రాకున్నను, వెంగమాంబ సంస్కృతమున శతక రచన చేయవలంతి యను విషయము మాత్ర మా శ్లోకములవలన రూఢి యగుచున్నది. ఈ క్రింది శ్లోకము అట్టి వాటిలో నొకటి.

"సత్యం జ్ఞాన మనంతరూప మమలం చక్రాయుధం శ్రీకరం
నిత్యం నిర్మల మవ్యయం నిరుపమం నిర్వాణ బోధప్రదమ్।
ప్రత్యక్షానుభవామృతం శుభకరం పాపాద్రి వజ్రాయుధం
దైత్యారిం తరిగొండ శేషకుధరాధ్యక్షం భజే ఽహం సదా" ॥

కృష్ణమంజరి

వెంగమాంబ రచించిన శతకములలో ద్వితీయమైనది, మంజులతా గుణముచే అద్వితీయమైనది కృష్ణమంజరి. మంజరీ ఛందస్సు ద్విపదకు తోబుట్టువు. ప్రాసనియమము లేని ద్విపదయే మంజరి. నిజమున కీకృతి మంజరీ ఛందమున రచియింపబడినను, ఇందు ప్రతి రెండవ పాదము చివర నియతముగా నిల్పబడిన "కృష్ణ!" యను సంబోధనము మకుటలక్షణమును పుణికిపుచ్చుకొని శతక స్వరూపమును ప్రసాదించినది. ఈ కారణముచేతనే వంగూరి సుబ్బారావుగారు దీనిని ద్విపద శతకముగా పరిగణించిరి.[12]

ప్రత్యేకత:

వెంగమాంబకు ప్రాచీనులైన తెలుగు కవులలో మంజరీ ఛందమును చేపట్టి కృతులు వెలయించినవారు లేకపోలేదు గాని, ఈమె వలె అందు శతక లక్షణమును ప్రవేశ పెట్టినవారు లేరు. ఒక్క 'భక్తి శతకశాఖ' యందే గాక, తదితర శతక వాఙ్మయ శాఖలయందును ద్విపదలో శతకములు వెలువడలేదనియే చెప్పవలెను.[13] కావున కృష్ణమంజరి ఆంధ్ర వాఙ్మయమునందలి భక్తి శతకశాఖలో వెలసిన ఏకైక 'మంజరీ ద్విపద శతక' మని విదితమగుచున్నది.

మకుటమును బట్టి దీనిని 'కృష్ణశతక' మనియో, లేదా 'కృష్ణ మంజరి శతక' మనియో వ్యవహరింపవచ్చును. లాక్షణికులు 'మంజరి' యొక్క ఉపయోగము నిట్లు నిర్వచించి యున్నారు.

"శ్రీ మందిరాకారు జిత దైత్యధీరుఁ

బూజింపవలయు వాక్పుష్ప మంజరుల" ఛందోదర్పణము, III 49.

"పద్మాక్షుఁ డెప్పుడు చేపట్టు మంజరుల
చందాన నలరారు జగతి మంజరుల" అప్పకవీయము, IV 468.

ఈ దేశీయచ్ఛందము దేవతాస్తుతికి మిగుల అనువైనదని పై లాక్షణికోక్తుల తాత్పర్యము. ఆ పలుకులు ప్రత్యక్షర సత్యములని వెంగమాంబ రచన నిరూపించుచున్నది.

ప్రపత్తి :

ఈ శతకము వెంగమాంబ యొక్క శ్రీకృష్ణభక్తికి, పరిపూర్ణ శరణాగతికి నిర్మల నిదర్శనము.

"చెలరేఁగి నాకుఁ దోఁచిన వెల్ల మనవి
చేసితి నింక నీ చిత్తమో కృష్ణ!" 133ద్వి.

అని కవయిత్రి కడు వినయముతో వ్రాసుచ్చినను, ఇందలి భక్తి భావన మొదటినుండి చివరి వరకు అప్రయత్నసిద్ధమగు ఒకానొక క్రమము ననుసరించి ధారగా జాల్వారి యున్నదని పఠితలకు విశదమగును.

శ్రీ మద్భాగవతమున పేర్కొనబడిన తొమ్మిది తెరగుల భక్తి పద్ధతులలో పాద సంసేవనము, దాస్యము, ఆత్మ నివేదనము - అనెడి మూడును క్రమముగా ప్రపత్తి (శరణాగతి) యందు పర్యవసించు నట్టివి. ఈ మూడింటిలో ఏ యొక్కటి యున్నను, అది తక్కిన రెండు పద్ధతులను వెంట నిడుకొని ఉపాసకునకు పరిపూర్ణ ప్రపన్నత్వమును ప్రసాదింప సమర్థమె యుండును.

నవవిధ భక్తిమార్గము లీ కవయిత్రికి కరతలామలకములే యైనను, వాటిలో 'పాదసేవన' మనునది అన్నిటికన్న అతిశయించి యున్నదను సత్యమును శ్రీకృష్ణమంజరి చక్కగా చాటుచున్నది. ఈ శతకము యొక్క ఎత్తుగడలోనే ఈ యంశము వెల్లడి యగుచున్నది.

"శ్రీ వేంకటేశ! నా చిత్తంబునందు
నీ పాదయుగళంబు నిలుపవే కృష్ణ!" 1 ద్వి.

"హరి! నీ పదాంబుజం బను నావ నిచ్చి
మాయాబ్ధి దాటించి మనుపవే కృష్ణ!" 5 ద్వి.

ఇట్లే ఈ శతక మధ్యమునను సందర్భోచితముగా పాదసంసేవన విషయము ప్రస్తావింపబడి యున్నది.

"పాదంబు లెవ్వరైనఁ బట్టిన, పట్టు-కొంకక విడిపించుకో రాదు కృష్ణ!
ఇపుడు నీ పాదంబు లేను పట్టితిని-నీ వింక విడిపింప నేరవే కృష్ణ!"
75, 76 ద్వి.లు.

ఈ 'పాదసేవ' తరిగొండ నృసింహ శతకమునందును ఒకచో ఉగ్గడింపబడినది.

"సత మగు సామి! నిన్నిఁకను సారెకు నే నెటు పోవ నిత్తు నా
యితముగ నీ పదాబ్జముల నేర్పడ గట్టిగఁ బట్టి వేగ శ్రీ
పతి! ఘనభక్తి మార్గ మను పగ్గమునన్ బిగఁ గట్టి, నిన్ను నా
కుతికకుఁ గట్టుకొందుఁ దరిగొండ నృసింహ! దయాపయోనిధీ!" 43 ప.

తరిగొండ నృసింహ శతకమున వ్యక్తమగు కవయిత్రి భక్తి భావము కృష్ణమంజరిని రచించునాటికి ప్రపత్తిలో పర్యవసించినది. మూలమంత్రము, ద్వయము, చరమశ్లోకము, కపికిశోర, మార్జాల కిశోర న్యాయములు, పర, వ్యూహ, విభవ, అంతర్యామి, అర్చావతారములు, శేష శేషి భావము - మున్నగు విశిష్టాద్వైత దర్శన సంబంధి సంకేతపదము లిందు తరచుగ ప్రయోగింపబడి యున్నవి.

మిక్కిలి వినయశీలయగు ఈ కవయిత్రియందు ప్రపత్తి భావము ఆదినుండియు సహజాతము(Instinct) గ నున్నను, తిరుమల క్షేత్రము చేరిన పిమ్మట విశిష్టాద్వైత దర్శనముతో ఈమె కేర్పడిన పరిచయము వలన, వ్యాప్తమైన ఆ ప్రపత్తిభావనకు బలము చేకూరగా, వెంగమాంబ ఆళ్వారుల వంటి మనఃపరిపక్వతను, పరమ ప్రపన్నతను పొందినది.

[illegible]:

అడుగడుగున ఆహ్వానములతో శ్రీకృష్ణుని సంబోధించుచున్న ఈ కృతిలో వ్యక్తమగుచున్న వెంగమ ఆత్మాశ్రయ తత్త్వము 1) స్వరూప సందర్శనాభిలాష 2) ఆత్మనివేదనము 3) భర సమర్పణము 4) మోక్ష కాంక్ష - అనెడు నాలుగు విధములుగ గోచరించుచున్నది.

స్వరూప సందర్శనాభిలాష యనగా ఉపాస్యదైవముయొక్క మూర్తిని దర్శింప గోరి ప్రార్థించుట. 'కలనైన నీ మూర్తి గాని యున్నంబు, నేమైనఁ గనిపింప నీయవే కృష్ణ!' అని ప్రార్థించుచో ఈ కవయిత్రి శ్రీకృష్ణుని దివ్యమంగళ విగ్రహమును చూడ గోరినది. అట్లు చూడగోరుటలో దాదాపు ఇరువదియైదు ద్విపదలలో శ్రీకృష్ణుని మూర్తియందలి మకుటము మొదలుకొని పాదాంగుష్ఠము వరకు గల వివిధాంగములను వేర్వేర పేర్కొనినది. ఆ ద్విపద పంక్తులు కవయిత్రి దర్శించిన శ్రీకృష్ణుని స్వరూపమును పరితల కనులకు గట్టించుచు, ఆమె కవితానైపుణికి, అనన్యభక్తికి నిదర్శనములుగా నెలసి యున్నవి. మచ్చునకు కొన్ని:

1) "కనకరత్న ప్రభాకలిత మై సత్వ - సురుచిర మకుటంబు చూపవే కృష్ణ!
తళుకైన కుటిల కుంతలయుక్త మైన-సలలిత ఫాలదేశము చూపు కృష్ణ!
ఘనసార కస్తూరికామిశ్ర మైన- కలితోర్ధ్వ పుండ్రంబు గాన్పింపు కృష్ణ!
సుందర భ్రూలతాశోభితం బైన-కనుగవ బెళుకు చక్కఁగఁ జూపు కృష్ణ!
ముదిరిన సంపెంగ మొగ్గకైవడిని-కమనీయ మగు నాసికము చూపు కృష్ణ!
నిరుపమ కుంద సన్నిభ దంతచయము-రమణీయ బింబాధరముఁ జూపు కృష్ణ!
మెఱుఁగైన కుఱ కుచ మీసంబు అమర-సొగసైన చుబుకంబుఁ జూపవే కృష్ణ!

13-19 ద్వి.లు.

పై ద్విపద పంక్తులలో శ్రీకృష్ణుని మొలక మీసములు గల వానిగా భావించుట మిగుల దేశీయమైన అంశము. 14

2) "గంగాతరంగ సంగత వామపాద-భాసురాంగుష్ఠ మేర్పడఁ జూపు కృష్ణ!
క్షీరవారిధియందు శేషతల్పమున-శయనించి యున్న ముచ్చటఁ జూపు కృష్ణ!

అష్టభుజములతో నమ్ముత్భక్తి నడుమ-కొలు వున్న మహిమ ముక్కువఁజూపు కృష్ణ!
బాలుండవై వలపత్రంబుమీఁదఁ-బవళించు రీతిఁ దప్పక చూపు కృష్ణ!

32-35 ద్వి.లు.

ఆత్మనివేదన మనగా సర్వసమర్పణబుద్ధితో తన దురితములను విన్నవించుకొనుట. 'పావనుండవు నీవు పతితను నేను, పఱఁగ నేఁజేయు పాపము లిన్ని యనుచు గుఱి చేసి లెక్కింపఁగూడ దే కృష్ణ! ' అదిగాక భాగవతాపచారముల, నుడుగక కావించుచుందునే కృష్ణ!' అని యీ రీతిని కవయిత్రి భగవంతునకు నివేదించుకొన్నది. ఈ నివేదనలో తా నెంతో పాపియని చెప్పుకొనినది. విశిష్టాద్వైత సంప్రదాయమున దీనిని 'నైచ్యానుసంధాన' మందురు. సర్వేశ్వరుడగు స్వామి సన్నిధిని తన తక్కువ దనమును వీలైనంతగా విన్నవించుటయే ఇందలి సారాంశము. రామదాసు దాశరథి శతకములో నిట్లే అచ్చుటచ్చుట నైచ్యానుసంధానము గోచరించును.

"పరధనముల్ హరించి పరభామల నంటి పరాన్న మబ్బినన్" దా.శ. 48 ప.
"చేసితి ఘోరకృత్యములు చేసితి భాగవతాపచారముల్" దా.శ. 49 ప.

కనుక, ఈ చెప్పినవన్నియు ఆ యా భక్తికవులు ఆచరించినవని భావించుటకన్న, అట్టి నైచ్యానుసంధాన పూర్వక ఆత్మనివేదనము ద్వారా వారు ఆనందము పొందెడు ఒకానొక పద్ధతి యిది యనితలంచుట లెస్స. ఆధునిక మనస్తత్త్వశాస్త్రమున ఈ నైచ్యానుసంధాన ధోరణి Auto psy-chosis అని పేర్కొనబడినది.

భరనసమర్పణ మనగా తన నుద్ధరింపవలసిన బాధ్యత భగవంతునిదే యని సహేతుకముగా నిరూపించి, భక్తుడు తాను ధైర్యము నవలంబించి యుండుట. 'భరన్యాస' మనియు దీనికి విశిష్టాద్వైత సంప్రదాయమున నామాంతరము. 'నీవు నా స్వామివి. నీ సొమ్ము నేను ..... శేషభూతను నేను' శేషివి నీవు. కావున బాధ్య మెక్కడ పోదు. నీవు బాధ్యుఁడవని నే నిన్ని నాళ్లు కనలేకపోతిని. నేఁటికైనను నీ కటాక్షమున

నీ బాధ్యమెంతేఁగితి .... కాన నన్నొక్కనెఁ గడతేర్చఁ దగిన భారంబు నీకుఁదప్పదు మున్ను వసుధ నీ పతిత పావనకీర్తి బిరుదు. పక్షితి నాకింక భయ మేమి?..... కాన, నీ బిరుద నన్ గడతేర్చు ననెడి ధైర్యము మదిని సిద్ధం బయ్యె .... ధర నొప్ప మంత్రరత్న ద్వయార్థంబు వెలఁగి యీ ధైర్యంబు చేసెడి. ఈ ద్వయ మహిమయుం డింపిర కీవు తెలిపితి, విపుడు సందియ మేల? .... సర్వ ధర్మములు నెంచక నన్నె శరణుఁ బొందఁ బాపము లన్ని పొలియుంతునని చరమ శ్లోక మున్నుడు బోధించి తిరు గేమి చెప్పవైతివి నీవు. కాన, సిద్ధాంత వాక్యం బిదే యనుచు నా మదిలోఁ జాల నమ్మితి .... తనకికొర న్యాయమాత్రమేని స్వశక్తి నా యెడ లేదు.... మూర్ఖాలకికోరంబు వలెనె' నన్ను కాపాడుము. 'అవ్యయమై పునరావృత్తిలేని యున్నత పదము నా కొసఁగవే' అని వెంగమాంబ శ్రీకృష్ణుని వేడికొనినది. ఈ వేడికోలులో శరణాగతి పూర్వకముగు భరసమర్పణవిధ మంతయు ఇమిడి యున్నది.

మోక్షకాంక్ష యనగా సంసారమునుండి జన్మకర్మ బంధముల నుండి తరింపజేసి, అవిద్యను పారద్రోలి మోక్షము నొసంగుమని ఇష్ట దైవమును ప్రార్థించుట. ప్రాపంచిక విషయ విరక్తులైన వేదాంతుల పలుకులలో 'అవిద్యా' ప్రసక్తి పదేపదే విన్పించుచుండును. ' అవిద్య' ను పాద్రోలి సద్విద్యా పరమార్థమైన భగవత్తత్త్వమును ఎరుగ దలంచుట యోగుల, యోగినుల దీక్షగా వారివారి జీవిత చరిత్రములను పరిశీలించినచో గోచరించును. అదే ప్రకారముగ వెంగమాంబ ఈ శతకములో 'నే నింక దుష్కృత్యముల్ సేయ వెఱతు'ను; ఇనను 'అవిద్య నన్ విడువ' కున్నది. 'బలిసి యవిద్యా పాపముల నా చేత నుడుగక కావించుచున్న'ది. 'తెమలక నన్ను వేధించుచున్నట్టి యమితమైన యవిద్య నణచవే' 'మాయాబ్ధి దాటించి మనుపవే' అని పరిపరివిధముల శ్రీకృష్ణునకు విన్నవించుకొనినది.

'దివ్యలోకంబులు దివ్యదేహముల నిచ్చెద నంటివేని ఇవ్వఁ'ను. 'అవ్యయ బ్రహ్మమైనట్టి నీ లోన పొందక .నా జాలి పోదు,' 'ఆ రీతిఁ

ప్రాణప్రయాణ కాలమున నీవు నా ముందర నిలువవే కృష్ణ!' అని కవయిత్రి ప్రార్థేయపడినది. 'పరమాత్మ! నీవు నీ పాదంబులలోన, ముక్తిఁ బొందింపు మిమ్ముగ నన్నుఁ గృష్ణ!' అని ప్రార్థించినది. వెంగమ సాహితీసృష్టికి పరమలక్ష్యము ఈ సాయుజ్యముక్తియే!

ఈ మంజరీశతకమున కవయిత్రి ఐహికజీవితమునకు సంబంధించిన ముఖ్యాంశములు కొన్ని యప్రయత్నముగా దొరలి యుండుట ఇందలి యింకొక విశేషము.

"ఘనుడవై నిర్హేతుకంబుగాఁ దొలుతఁ-కరుణ నేలితివి తక్కక నన్ను కృష్ణ!
నీ న్నాళ్ల కావల నేఁబోవు తఱిని-పో నీక ప్రోచి తెప్పుడు నీవు కృష్ణ!
లలితంబులైన లీలలు చూపి నన్ను-కోరి మాలిమి చేసికొంటివే కృష్ణ!
మద్గురు స్వామివై మంత్రోపదేశ-మిచ్చితి వాదియం దిరవుగాఁ గృష్ణ!
అటుమీఁద నాత్మ తత్వార్థ సంగతులు-ప్రియము దీపింపఁ జెప్పితి వీవు కృష్ణ!
తలఁచిన యపుడె ముందటఁ వచ్చి నిలిచి-యెడలేని సంతోష మిత్తువే కృష్ణ!
తల్లిదండ్రులు సహోదరులైన నన్ను-లీల నీ కరణి లాలించరే కృష్ణ!
చెలరేఁగి నాకు వచ్చిన యాపదలకు-వరఁగ నీ వుండగా బ్రతికితి కృష్ణ!
నీ వంటి మిత్రు లీ నిఖిలలోకములఁ-జేరి నే వెదకినఁ జిక్కరే కృష్ణ!
ఎపుడేని రూఢి నీ ఋణము నిక్కముగఁ-గోరి నే నీఁకఁ దీర్చికోలేను కృష్ణ!

106 - 115 ద్వి లు

పై పంక్తుల వలన వెంగమాంబ మొదటి నుండియు కృష్ణభక్తురాలనియు, ఆమెకు వచ్చియుండిన యాపదలు శ్రీకృష్ణుని యనుగ్రహముచే తొలగి పోయినట్లును, ఆమెకు సోదరులుండినట్లును, శ్రీకృష్ణుని మిత్రునిగా భావింప గల పరిపూర్ణ భక్తిస్థాయి నామె అందుకొని యుండిన దనియు తెల్లమగుచున్నది. శ్రీకృష్ణునితో ముఖాముఖిగా సంభాషించుచు వెంగమాంబ ఈ రచన గావించిన దేమోయను నంతటి యనుభూతి ఇందలి ప్రతిపదమున పఠితులకు గోచరించుచున్నది.

వెంగమ యీ కృతిని రచియించుటలో తాళ్లపాకవంశ కవుల మంజరీ రచనలు 15 ప్రేరకములై యుండునని తోచును. అయినప్పటికిని వారల మంజరీ కృతులు దివ్య శృంగారవస్తు సమన్వితములై యుండగా, ఈమె రచన భక్తిరసపూరితమగు స్తోత్రముగా జాల్వారినది. ఇది యీ రచనయందలి ప్రత్యేకత. చిట్టచివరి తొమ్మిది ద్విపదలలో కూర్పబడిన అంకితము, ఫలశ్రుతి-ఇత్యాద్యంశములు ఈ లఘుకృతికి చక్కని సమగ్రతను, పరిపూర్ణతను సమకూర్చినవి.

సహజమైన భాషలో, సరళమైన శైలిలో, సామాన్య జనులకును సుబోధమగు రీతిని, పలుకు పలుకున భక్తిరసము చిప్పిలునట్లు రచింప బడిన ఈ మంజరీస్తుతి తెనుగు భాషకు పారాయణ యోగ్యతను ప్రసాదించుచున్న అనర్ఘకృతులలో అగ్రగణ్యమై యున్నది.

'మంగళ మలమేలుమంగ చిత్తాబ్జసారంగ! యిదె నీకు జయ మంగళంబు' అని శ్రీకృష్ణునకు మంగళాశాసనము పల్కుచున్న శ్రీకృష్ణమంజరి కవయిత్రియే తెల్పినటుల 'కృష్ణ జపతుల్యము.'

వెంగమాంబ కృత శతకములు - జ్ఞాపికలు

1 ఆ పద్యములు ఈ క్రింది సంఖ్యలు గలవి.

1,3 నుండి 24 వరకు, 42,43,44,87, 102

2 చూ. 7 నుండి 16 వరకు గల పది పద్యములు.

3. "శ్రవణం కీర్తనం విష్ణోః స్మరణం పాదసేవనమ్।
అర్చనం వందనం దాస్యం సఖ్య మాత్మనివేదనమ్॥
ఇతి పుంసార్పితా విష్ణౌ భక్తిశ్చే న్నవ లక్షణా!"
-శ్రీ మద్భాగవతమ్, VII స్కం; 5 అధ్యా; 23 & 24 శ్లో.

4. "చతుర్విధా భజంతే మాం జనా స్సుకృతినోఽర్జున।
అర్తో జిజ్ఞాసు రర్థార్థీ జ్ఞానీ చ భరతర్షభ॥
తేషాం జ్ఞానీ నిత్యయుక్త ఏకభక్తి ర్విశిష్యతే।
ప్రియో హి జ్ఞానినోఽత్యర్థ మహం స చ మమ ప్రియః॥
-భగవద్గీత; VII అధ్యా; 16&17శ్లో.

5. ఆ పద్యము లీ క్రింద సంఖ్యలు గలవి.
2, 25 నుండి 41 వరకు,45 నుండి 54వరకు, 57,58,78, 79, 80, 84,94,97,98.

6. చూ. శతక సంపుటము (ఆం.ప్ర. సా. అకాడెమీ ప్రచురణ) ప్రథమభాగము, పుట X Viii.

7. చూ. 2, 45 నుండి 54 వరకు 57, 84, 98 - ఈ సంఖ్యలు గల పద్యములు.

8. ఈతడు 'వటమూలమందిరా!' అను మకుటము గల వేదాంత శతకమునకు కర్త. వేమన యోగి యీతనిని తన గురువులలో నొకనిగా పేర్కొనెను. ఈతని కాలము క్రీ.శ. 16వ శతాబ్ది ఉత్తరార్ధమని 'సమగ్ర ఆంధ్ర సాహిత్యం'లో భావింపబడినది.

చూ. సంపుటము 8, పుట 268

కాని భాషాశైలినిబట్టి ఈత డంతకంటె మిగుల ప్రాచీనుడుగా తోచుచున్నాడు.

9. ఈతడు దత్తాత్రేయ సంప్రదాయానుసారి యగు మహాకవి. పరమానందశతకము, నంపగిమన్న శతకము, దత్తాత్రేయ శతకము - అనునవి ఇతడు రచించిన వేదాంతశతకములు. ఈ కవికాలము క్రీ. శ. 16వ శతాబ్ది ఉత్తరార్థము.

చూ. ఆంధ్రకవి తరంగిణి, సంపుటము 10, పుట 193.చ

10. చూ. జలక్రీడా విలాసము, నం. 7627 (తాళపత్రప్రతి), యస్.వి.యు.ఓ.రీ.ఇ.లై; తిరుపతి.

11. ఈ శ్లోకము జలక్రీడావిలాస, ముక్తికాంతావిలాస యక్షగానము లలో కలదు.

12. చూ. శతకకవుల చరిత్రము, పుట 320.

13. చిల్లరిగె యోగానందకవి యను ఆధునిక రచయిత రచించిన 'బాలనీతి ద్విపద శతకము' (1915) ఇందులకు కపవాదము.

చూ. ఆంధ్ర శతక సాహిత్య వికాసము, పుట 395.

14. శ్రీకృష్ణభక్తురాలైన వెంగమాంబ పేర్కొన్న ఈ యంశము "ఇతడు (శ్రీకృష్ణుడు) మీసములు కలవాడుగా నుండి యుండును" అను సురవరము ప్రతాపరెడ్డి గారి సుదృఢాభిప్రాయమునకు ఉపబలక ముగా నున్నది.

చూ. 'హిందువుల పండుగలు', పుట 67.

15. తాళ్ళపాక అన్నమయ్య రచించిన 'శృంగారమంజరి', ఆయన కుమారుడు పెదతిరుమలయ్య రచించిన 'చక్రవాళమంజరి' -ఈ రెండును తాళ్ళపాక కవుల మంజరీరచనలు.

యక్షగానములు

తరిగొండ వెంగమ చేపట్టిన సారస్వత ప్రక్రియలలో 'యక్షగానము' నకు ఒక ప్రత్యేకత కలదు. కవితారచన ప్రారంభించిన నాటినుండి చివరి వరకును వెంగమ యక్షగానములను రచించుచు వచ్చినది.

ఈ కవయిత్రి రచించిన యక్షగానములు తొమ్మిది. అవి:

1. నారసింహ విలాసకథ (అలభ్యము)
2. శివనాటకము (శివవిలాసము, లేక శివపారిజాతము)
3. కృష్ణనాటకము (బాలకృష్ణ నాటకము)
4. పారిజాతాపహరణము (విష్ణుపారిజాతము)
5. చెంచునాటకము (చెంచుచెలికథ)
6. రుక్మిణీ నాటకము (అలభ్యము)
7. గోపికానాటకము (గొల్లకథ, లేక గొల్లకలాపము. అలభ్యము)
8. జలక్రీడా విలాసము
9. ముక్తికాంతా విలాసము

పై తొమ్మిదింటిలో 1,6,7 సంఖ్యలు గలవి నేడు అలభ్యములు. తక్కినవానిలో కొన్ని ముద్రితములుగను, మఱికొన్ని అముద్రిత వ్రాతప్రతుల రూపమునను లభించుచున్నవి. వెంగమ యక్షగాన కృతులలో పెక్కింటికి రెండు, మూడు పేళ్ళుండుట గమనింపదగిన

యంశము. పై తొమ్మిదిటిలో మొదటి మూడు తరిగొండలో నుండిన కాలమున రచింపబడినవి. తక్కిన అఱు ఆమె తిరుమల చేరిన పిమ్మట రచితములు. వీనిలో కొన్ని స్వతంత్రములు, కొన్ని అనుసరణములు. శివనాటకము, చెంచునాటకము, ముక్తికాంతావిలాసము - వీనియందలి కథావస్తువు కవయిత్రిచే స్వతంత్రముగా కల్పింపబడిన దగుటచే ఈ మూటిని స్వతంత్రములుగా పేర్కొన వచ్చును. భాగవతాది పురాణముల యందలి కథలను గ్రహించి వ్రాసిన యక్షగానములను అనుసరణములుగా పేర్కొనవచ్చు. ఇవి నారసింహ విలాస కథ, కృష్ణ నాటకము, పారిజాతాపహరణము, రుక్మిణీ నాటకము, గోపికా నాటకము, జలక్రీడా విలాసము అను అఱు.

వెంగమాంబ యక్షగానములను కథాస్వరూపమును బట్టి నాలుగు విధములుగా విభజింపవచ్చును.

1. నృసింహ కథాత్మకములు రెండు: i) నారసింహ విలాస కథ
ii) చెంచు నాటకము.
2. కృష్ణకథాత్మకములు నాలుగు: i) కృష్ణ నాటకము ii) పారిజాతాప హరణము iii) రుక్మిణీ నాటకము iv) జలక్రీడా విలాసము.
3. శివ కథాత్మకము ఒక్కటి: శివ నాటకము.
4. వేదాంత విషయకములు రెండు: i) గోపికా నాటకము ii) ముక్తికాంతా విలాసము.

నృసింహ కథాత్మకములు

నృసింహ కథాత్మకములైన యక్షగానములలో చెంచునాటక మొక్కటి లభ్యము. నారసింహ విలాసకథ అలభ్యము. అలభ్యమైన యీ నారసింహ విలాసము వెంగమ రచించిన తొలి యక్షగానము. తరిగొండలో వెలసియున్న నృసింహుడు హిరణ్యకశిపుని సంహరించి ప్రహ్లాదుని పరిరక్షించిన వృత్తాంత మిందు ఇతివృత్తముగా స్వీకరింప బడియుండును. 'నృసింహ నాటక' మని దీనికి నామాంతర మున్నట్లు తెలియుచున్నది. వెంగమాంబ తరిగొండ నృసింహ శతకమును రచించిన అనంతరము ఈ యక్షగానమును రచించినది[1]. శతకమును రచించిన వెంటనే

యక్షగాన ప్రక్రియను స్వీకరించుటలో ఈ ప్రక్రియ యెడల ఆమెకు గల అభినివేశము, నైపుణ్యము తెల్లమగుచున్నవి.

ఈ 'నారసింహ విలాసకథ' ద్విపద కావ్యమని నిడుదవోలు వేంకటరావుగారి యభిప్రాయము.2 కాని ఈ యూహ కేయాధారమును కానిపించదు.

చెంచునాటకము

'చెంచునాటక' మను పేరు చెవిని బడగానే ఆంధ్రదేశమందలి అబాలగోపాలమునకు చెంచులక్ష్మి, అహోబల నారసింహుల ప్రణయగాథ స్ఫురణకు వచ్చును. కాని వెంగమాంబ రచించిన యీ చెంచునాటకము ఆ కథ కలది కాదు అయినను తరిగొండ లక్ష్మి నృసింహుని మరదలైన చెంచుచెలియొక్క కథ యగుటచే ఇది నృసింహ కథాత్మకముగా పరిగణింపబడినది ఇందలి కథ స్వకపోల కల్పితము చెంచులక్ష్మికి సాక్షాత్తు చెల్లెలైన చెంచిత, ఆమె పెనిమిటి యగు చెంచు నాయుడు ఇందు ప్రధాన పాత్రలు. చెంచువారి ఆచార్య వ్యవహారములు ఇందత్యంత సహజముగా, సమగ్రముగా వర్ణింపబడి యుండుట చేత 'చెంచునాటక' మను నామధేయ మీ యక్షగానమునకు సార్థకముగనున్నది.

కథాస్వరూపము :

శేషాచలమందలి 'తుంబురుకోన' యను కోనలోని చెంచు గూడెమునుండి ఒకనా డొక చెంచు యువతి జాతిశృంగార ముట్టిపడునట్లు చక్కగా ముస్తాబై, కొడుకును పైటలో కుదురుగా గట్టుకొని, విల్లమ్ములు దాల్చి, తన పతి యైన చెంచునాయునితో గూడి వేటకై బయలుదేరును. అట్లు వేటాడుచు, కొంతసేపటికి తన పెనిమిటిని పొడగానక అందందు వెదకుచు తిరుమలపురికి వచ్చి మగనిని ఎలుగెత్తి పిలుచును.

శ్రీ వేంకటేశ్వర మందిర ద్వారపాలురు (జయ విజయులు) వెంకటేశుని పెండ్లి యొక్క వృత్తాంతము నడుగుదురు. ఆ యువతి యిట్లు చెప్పసాగెను. వెంకటేశుడు శ్రీ మహావిష్ణువు శక్తిస్వరూపుడు. అతని శక్తిస్వరూపిణులు. అందు పెద్దది యైన వెంకటలక్ష్మిని తరిగొండ నృసింహుడు పరిణయమాడియున్నాడు. వెంకటేశ కూతురు తాను. వింధ్యాద్రి నుండి యేతెంచిన వెంకటరమణుడు తనను పెండ్లాడెను. తా నాతనికొరకే వెదకుచుంటి ననెను. మీరు చూచియున్నచో చెప్పుడనియు చెంచిత ద్వార పాలకుల నడుగును. వారాతని గురుతు లెట్టివో తెల్ప గోరుదురు.

పెడిగడ్డము, మిట్టపాదలు, కుంటివేళ్లు, గొంతుమాటలు, పిల్లికన్నులు, చట్టుముక్కులు, బుసవెళ్ళు, బొజ్జవెప్పలు, నానకడుపు గలిగి గూనిగా, పొట్టిగా నుండువాని, గట్టివిల్లమ్ములు పట్టియుండువాని.తరిగొండ వానికి నచ్చుడని చెంచిత తన పతి లక్షణములను తెల్పెను. తా నట్టి వానిని చూచితే ననియు, చెంచువాడు విహరించెడి , చోటులను తెల్పవలసినదనియు ద్వారపాలకు లడుగుదురు. చెంచిత తమవారి నివాసస్థలములను, విహారభూములను, ఆ యూ దీవుల, సంభ్రమముల వృత్తాంతములను, అందలి విశేషములను వారలకు వివరించును.

అనేక పర్వతములు చూచి వచ్చిన తన కీ పర్వతము మహా వింతగా యున్నదని చెంచిత అచ్చెరు వందును. నాల్గుదిక్కుల చదరమై, ఇరువైపుల పెట్టెలు పేర్చినట్లున్న యీ కొండ లేవి? అని చెంచిత ప్రశ్నించును. 'ఇవి కొండలు కావు. స్వామి వేంకటేశ తిరువీధులకుఉభయ పార్శ్వములయందు పరమభాగవతులు నివసించియుండే మందిర శ్రేణు'లని తెల్పుదురు. ఇక్కడ కోవెల ప్రాకారములను పలక కొండ లని, కోవెల గోపురములను నిడివికొండ లని, 'ఆనంద నిలయము'ను నిగనిగ మెరసే కూచగుట్ట లని భ్రాంతి నొంది ప్రశ్నించిన చెంచితకు ద్వార పాలకులు వాటి నిజస్వరూపమును వివరింతురు. ముగ్ధయగు చెంచితయొక్క మరొక ప్రశ్నకు సమాధానముగా, అచ్చట తిరుగాడే వా రందరు హరికి సేవ జేయు పరమభక్తులనియు, వేటాడ దగిన రెండుకాళ్ల మృగములు గారనియు జయవిజయులు పల్కుదురు.

తరువపిమ్మట ఆ చెంచుదేవి తన కొడుకుచేత చెంచెత్తని వృత్తాంతము వివరించును. ఓ చెన్నా! నేను మా తుంబురుకోనలో నాకు వేంకటేశ్వరుని చూపుమందును. ఆ వేంకటేశ్వరుడు ఎక్కడుండో? ఆ వేంకటేశ్వరుడు ఎట్లుండునో? చూపుము నాకు' అని తెలివిగా అడుగును. నాటకాంతమున తెలివిగా ప్రసంగమును మార్చి తుంబురు కోనలో నుండు విశేషములను. ఆ కోనకు వెంబడించు వేంకటేశ్వరుని స్వరూపమును, చెంచుదాయునకు సేవించు విధమును తెల్పు కోరును.

అటుపిమ్మట జయవిజయులు స్వామివారిని సందర్శించి నమస్కరింతురు. ఇంతలో చెంచునాయకుడు వచ్చి చెంచెతను దర్శనమునకు తీసుకొనక నివారించును. బుడుతని పెనిమిటి కిచ్చి చెంచెత గనుము గడ్డలు తెచ్చుటకై అడవిలోనికి పోగా, పులి వచ్చి నాయకుని బెదరించి బిడ్డ నెత్తుకొనిపోవును. నాయకుని పెదబొబ్బలు విని వేటనుండి పరువిడి వచ్చిన చెంచెత పుత్రశోకవివశయై మూర్ఛిల్లును. 'నీ బిడ్డ బలిపోతే నాకూటి కేట్లు?' అని నాయకు డామెను పట్టి ఊరార్చును. తెప్పరిల్లిన చెంచెత 'కొడుకును తెచ్చియిమ్మ'ని పరిదేవనయై వేంకటేశ్వరుని పరిపరి విధముల వేడుకొనును.

వేంకటేశ్వరుడు ద్వారపాలకునిపై నావేశమై 'ఓ చెంచుభామా! నన్ను చూచెద నని వచ్చి చూడకపోయి నందులకు పులి నీ కొడుకు నెత్తుకొని పోయినది. బుద్ధి దెచ్చుకొని శీఘ్రముగా ముడుపు దెచ్చి ముందరబెట్టి కొడుకు నెత్తుకొని గూడెము చేరుకొనుము' అని వాక్రుచ్చును. సప్తరూపబలములు స్థాపించియున్న చిత్రరూపధన మున్న చోటును, అది సాధించు విధానమును చెంచెతకు సంగ్రహముగా దెలియజేయును. 'ఎంత సాహస మొనర్చియైనను ఆ ధనమును సంపాదించి యిత్తు'నని చెంచెత అంగీకరింపగా, శ్రీనివాసుడు చెంచెత కుమారుని తెచ్చి యిచ్చును. చెంచుముద్దుగుమ్మ మిగుల హర్షించి, సుతుని ముద్దులాడుచు, మొక్కుబళ్లన్నియు నెరవేర్చి, స్వామివారు కోరిన మూలధనమును సాధించి సమర్పించును. ఆనందనిలయస్థుడగు శ్రీనివాసునకు మంగళములు పాడుచు చెంచెత తన భర్తతోగూడ గూడెము జేరుకొనుటతో నాటకము సుఖాంతముగా సమాప్తమగును.

ఇందలి ఇతివృత్తము పూర్తిగా కల్పితము. లోకములో బది వడసిన సుప్రసిద్ధమైయున్న చెంచునాటకమునకు దీటుగా, శేషాచలము కథారంగముగ నొక 'చెంచు నాటకము' ను కవయిత్రి సృజించి సంకల్పించినట్లుగు దీనిని బట్టి తోచుచున్నది. ఇందలి నాయిక 'చెంచు లక్ష్మి'కి పెండ్లికూతు యనుమాట కాపాడము. చెంచులక్ష్మి యొక్క పెళ్లిలేదు నాయిక యున్నప్పుడు వేంకటేశ్వరుడేందు నాయకుడేమో యని తెలుపుట్ల స్ఫురింపక మానదు. కాని ఈ కవయిత్రి యిందు వేంకటేశ్వరు నొక పాత్రగా గాక, పరమపురుషుని గానే ప్రదర్శింప దలచినది. కావుననే వింధ్యాద్రి నుండి దిగి వచ్చిన ఒకానొక చెంచుదంపతులు ఇందు నాయకులుగా కానిపించబడినారు. అందువలననే ఈ యక్షగాన నాటకము శ్రీవేంకటేశ్వరుని 'శృంగారలీల' గా గాక ఆ జగన్నాయకుని 'అనుగ్రహలీల' గా అవతరించి నది. ఇది ఈ కవయిత్రి స్వతంత్ర కల్పనాశక్తి కొక పదముల నిదర్శనము!

కథను కల్పించుటవలెనే కథను పెంచుటకూడ ఈ కవయిత్రికి కరతలామలకమైన విద్య. ఏదో నొక ప్రశ్నచేతనో, వాక్యముతోనో, అవకాశమును సృష్టించి, తద్వారా కథను పొడిగించుట ఈ యక్షగానమున రెండు మూడు స్థలముల గన్పట్టును. ఇందుల కొకటి రెండుదాహృతులు.

చెంచిత వేంకటేశ్వరమందిర ద్వారపాలురకు తన భర్తయొక్క అనవాళ్లన్నియు తెలిపి, అట్టివానిని 'మీరు చూచిన చెప్పరె ధీరులార!' (పుట 3) అని యర్థించును. వారటువంటి వ్యక్తిని చూచ లే దందురు. అంతటిలో మారుకుండక,

" మంచి దామాట లిటు లుంచు; చెంచువాడు
నిలిచి విహరించు చోటుల నిజముగాను
నీవు దెలుపవె వరుసగా నీరజాక్షి!" 4. పుట.

అని యడుగుదురు. ఇట్లడుగుటచే తరువాతి కథావిస్తృతికి చక్కని అవకాశము చేకూరినది.

[illegible]

[illegible] (పుట 24) అని చెంచునాయుడు పల్కును. ఈ వాక్యము ఆ పాత్రకు ఉచితమై యుండుటే గాక, ఈ నాటకమునకు [illegible] హేతువై యున్నది.

పరిశీలించి చూచినచో ఈ కథలో రెండు ప్రధాన భాగములు గోచరించును. అందు మొదటిది ఆరంభమునుండి చెంచునాయుని ప్రవేశమువరకు గల కథాభాగము. రెండవది అటనుండి చివరివరకు గల కథాభాగము.

పాత్రచిత్రణము :

కథను చక్కగా, నాటకోచితముగా సంవిధాన మొనర్చుటలో పాత్రలకు మిగుల ప్రాధాన్యము గలదు. ఈ దృష్టితో ఇందలి పాత్రచిత్రణ పరికింపదగియున్నది. ఈ కథయందలి పాత్రలు నాలుగు. అందు చెంచిత, చెంచునాయుడు అనునవి ప్రధాన పాత్రములు; మానుషములు. తక్కిన రెండును ద్వార పాలుర (జయవిజయుల) దివ్యపాత్రలు.

చెంచిత; తుంబురుకోనయందలి ప్రకృతి సౌందర్యము చిడిమి పెట్టినట్లు చూపరులకు గోచరించెడి సహజసుందరాకృతి గల చక్కని చుక్క. విల్లమ్ములు దాల్చి వేటాడుటలో ఆమె కడుదిట్ట. పెనిమిటి యెడల ప్రేమాదరగౌరవములు గల ఉత్తమయిల్లాలు. తమ కులస్థుల ఉనికిపట్టులను, విహారసీమలను, ఆచారవ్యవహారములను అభిజ్ఞతతో, అభినివేశముతో వర్ణించి చెప్పగల కథకురాలు. అయినను తా నెఱిగిన ప్రపంచము దక్క తక్కిన లోకము తెలియని ముగ్ధనాయిక. కావుననే

వేంకటేశ్వరుని కొలువును, తత్పరిసర గృహములను వేశ్యలు కొందరు గాను, స్వామివేషముతో ఉన్నవాడున్న నానాదేశాగత భక్తులను వంచించుచుండు మృగములుగాను ప్రవేశపెట్టినది. ఐనను ఈ యువతి సమయోచితముగా స్త్రీ సహజమైన చమత్కార చాతుర్యమును ప్రదర్శించిన విధంబదియే! తన సోదరిని ప్రేమించి పెండ్లి యాడిన తరిగొండ నరసింహస్వామిని గూర్చి 'మేనల్లుడి పగవాడని', 'మా పాల వీడు' అని వ్యంగ్యపూరితమైన సత్యమైన పల్కుల యందు ఆమెలోని 'పరిహాసకాల మంజరితనము' ప్రస్ఫుటమగుచున్నది.

కానుకలు దక్కుటగా వేంకటేశ్వరుని జూడ నీయక మని ద్వార పాలకులు అడ్డు పెట్టినప్పుడు సీత 'ఓ చన్నా! మీ వేంకటేశ్వరు ధనికుడో, మా వేంకటేశ్వరుని దెక్క దొరతనము గాదా' యని సమయస్ఫూర్తి యుక్తిపద పల్కినది. ఓంకారకోనలో తాను జూచుచుండెడి వేంకటేశ్వరుని స్వరూపమును వర్ణించుటలో ఆ స్వామి కిరీటమును 'మినమిన మెరిసేటి' దని మకరకుండలములను 'మొసలిపిల్లల వంటి పేర్లు' అని, చక్ర శంఖములను 'గుండ్రాటి దొక్కటి కూసేటి దొకటి' అని, పీతాంబరమును 'పసపుబూసిన పాత' యని పేర్కొనుటవలన ఆమె సహజ ప్రాకృత స్వభావము చక్కగా వెల్లడి యగుచున్నది.

భర్త వేంకటేశ్వరుని దర్శింపనీయక పోయినను ఈవిడ అతని యాజ్ఞ మీరక అతని కొఱకు గెనుసుగడ్డలు తెచ్చుటలోను, పులి బిడ్డ నెత్తుకొని పోయినను చలింపని మగని వెఱ్ఱితనమునకు ఆవేశము గల్గినను అతని మందలింప కుండుటలోను ఆమె పతివ్రతా ధర్మము ప్రకటిత మైనది. పులిని బెదిరించుటలో సాహసగుణము, 'కొడుకో! కొడుకో!' యని కలవరించి పడుటలో అచ్చమగు మాతృత్వము, చివరకు వేంకటేశ్వరుని వేడుకొనుటలో తీవ్రభక్తి విశ్వాసములు, పుత్రుడు లభించిన పిమ్మట మ్రొక్కుబళ్ల నన్నిటిని నెఱవేర్చుటలో చెంచిత యొక్క నిజాయతీ వ్యక్తమగుచున్నది.

ఇట్లు వెంగమాంబా కవయిత్రి ఈ 'మొలక నవ్వుల చెంచు ముద్దులగుమ్మ'ను పులుగడిగిన ముత్యరత్నముగా సృజియించి, తత్కాంతి పుంజముచే ఈ నాటకకుంజమును ప్రకాశింపజేసినది.

వేంకటనాయకుడు: ఇతడు వైకుంఠమునుండి దిగివచ్చినవాడు. వెంకటపతిని చేపట్టుటవలన తిరిగొండ నరపాలికి షడ్డకుడై ఉత్కృష్ట బ్రహ్మోత్సవమును జరపిన భాగ్యశాలి! ఈతని యాకృతి వెంచిత నోట చక్కగ వర్ణింపబడినది.

"వాఁ డెట్టి వాఁ డంటె పేదిగడ్డము వాఁడు
మిట్టపోసలు వాఁడు, పొట్టి వాఁడు
కుంటిచేతుల వాఁడు, గొంటుమాటల వాఁడు
పిల్లికన్నుల వాఁడు, కల్లరీఁడు
బుంటపొక్కిలి వాఁడు, ఊచపిక్కల వాఁడు
చొప్పచెవుల వాఁడు, ముండగీఁడు
బూసకడుపు వాఁడు, గూనిపోయిన వాఁడు
గట్టిపిల్లమ్ముఁలు పట్టెవాఁడు" 3 పుట.

ఇక ఈతని స్వభావముకూడ స్వరూపమునకు దగినట్లుగానే యున్నది. అడవిలో ఉడుత వెక్కిరింపగా వెరచి గడగడ వణకిన పిరికివాఁడితడు. కలికి చూపుల వెంచిత తన ప్రక్క నుండినచో ఇతనికి కొంచెంత ధైర్యము, వేంకటేశ్వరుడు వెంచితను చూచినచో ఆకర్షింపు కొను ననెడి దిగులుగుండె యితనిది. అందుచేతనే ఆ స్వామిపై ఈ క్రింది విధమున దోషారోపణ చేసినాడు.

"పాపి వర్తన లేక యీ వేంకటేశుండు
వరఁగ మేనత్తను బట్టె నంట
అది గాక బహువల్లవాంగనామణులను
కరఁగించి సిగ్గులు గెఱచె నంట
చక్కని పడుచులై మ్రొక్క వచ్చిన తాను
మెడఁ బొట్టు గట్టక విడువ డంట

[illegible]

[illegible]

20 పుట.

ఇంతటి [illegible], [illegible] భక్తి యాతడు! కన్న కొడుకును పులి యెత్తుకొని పోవుచుండగా కన్నులారా గాంచియు [illegible] [illegible] [illegible]. ఇందుకే [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. ఇతనికి [illegible] వారితో [illegible] ఈ చెంచునాయకు [illegible]. కావుననే పుత్రదుఃఖితయై యున్న భార్యను [illegible] కూడ [illegible] 'గంపెడు [illegible] [illegible] పోయిన' దని [illegible] గలిగిన ఘనుడైనాడు! ఇట్టి [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] జంతువులతో [illegible] భక్తిప్రపత్తులు గలవాడే!

ఈ లక్షణము లన్నిటిని బట్టి చూడగా ఈ కథయందు ప్రాముఖ్యము వహించిన చెంచుయువతి పాత్రమును మఱింత ప్రస్ఫుటముగా రాణింప జేయు నిమిత్తము ఈ రచయిత్రి చెంచునాయుని పాత్రను పని బూని యింతటి వైరుధ్యము (contrast) గలదిగా కల్పించి పోషించినదని నిశ్చయింప వీ లగుచున్నది.

జయ విజయులు: వీ రిరువురు శ్రీ వేంకటేశ్వరుని మందిర ద్వారపాలకులు. చెంచితను తమ యెదుటకు రప్పించి, కుతూహలముతో ఆమె వృత్తాంతమును, వారి కులాచారాదికమును వరుసగా అడిగిన వారు వీరు. వీ రిరువురు లేనిచో ఈ కథకు పెంపే లేదు. అట్లే ఈ దివ్య పాత్రలకు బదులుగా ఆలయాధికారులో, ఆచార్యులో అయిన ఇంకొక యిద్దరను (మానవ పాత్రములను) ఆ స్థానమున నిలిపి యుండినచో ఈ నాటక మింత సొంపుగా అలరుచుండెడిది కాదు.

[illegible] కొండలకు [illegible] ఉపమానములుగా తీర్చి దిద్దినది.

వర్ణనలు :

ఈ యక్షగానమునందలి వర్ణనలలో ముఖ్యమైనవి: i) చెంచుల ప్రయాణవర్ణన (పుటలు 1,2). ii) చెంచువాడల 'పెండ్లిండ్ల' వర్ణన (పుట 11). iii) తుంబురుకోన వర్ణన (పుట 14) iv) తుంబురు కోనకు వచ్చిన యాత్రికుల [illegible] వర్ణన (పుటలు 15,16). v) చెంచుల [illegible] (పుటలు 18-19). ఈ వర్ణనలలో రెండవదగు చెంచువాడల 'పెండ్లిండ్ల' వర్ణన [illegible] మిక్కిలి సుందరముగా వర్ణింపబడి యున్నది. మచ్చునకు ఈ క్రింది పంక్తులు తిలకింప దగియున్నవి.

"పెండ్లికొడుకును పెండ్లికూతురును పెండ్లిపందిటిలోకి పిలుచుక వచ్చి
పచ్చని ఉలుపుదండముల కమ్ములును-కళ్లు తీరు వంకుంగరములు, బంతి
గురిగింజదండలు, కోడుముఖులును-పింఛాలు, కస్తూరి, వెల లేని పునుగు
కోరిన పసుపాకులు చీర విప్పి గారవం బెసంగ శృంగారంబు చేసి
ఏణ చర్మ తోలుట్లు వాయించుకొనుచు-పొలుపొంద నడిమింటి పొద్దందు జూచి
మెలయు మంచముపట్టి పైనము గట్టించి-మీఱగ పుష్పాల తలంబ్రాలు పోయించి
గూఢ గూడెము వారు కూడంద గుడిచి-కూడగట్టుడు మక్కువను చేయించి
తరిగొండ నరహరి దయచేత మోము-నిండుగా పెండ్లిండ్లు నెఱవేర్చు [illegible]

11 పుట.

ఈ వర్ణన కవయిత్రి లోకానుభవమున కొక చక్కని నిదర్శనము.
చెంచునాటకమందలి వర్ణనలలో కెల్ల మకుటాయమానమైనది తుంబురుకోన

వర్ణన. ఇందు ప్రకృతి రామణీయకమే గాక పుణ్యక్షేత్ర మహిత వాతావరణము కూడ ప్రతిఫలించుచున్నది. ఇది ఆమెకు ముఖ్యవిషయము. మహాత్మ్యము గల ప్రాంతము తమ శాంతిని ప్రభావమును ఏదో మైత్రితో కలిసి మెలసి సంచరించుచున్న జంతు వర్ణనము. ఇది సనాతన ప్రాచీన మహాకవుల పదము ఉండిన పుణ్యక్షేత్ర వర్ణనములను జ్ఞప్తి తెలుపుచున్నది.

"......కొమరైన తుంబురుకోనలో నెప్పుడు

వెలుగు పెద్దగా ఆశ్రమముల విచిత్ర స్థలము నాట్యమాడే పొదలలో పెంచిన

కు పదునాలుగు [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] లేక

4వ పుట.

ఇట్టి క్షేత్ర, సాధు జంతువులు వైరభావము వీడి విహరించుటకు అక్కడ నివసించుచుండిన మునుల అహింసా ప్రభావమే మూల కారణము.[4] ఆ మునులు కూడ ఇందు వర్ణింపబడియున్నారు. చూడుడు.

"మరి వారి గంగానదీతీరము ఇదుగో-ఆహా పుణ్యతీర్థములు ప్రవహించునట
మునులందరు ఆ తీర్థములయందు మునిగి-పవిత్రులై తమ తమ పర్ణశాలలకు
కొందరు శిష్యులతో నేర్పుగా చేరుదురు-కొందరు అం దేమేమో కూడ
చెందుదురు
కొందరు వస్త్రముల గుడిసెలు కుంభములు-ముందర పిడుకొని ప్రొక్కుచు చెందుదురు
కొందరు వాయువులతో సంభాషించుచుందురు-కొందరు తమ గ్రుడ్లు మూసి నిల్చుదురు"

14 పుట.

తుంబురుకోన ఈ 'కవితా తపస్విని' తప మొనర్చిన దివ్యస్థలము. కావున పై వర్ణన యంతయు ఆమె స్వానుభవజనితము. ఇం దెంత మాత్రము అతిశయోక్తి లేదనియు, తుంబురుకోన అట్టి సిద్ధక్షేత్రమే యనియు ఈ శతాబ్ది ప్రథమ పాదమున (క్రీ.శ. 1913 కు పిమ్మట)

ఆ తుంబురుకోనయందు తన మొసదించియున్న శ్రీ మహిమాశక్తులు వారి వాక్యములు నిరూపించుచున్నవి.[3]

తుంబురుకోనకు వేంచేయు వేంకటేశ్వరుని స్వరూపమును ఈ కవయిత్రి చెంచిత కలవాడైన సంబంధంబడిలో ఆ పాత్ర స్వభావాను గుణముగ ముగ్ధమోహనముగ వర్ణించి నేర్పు చూపినది.

"పిన రన్న నే జూచు వేంకటేశ్వరుడు-మినమిన మని చాల మెరసేటి దేహము
షట్ట్రిగా తలమీద గదియించి దాని-చుట్టు పూదండలు చుట్టుకున్నాడు
బలి మించు మొసలిపిల్లలవంటి దేహము-జలుకుగా చెవులకు తగిలించినాడు
పచ్చవచ్చటి దేహము జవరాశాన మేన-నచ్చుగా నందుందు సలికించినాడు
నల్లని కూసేటి గట్టు శ్రీపాద-పల్లవములయందు ధరియించినాడు
గుండూటి దొక్కటి కూశేటి చీకటి-చెండుచేతులను ధరియించి యున్నాడు
యెడమచేతను కత్తి యురవందంబట్టి-కుడిచేత ధరణిపై సురిబెట్టినాడు
నల్లని మొయిలు వర్ణము గలవాడు-తెల్లనై తగు పట్టె తిరుమణి వాడు
కలికి చూపుల గొప్ప కన్నులవాడు-మొలక నవ్వులవాడు ముద్దులవాడు
పసపుం బూసిన పాత పై హొయలీ-మీఱ విసువక వలెవాటు వేసి వేడుకను
ప్రాకటంబుగ నొక్క పక్షిపై నెక్కి-మా కోనలకు వచ్చు, మ మ్మెల్ల మెచ్చు'
నటు వొప్పు తరిగొండ నరసింహుడంతు-వెలయ మ మ్మేలు
నా వేంకటేశ్వరుడో" 15,16 పుటలు.

ఇట్లు చెంచిత వర్ణించిన పై వేంకటేశ్వరుని వర్ణనలో 'వర్ణనీయ వస్తువొకటే యైనను వర్ణించెడు వ్యక్తినిబట్టి వైవిధ్యము గోచరించు' ననెడి విమర్శక సూత్రము సృష్టియైన పాత్రకు, స్రష్టయగు కవయిత్రికి చక్కగా సమన్వయించుచున్నది.

ఇందలి వర్ణనలలో చిట్టచివరిది వేంకటేశ్వరుని చెంచులు సేవించు విధము. చిఱునవ్వులు నవ్వుచు తుంబురుకోనలోనికి విహరింప వేంచేయు వేంకటేశ్వరుని అచ్చటి చెంచులు ఆహ్వానించి పాదములు గడిగి, పొరుటాకుల పందిరిలోనికి తోడ్కొని పోయి, మల్లెపూవుల పాన్పుపై గూర్చుండ జేసి, పొగడపూలదండలు వేసి, తియ్యని మామిడి పండ్లరసము, తేటజుంటి తేనెలు భుజింప నిచ్చుచుందురు. వేంకటేశ్వరుడు తా నొడిగట్టుకొనివచ్చిన కర్పూరపు విడెమును కరకర నమలి చెంచితల

కప్పి కోడెగాడై వాలంపరితో గూడి కొండలలో కోనలలో వేటాడబోవు చుండును. ఆ దేవుడు వేటలో అలసి వచ్చును వారు అలరుల శయ్యను పరచి, అంబారమునను పరుండ జేసి, పునుగు పుష్పాదులతో మైపూతలు బూసి. పూలలో పూజించి ఫలములు ఇచ్చి చెమలీక తుప్పలను విసరుచు పాదసేవ చేయుచుండును.

వనలిక ధరించిన వేంకటేశ్వరుడు చెంచు సుబ్బెతలతో సరసాలాడుచు, ఏలలో పాడుచు, మదనతంత్రాసక్తితో పాటలను కదియుచు కేకలు వేసి నవ్వుచుండును. మనసు రంజిలగా చెంచుగూడెమును జేరుకొని, కస్తూరి పునుగుపట్టులు జాజిపూల చెండ్లు. పక్కకొమ్ములు మున్నగు కానుకలను గైకొని గరుడునిపై నెక్కి తిరుమల ప్రాంతమున కరుగుచుండును. ఇవి యీ రతిని ఎంచిత తాను వనుజారి గాంచిన విధమును వోరార వర్ణించి చెప్పినది.

వెంగమాంబ తుంబురుకోనయందు తప మొనర్చుచుండిన కాలమున వేంకటేశ్వరు డామె కడకు వచ్చి ఆ తపస్విని పూజలను అందుకొని యేగెడి వాడని ఐతిహ్యము కలదు. ఆ స్వానుభవమునే కవయిత్రి పై వర్ణనమున ధ్వనింప జేసియుండెనని భావింపవచ్చును. ఈ దృష్టిని ఈ వర్ణన కొక ప్రత్యేకత కలదు.

ఇతర విశేషములు :

ఈ కృతి మొదట ఈ కవయిత్రియొక్క తదితర యక్షగానము లందు వలెనే కవి కావ్యనామాంకిత మగు పద్యము కలదు. కాని ఇష్ట దైవప్రార్థనాదికము లేదు. ఈ ముద్రితప్రతికి ఆధారమైన ప్రతిలో వ్రాయసకాని యేమరుపాటు వలన ఆ యిష్టదేవతా ప్రార్థన లోపించి యుండును.

ఇందలి దరువులు తాళప్రధానములై శ్రావ్య మగు శైలిలో నినదించుచున్నవి. ద్విపదలు ఆ యా విషయముల కథనమునకు, వర్ణనమునకు చక్కగా ప్రయుక్తములై యున్నవి. వచనములు నాతిదీర్ఘములై సంవాద లక్షణమును చక్కగా పరిపోషించుచున్నవి. సీస, గీతాది పద్యములు అలతి యలతి పలుకులతో నలరుచు అర్థావగతికి

దోహద మొనర్చుచున్నవి. మొత్తముమీద ఈ యక్షగానము పాత్రోచిత భాషావైవిధ్యముతో, చక్కని 'నాటకప్రవాహము' గలిగి నిరాడంబర నిర్మలశైలిలో అలరుచున్నది.

'వ్రాలా శత్రులు తప్పులు చాలంగా గలవు' అన్నట్లు ముద్రితప్రతి పద, పాద లోపములకు, అక్షర స్ఖాలిత్యములకు నెలవై యున్నను, రసాస్వాదనకు అవి అవరోధములు గానేరవు.

కృతిసందేశము :

వెంగమాంబ ఈ యక్షగానమును రచించుటలో ఉద్దేశించిన ప్రయోజనముల నీ క్రిందివిధముగా క్రోడీకరింపవచ్చును.

1) తన తపోభూమియైన తుంబురుకోనను, తత్పరిసరములను రమ్యముగా చిత్రించుట. తానెరిగిన చెంచుల ఆచార వ్యవహారములను స్వభావ మనోజ్ఞముగా వర్ణించుట.

2) తిరుమల క్షేత్రమందలి మ్రొక్కుబళ్లు మొదలగు పద్ధతులను, ఇష్టదైవమగు వేంకటేశ్వరుని ప్రభావ మహిమా విశేషములను ప్రపంచించుట.

3) తరిగొండ నరహరికి, తిరుమల వేంకటేశ్వరునకు అభేదమును ప్రకటించుట.

4) అన్నిటిని మించి, భక్తి రసగుంఫితములైన దివ్యశృంగార యోగ విశేషములను కవితాకళచే రంజింపజేయుట.

సప్తసముద్ర వృత్తాంతములు, జంబూద్వీపాది ద్వీపముల, ఉప ద్వీపముల విశేషములు, నక్కకొమ్ము (సృగాలశృంగి) వంటి ఆసక్తి దాయకములగు ననేకాంశములు పేర్కొన బడియుండుట ఈ చిన్ని యక్షగానమునందలి ప్రత్యేకత.

తుంబురుకోననుండి తిరుమల మందిరమువరకు కొనసాగిన కథానాళ్రమము గలిగి, శ్రీ వేంకటేశ్వరు కరుణచే భూచక్రమున ఆచంద్రతారార్కమై యుండుగాక!' అని కవయిత్రిచే ఆశంసింపబడిన ఈ 'చెంచుచెలికథ' రసపూర్ణమగు రమణీయకృతి.

కృష్ణకథాత్మకములు

కృష్ణకథాత్మకములైన యక్షగానములు నాలుగు. వాటిలో లభ్యములు మూడు మాత్రమే. అవి బాలకృష్ణనాటకము, పారిజాతాపహరణము, జలక్రీడా విలాసము అనునవి. రుక్మిణీనాటక మొకటి అలభ్యము. బాలకృష్ణ నాటకము కవయిత్రి తరిగొండలో రచించిన కృతులలో చివరిది. ఆమె యక్షగాన కృతులలో మూడవది. కవయిత్రి దీనిని ప్రారంభమున 'బాలకృష్ణ నాటక' మనియు, కృతిచివర సంక్షిప్తముగా 'కృష్ణనాటక' మనియు రెండు విధముల పేర్కొన్నది. 6 వెంగమ తిరుమల చేరి రచించిన తొలికృతి పారిజాతాపహరణము. ఈ యక్షగానమునకు విష్ణుపారిజాతమను నామాంతరము కలదు. వెంగమ చరమ జీవిత కాలములో రచితమైన వాటిలో జలక్రీడావిలాస మొకటి.

బాలకృష్ణనాటకము

కథ: శ్రీకృష్ణుడు బృందావనమున అనేక లీలలను సల్పుచు, ఒక వెన్నెలరాత్రి యమునాతీరమున వేణుగానము గావించుచుండగా అచటి కీశ్వరుడు (తలకోన సిద్ధేశ్వరుడు) నక్కజోగివాని వేషము ధరించి కాకివేటకు వచ్చును. 'కాకులు లేచిపోవునట్లు నా కడ వేణువూద దగునా?' అని ప్రశ్నించును. 'నీ వెవడవురా?' అని శ్రీకృష్ణుడు ప్రశ్నింపగా, 'నీ వెవరో ముందుగా దెల్పుమురా' అని నక్కజోగి ప్రశ్నించును. ఒకరి వృత్తాంతమును మఱియొక రెఱిగిన పిదప, శ్రీకృష్ణుడాతనిని విశ్వాస పూర్వకముగా జూచును. నక్కజోగి తనదారిని తా నేగును.

వేణునాదముచే ఆకర్షితులై ప్రేమవల్లెయుండలి గోపభామ లందరచటికి వత్తురు. అట్లు వచ్చి భక్తితో తనను స్తుతింపగా, వారల జూచి శ్రీకృష్ణుడు, అట్లు వచ్చుట తగదని, నింద కల్గునని, పతుల కడకు మరలి పొమ్మని హెచ్చరించును. ఇట్లు కొంతసేపు వారి మానసిక స్థైర్యమును మాటలచే పరీక్షించి, పిమ్మట వారి నాదరించి సుఖము లొసగును. కృష్ణుడు నృత్యమాడుచు అదృశ్యుడు కాగా ఆ గోపికలు చింతిలుచు అన్నివైపుల వెదకుదురు. వారి దీనాలాపములను విని కరుణించి హరి ప్రసన్నుడై, యొక కమలాకరమున వారితో జలక్రీడ లాడుచుండును.

ఇంతలో రాధ మేల్కొని, జలక మాడి ముస్తాబై చెలికత్తెలతో బృందావనమున కేతెంచును. పూర్వముండెడి చోట కృష్ణుడు లేనందున, తరులు, గిరులు, ఖగములు మున్నగు వానిని అతని జాడ లడుగును. ఎప్పుడు కెందైనా దాగి యున్నాడేమో యని తలచి రాధ గోపాలుని పిలుచుచుండగా 'మాయిక' యను వికారస్వరూపిణి (హరియొక్క యోగమాయ) తన పతి యగు నక్కజోగిని వెదకుచు అక్కడకు వచ్చును.

శ్రీకృష్ణుడు గోపాంగనలతో జలక్రీడ లాడుచున్నట్లు మాయిక వలన తెలిసికొని, రాధ పరిపరివిధముల పరితాపపడుచు మూర్ఛిల్లును. మూర్ఛనుండి తెప్పిరిల్లి రాధ, కృష్ణుని పిలుచుకొని రమ్మని మాయికను పంపును. శ్రీకృష్ణుడు రాగా బిగువులు పోవును. పిమ్మట గోపిక లచటికి రాగా రాధ వారితో కలహించును. సాయము వచ్చిన మాయికను గోపభామలు కట్టి వేసి కొట్టు చుండగా, రాధ మాయికను విడిపించును.

శ్రీకృష్ణుని పలుకుల వలన గోపికలకు, రాధకు సయోధ్య యేర్పడును. 'రాధిక యొకనాడు, గోపిక లొకనాడు బృందావనమునకు వచ్చి హరిని పొందవలయు' ననుమాయిక నియమమునకు ఇరుపక్షము లంగీకరించును. లీలావినోది యగు కృష్ణునకు దృష్టితాకకుండ రాధ మంగళహారతి యొసగుటతో నాటకము ముగియును.

ఈ యక్షగానమందలి కథ కాధారము ఆంధ్ర మహాభాగవత దశమస్కంధ పూర్వభాగమున గలదు. అందు 'శరద్రాత్రిం గాన మొనర్చు కృష్ణ సన్నిధికి గోపికలు వచ్చుట, గోపికాగీతలు, రాస క్రీడాభివర్ణనము' - జలక్రీడాభి వర్ణనము అను నాలుగు ఉపశీర్షికలతో "ఇట్లు పొడిచి నవ కుంకుమాంకిత రమా ముఖ మండలంబునుం బోలె" అను 966 వ వచనము మొదలుకొని "పతులుం దానును నీటిలో వెడలి" అను 1100 వ పద్యమువరకు గల 135 గద్య పద్యములలో ఈ కథ విస్తరించి యున్నది. వెంగమ యీ ఘట్టమందలి విషయమును సంగ్రహీకరించి, దానికి రాధావృత్తాంతమును స్వయముగా కల్పించి జతపరచినది. ఈ ప్రధానేతివృత్తమునకు సహాయకముగా నక్కజోగి దంపతుల వృత్తాంతమును సృష్టించినది.

వెంగమాంబ భాగవతమునుండి కథాసూత్రమును మాత్రమే గైకొని, అందలి 'గోపికాగీతలు, రాసక్రీడ, జలక్రీడ' - అను ఘట్టముల వర్ణనలను పరిహరించి స్వతంత్రముగా వస్తునిర్వహణ మొనర్చినది.

పాత్రచిత్రణ :

ఈ నాటకమున గల పాత్రములైదు: శ్రీకృష్ణుడు; రాధ; గోపికలు; నక్కజోగి దంపతులు. పాత్రల స్వభావ చిత్రణలో వెంగమకు గల నేర్పునకు ప్రకృష్టోదాహరణము రాధ. శ్రీకృష్ణుడు తన్ను వీడి తక్కిన గోపికలను; లాలించుచుండె నని పరితపించుటలో స్త్రీ సహజ మగు ఈర్ష్యాసూచిత మైనను అది తాత్కాలికము. కృష్ణవిరహము నోర్వ జాలక మూర్ఛిల్లుటలో ఆమె సుకుమార హృదయము వ్యక్తమగుచున్నది. తనయొద్దకు వచ్చి బ్రతిమాలుచున్న శ్రీకృష్ణుని 'దొంగ' యని తిరస్కరించుటలో ఆమె కోపనస్వభావము వెల్లడి యైనను, చివరకు.

"ముద్దుగోపాల! యీ ముగ్ధలను గోరితివి
వొ ద్దనిన విడుతువా? వొట్టి భ్రమ గాని ౧
సామి! నీ మదికి దోచని నీతు లికనులే
వే మికను జెప్పుదును నిభరాజవరదా! ౨
నీకు సమ్మతమైన దే కార్యమైన మఱి
నాకు సమ్మతి గాదె నలినాయతాక్ష!" (జంపె) ౩

అని సమ్మతపడుటలో రాధాదేవికి శ్రీకృష్ణునియెడ గల ప్రణయ గౌరవము ప్రకటితమైనది.

పిమ్మట నాటకాంతమున శ్రీకృష్ణుడు గోపికలను పిలిచి రాధ కప్పగించుటలోను, గోపికలు రాధ నాజ్ఞాపింప వేడుటలోను ఆ పాత్ర యొక్క పెద్దరికము నిరూపితమైనది. రాధ మాయికను పిలిచి రాధ మాయికను పిలిచి 'మాకు నొక్క నియమంబు జేయు' మని యడుగుటలో నిగ్గర్వత, శ్రీకృష్ణునకు దృష్టిదోషము తగులకుండ మంగళహారతి యొసగుటలో ఆమె యనన్య భక్తిభావము ఆవిష్కృతము లైనవి. వీటి నన్నిటినిబట్టి చూచినచో ఈ 'రాధ పాత్ర చిత్రణ' కొరకే ప్రధానముగా కవయిత్రి ఈ యక్షగానమును సృజంచె ననిపించును.

పాత్రల స్వరూపచిత్రణమున, స్వభావావిష్కరణమున వెంగమ ప్రదర్శించిన నేర్పు నిరుపమానము. ఇందులకు మాయిక పాత్రయొక్క స్వరూపవర్ణన మొకటి మచ్చుతునక:

"జడివాన బురదలో జలకంబు లాడి-నెయుజిద్దుకంబడి చింపి గట్టుకొని
ఎఱ్ఱనై నెత్తిన హేయమైనట్టి-చిఱ్ఱివెండ్రుకలలో జింజిరిగూడుఁ
బెట్టి కొ ప్పొనరించి, బెరయఁగా నుల్లి-పొట్టుదండలు గట్టి పొసఁగ దీపంపు
వత్తి ముక్కు నలంచి వైపుగా చుక్క-హత్తించి ఫాలంబునందుఁ జెన్నొంద
మంటి గంధము దీసి మైఁబూసి, యొక్క-కంటిలో నీ రొక కంటిలో మంట
గ్రక్కఁగా నిక్కుచు కడుఁ బున లెసఁగ-చక్కగా మే నెల్ల చదలు బుట్టంగ
మూఁడు కుంపెట్లొక మూట గట్టుకొని-కోడిగు డ్లొక దండ గూర్చి ధరించి
నిక్కుచు నీల్గుచు నెళవైన తఱిని-గ్రక్కున విడిబడి కడు వికారముల
మడియ లెల్లను మెచ్చ మాయిక రాధ-కడ కేగుదెంచె చొక్కంపు వైఖరిని"

పరిశీలించి చూచినయెడల కృష్ణుడు, రాధ-వంటి పౌరాణిక పాత్రముల చిత్రణ ఒకయెత్తు; సంఘజీవనములో అట్టడుగున అతి నికృష్టవేషముతో మనలుకొనెడి పై మాయిక వంటి పాత్రను చిత్రించుట ఒక యెత్తు. ఇట్టి పాత్రల స్వాభావిక చిత్రణ సిద్ధహస్తులగు కవులకు దక్క, సామాన్యులకు జరుగని పని.

నాటకీయత :

యమునాతీరమే కథా రంగముగా, శరద్రాత్రియే సమయముగా పరిమిత కథావస్తువుతో సాగిన, ఈ యక్షగానము దేశైక్య, కాలైక్య, కథైక్యము లనెడు 'ఐక్యత్రయము' తో నొప్పుచు, నాటిక వలె రూపకధర్మ సంశోభిగా సాగినది. శ్రీకృష్ణుడు - గోపవనితలు, రాధ- మాయిక, రాధ -కృష్ణుడు, రాధ-గోపికలు ఈ రీతిగా ఆ యా పాత్రల నడుమ అనతి విస్తృతములుగా సాగిన సంభాషణలు, గోపికలు, రాధ శ్రీకృష్ణుని గానక లతలను, చెట్లను, గుట్టలను, పిట్టలను ప్రశ్నించిన సంవాద కళావిలసిత సన్నివేశములు- ఇత్యాదులు ఇందలి నాటకీయతా గుణాతిశయమునకు తార్కాణములు.

ఇందలి త్రిపుట, జంపె, కురుచ జంపె రేకులు, కందదరువులు, సీసదరువులు, కందము, సీసము, ఉత్పలమాల మున్నగు పద్యములు- వీ టన్నిటితో గూడిన ఛందోవైవిధ్యము సైతము నాటకీయతను ప్రోదిసేయుచున్నది. ముఖ్యముగా ఇందలి కొన్ని దరువులకు రాగ, తాళములే గాక, ఆ తాళములకు 'రెండో కాలం', 'మూడో కాలం', 'నాలుగో కాలం'- ఇత్యాదిగా కాలనిర్దేశముకూడ చేయబడినది.

ఈ లక్షణము ఇది ప్రదర్శనోద్దిష్టమై వెలసిన దను విషయమును నిరూపణ సేయుచున్నది.

శైలి :

ఈ నాటక మందలి శైలి శ్రవణ పేయమై, ప్రతి పాద్య వస్తువున కనుగుణమై రమణీయముగా దీపించుచున్నది. గోపికలు శ్రీకృష్ణుని స్తుతించు ఘట్టమున గల ఈ క్రింది దరువు ఇందుల కొక యుదాహృతి.

"... ... ... శరణు శరణూ
శరణు శరణు త్రిలోకనాయక! శరణు పురహరసాయకా!
శరణు ముక్తిఫలప్రదాయక! శరణు భక్తసహాయకా! ౧
శరణు యోగిమనోబ్జబంభర! శరణు శరణు చిదంబరా!
శరణు ప్రవిమలకాంచనాంబర! శరణు మాయాడంబరా! ౨
శరణు శ్రీ తరిగొండ మందిర! శరణు వత్సధృతేందిరా!
శరణు మోహనదివ్యసుందర! శరణు దరనిభకంధరా!" ॥ త్రిపుట॥ ౩

ఈ నాటక మందలి పద్యములు కొన్ని పోతన భాగవతము నందలి మొల్ల రామాయణములోని పద్యములకు సమర్థవంతములగు ప్రకృష్టానుకరణములుగా నెలకొని యున్నవి.

ఉదా:- 1) గోపికలు శ్రీకృష్ణు నన్వేషించు ఘట్టమందలి పద్యము.

"నవ్వు ముఖంబువాఁ డు మృదునాదనువేణువుఁ బూనివాఁడు వాఁ
డివ్వసుధావధూరమణుఁ డిందిరకున్ బ్రియుఁడైనవాఁడు మా

యమునవ మూల్య మిన్ను దతఁ డింతయు ప్రముచ్చిలి తెచ్చువాఁడు ఒక
రవ్వలు జేసినాఁడిటుకు వాడు గదా గిరులార! చెప్పరే."

పద్యము పోతనామాత్యుని పద్యరత్నములలో సుప్రసిద్ధమైన దగు 'నల్లనివాఁడు పద్మనయనంబులవాఁడు' (దశమ స్కంధము, పూర్వభాగము 1010 ప.) అను పద్యమున కన్వర్థమైన యనుసరణ యని చెప్పక చెప్పుచున్నది. ఇట్టివి యీ నాటకము మఱికొన్ని యున్నవి.

2) రాధ నాయికకు శ్రీకృష్ణుని స్వరూపమును దెల్పుట గల పద్యము:

"నీలనీరదమునుబోలు దేహమువాఁడు
　　　రమణీయ హేమాంబరంబు వాఁడు
తేటైన పింఛకిరీటంబు గల వాఁడు
　　　నవరత్నమయభూషణముల వాఁడు
వనమాలికాయుక్త వక్షస్థలము వాఁడు
　　　మునిముని నవ్వుల మోము వాఁడు
కమలోపమంబు లౌ కన్నులు గల వాఁడు
　　　చొక్కించి కాంతలఁ జూచు వాఁడు

మోహనంబైన ముద్దు కెమ్మోవి వాఁడు
చెల్వమున వేణునాదంబుఁ జేయు వాఁడు
ధీరుఁడై యెప్పు డిచ్చటఁ దిరుగు వాఁడు
జాఱు విటకాఁడు న న్నేలు నీటుకాఁడు."

పై సీసము మొల్ల రామాయణమునందలి 'నీల మేఘచ్ఛాయం బోలు దేహమువాఁడు, ధవళాబ్జపత్ర నేత్రములవాఁడు' (సుందర కాండము. 102 ప.) అను పద్యమున కనుకృతి యనుట సుస్పష్టము.

ఈ రీతిగా ఈ యక్షగానశైలి ఇందలి శృంగారరసమును పరిపోషించునదై, సరసములగు సంస్కృతాంధ్ర పదముల సమ్మేళనముచే సరళమై ప్రకాశించుచున్నది.

ఈ యక్షగాన రచనానంతరము కొంతకాలమున కీ కవయిత్రి తిరుమలను చేరుకొన్నది. ఆ క్షేత్రము చేరిన కొంతకాలమునకు గాని ఈమె రచనా వ్యాసంగమును కొనసాగించినట్లు కన్పట్టదు. తిరుమలలో వెంగమ రచించిన మొదటి కృతి పారిజాతాపహరణము (విష్ణు పారిజాతము). ఈ రెండు యక్షగానములకు మధ్య విరామకాలము (gap) కనీస మైదు వత్సరములైన నుండి యుండును.

సహజముగా తాత్త్విక కవయిత్రియైన వెంగమాంబ తిరుమల క్షేత్రమున తనకు సమృద్ధిగా లభించిన ఆధ్యాత్మికోత్తేజముచే నూతన స్ఫూర్తి నంది భవ్యావేశముతో రచనకు గడంగినది. ఈ హేతువు చేతనే తరిగొండలో రచించిన రచనలకు, తిరుమలలో వెలువడిన రచనలకు కవితాశిల్ప పరిణతియందు సూక్ష్మమగు భేదము గోచరించుచున్నది. ఈ బాలకృష్ణ నాటకము, దీని తరువాతి రచన యగు పారిజాతాపహరణము -అను నీ రెండు యక్షగానకృతులే ఇందులకు సాక్షులు.

పారిజాతాపహరణము

ఈ కృతికి 'విష్ణు పారిజాత' మను నామాంతరము వ్యవహారమున గలదు. ఈ కవయిత్రి రచించిన శివనాటకమునకు ' శివ పారిజాత' మను నామాంతర ముండుటచే తద్భిన్నత గుర్తింపబడుట కిది యిట్లు 'విష్ణు పారిజాతముగా' వ్యవహరింపబడి రూఢి నొందినది. ఈ నామధేయ మీ యక్షగానమునకు అన్వర్థముగా కనబడుచున్నది. విష్ణువు సంపాదించిన పారిజాతముయొక్క కథ యిందు ప్రధానమగుటచే నిది విష్ణు పారి జాతము. లేక, విష్ణువే పారిజాతమై, భక్తులకు సర్వప్రదుడై, లీలామానుష విగ్రహుడై భూమిపై విహరించి నందునను, అట్టి విష్ణువు (శ్రీ కృష్ణుడు) కథానాయకుడై యుండుట చేతను దీనిని 'విష్ణు పారిజాత' మనవచ్చును.

శ్రీకృష్ణుని పారిజాతాపహరణ వృత్తాంతము తెలుగువారికి సుపరిచితములైన పౌరాణిక గాథలలో నొకటి.7 ఈ గాథను గైకొని ఎందరో కవులు, రచయితలు వేర్వేరు వాఙ్మయ ప్రక్రియలలో రచలను

వెలయించిరి. వెంగమకు పూర్వమున వెలువడిన అట్టి రచనలలో నంది తిమ్మన రచించిన పారిజాతాపహరణము, సిద్ధేంద్ర యోగి రచించిన భామా కలాపము మిగుల ప్రఖ్యాతి వహించినది. ఈ కవయిత్రి, తిమ్మన సిద్ధేంద్రుల కృతులయందలి విశేషములను వలసిన పట్టుల గైకొని స్వతంత్రత యుట్టిపడురీతిని చక్కని యక్షగానమును సంతరించినది.

కథా సంగ్రహము :

శ్రీకృష్ణుడు సత్యభామకు పారిజాత వృక్షమునే తెచ్చియిత్తునని పలికి యామె నోదార్చి కొంతసే పామె మందిరమున గడుపును. ఆమె నిద్రలో మునిగి యుండగా, చెప్పకుండ శృంగారవనమున కరుగును. ఆ వనపాలకుడగు వికటభాషణునితో కొంతసేపు భాషించి, వానిని బంపించి రుక్మిణి, రాధ మున్నుగా గల చక్కని ప్రియురాండ్ర నచటికి పిలిపించును. వారంద రా వనమునకు వచ్చి, ఆ వనపాలుని భార్యయగు వక్రభాషిణితో కొంతతడవు ప్రసంగించి పిమ్మట శ్రీకృష్ణుని గను గొందురు. ఆయన వారందరితో హాయిగా వనవిహారము సల్పదొడగును.

ఇంతలో సత్యభామ నిదుర లేచి, చక్కగా ముస్తాబై కేళివనము లో వాసుదేవుని వెదుకుచుండగా వక్ర (వికట) భాషిణి యెదురు పడును. సత్యభామ ఆమెతో కొంతసేపు మాటాడును. శ్రీకృష్ణుడు రుక్మిణి మొదలైన జలజముఖులను గూడి శృంగారవనములో క్రీడించుచున్న సంగతి తెలిసి చింతిల్లును. సత్యభామ కోరగా వక్రభాషిణి శ్రీకృష్ణుని దోడ్కొని రా నేగును. శ్రీకృష్ణుడు సత్యాసదనమున కేతెంచి యామెచే తిరస్కృతు డగును. మరలిపోయి ఆయన రుక్మిణ్యాది కాంతలతో వనమున నిష్టాగోష్ఠి నుండును.

సత్యభామ ఘనతర తాపముతో కుందుచు పసిడి కేతకి రేకుపై కొనగోటితో నొక లేఖ వ్రాసి యిచ్చి వక్రభాషిణిని కృష్ణుని కడ కంపును. వచ్చుటకు నిరాకరించి ఆయన ప్రత్యుత్తర మంపును. వక్రభాషిణి వెంట సత్య స్వయముగా నేగి, రమ్మని కృష్ణుని పరిపరి విధముల ప్రార్థించును. ఫలితము లేక పోగా సంతాపముతో తన మందిరము సేరును.

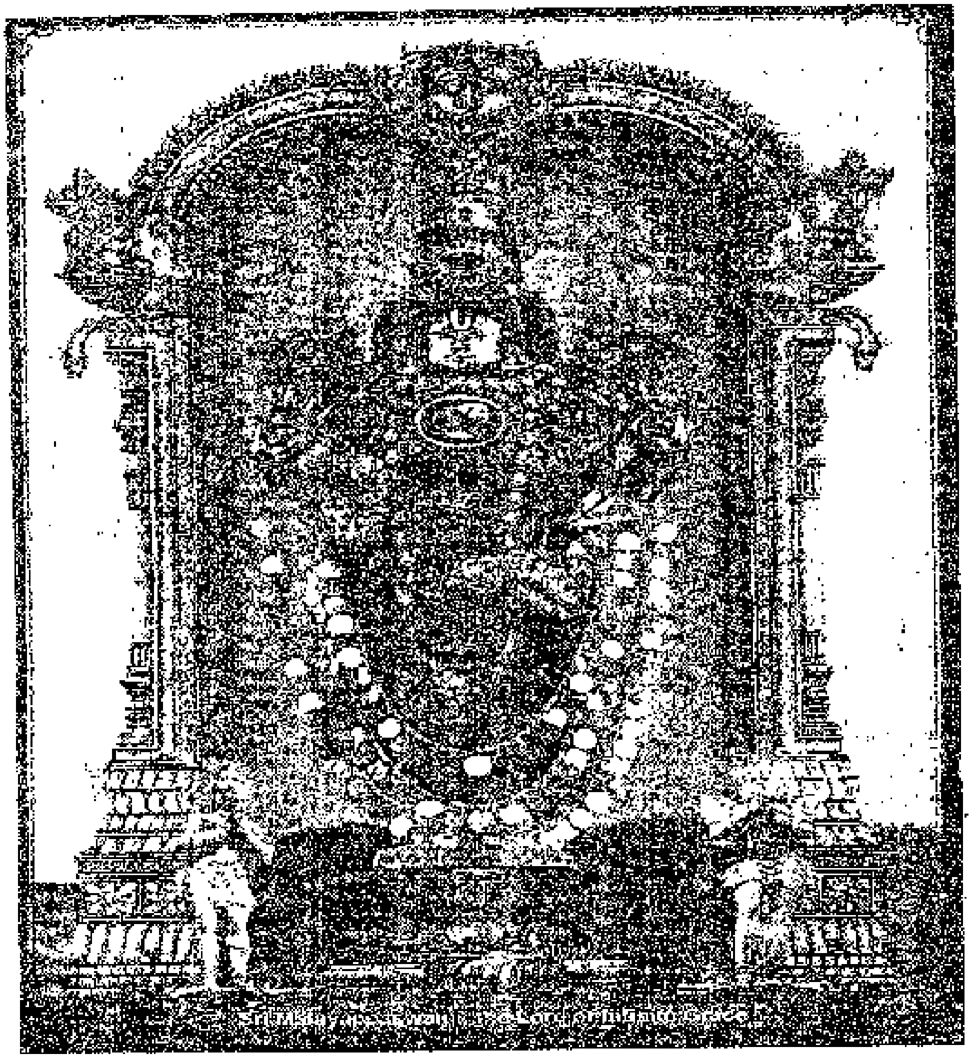

అటుపిమ్మట సాత్రాజితి మలయానిల, చంద్ర, మన్మథులను దూషించి, అవశయై వ్రాలి, కనుమూసి నిద్రించు కైవడినుండగా ఒక కల గాంచును. ఆ కలలో నలినాక్షుడు తన కడకువచ్చి పూలచెండ్లను చేతి కిచ్చినట్లు, కౌగిలించి మిగుల ఆదరించినట్లు, కృష్ణ జపము చేయు మని సూచించినట్లు, కంటినని సత్య చెలికత్తెకు వివరించును. చివరిసారిగా సత్య సఖితో కృష్ణుని కడ కరుగును. పలు తెరగుల ఉపాలంభించినను ఫలితము లేక పోగా, మందిరమునకు మరలి వచ్చి శ్రీకృష్ణ జపము దీక్షమున నొనరించుచుండును. తత్ప్రభావమున కృష్ణుడు ప్రసన్నుడై వచ్చి, కౌగిట జేర్చుమని ప్రార్థించును. 'సుర మహీజమును కన్నుల జూచుదాక నిన్ను పొందను పొ'మ్మని సత్యభామ ఖండితముగా బల్కును, 'అయినచో నా ప్రాణ జోడుము పారిజాతమును తెచ్చి యిచ్చుదనుక గంగ ముట్టను' అని శపథ మొనర్చి శ్రీకృష్ణుడు ప్రాగ్జ్యోతిషపురిపై దండెత్తును. వలదన్నను సత్యభామ వెంటరాగా, గరుడవాహనారూఢుడై యేగి, నరకుని జయించి, అటనుండి అమరేంద్రపురి కరిగి, అదితికి కుండలము లిచ్చి, నందనవనమందలి పారిజాత తరువును గరుడుని మీద నిడుకొని వచ్చుచుండగా దేవేంద్రుడు వచ్చి యెదిరించును. కొంతసేపటికి శంకరుడు గౌరీసమేతుడై వచ్చి ఇంద్రోపేంద్రుల నడుమ నిలిచి, యుద్ధము నుపశమింప జేయును. శివుని ప్రేరణచే ఇంద్రుడు పారిజాతమును శ్రీ కృష్ణునకు సంకల్పపూర్వకముగా ధారవోయును. శ్రీకృష్ణుడందలి సుమములను కోసి యీయగా, సత్యభామ పార్వతీపరమేశ్వరులను పూజించును. ఆ యాదిదంపతు లామె నాశీర్వదింతురు.

శ్రీకృష్ణుడు పారిజాతమును సత్యభామ పెరటిలో నాటిన విషయ మెఱిగి, రుక్మిణీ గాక తక్కిన సవతులు వచ్చి 'దాని కిచ్చినట్లుతరు వొక్కటొక్కటి మా కియ్యక నిన్ను వదల' మని అడ్డగించి రవ్వ చేయుదురు. అప్పుడు సవతుల కయ్యము నడచును. శ్రీ కృష్ణుడు రుక్మిణిని బిలిపించి యామెచే వారందరిని శాంతింపజేయును. సత్యభామ పతి యానతి ననుసరించి సవతులకు, కృష్ణునకు చందన తాంబూల సమేతముగ పారిజాత

ప్రసూనముల నొసగి సత్కరించును. ఎల్లరును శ్రీకృష్ణునకు మంగళహారతు లొసగుటతో కృతి సమాప్త మగును.

కథా సంవిధానము :

ఈ సత్కృతియొక్క ఉత్కృష్టతకు ప్రముఖకారణము ఇందలి కథా సంవిధానము. దీని నారయుటకు ముందు ఆ యా గ్రంథముల యందు గల పారిజాతాపహరణ వృత్తాంతమును సంగ్రహముగా పరికించుట అవశ్యకము. ఈ కథ పోతన భాగవతమున నిట్లున్నది:

శ్రీకృష్ణుడు నరకాసుర వధానంతరము సత్యభామతో అమరావతి కేగి దేవమాత యగు అదితికి కుండలముల నిచ్చిన పిదప వారు నందనో ద్యానమును జూడ నేగిరి. ఆ తరుణమున సత్యభామకు పారిజాత వృక్షముపై కోరిక గలిగెను. తోడనే శ్రీకృష్ణుడా దివ్య ద్రుమమును పెకలించి గరుడునిపై నిడి ప్రియురాలి కోరికను నెరవేర్చెను. ఇది భాగవతమందలి కథ. ఈ కథానుసారము అదితికి కుండలములను సమర్పింపదలంచిన శ్రీకృష్ణుని సంకల్పమే ఆయన తలవని తలంపుగ పారిజాతము నపహరించుటకు దారి తీసినది.

సంస్కృత హరివంశము ననుసరించి నంది తిమ్మనచే రచింపబడిన పారిజాతాపహరణ ప్రబంధము నరకాసుర సంహారానంతర కథతో ప్రారంభమగుచున్నది. నరకుని జయించిన పిమ్మట శ్రీకృష్ణుడట్లే అమరావతి కరుగక ద్వారకకు మరలివచ్చెను. అయన రాగరసనిమగ్నుడై, దక్షిణ నాయకుడై కాలము గడుపుచుండిన ఆ దినములలో నొకనాడు నారదు డేతెంచి పారిజాత ప్రసూనమును కాన్కగా నొసగెను. ఈ 'పారిజాత ప్రసూన సన్నివేశము' వలన ఏర్పడిన వ్యవధిలో ఈ ప్రబంధ కథ చక్కగా విస్తరింపబడినది. అటు తర్వాత సత్యభామ కోరికను తీర్చుటకై అదితికి కుండలము లిచ్చు నెపముతో సత్యాసమేతుడై శ్రీకృష్ణు డమరావతి కేగుట, పారిజాతము నపహరించుకొని వచ్చుట జరిగినవి.

ఇక సిద్ధేంద్రుని భామాకలాపమున నరకాసుర వధకు, అదితి కుండలములకు ప్రసక్తి లేదు. నారదుడు పారిజాతపుష్పమును దెచ్చి

యిచ్చుటకు మిగుల పూర్వమందే ఈ కథ ప్రారంభమగును. శ్రీకృష్ణుడొకనాడు సత్యాదేవితో నిలువుటద్దము నెదుట నిలువబడి "సత్యా! నీవు చక్కనిదానవా? నేను చక్కనివాడవా?" అని ప్రశ్నించెను. అందుల కామె 'నేనే చక్కని దాన' నని పల్కెను. అందువలన కృష్ణుడలుకతో సత్యామందిరమునుండి వెడలిపోయెను. అది మొదలు విరహాతురయైన సత్యభామయొక్క కలాపము (హృదయావేదన వెల్లడింపు) ప్రారంభ మగును. సత్యభామ స్వప్నము, మాధవి (దూతిక) స్వామికడకు పలుమారులు వెళ్లివచ్చుటలు, అట్లు వెళ్లి వచ్చుటలో నొక పర్యాయము, నారదు డిచ్చిన పారిజాత ప్రసవమును శ్రీకృష్ణుడు రుక్మిణి కొసంగెనను విషయమును యుజయానుభావలగు సత్యతో తెలుపుట, సత్య స్వయముగా వెళ్లి పతితో వివాదపడుట, సవతుల కయ్యము, మూర్ఛ మొదలగు మన్మథావస్థలు ఇత్యాదిగా కొనసాగి, చివరకు సత్యభామ శ్రీకృష్ణుని జడతో కొట్టినది. చిట్టచివరకు రుక్మిణి పల్కులవలన సత్య కలకదేరినది. అష్టభార్యలు మున్నుగా గల అంతఃపుర మచటజేరి స్వామికి మంగళ హారతి యొసగుటతో భామాకలాపము సమాప్తి నొందుచున్నది.

వెంగమాంబ ఈ యక్షగాన కథను భాగవతానుసారిక శుకయోగి పరీక్షిత్తునకు దెల్పినట్లు ఉపక్రమించినది. ఆ యుపక్రమములోనే నంది తిమ్మనార్యుని పారిజాతాపహరణములోని పుష్పవృత్తాంతమును ఈ క్రింది రీతిని కథాసంగ్రహముగా ఇమిడించినది.

" వినుము రాజచంద్ర! యీ విధ మెల్లఁదెలియ-ననిమిషమునిచంద్రుఁడమరావతికిని
జని పారి జాతపుష్పము గొని తెచ్చి-కనకాంబరునకు మేల్కానుకగా నిచ్చె
వనిఁబూని కృష్ణు డా పారిజాతమును-వెనరు మీఱఁగ రుక్మిణీదేవి కొసఁగె
నందుకు పద్మాక్షు నా సత్యభామ - పొందక కోపించి పొమ్మన్న శౌరి
సతి నీకు నే పారిజాతవృక్షమును-హితవు మీఱఁగఁ దెచ్చి యిచ్చెద ననుచు
సమ్మతపఱచి యా జలజాక్షి వెనసి- నెమ్మది నందుండి నీరజాక్షుండు."

-విష్ణు పారిజాతము, 3 పుట.

అట్లు సత్యభామ శ్రీకృష్ణుని సలలితోక్తులకు సంతోషించి, భూరిరతిశ్రమమున జొక్కి యామె నిదుర చెంది యుండగా గికురించి

పద్మాక్షుడు శృంగారవనమున కేగుటతో ఈ యక్షగానము ప్రారంభమగు చున్నది. తరువాతి కథ యంతయు చాలవరకు ఉద్యానవనము నందే కొనసాగినది. ఇట్లు ఉద్యానవనమును కథారంగముగ జేయుటలో ఈ కవయిత్రి యుద్దేశము నిట్లూహింప వచ్చును.

-పారిజాతము కల్పవృక్షము లైదింటిలో అత్యంత ముఖ్యమైనది. ఆ దివ్యద్రుమమును భువికి గొనివచ్చి సత్యభామ యొక్క శృంగార వనమున నాటుట యిందు ప్రాధాన్యాంశము గనుక ఈ కథ యంతయు అంతఃపురోద్యానములలో జరిగినటుల వర్ణించుట సముచితము-

ఆంధ్ర మహాభాగవత, పారిజాతాపహరణములందలి ఈ క్రింది పద్యములు సైతము ఈ యక్షగానమున ఉద్యానవనమును ప్రధాన రంగముగా నొనరించి యుండుటలో ప్రేరకములై యుండును.

i) "ఆ రామలతో నెప్పుడుఁ
బోరాములు సాల నెఱిపి పురుషోత్తముఁడున్
గారామునఁ దిరిగెను సొ
ధారామలతానరోవిహారముల నృపా!"

-దశమ స్కం; ఉత్తరభాగము 225 ప.

ii) 'ఆ రమణీలలామముల నందఱఁగూడి యదూద్వహుండు త
ద్ద్వారవతీపురోపవనవాటికలం గృతకాద్రి సీమలన్
వారిధి తీరకుంజ సదనంబులఁ గేళితరంగిణీ తటీ
కైరవిణీ సహాయమణి కల్పిత సౌధములన్ వసించుచున్."

-పారిజాతాపహరణము,I ఆశ్వా; 39 ప.

మఱియు సిద్ధేంద్రుని భామాకలాపమునందలి 'సత్యభామ వనవిహారము' (శ్రీకృష్ణునికొరక కన్వేషించుట) కూడ పై అంశమునకు ఇంకొక ప్రేరకముగా గణింప దగియున్నది.

సత్యభామ కోపమునకు హేతువుగా పారిజాత సుమ వృత్తాంత మును ఆదిలో స్వీకరించిన ఈ కవయిత్రి అటనుండి ఈ యక్షగాన కథా

సూత్రమును స్వీయరచనా ప్రణాళికకు అందినంత మేర (అనగా ఇంచుమించు సగము పరిమితివరకు) సిద్ధేంద్రుని భామాకలాపవు బాణీలో కొనసాగించినది. అట్లు కొనసాగించుటలో సముచితము, ప్రజ్ఞావిలసితమునైన కవితానైపుణి ప్రస్ఫుటముగా గోచరించుచున్నది.

సిద్ధేంద్రుని భామాకలాపము i) సత్యభామా లఘువిచారము ii)ఘనవిచారము iii) వనవిహారము iv) రాయబారము v) ఘనతర విచారము - కృష్ణనిరాకరణ సందేశము vi) ఘనతమ విచారము - కృష్ణనిరసనము vii) భామా నిరసనము viii) సవతుల సంవాదము ix) సత్యభామ తెగువ - దుర్భర విచారము x) ఉద్యానలీల xi) సమాగమము - అనునవి ప్రధాన విభాగములుగా నున్నవి.8

భామా కలాపములో తొలుత సత్యభామ చెలికి తన పుట్టు పూర్వోత్తరములను తెలిపినట్లుండగా, వెంగమాంబ సత్యచేతనేగాక, శ్రీకృష్ణుడు, రుక్మిణ్యాద్యష్ట భార్యలు, రాధ - వీరందరిచేతను సముచితముగా వారి వారి వృత్తాంతములను పల్కించి, పిమ్మట సత్యభామచే నామె యుదంతమును చెప్పించినది. కలాపములోని మాధవి (మాధవుడు) పాత్రకు బదులుగా వికటభాషణుడు, వక్రభాషిణి - అను వనపాలక దంపతులను సృజించి, అహ్లాదకరములైన సంభాషణలను నెలకొల్పినది.

శ్రీకృష్ణుడు తన కేమవునో సత్యభామ వక్రభాషిణికి వివరించు సన్నివేశము భామాకలాపమునందు కంటె ఈ నాటకమున విపులముగా, వక్రోక్తి సమన్వితముగా నున్నది. మచ్చున కొక యుదాహృతి:

'చక్రధరుడు, శంఖము దాల్చినవాఁడు, కస్తూరి తిలకము గలవాడు' ఇత్యాది విశేషణములకు వక్రభాషిణి 'కుమ్మరివాడు, సంక్రాంతి జంగము, గారడివాడు' అను విపరీతార్థములను దీయు సందర్భము.

స.భా: "ఇంతి యిట్టి యపార్థంబు లిపుడు జేసి
పాపములఁ బొంద నేటికే భక్తి కలిగి
తెలివితో విను కస్తూరి తిలక మతఁడు
నిటలమునఁ దాల్చి వగ గుల్కు నీటుకాఁడె.

స.భా: వరంగ గారడీఁడు గుఱుతుగా నల్లని
తిలక మొప్పఁడు నదుటఁ దీర్చి యుండు
గారడంపు విద్య లారూఢిగాఁ జూపు
నట్టి విద్య వాఁడె యబలా! వీఁడు.

స.భా: కాంత వినుము వాఁడు నల్లనికావు నుదుట
తిలకముగఁ దీర్చుకొనఁగానె దేవదేవుఁ
డైన కృష్ణునితో సాటి యనఁగ దగునె?
బర్హి బర్హి కిరీటుఁడే భామ యతఁడు.

స.భా: బర్హి బర్హ మనఁగ భావింప నెమలీకె
లమర నవియె శిరమునందుఁ దాల్చి
చెలఁగు చున్నవాఁడు చెంచునాఁబడు ధాత్రి
నితఁడు నట్టివాఁడె యిందువదన?

స.భా: ఎన్ని చెప్పిన వికటోక్తు లీ విధమునఁ
జెప్పుచున్నావు నీకు నేఁ జెప్పలేను
సకియ నీ మందె మేళంబు చాలు పోవె
యనిన విని చాల నగుచు నిట్లనియె చెలియ."

-విష్ణు పారిజాతము, 29 పుట.

భామా కలాపమున లఘువిచారము, ఘనవిచారము, ఇత్యాది విభనతో పెక్కంశములతో చిలువలు పలవలుగానున్న 'సత్యభామా విచారము'ను సంక్షేపించి స్వతంత్రముగా రచించి యుండుట ఈ యక్షగాన కృతి యందలి ఇంకొక విశేషము.

ఈ యక్షగానమందలి సత్యభామ రాయబారము భామా కలాపములోవలెనే నాలుగు తడవలుగా సాగినది, ఐనను రెంటికి ఇంచుక భేదము కలదు. సిద్ధేంద్రుని కృతిలో మొదటి పర్యాయము చెలికత్తె లేఖను గైకొని శ్రీ కృష్ణుని కడ కేగును. ఆ పై మరలి వచ్చులోగా చంద్ర మన్మథాది దూషణలు, నాయిక రెండు పర్యాయములు కల గనుట జరుగును. చెలి వచ్చి పారిజాత సుమ వృత్తాంతమును వినిపింపవగా సత్య

మూర్ఛిల్లును. రెండవమారు చెలి యేగి విషయము నాయకునకు చెప్పగా అయన వచ్చి నాయికచే నిరాకృతుడై వెళ్లును. మూడవ పర్యాయము చెలితో నేగి నాయిక నాయకునితో వివాదపడి, రుక్మిణితో సవతి కయ్యమాడి వచ్చును. నాల్గవ పర్యాయము నాయిక ప్రాణత్యాగము చేయ సిద్ధపడుచుండుటను గాంచి భీతి నొంది చెలి పరువిడిపోయి నాయకుడు వచ్చునట్లు చేయును.

వెంగమ రచనలో మొదట చెలికత్తె యొకతెయే వెళ్లి చెప్పగా శ్రీకృష్ణుడు వచ్చి, సత్యభామచే తిరస్కృతుడై మరలును. రెండవ పర్యాయము చెలి ద్వారా లేఖను పంపగా శ్రీకృష్ణుడు ప్రత్యుత్తరమంపును. మూడవమారు చెలి వెంటరాగా నాయిక స్వయముగా నేగి, ప్రార్థించి ఫలితము గానక మరలివచ్చును. ఆమె అవశయై నిద్రించినట్లుండగా ఒక కల గనును. ఆ స్వప్నమును చెలికి చెప్పుచుండగా కొరవంజి (సింగి) యొకతె వచ్చి సత్యభామకు ఎఱుక చెప్పి పోవును. నాల్గవ పర్యాయము సత్య సఖీ సమేతయై వెళ్లి శ్రీకృష్ణుని పలుతెరగుల ఎత్తి పొడిచి, ఇలు సేరి శ్రీకృష్ణ జపము సేయదొడగును.

సిద్ధేంద్రుని కృతిలోని రెండవ, ఒకటవ, మూడవ పర్యాయములు క్రమముగా విష్ణు పారిజాతమున ఒకటవ, రెండవ, నాల్గవ పర్యాయములుగా మారియుండుట గమనింపదగును. శ్రీకృష్ణుడు ప్రత్యుత్తరము వ్రాయుట, ఎఱుక వృత్తాంతము అనునవి ఈ సందర్భమున కవయిత్రి కావించిన నూత్నకల్పనలు. 'సత్యభామ ప్రాణత్యాగమునకు సిద్ధపడుట' యను నాల్గవ అంశమును వెంగమ స్వీకరింపలేదు. తరువాతి పారిజాతాపహరణ వృత్తాంతముతో కవయిత్రి కథను పొడిగింప దలంచుటయే అందులకు కారణము.

కలాపములో సత్యభామ ఒక (మూడవ) పర్యాయము మాత్రమే స్వయముగా వెళ్లినట్లుండగా ఈ యక్షగానమున రెండు (మూడవ, నాల్గవ) పర్యాయములు స్వయముగా నేగి మరలి వచ్చినది. నాల్గవ పర్యాయము కూడ నాయకుడు రానందున సాత్రాజితి శ్రీ కృష్ణజప మొనరింప దొడగినది. ఇది యిందు తర్వాతి కథకు లంకెగా అమరి యున్నది.

ఈ యక్షగానమున ఇటుపై కథ యంతయు శ్రీ కృష్ణుడు పారిజాత వృక్షయును గొనివచ్చు వృత్తాంతమే. సంస్కృత హరి వంశమున, పోతన భాగవతమున, నంది తిమ్మన పారిజాతాపహరణమున నరకాసురవధ, నారదుడు పారిజాత కుసుమమును తెచ్చియిచ్చుటకు మున్నే జరిగినట్లు పేర్కొనబడియుండగా ఈ యక్షగానమున నారదుడా సుమమును కాన్కగా నొసగి కొంతకాలమైన పిమ్మట జరిగినట్లు వర్ణింపబడినది. సుప్రసిద్ధ వాగ్గేయకారుడగు నారాయణతీర్థులు (క్రీ. శ. 1580-1680) రచించిన 'పారిజాతాపహరణ' యక్షగానములోను ఇట్లే ముందు నారదుడు పుష్పమును తెచ్చి యిచ్చుట, తరువాత శ్రీ కృష్ణుడు నరకునిపై దండెత్తిపోవుట కలదు. ఆ కృత్యారంభమున గల ఈ క్రింది కథా సంగ్రహ శ్లోకపంక్తు లిందులకు నిదర్శనములు.

" ... ...
నారదాగమనం పశ్చాత్ పారిజాత సమర్పణం
తతః శ్రీకృష్ణ సంవాదౌ రుక్మిణీ సత్యభామయోః
కృష్ణేనాపి కృతం సత్యభామా యా శ్చిత్తరంజనం
సత్యమయా వైనతేయేన గగనం గమనే పథిం
సత్యభామాం పురస్కృత్య నరకాసుర మంథనం
నందనోద్యాన గమనం పారిజాత సమర్పణమ్
... ... "

-ఆంధ్ర వాగ్గేయకార చరిత్రము, 178-179 పుటలు.

కథానాయకుని పరాక్రమాతిశయమును ప్రకాశింప జేయుటకై తీర్థులు, వెంగమాంబ తమ తమ రచనలలో పై రీతిని మార్పు గావించి యుందురు.

ఈ యక్షగానమందలి ఇంద్రోపేంద్రుల యుద్ధఘట్టము ఈ కవయిత్రి వర్ణనావైశారద్యమునకు పదముల నిదర్శనము. ఈ యుద్ధవర్ణన తిమ్మన కృతిలో సైతము విపులముగా గలదు.9 వెంగమ దాని ననుసరింపక, స్వతంత్రముగా, సంవాద శిల్పశోభితముగా కన్నులకు గట్టినట్లు వర్ణించినది. ఈ ఘట్టమున యుద్ధనివారణకై ఇంద్రునికి హరికి మధ్య పరమేశ్వరుని ప్రవేశపెట్టుట ఈ కవయిత్రి కావించిన అపూర్వ కల్పనము. ఇంద్రోపేంద్రుల నడుమ 'రజత నగము విధము దలిర్ప'గా

నిలిచిన ఈ క్రింది శంకరుని కమనీయాకృతి ఈ కవయిత్రి యొక్క స్వరూపచిత్రణా నైపుణికి మచ్చుతునక.

“అని యిట్లు రజతాచలాధీశ్వరుండు-ఘనఘుండు తరిగొండ హరిప్రాణసఖుఁడు
మనమునఁ జింతించి మనలక లేచి-ఘనకరిచర్మంబు కాసెగాఁ గట్టి
వలనొప్ప పులితోలువలె నాటు వేసి-లలి మీరగా త్రిశూలంబు చేపట్టి
పారంగడ మరుక చాపబాణములు-వారూఢిగాఁ బూని యద్రిజ తోడ
నడుమైన నందివాహనముపై నెక్కి సురుచిరంబగు జటాజూటంబు నడుమ
నలఘు గంగా ప్రవాహంబు ఘోషింప-పొలుపొందగా చతుర్భుజములమీద
మెఱుచజడ ల్గాని కునిసి యాడగను- మఱియును తజ్జటామకుటంబుమీద
క్రమ మొప్పగా భాషకంబుచందమున-కమనీయ మగు చంద్రఖండంబు మెఱయ
నిటలమం దొక కెంపు నిలిచిన రీతి-స్ఫుటముగా ననలభాసురనేత్ర మొప్ప
పెలాలహారముల్ నెఱిఁ జుట్టినటుల-కాలకూటము చాల గళమందు వెలుగ
మొనసి ముప్పిరిగొన్న ముత్తెంపుసరము- లన దగు ఫణిభూషణావళి గదల
శరదభ్రశుభ్రలసత్కాంతి మేన-పరిపూర్ణచంద్రికపగిది దీపింప
పనిఁబూని ప్రమథులు భక్తితోఁ గొలువ-వనజాక్షు పాలికి వాయువేగమున
(వచ్చె నందివాహనుఁడై వామదేవుఁడు)”

-విష్ణుపారిజాతము, 131-132 పుటలు.

తన యజమాని యభిప్రాయమును గుర్తించి నడచుకొనిన ఈ క్రింది నందీశ్వరుని (నందివాహనము) చర్య దర్శనీయమై యున్నది.

“వెలరేఁగి నంది కరిగరు
డుల నటునిటు ద్రోసి యుండె డంబగుచోటన్
బలము కొనియుండె ఖేచరు
లెలమి శివున్ వినుతి చేసి రిట్లని వేడ్కన్”

-విష్ణుపారిజాతము, 133 పుట.

యుద్ధాంతమున పరమశివుని ప్రేరణచే దేవేంద్రుడు పారిజాత తరువును శ్రీకృష్ణునకు సంకల్ప పూర్వకముగా ధారాగృహీతము గావించి

నట్లు కల్పించుటద్వారా ఈ కవయిత్రి ఇష్టదైవమునకు అపహరణ (చౌర్య) దోషమును నివారించినది.

అటు పిమ్మట దివిజతరువు సత్యభామ పెరటిలో నెలకొనగానే సవతుల కయ్యము వర్ణింపబడుట యక్షగానోచితముగా నున్నది. ఈ నాటకము చివర సత్యభామ పారిజాత పుష్పములతో గూడిన చందన తాంబూలములచే సవతులను సమ్మానించిన కథాంశము హరివంశము నుండి గైకొనబడినది[10].

పాత్రచిత్రణము :

పాత్రచిత్రణమున ఈ కవయిత్రి సిద్ధహస్త యనుటకు ఈ నాటక మందలి చిన్న, పెద్ద పాత్రము లన్నియు దృష్టాంతములే. ఈ కథా నాయకుడుగు శ్రీ కృష్ణుని దక్షిణనాయకత్వము ఇందు స్పష్టరేఖలతో దిద్ది తీర్చబడినది. ప్రధాననాయిక యగు సత్యభామ కోపన యైనను, తిమ్మన సిద్ధేంద్రుల కృతులలో నున్నంతటి తీవ్రస్వభావగా గాక, శృంగార వైరాగ్య రసములు ముఖమున దీపించు పతిదేవతగా, భక్తురాలుగా చిత్రింప బడినది. జాంబవత్యాది తదితర నాయికలు, రాధ మున్నగు పాత్రములును ఈ యక్షగానమున సముచిత ప్రాముఖ్యముతో పోషింపబడి, వారి వారి మానసిక భావములు చక్కగా ఆవిష్కరింప బడియున్నవి.

ఇక ఈ కవయిత్రి సృష్టించిన సహాయక పాత్రలగు వక్రభాషిణీ వికట భాషణులు సార్థక నామధేయులు; సరళ స్వభావులు.

వికటభాషణుడు శ్రీకృష్ణుని గాంచి యిట్లు పల్కును:

"అన విని యా వనపాలుఁడు
వనజాక్షునిఁ జూచి వికటవాక్యంబులచే
నిను నవ్వింపం బలికెద
కనకాంబర! తప్పు నొప్పుగాఁ జూడ కయా!

దండదాసరి యగు వాని తప్పు లన్ని
దండమునఁ దీరుఁ గనుక ముందరనె నీకు
దండములను సమర్పించి తప్పు లొప్పు
లైన వికటోక్తు లడిగెద నాదరింపు"

-విష్ణుపారిజాతము, 5,6, పుటలు

పై రీతిగా విన్నవించుటలో ఆతనికి స్వామియెడ గల భయ భక్తులు వెల్లడి యగుచున్నవి.

ఆ వనపాలకుని భార్యయగు వక్రభాషిణి వక్రముగా మాటాడుటలో భర్తకన్న ఏడాకు లెక్కువ చదివినది. జాంబవతి తన వృత్తాంతమును దెల్పగా ఇట్లు పరిహసించినది:

"తల్లి పుష్పగంధి తండ్రి భల్లూకమే
యీడుజోడుఁ జూడ వేడు కయ్యెఁ
గాని వెలుముగొడ్డు గన్నకూతురును ని
న్నెట్లు తెచ్చె కృష్ణుఁ డిందువదన?" -విష్ణుపారిజాతము,13 పుట

ఈ వక్రభాషిణికి 'వికటభాషిణి' యని నామాంతరము కూడ కలదు. సత్యభామ ' నీ పేరే మని పిలుతురే ఓ కొమ్మా!' అని ప్రశ్నింపగా, 'నన్ను కలహకంటకి యందురే ఓ తుమ్మా' అని వెటకారముగా ప్రత్యుత్తర మొసగినది. సత్యభామ పాలిటికి నిజముగా కలహకంటకిగానే తొలుదొల్త గోచరించినను, అటు తరువాత ఆమె సందేశమును స్వామి కందజేయు దూతికగా వక్రభాషిణి సాత్రాజితికి మిగుల సహకరించినది.

'శ్రీ కృష్ణుని తోడ్తెచ్చినచో లంచ మే మీయ గల' వని వక్రభాషిణి యడుగగా సత్యభామ పలురకముల ఆభరణములను ఏకరువు పెట్టును. వక్రభాషిణి అవి యెల్ల అక్కర లేదనును. అట్లని భామాకలాపమునందలి 'మాధవి' వలె ఏడువాధాల సొమ్ము లడుగక, శాశ్వతములైన ఈ క్రింది భూషణముల నిప్పింప గోరినది.

"అనిశంబు తరిగొండ హరికథల్ వినుటలే
పొలతి! కర్ణములకు భూషణములు

ఏ వేళ శేషాచలేంద్రునిఁ జూచుటే
పొసఁగ నేత్రములకు భూషణములు
ఘనవిష్ణు నామకీర్తనములు చేయుటె
పొలుపొంద వాక్కుకు భూషణములు
పూని కల్గినవేళ దానముల్ సేయుటే
బోటి! హస్తములకు భూషణములు

కనుక యీ నాల్గు గోరెద కమలగంధి!
శాశ్వతము గాని భూషణచయము లొల్ల
దేవదేవుని నిటకు నేఁ దెచ్చినపుడు
చెప్పి యిప్పించు మని యెల్ల చిగురుబోణి!"

-విష్ణుపారిజాతము, 49, 50 పుటలు.

పై పల్కులలో ఈ పాత్రయొక్క సరళ స్వభావము వ్యక్తమగుచున్నది. ఇట్లే ఇంద్రుడు మున్నగు పాత్రముల చిత్రణము తత్తత్స్వభావానుగుణముగా సముచిత రీతిని గావింపబడినది.

నాటకీయత:

రచనలో నాటకీయతాగుణమును పొదుకొల్పుటయందు సిద్ధహస్తురా లీ కవయిత్రి. ఈమె రచించిన యక్షగానకృతు లిందులకు పెట్టినది పేరు ఈ కృతియందలి ప్రతి సన్నివేశము సముచిత సంభాషణలతో విలసిల్లుచు చకచక సాగినది. సత్యభామ శ్రీకృష్ణుని పాలంభించుట, ఇంద్రోపేంద్రుల యుద్ధము-వంటి విపుల ఘట్టములలో సైతము సంవాదశిల్పము నిండారియుండుట కొనియాడదగినది. ఈ గ్రంథ పరిమాణమును బట్టియు ఇది శ్రవ్య కావ్య తరగతికి చెందిన యక్షగాన మని తోచును ఐనను ఇందు ప్రదర్శనానుకూల్యమునకు కొదవ లేదు. ఇందలి పాత్రముల పలుకుప లెల్ల నాటకీయగుణ మహితములుగా తీర్చబడియున్నవి.

రాగతాళయుక్తములై దరువులు, రేకులు, ద్విపదలు, కందార్థములు, ఏలలు మున్నగు దేశిచ్ఛందస్సుల వైవిధ్యముతో,

తత్సమాచ్ఛిక పద సముచిత సమ్మేళనముతో, శిష్టవ్యావహారికమందలి పలుకుబళ్ల పొందుతో ఇందలి నాటకీయ శైలి రసవ్యక్తమగా శోభిల్లుచున్నది. హాస్య, వీరము లీ నాటకమున అంగరసములై, ఇందలి ప్రధాన (అంగి) రసమగు శృంగారమును చక్కగా పోషించుచుండుట వలన ఈ యక్షగాన కృతి రసవత్తరమగు రమణీయ దృశ్యకావ్యముగా రాజిల్లుచున్నది.

కావ్యసందేశము:

ఈ యక్షగానములో ప్రధానమైన కథ పారిజాతాపహరణ వృత్తాంతము. పరికించి చూడగా నిందు శ్రీకృష్ణుడు తన ప్రియురాండ్రను కలిసికొనుటకై పొందెడి తహతహ ఒకవైపు చెరలాడగా, ఆ ప్రియురాండ్రు సర్వసమర్పణ బుద్ధితో ప్రాణప్రియుని చేరుకొనుటకు పడు ఆరాటము ఇంకొకవైపున ప్రత్యక్షమగుచున్నది. ఇందులో పరస్పరానురక్తులైన స్త్రీ పురుషుల గాఢప్రణయము వాచ్యముగా నున్నను, భగవంతునకు, ఆయన భక్తులకు నడుమ నున్న ఆధ్యాత్మికానుబంధము వ్యంగ్యముగా భాసించుచున్నది.

ఈశ్వర సాన్నిధ్యమునకై నిరంతరము తపించెడి జీవులు ఆ దివ్యసాక్షాత్కార మగుటతో బ్రహ్మానందము నందినట్లు సత్యభామాది పత్నులు శ్రీకృష్ణ సమాగమముతో పరమానందము నొందిరి. ఇందు మూలముగా మానవజీవితముయొక్క చరమలక్ష్యము పరమాత్మ సాక్షాత్కారమే యనెడి సందేశము ధ్వనిత మగుచున్నది.

సిద్ధేంద్రయోగి కృతిపై ప్రభావము:

తరిగొండ వెంగమాంబ ఈ యక్షగానమున కొంతమేర భామాకలాపమునందలి కథాసూత్రమును స్వేచ్ఛగా అనుసరించి యున్నది. తదనుసరణ ప్రభావము పరావర్తితమై సిద్ధేంద్రుని భామాకలాపముపై ప్రతిఫలించినది. అనగా విష్ణుపారిజాతమందలి దరువులు, పద్యములు, వార్తికలు మున్నగునవి భామాకలాపములోని కెక్కి తత్ప్రదర్శకులచే ప్రదర్శింపబడుచు వచ్చుచున్నవని తాత్పర్యము. ఇది యొక విచిత్రమైన సారస్వత సన్నివేశము! ఇందుల కొకటి రెండు నిదర్శనములు:

[1] ఇంతకు ముందు పేర్కొనిన మరింగంటి వారి భామా కలాపము (వ్రాతప్రతి)లో సత్యభామ శ్రీకృష్ణునకు లేఖ వ్రాయు ఘట్టమున ఈ క్రింది వచనము, పద్యములు కలవు.

సత్య: "ఇక వెళ్ళుచున్నావు గన్క నా హృదయముగా కొద్ది
ఉత్తరము వ్రాసి యిస్తాను పట్టుకొని వెళ్ళవే వోయమ్మా!
అనుచు తన కొనగోటితో చందముగను
పసిఁడి కేతకి రేకుపై పంక్తు లమరఁ
దన యభిప్రాయ మెల్లను దనర వ్రాసి
అపుడె తన చెలి కిచ్చి యి ట్లనియె తరుణి
చెలియా! లిఖితమ్మును మా
జలజాక్షున కిచ్చి చాల సమ్మతి మీరన్
పలుమరు రమ్మని నది చని
యెలమిని పద్మాక్షిఁ జేరి యి ట్లని పలికెన్."

-మరింగంటి వారిప్రతి, 69, 70 పుటలు

పై రెండు పద్యములు [11] విష్ణుపారిజాతమున యథాతథముగా దర్శన మిచ్చుచున్నవి. (చూ. 51, 52 పుటలు)

2) విష్ణుపారిజాతమునందలి సత్యభామా యుత్తరము [12] (ద్విపద) (53, 54 పుటలు) మరింగంటి వారి ప్రతిలో "తరిగొండవారి యుత్తరము" అను శీర్షికతో తు,చ తప్పక దర్శన మిచ్చుచున్నది.

3) సత్యభామ శ్రీకృష్ణుని పాలంభించు ఘట్టమున గల 'వైరివార గజసింహా! తరిగొండ నారసింహా!,' 'చాలు నిక పోవె నీ ప్రేమ సత్యభామ!' అను మకుటములతో గూడిన సీసపద్యములు[13] కొన్ని (చూ. 90-98 పుటలు) మరింగంటివారి ప్రతిలో ఆ యా చోటుల అట్లట్లే కన్పట్టుచున్నవి.

4) ఇంతేగాక, విష్ణుపారిజాతమున గాన్పింపని ఈ కవయిత్రి రచించిన మఱికొన్ని దరువులు, కీర్తనలు భామాకలాపవు వ్రాతప్రతిలో గన్పట్టుచున్నవి. ఈ విషయమునే బండా కనకలింగేశ్వరరావు గారు

ఆంధ్రప్రదేశ్ సంగీత నాటక అకాడెమీవారు ప్రచురించిన 'భామా కలాపము' నకు వ్రాసిన ఉపోద్ఘాతములో క్రింది రీతిని తెల్పినారు.

"ఈ వాడు మేము వెతుకగా సుమారు నూరు ప్రతులు లభించాయి. అనేక పాఠాంతరా లున్నాయి ... ... కూచిపూడిలో వేదాంతం పార్వతీశం మరొక ప్రతిని రచించారు. ఐందరు మరంగంటి శేషాచార్యులవారి వద్ద మరియొక ప్రతి ఉన్నది. తరిగొండ వెంగమాంబ గారు ఇందు కొన్ని కీర్తనలను రచించారు. అందుకు నిదర్శనంగా వేంకటేశ్వర మకుటంతో కొన్ని దొరికాయి ... ..."

-ఉపోద్ఘాతము, 111 పుట.

మచ్చుకు ఈ క్రింది కీర్తన అట్టివానిలో నొకటి.

"మా వేంకటేశునకు మంగళం॥ మదభీష్టదాయికి మంగళం

సరసిజానేత్రునకు, వనమాలాగాత్రునకు॥

మరకతాభరణునకు మంగళం ॥మా వేంకటేశునకు॥

మునిజనపాలునకూ, వనమాలాధారునకూ

మదనపాలివారునకూ మంగళం ॥మా వేంకటేశునకు॥

ఉరగశైల వాసునకూ, గరుడవాహనునకూ

మరునీ జనకునకూ మంగళం." ॥మా వేంకటేశునకు॥

- మరింగంటి వారి భామాకలాప ప్రతి, 197 పుట.

పై నుదాహరించిన మంగళహారతి వేడు విష్ణుపారిజాతమున కాన రాదు. కాని అది తరిగొండ వెంగమాంబ రచనయే యని అందలి వేంకటేశ మకుటము, 'ఉరగశైల వాసునకూ' ఇత్యాది పదములు చెప్పక చెప్పుచున్నవి. బహుశః పై కీర్తన ఈ కవయిత్రి రచించిన రుక్మిణీ నాటకము వంటి అలభ్య యక్షగానములందలిది గాని, ఆమె ప్రత్యేకముగా అప్పుడప్పుడు చెప్పిన కీర్తనల సముదాయములోనిది గాని అయి యుండవచ్చును.

ఫలితార్థ మే మనగా సిద్ధేంద్రుని భామాకలాపము నాదర్శముగా గొని అనేక రచయితలు 'భామాకలాపము'లను 'పారిజాతము' లను, రచించినను, వాటిలో నే యొక్కటియు తరిగొండ వెంగమాంబ ప్రణీతమగు విష్ణు పారిజాతమువలె ఉపజ్ఞావిలసితముగా ప్రభావమును ప్రసరింపజేసినది కాలేదు. ఇందులకు ఈ యక్షగాన కృతిలో ప్రతిఫలించిన ఆ కవయిత్రి కవితా మహత్త్వమే ఆది కారణము.

కవయిత్రి ఈ కృతి చివర తిరుమల క్షేత్రముపై గల సకల వస్తువాహనాది విశేషములకు, సేవకులు మున్నగు సమస్తమునకు మంగళముల నాకాంక్షించుచు రచించిన 'జయమంగళ' గీతిక నిర్మల భక్తికి నిదర్శనమై, అలమేల్మంగాపతి కామె యర్పించిన అక్షర నీరాజనముగా అలరారుచున్నది.

జలక్రీడావిలాసము

ఈ కృతి ఇటీవలనే బయల్పడిన వెంగమాంబ రచన. ద్విపద భాగవతావతారికలో ఈ గ్రంథము పేర్కొనబడమందున ఇది తదనంతర రచన యనుట నిశ్చయము. ఈ కవయిత్రి ద్విపద భాగవతమునకు పిమ్మట వేంకటాచల మాహాత్మ్యము, ముక్తికాంతా విలాసము, వాసిష్ఠ రామాయణము అను గ్రంథములను రచించినది. వీటిలో వేంకటాచల మాహాత్మ్యము ద్విపద భాగవతమైన వెనువెంటనే వెలువడిన రచన యని అందలి అవతారిక సాక్ష్య మిచ్చుచున్నది. ఇక ముక్తికాంతావిలాస, వాసిష్ఠ రామాయణములు ఈ కవయిత్రి చివరి రచన లనుటకు వాటియందలి వస్తుతత్త్వ, రచనారీతులే తార్కాణములు. కావున ప్రకృత జలక్రీడా విలాసకృతి వేంకటాచల మాహాత్మ్య, ముక్తికాంతా విలాసములకు నమిడి కాలమున రచింపబడినట్లు నిశ్చయింపవచ్చును. ఈ నిశ్చయము ననుసరించి, ఇది యీమె రచించిన యక్షగానములలో ఎనిమిదవ దగుచున్నది.

కథాసంగ్రహము:

ఇందలి కథావస్తువునకు బమ్మెరపోతనామాత్యుని భాగవత దశమస్కంధ పూర్వభాగము ఆధారము. ఈ భాగము దాదాపు 1800

గద్యపద్యములలో విస్తరించి యున్నది. అందుండి వెంగమ ఆవశ్యకములైన కథాభాగములను గైకొని, వాటిని నాటకోచితముగా తీర్చిదిద్ది, 'కలికికృష్ణుని' బాల్యలీలలను కడు మనోజ్ఞరీతిని స్వేచ్ఛగా గాన మొనరించినది. కవయిత్రి దశమస్కంధ పూర్వభాగమునుండి స్వీకరించిన వాటిలో అత్యంత విపులముగా వర్ణించిన ఘట్టములు మూడు. అందొకటి శ్రీకృష్ణావతార ఘట్టము. ఇది కంసుడు తేరునడపుట మొదలుకొని, పురోహితుడు జన్మఫలమును చెప్పుటవరకు ఈ యక్షగానమున ఇంచుమించు మూడవ వంతు విస్తరించియున్నది. రెండవది బాలకృష్ణుడు గోకులమున చేయు దుడుకుపనులు, గోపకాంతల ఫిర్యాదులు, వలసపోయెదమని యశోదతో పల్కుటలు- వీటన్నిటితో ఈ గ్రంథమున దాదాపు ఇంకొక మూడవ వంతు పరిమితితో విస్తరిల్లి యున్నది. మూడవది గోపికలు జలక్రీడ లాడుచుండగా శ్రీకృష్ణుడు వారి చేలముల నప హరించిన ఘట్టము.

పూతనాహరణము, శ్రీకృష్ణు డావులించి వదన గహ్వరమున బ్రహ్మాండములను చూపిన ఘట్టము, గోపికలు పార్వతీ వ్రత మొనర్చుట- అనునవి ఇందు విపులీకరింపబడిన మఱికొన్ని సన్నివేశములు. శకటాసురభంజనము, తృణావర్త విదళనము, బలరామ కృష్ణుల నామకరణము, మృద్భక్షణ సన్నివేశము, యమళార్జున భంజనము, కాళీయమర్దనము మున్నగు సన్నివేశములను ఈ కవయిత్రి నాతి విస్తరముగ, నాటకానుగుణముగ వర్ణించినది.

వత్స, బక, అఘాది రాక్షసుల సంహరించుట, జలక్రీడానంతర కథలగు బ్రాహ్మణస్త్రీల రక్షణము, గోవర్ధనోద్ధరణము, చాణూర కంసాది దుష్టుల దునుమాడుట, ద్వారకా నిర్మాణము, అష్టభార్యలందు పుత్రుల గనుట- అను నంశములు ఇందు మాటమాత్రమున సూచింపబడినవి.

ఇక ఈ కవయిత్రి స్వీకరింపనివి: శ్రీకృష్ణ బలరాముల బాల క్రీడాభి వర్ణనము, యశోదానందుల పూర్వజన్మ వృత్తాంతము, నందాదులు బృందావనమునకు వచ్చుట, శ్రీకృష్ణుని చల్దులు, బ్రహ్మ గోవత్సములను, గోపబాలురను అంతర్ధాన మొందించుట, బలరాముడు ధేనుక ప్రలంబులను వధించుట, కాళీయుని పూర్వకథ, గోగోపగోపికా సంఘమును కార్చిచ్చు చుట్టుకొనుట, శ్రీకృష్ణుడు దావాగ్నిని మ్రింగుట,

గ్రీష్మవర్షాది ఋతువర్ణనలు మున్నగునవి. కవయిత్రి యీ ఘట్టములను నాటకీయతా దృక్పథముతో పరిత్యజించినది.

పాత్రచిత్రణము :

ఇతివృత్త స్వభావము ననుసరించి ఈ యక్షగానము పాత్ర బాహుళ్యము గలదై ప్రకాశించుచున్నది. కంసుడు, దేవకీ వసుదేవులు, బలరామ కృష్ణులు, యశోదానందులు, రోహిణి, పురోహితుడు, గోపికలు, వృద్ధులగు గొల్ల దంపతులు మున్నగువా రందరు ముఖ్యముగా పేర్కొనదగియున్నారు. ఈ పాత్రలలో పురోహితుడు, గొల్లదంపతులు - కవయిత్రి సృష్టి. ఇంతటి పాత్ర వైవిధ్య మున్నను ఇందలి ప్రతి పాత్రయు పఠితల హృదయరంగమున సుస్పష్ట రేఖలతో ప్రత్యేకముగా ప్రతి ఫలించు నట్లు తీర్చిదిద్దిన ఈ కవయిత్రి కౌశలము స్తుతిపాత్రమై యున్నది. కొలది పల్కులలోనే పాత్రల స్వరూప, స్వభావములను ఆవిష్కరించు నేర్పునకు ఈ క్రిందివి కొన్ని యుదాహృతులు.

ఉదా:-i) దేవకి యెనిమిదవ శిశువును గనె నని విని వచ్చుచున్న కంసుడు:

" ... ...

కోపమీసము దీడుకుంట - గ్రుడ్లు బిక్కరించుకుంట

చొరుఁదెంచె, దేవకి యున్న - సూతికాగృహములోకి

తల విరియ బోసుకూని - దాక్షిణ్య మంతయు మాని

చెలియలి బిడ్డను పూని - శిక్షించేను విడునవాని

"కంసుఁడు వచ్చెనూ, కాల - కంసుఁడు వచ్చెనూ

... ..."

ii) ముదుసలి గొల్లదంపతులు:

"తమదు కోడలు బిడ్డ నాయత్తవేగ-విని, బిజ్జ వెంట్రుకల్ గదల

తోలుతిత్తుల రీతి తొడరిపాలిండ్లు-తూలి యాడగ, నోటితుప్పరల్ గురియ

తల వణకింపుచు తబ్బిబ్బు పడుచు-నులుకుచు, తన కోడలున్న చోటికిని

తరిగొండ వరహరి దాక్షిణ్య మేమి?-తలపు కొట్టెద నంచుఁ దలఁచి తా వచ్చె."

"ఆ లోన ముసలివాఁడగు గొల్లగౌడు-పాలకావడి మూపుపైన నుంచికొని

గొంగడి ముసుగుతో గూను వంచికొని-యుంగరములు కట్టి యూతచేసికొని

కనుచు రెండు కుక్కలు వెంటరాఁగ-ముసలిది యున్నట్టి ముంగిటి కవ్వడు పోయి, తా దాని నప్పుడు గాన కలిగి-యాయెడ తరిగొండ హరి సేయుపనుల కొరకు గోపెమ్మతో కొట్లాడుచుపోవి-కరిగి యి ట్లనియె కోపావేశమునను."

వ్యాఖ్యానము :

ఈ నాటకము అనతిదీర్ఘములు, ఆహ్లాదకారులు నగు వర్ణనలకు నెలవై యున్నది. వెంగమాంబ కవితాప్రజ్ఞకు నిదర్శనములైన అట్టి వర్ణనలలో ముఖ్యమైనది శ్రీకృష్ణావతార వర్ణనము. ఇది సంస్కృత భాగవతమున రెండే రెండు శ్లోకములలో ఇమిడి యున్నది.

"తమద్భుతం బాలక మంబుజేక్షణం, చతుర్భుజం శంఖగదాద్యుదాయుధమ్।
శ్రీవత్సలక్ష్మం గళశోభి కౌస్తుభం. పీతాంబరం సాంద్రపయోద సౌభగమ్॥
మహార్హ వైడూర్య కిరీట కుండల, త్విషాపరిష్వక్త సహస్రకుంతలమ్।
ఉద్దామ కాంచ్యంగ గద కంకణాదిభిః, విరోచమానం వసుదేవ ఐక్షత॥"

-X స్కం: 3 అధ్యా: 9, 10 శ్లో

పై రెండు శ్లోకముల భావము పోతన రచనలో ఈ క్రింది సీసపద్యముగా పెంపొందినది.

"జలధరదేహు నాజానుచతుర్బాహు
సరసీరుహాక్షు విశాలవక్షుఁ
జారుగదాశంఖచక్రపద్మవిలాసుఁ
గంఠకౌస్తుభమణికాంతిభాసుఁ
గమనీయకటిసూత్రకంకణ కేయూరు
శ్రీవత్సలాంఛనాంచితవిహారు
మరుకుండలప్రభాయుతకుంతల లలాటు
వైడూర్యమణిగణవరకిరీటుఁ
బాలుఁ బూర్ణేందు రుచిజాలు భక్తలోక
పాలు సుగుణాలవాలుఁ గృపావిశాలుఁ
జూచి తిలకించి పులకించి చోద్య మంది
యుబ్బి వెలరేఁగి వసుదేవుఁ డుత్సహించె."

- X స్కం; పూర్వభా; 112 ప.

వెంగమాంబ పోతన వర్ణనను యథాతథముగా స్వీకరింపక, ఇష్టదైవమగు శ్రీకృష్ణుని దివ్యమంగళ స్వరూపమును మణిమకుటము మొదలుకొని పాదాంగుష్ఠము పర్యంతము మహనీయముగా భావనచేసి, ఆ భావనను ఈ క్రింది ద్విపద పంక్తులలో మనోజ్ఞముగా ఆవిష్కరించినది. చూడుడు.

"అపుడు పరబ్రహ్మమైన విష్ణుండు-కపటరాక్షసగజ కంఠీరవుండు
శ్రీ వస్నగాచల శిఖరవాసుండు-నాపాలి తరిగొండ నారసింహుండు
గణనాధిక ప్రభాకలితమై, దివ్య-మణిమయంబగు హేమమకుటంబుతోడ
అలకల నొప్పు ఫాలార్ధబ్బుతోడ-తళుకైన భ్రూలతా ద్వంద్వంబుతోడ
విమలామృత కటాక్షవీక్షలతోడ - కమనీయమగు టెక్కు గల నాసతోడ
దళమైన కెంబాయ దగు మోవితోడ-ధళధళ వెలిగెడి దంతాళితోడ
అందంబు గులికించు హాసంబుతోడ-సైంధవబింబోపమాస్యంబుతోడ
మకరరత్నకుండల యుగళంబుతోడ-సిరులజొంపము లీను చెక్కిళ్ళతోడ
వరసుదర్శనగదాశామపముల- ధరియించు పటుచతుర్బాహులతోడ
ఘనకౌస్తుభాంచిత కంఠంబుతోడ- వనమాలికా హారవారంబుతోడ
వనధిజ కీరవైన వక్షంబుతోడ - వనద సంకాశమౌ వర్ణంబుతోడ
అపరిమితాబ్జ భవాండంబు లొప్ప-నుపమింప సూక్ష్మమౌ నుదరంబుతోడ
ఘనుఁడైన హాటకగర్భున కనిశ-మునికియౌ నాభిపయోజంబుతోడ
పాదిత్య నిభమేఖలావృతదివ్య-దేదీప్యమాన దీధితికటితోడ
భూరి తటిల్లతా పుంజ విస్ఫూర్తి- వారించు కాంచనవసనంబుతోడ
మరకత స్తంభసమానమై చాల -నొఅపు గల్గిన యూరుయుగళంబుతోడ
వారిధి కన్యకావరహస్తయుగళ-పారోపచరిత సజ్జంఘలతోడ
పార్థరక్షణ బిరుదాంకంబు లగుచు- స్ఫూర్తితో మ్రోయు నూపురములతోడ
నిగమాంతవీధుల నిరతంబు దిరుగఁ-దగియున్న పాదపద్మంబులతోడ
మొనసి వామాంగుష్ఠమున సంతతంబు - దనరుచున్నట్టి మందాకినితోడ
శతకోటి మన్మథసౌందర్యధుర్య-ఛతతి విభ్రమమూర్తి విభవంబుతోడ
నారూథకోటి చంద్రార్కపటతాశ-తారాతటిత్ప్రభాతతులకు మూల
కారణమైన ప్రకాశంబుతోడ-ధీరుఁడై దేవకీదేవి గర్భమున

అలర శ్రావణ బహుళాష్టమినాడు-నలు వొప్ప రోహిణీనక్షత్రమందు
నగముగాతిరివేళ సంపూర్ణకళల-జగదీశుఁడుదయించె జగతీతలమున."

మీఁది 'శ్రీకృష్ణజనన' వర్ణనకు పిమ్మట పేర్కొనదగినవి ఇందలి దుడుకుచేతలు. పోతన భాగవతమున సంగ్రహముగా నున్న బాలకృష్ణుని చిలిపిచేష్టలను కవయిత్రి ఈ నాటకమున జానపద జీవనానుగుణముగ విస్తరించి వర్ణించినది. ఇట్లే గోపికల జలక్రీడలు కూడ విపులముగా వర్ణితములైనవి. కాళీయుని పడగలపై శ్రీకృష్ణుడొనర్చిన ఈ క్రింది దివ్యనాట్యవర్ణన ఈ యక్షగానమందలి వర్ణనలలో మకుటమణియై వెలయుచున్నది.

"ఆడెనే! కృష్ణుఁ - డాడెనే!
పాడుచు నా గో - పకులందరు తన
వేడుక చూడగ - వింతగ నగుచూ ॥ఆడెనే॥

తకఝిట తకఝుం- తధిమిధిమిత యని
గతులు చొల్లు లతు - లితముగ మెఱయా ॥ఆడెనే॥

అలరుచు పిరుగ - గజ్జెలు, నూపురములు
ఘలు ఘలు ఘలు ఘలు - ఘల్లని మ్రోయా ॥ఆడెనే॥

ధాణు ధణం ధణు - ధణిత యనుచు గీ
ర్వాణులు నభమున - వరుసగఁ బొగడా ॥ఆడెనే॥

మణిభూషణములు - మెఱీ మెఱీ కదలగ
ఘణ ఘణ యని మొల - ఘంటలు మొరయా ॥ఆడెనే॥

తారి తకిణ ఝుం - తకకిణ తక ఝుం
తారి తకిట తక - తాతై యనుచూ ॥ఆడెనే॥

ప్రవర తరిగొండ ని - వాసుడు వేంకట
గిరి నిలయుండగు - కృష్ణుఁడు చెలఁగీ ॥ఆడెనే॥

వెంగమ ఈ యక్షగానములో నొకటి రెండుచోట్ల లీలాశుకుని శ్రీకృష్ణ కర్ణామృతమునందలి శ్లోకముల భావములను స్వీకరించి, వాటిని స్వీయభావనచే పెంపొందించి వర్ణించినది. వాటిలో ఈ క్రిందిది యొకటి.

యశోద చిన్ని కృష్ణుని నిదుర పుచ్చుటకై రామాయణ కథను చెప్పు సందర్భమిందలిది:

"రామోనామ బభూవ హుం: తదబలా సీతేతి హుం; తాం పితు
ర్వాచా పఞ్చవటీతటే విహరత స్తస్యా హర ద్రావణః
నిద్రార్థం జననీ కథా మితి హరే ర్హుం ఙ్కారతః శృణ్వతః
సౌమిత్రే! క్వ ధను ర్ధను ర్ధను రితి వ్యగ్రా గిరః పాంతు నః"

శ్రీ కృష్ణ కర్ణామృతమ్, II ఆశ్వా; 72 శ్లో.

ఈ శ్లోకభావ మిది :

"రాముడనువా డొక డుండెను. అతని భార్య సీత. అతడు తండ్రియాజ్ఞ ననుసరించి పంచవటిసమీప విహరించుచుండగా అతని భార్యను రావణు డపహరించును - అనగానే అంతవరకు హుం, హుం అని ఊకొట్టుచు వినుచుండిన కృష్ణుడు 'లక్ష్మణా! విల్లు విల్లు విల్లెక్కడ? అని ఆవేశముచే తొట్రుపడుచు పల్కెను. ఆ తొందర పల్కులు మమ్ము రక్షించుగాక!"

పై శ్లోకమున కృష్ణుని నిదుర పుచ్చుటకై (నిద్రార్థం) యశోద కథ చెప్పినట్లున్నది. ఈ యక్షగానమున (తనను పొరుగిండ్లకు పోనీయనందున) ప్రొద్దుబోవుట లేదని, ఒక ఊకొడుకత (ఊకొట్టుచు వినెడు కత) చెప్ప వలసినదని కృష్ణు డడుగగా యశోద కథను చెప్పి నట్లు మార్పు గావింపబడినది. మఱియు పై శ్లోకమున కథ ముగియక ముందే కవి " ఆ తొందర పల్కులు మమ్ము రక్షించుగాక!" (ఇతి వ్యగ్రా గిరః పాంతు నః) అను వాక్యముతో శ్లోకమును ముగించి యున్నాడు.

వెంగమాంబ పై శ్లోకభావమును ఇరువదారు ద్విపదలలో మనోజ్ఞముగా పెంచి రామకథను వర్ణించి, తదనంతర మొకదరువులో బాలకృష్ణుని వీరావేశపు పల్కులను పల్కించినది. ఆ యావేశము చల్లారుటకై తదనంతర కథను త్వరగా ఎనిమిది ద్విపదలలో నెట్లు చెప్పించినదో తిలకింపుడు:

"అని యిట్లు బాలకుఁ డార్భటింపుచును-మొనసి వీరావేశమున నటింపుచును
అట్టహాసముఁ జేయ నట్టి నందసుని-నట్ట బాలక భీతిపడి యా యశోద
ఇట్టి వీరావేశ మితని కే వేళఁ-బుట్టె నిం కెట్లని బుద్ధిఁ జింతించి,
'ఆలజాప్తకులుఁ డంత జలజాప్త సుతుని-బలముతో నంభోధి బంధించి పోయి
లంక ముట్టడిఁ బెట్టి లలి దశాననుని-మంతురక్కసులను మహిఁ గూల నేసి
ప్రేమతో నచట విభీషణునుంచి-భూమిజఁ గైకొని పొసఁగ సాకేత
పట్టణమునఁ జేరి భరతుఁ జేపట్టి-పట్టాభిషిక్తుఁడై ప్రజలఁ బాలించె'
నని పల్కవిని శాంతుఁడగుచు కృష్ణుండు-తనతల్లి తొడమీద తాను గూర్చుండె."

ఇట్లు లీలాశుకుని భావ మాధారముగా రామాయణ కథను సమగ్రము, సంగ్రహమునైన 'ఊకొడుకత' గా కేవలము ముప్పది నాలుగు ద్విపదలలో వర్ణించిన వెంగమ కవనకౌశలము నిరుపమము!

శైలి :

ఈ యక్షగానశైలి ఆదినుండియు ఆహ్లాదకరముగ సాగినది. సహజములైన తెలుగు పలుకులు, సుందరములగు తత్సమములు వీని సముచిత సమ్మేళనముతో సందర్భానుగుణముగా, పాత్రోచితముగా, శ్రావ్యముగా జాల్వారిన జలక్రీడా విలాసమున ప్రతి పట్టును ఒక మధుర ఘట్టమే. ఈ క్రింది లాలిపాట ఇందుల కొక మంజులోదాహరణము.

"లాలి ముద్దుల బాల ! - లాలి గోపాలా!
లాలి కాంచనచేల ! - లలితగుణజాలా ! ॥లాలీ॥

ప్రవిమలాచార ! యా - దవకులోద్ధారా!
కవిబృందమందార ! - కలికలుషదూరా! ॥లాలీ॥

నందనందన ! సదా ! - నంద! గోవిందా!
సౌందర్యవదనార - వింద! ముకుందా! ॥లాలీ॥

వరచిన్మయాకార ! - వనధిగంభీరా!
నిరుపమగుణహార ! - నిగమసంచారా ॥లాలీ॥

శైలజస్తుతనామ ! - సంపూర్ణకామా!
నీలమేఘశ్యామ ! - నిర్జర (లలామా!) ॥లాలి॥

తరిగొండపురవాస ! - తారకవిలాసా
చిరరమ్యదరహాస ! - శ్రీ శ్రీనివాసా! ॥లాలి॥

ఈ కృతియందలి కొన్ని సన్నివేశములలో స్తుతిసుభగములైన సంస్కృత శ్లోకములు, చూర్ణికలు మొదలగునవి రచింపబడియుండుట, పురోహితుడు, గొల్ల దంపతులు మున్నగు పాత్రలయెడ పాత్రోచిత వ్యావహారికమును ప్రయోగించి యుండుట, అంతేగాక బలరామ కృష్ణులకు వయోనుగుణమగు 'బాలభాష' ను కూర్చియుండుట ఇత్యాది భాషావైచిత్రివలనను, పెక్కురీతుల దేశిమార్గచ్ఛందో వైవిధ్యముచేతను ఈ యక్షగానశైలి భావస్ఫోరకమై రసానుగుణముగా నినదించుచున్నది.

శివనాటకము

వెంగమాంబ రచించిన యక్షగానములలో శివనాటక మొక్కటి శివకథాత్మకము. 'శివవిలాస' మనియు దీనికి నామాంతరము. తరువాతి వారు కొందరు 'శివపారిజాత' మనియు వ్యవహరించిరి. నిజమునకు ఈ నాటకమున 'పారిజాతము'నకు ప్రసక్తి లేకున్నను, విష్ణుపారిజాతమున నారదుడు తెచ్చియిచ్చిన పుష్పము కారణముగా సత్యభామకు ఆమె సపత్నులకు మధ్య మచ్చరము పెంపొందినట్లే, ఈ కృతియందును ఆ నారదుడే తెచ్చి యిచ్చిన రత్నాలహారము కారణముగా గంగాగౌరులనడుమ సవతికయ్యము సాగుటవలన, 'పారిజాత' మను పేరు, తద్వృత్తాంత సామ్యముచే అన్వర్థముగానే స్ఫురించుచున్నది. వెంగమ యక్షగాన రచనలలో రెండవ దగు ఈ కృతియందలి కథా స్వరూపము సంక్షేపముగా నిట్లున్నది:

కథాసంగ్రహము:

నైమిశారణ్యమున శౌనకాది సన్మునులు సూతుని గాంచి యిట్లు ప్రశ్నింతురు: "సూతా! నారదుడు పారిజాత ప్రసవమును దెచ్చి నారాయణుని కీయగా, అతడు రుక్మిణి కొసగగా, సత్యభామ అందుల కోర్వక చనవున కలహించె నని పూర్వము నీవు చెప్పగా వింటిమి.

గంగా, ఉమాదేవులు ఏల వాగ్వాదము సల్పిరో ఆ విధమెల్ల వినగోరుచున్నాము. అనగా నపుడు సూతుడీకథను చెప్పినట్లు కథ ప్రారంభ మగును.

కైలాస పట్టణమందలి పరమేశ్వరుడు ఒకనాడు గౌరితో అలిగి గంగయిల్లు చేరును. పార్వతి విరహతాపముతో తన కొరకన్వేషించుచున్న విషయము నూహించిన శివుడు గంగను బొంకించి మరల పార్వతి మందిరమును ప్రవేశించును. ఆ సమయమున నారదుడు సూర్యునిచే నొక రత్నహారమును అడిగి తెచ్చి శంకరున కిచ్చును. శంకరు డా హారమును పార్వతి కొసగును.

గంగాదేవి యొక్క చెలికత్తె యొకతె శివునికొరకు వెదకుచు వచ్చి, గౌరీమందిరమున నున్న శివుని రమ్మని ప్రార్థించును. శివుడు నిరాకరింపగా, ఆ చెలికత్తె వెళ్లి రత్నాలహారమునుగూర్చి గంగకు దెల్పును. చెలుల ప్రేరణచే గంగ స్వయముగా పార్వతీమందిరమున కేగి శివుని ఆహ్వానించును. శివుడు నిరాకరింపగా గంగ రోషముతో సమస్త లోకములయందలి జలముల నుపసంహరించును. బ్రహ్మాది దేవతలు, మునులు, దిక్పాలురు మున్నుగా గల గ్రహనక్షత్రాది విశ్వ మంతయు గగ్గోలుపడును.

తరిగొండ పట్టణమందలి నృసింహుని పత్ని లక్ష్మీదేవి కొఱవంజి యై గంగ నగరున కేగి సోదె చెప్పును. శివు డొకటి రెండు గడియలలో రా గలడని, అప్పుడు నారదుని రత్నాలహారమును మించిన బ్రహ్మయొక్క మాణిక్యహారమును తెచ్చి యిచ్చునటుల శివుని కోరవలసినదిగా కొఱవంజి గంగకు బోధించి వెళ్లును.

దేవతల ప్రార్థన ననుసరించి శంకరుడు, పార్వతి నెట్లో అంగీకరింప జేసి గంగమందిరమున కేగును. ఎట్టకేలకు బ్రహ్మ శివునకు తెచ్చియిచ్చిన మాణిక్యహారముతో జాహ్నవి ప్రసన్నురాలగును. పార్వతి శివు నన్వేషించుచు అక్కడకు వచ్చును. గంగాపార్వతులు కొంతసేపు తీవ్రముగా సవతుల కయ్యము మాడుదురు. అనంతరము శివు డిర్వురను సమాధానపరచును. చెలులు ఆ ముగ్గురకును మంగళములు పాడుటతో కృతి సుఖాంత మగును.

నారదుడు శ్రీకృష్ణున కర్పించిన పారిజాతపుష్పము కారణముగా సత్యారుక్మిణుల నడుమ నడచిన కలహవృత్తాంతము ననుసరించి

వెంగమ యీ కథను అపూర్వముగా కల్పించినది. నారదుడు గానముచే సూర్యుని మెప్పించి రత్నాలహారమును బడయుట యనునది ఈ కథలో ముఖ్యమైన కల్పన. జానపద వాఙ్మయమున అనాదిగా ప్రచారములో నున్న గంగా గౌరుల సవతి కయ్యమునకు, నారదుడొసగిన రత్నహారమును హేతువుగా కల్పించి యతుకుటతో ఈ యక్షగాన కథ విస్తరిల్లినది.

ప్రారంభమునుండి పార్వతి భవనమున నున్న శివుని కడకు జాహ్నవి చెలి వచ్చి ప్రార్థించుటవరకు గల కథను మొదటి భాగముగను, అటనుండీ తుదివరకు గల కథను రెండవ భాగముగను పరిగణించినచో ఇందు కథా నిర్వహణము మొదటి భాగమునకన్న రెండవ భాగమున పటువుగా సాగిన దని చెప్పదగియున్నది.

మొదటి భాగమున శివుడు భాగీరథిని జూడదలచినవాడై పార్వతితో అలిగి, పంతముతో జాహ్నవి యిల్లు సేరును. పిమ్మట తన కొర కన్వేషించుచున్న పార్వతి దైన్యమును ఊహించి, జాహ్నవిని బొంకించి గౌరీమందిరము చేరుకొనును. ఇందువలన శివుని తొందరపాటు, పార్వతియందు దాయనకు గల పక్షపాతము వ్యక్తమగుచున్నవి. ఈ పక్షపాతము తరువాత జరుగబోవు సవతి కలహమునకు ప్రాతిపదికగా అమరినది.

వెంగమ యీ కథను నిర్వహించుటలో సిద్ధేంద్రుని భామాకలాప పద్ధతిని ఒరవడిగా గ్రహించినటుల తోచుచున్నది. కోపనయగు నాయిక (జాహ్నవి) పతికడకు రెండుమారులు చెలికత్తెను పంపుట, మూడవ పర్యాయము తానే వెళ్లి పతిచె నిరాకృతయై సపతితో కయ్యమాడి వచ్చుట, పిమ్మట పతికడకు లేఖ నంపుట మొదలగు కథాక్రమ మంతయు భామాకలాపపు బాణీలో ఇందు నెలకొల్పబడినది. దూతికి లంచముగా పలురకముల సొమ్ములను నాయిక ఏకరువు పెట్టుట, భర్త పక్షపాతము నెఱిగి నాయిక విరహాతురయై మూర్ఛిల్లుట -అనెడి కథాంశములును పై విషయమునే చాటుచున్నవి. ఇట్లు ఈ కథను శివసంబంధిగా సృష్టించుట లో ఈ కవయిత్రి కృతకృత్యురాలైనది.

[illegible] :

ఈ యక్షగానము ప్రధానపాత్రలు ముగ్గురు: శివుడు, పార్వతి, జాహ్నవి. వీరు గాక నారదుడు, తామసి, ఎఱుకసాని, బ్రహ్మ - అను సహాయక పాత్రములును, భృంగీశ్వరుడు, బాల, శ్యామల, కాళి, దుర్గి, పింగడు - అను అప్రధాన పాత్రములును ఇందు గలరు. వీరిలో ఎఱుకసాని, పింగడు తప్ప తక్కిన పాత్రము లన్నియు దివ్యములు. ఈ పాత్ర లన్నింటి స్వరూప, స్వభావములను వెంగమ సుస్పష్ట రేఖలతో, అత్యంత సహజముగా, ఉదాత్తముగా తీర్చిదిద్దినది. మచ్చుకు ఒకటి రెండుదాహరణలు:

i) గంగ యింటినుండి వచ్చుచున్న పరమేశ్వరుడు:

"సలలిత నాగభూషణములతోడ-పులితోలుతోడఁ త్రిపుండ్రంబుతోడ
సమయుక్త మగు జటాజూటంబుతోడ-గమనీయ మగు చంద్రఖండంబుతోడ
శరదభ్రశుభ్రలసత్కాంతితోడ-గరళయుతం బైన కంఠంబుతోడ
సురుచిరం బైన త్రిశూలంబుతోడ-సరు వైన కోమలహరిణంబుతోడఁ
బ్రవిమలబ్రహ్మకపాలంబుతోడ-సవరణ గల నాగచర్మంబుతోడ
నలరారుచున్న ఫాలాక్షంబుతోడ -నలఘుప్రకాశాంగుఁడై వేడ్కతోడ
విమలమై చెన్నొందు వృషభేంద్రు నెక్కి-ప్రమథగణంబులు ప్రార్థించి తొలుత
మనసిజవైరి సమ్మతమున రాగ"

ii) తరిగొండ నృసింహుని యాదేశానుసారము లక్ష్మి సవదరించిన కొరవంజి వేషము:

"వచ్చె నెఱుకో యెఱుక యనుచును వాడవాడల వెంటను
హెచ్చుగా మందాకినికిఁ దా నెఱుకఁ జెప్పెద ననుచును
ఘలు ఘలున పాదంబులను జిఱుగజ్జెలందెలు మ్రోయగా
చెలువు మీఱఁగ పసిఁడి చెఱగుఁల చీరకుచ్చులు జారఁగా
అలరు చందురుకావి రవికెయు నందముగ రాజించగా
వెలయు ధళ ధళ వెలుఁగు భూషణములును వగవగ మించఁగా ॥వచ్చె॥

కలికి వాల్గన్నులను కాటుక కప్పు పొగలు మీఱఁగా
సులలితముగా భామలసందున సొగసు హాసము వెలుగఁగా
పొలుపుమీఱుచు నుదుట పచ్చని బొట్టు నిగనిగ మెఱయఁగా
విలసితముగా గొప్పకొప్పున విరులసరములు గదలఁగా ॥వచ్చె॥

ప్రమద మలరఁగ నిధినిఁ జేయుచు బాలకుని ముద్దాడుచు
సుమహితముగా బుట్టి పెట్టిన సూటి దప్పక నిలుపుచుఁ
క్రమముగాఁ దన కెదురు వచ్చిన కమలనేత్రలఁ జూచుచు
రమణులారా! యెఱుకఁ జెప్పెద రండురం డని పిలుచుచు

॥వచ్చె॥

కనకమలమునఁ దనరి తగు బంగరుగిలక వాయింపుచు
సురుచిరముగా కొడుకుఁ జూచుచు జోలపాటలఁ బాడుచు
సరవి పొరటు మాన్పుమను నిజజాతి సుద్దులు చెప్పుచు
మురిపెమునఁ దరిగొండపుర నరహరికి శరణని మ్రొక్కుచు"

॥వచ్చె॥

ఇక పాత్రల స్వభావచిత్రణకు ఇందలి తామసి పాత్ర యొక చక్కని దృష్టాంతము. 'రుద్రుని తామసగుణంబు స్త్రీ రూపధారిణియై వచ్చి పార్వతితో నిట్లనుచున్నది' అనెడి కవయిత్రి వాక్యముద్వారా ఈ పాత్ర స్వభావము చక్కగా సూచిత మగుచున్నది. వెంగమలేఖిని నుండి స్వతంత్రముగా అవతరించిన ఈ పాత్ర పేరునకు దగినట్లు ఇంచుక పరుషభాషిణి యైనను నిజ మాడునది. పార్వతి 'నీ వెవతెవే అమ్మయ్యా?' అని ప్రశ్నించినప్పుడు తామసి యిట్లు సమాధానించినది:

"ఈ లోకమున ననేకులు నన్నెఱుంగుదురు. ఎఱిగినవారు నా వారు కారు. ఎఱుగనివారే నావారు. నీవు నన్నెఱుంగ నంటివి కావున నీ దగ్గర నిలిచి యుండం గోరుచుండెదనే గిమ్మయ్యా!"

తత్త్వార్థ గర్భితమైన పై సమాధానము తామసి విజ్ఞానమునకు గీటురాయి.

మున్నగునవి ఈ యక్షగాన కృతియందలి వర్ణనాత్మకతకు నిదర్శనములు. ఈ నాటకమందలి వర్ణనాంశము చాలభాగము ద్విపదలలోనే ఇమిడియుండుట ఒక విశేషము. ఈ వర్ణనలన్నియు ఇందలి నాటకీయ లక్షణమును ప్రోదిసేయుచుండుట ఇంకొక విశేషము.

ఇట్లాకవంత వర్ణనాత్మకమై యుండుటతో పాటు, ఇంకొక వైపు వేర్వేరు దరువుల వైవిధ్యముతో గూడిన చక్కని సంవాదగుణము గల దగుటచే ఈ యక్షగానము దృశ్య, శ్రవ్య ఉభయప్రయోజనాత్మకముగా వెలసినట్లు నిశ్చయింపవచ్చును.

ఇతరవిశేషములు:

ఈ కృతికి సంబంధించిన మఱి కొన్ని విశేషము లిచట పేర్కొనబడుచున్నవి.

1) ఈ యక్షగాన కథానాయకుడగు పరమేశ్వరుని గంగ యొకటి రెండుచోటుల 'సోమశేఖరుఁడెంతొ చులుకఁగఁ జూచెన్,' 'చూచినపుడు మా సోమశేఖరుఁడు చూచెనటే నిన్ను' ఇత్యాదిగా సోమశేఖరుడని పేర్కొనినది. ఈ 'సోమశేఖరుడు' మదనపల్లిలో వెలసియున్న 'సోమేశ్వరస్వామి'కి పర్యాయనామమే కాని వేరుకాదు. ఈ విషయమును ఈమె తరువాతి కృతులగు రాజయోగసారాదులు బలపరచుచున్నవి.[15] ఇట్లు మదనపల్లి యందలి సోమేశ్వరుని పేర్కొనుచున్న వెంగమ కృతులలో ఈ శివనాటకము మొట్టమొదటి దగుటచే, కవయిత్రి ఆధ్యాత్మికోపదేశము నిమిత్తము మదనపల్లియందలి సుబ్రహ్మణ్యయోగి యొద్ద కేగియుండిన కాలమున ఈ కృతిని రచించె నేమో యని యూహించుట కవకాశము కలదు.

2) గంగా గౌరుల సవతికయ్యము నాధారముగా గొని ఆంధ్ర వాఙ్మయమున మఱికొన్ని శివనాటకములు, శివపారిజాతములు వెలువడి యున్నను, 16 ఈ రీతిగా కథానిర్వహణమున భామాకలాపమును పుణికి పుచ్చుకొని, శ్రీకృష్ణుని పారిజాత వృత్తాంతమునకు దీటుగా, రసోత్తరముగా ఆవిర్భవించిన యక్షగాన నాటకములరుదు.

3) శివకథాత్మక మగుటచే వెంగమాంబ యీ కృతిని రాచవీటి (రాయచోటి) యందు వెలసియున్న వీరభద్రస్వామికి అంకిత మొనర్చినది.

వేదాంతవిషయక కృతులు

వెంగమాంబ రచించిన వేదాంతవిషయక యక్షగానములు రెండు. అవి గోపిక నాటకము, ముక్తికాంతా విలాసములు. వాటిలో రెండవదగు ముక్తికాంతావిలాసము మాత్రము నేడు లభ్యము.

ముక్తికాంతా విలాసము

ఈ యక్షగానమందలి యితివృత్తము వేదాంత సంబంధి యని ఆ పేరే తెల్పుచున్నది. ద్విపద భాగవతారికలో కవయిత్రి పేర్కొనిన స్వీయరచనలలో ఇది లేదు. ద్విపద భాగవత రచనా ప్రసక్తి వేంకటాచల మాహాత్మ్యమున గలదు. అందలి కృత్యాదిలో ఈ యక్షగానము పేర్కొనబడలేదు. కనుక నిది వేంకటాచల మాహాత్మ్యానంతర రచన యని సులభముగా నూహింపవచ్చును. అట్లే వెంగమ రచించిన యక్షగాన కృతులం దెల్ల నిది చిట్టచివరిది యని తలంపవచ్చును. ఇట్లిది ఈ కవయిత్రి చివరి దశలో రచించిన యక్షగాన కృతులలో నొకటైనను వాటిలో తొట్టతొలుత (క్రీ. శ. 1869లో) ముద్రణ భాగ్యమునకు నోచుకొని యుండుట ఒక విశేషము.

కథాసంగ్రహము :

సృష్టిస్థితిలయ వ్యాపార నిర్వాహకుడైన జగదీశ్వరు డొకనాడు ముక్తిమందిరము కడ కేగి అచ్చటి ద్వారపాలురలో విచారాత్మకుడను వానిని బిలిచి, కవాటము దీయ గోరును. వాడు స్వామివారి పేరు వచ్చిన కారణము మున్నగువాని నడిగి 'మీరు మాయావరణ మనెడు తెరనుండి యీవలకు వచ్చినచో ముక్తిమందిరములోనికి బోవచ్చు' నని పల్కును. స్వామివారట్లే 'మఱపు' అను తెర నుత్తరించి యీవలకి రాగా వాడు బహిర క్ష్యాంతఃపురకవాటము దీయును. అందుండి స్వామి ముందున కేగుచుండగా విచార, శమ, సంతోష. సత్సంగములనెడు నల్వురు ద్వార పాలకులు బహుపరాకులతో హెచ్చరికలు విన్నవించుచుందురు. అపుడు జ్ఞానశక్తి మధ్య లక్ష్యాంతఃపుర కవాటమును బంధించును. తాను ముక్తికాంతను వలచి రాగా, ఇట్లు కవాటమును బంధించుట తగ దని

స్వామి వల్కును. ముక్తికాంత నిర్వికల్పసమాధి నిష్ఠతో చిత్సుదనుమంటి యున్నదనియు సకలపరివారముతో నందడించుచు వెళ్ళరాదనియు జ్ఞానశక్తి వాకొనును. తలుపు దీయకయే స్వామితో సంభాషణ సాగించు చుండగా, నచటికి భక్తికాంత వచ్చి, జీవుని పరీక్షించిన విధమున ఈశ్వరుని పరీక్షింపరాదని జ్ఞానకాంతను గద్దించి, వాదించును.

'మాయను గూడి యున్నందున ఆయనను పరీక్షింపక లోపలికి విడువ' నని ఖండితముగా బలికి జ్ఞానకాంత వైరాగ్యకాంతను బిలిచి పరీక్షింప నాజ్ఞాపించును. అపుడా వైరాగ్యశక్తి వివేకశక్తి సాహాయ్యముతో 'నేతి నేతి వాక్యము' లనెడు భటులచే త్రిగుణ కార్యాది సకల పరివార మును తీవ్రముగా తొలగ ద్రోయించును. అప్పుడా యీశ్వరుడు నిర్వికారుడై పరమశాంతి వహించి యుండును. 'స్వామి నింకను పరీక్షింప దలంచు చుంటివా?' అని భక్తికాంత మందలింపగా 'నవ్వుటాలకు పరీక్షింతు నంటినే కాని, యీ దేవు నెవరు పరీక్షింప గలరు?' రని పలికి, జ్ఞానకాంత భక్తికాంత కోరిన మేరకు శ్రద్ధాశక్తిచే ముక్తికాంతకు జా బంపును. అందులకు బదులుగా ముక్తికాంత ప్రత్యుత్తర మంపును.

జగదీశ్వరు డిచ్ఛాశక్తిచేత ప్రత్యుత్తరము వ్రాయించి పంపును. అందులకు ముక్తికాంత శ్రద్ధాశక్తిచే జవాబంపును. పునః స్వామి ప్రత్యుత్తర మంపగా అందులకు సమ్మతించి ముక్తికాంత కవాటము దీయ నాజ్ఞా పించును. విచారాత్మకుడు చమత్కారముగా మాటాడుచు ద్వితీయ కవాటము దెరచును. స్వామి మధ్యలక్ష్యాంతఃపురంబులో జొచ్చి పోవు చుండగా ముక్తికాంత అంతర్లక్ష్య కవాటమును బంధించును. అప్పుడు ముక్తికాంతకు జగదీశ్వరునకు ఏలల లో ప్రశ్నోత్తరరూపమున సంభాషణ నడచును. చిట్టచివరకు ముక్తికాంత జగదీశ్వరుని సమాధానములకు తనిసి, కవాటము దీసి, ఆయనను గూడి యుండును. భక్తి, జ్ఞాన, వైరాగ్య శక్తులు మంగళముల బాడుచు హారతు లిత్తురు.

జగదీశ్వరు డిట్లు మోక్షకామినిని గూడి నిస్పృహుడై యుండగా ఎక్కడి సృష్టి యక్కడ నిలిచి పోవును. అట్లగుటకు చింతించుచు మాయాశక్తి చిత్తసఖితో గూడి జ్ఞాన వైరాగ్య, భక్తి, కాంత లున్న చోటికి వచ్చి 'నా నాథు డెక్కడ నున్నాడో తెల్పు' దని మంచిగా నడుగును. జ్ఞానశక్తి

గడచిన వృత్తాంత మంతటిని తెలుపును. అపుడు మాయాశక్తి తన బిడ్డల నందరిని చెఱబెట్టుకొనిన వైరాగ్యశక్తిపై విఱుచుకపడును. జ్ఞానశక్తి, వైరాగ్యశక్తి నావలనుంచి, మాయతో వాదించి గెలిచి తరుముము.

అట్లు తరుముచుండగా భక్తికాంత అడ్డము వచ్చి 'పిచ్చుకమీద బ్రహ్మాస్త్ర'మని పల్కి జ్ఞానకాంతను సముదాయించును. పిమ్మట మాయాశక్తి వైపు దిరిగి, 'ఓ మాయా! ఆ పరమపురుషుడు ముక్తి మందిరములో ప్రవేశించునప్పుడు తన ప్రభుత్వమంతయు శ్రీ వేంకటేశ్వరున కొప్పగించినాడు. నీ వా స్వామిని శరణొందినచో నీబిడ్డ లుండే చోటు చెప్పి, నిన్ను తనవశము జేసికొని రక్షించును' అని పల్కి భక్తికాంత మాయను స్వామిసన్నిధికి దోడ్కొనిపోవును.

మాయా శక్తి స్వామిని స్తుతింపగా వేంకటేశ్వరుడు భక్తికాంతపై ఆవేశము వచ్చి మాయాశక్తి యొక్క భయ, సందేహములను తీర్చి యోదార్చి పంపివైచును. తక్కిన జ్ఞాన, వైరాగ్య, భక్తి, వివేక శక్తులును వేంకటేశ్వరుని సన్నిధినుండుదురు. వైరాగ్యశక్తి స్వామికి హారతి యిచ్చుచు మంగళము పాడును. శ్రీ స్వామివారు భక్తికాంతపై తన ఆవేశము నుపసంహరించి, స్వస్వరూప మొంది సకల పరివారముతో గూడి జగముల నేలుచుండును.

కథాకల్పనము:

దురవబోధములగు తాత్త్విక విషయములను సుబోధము గావించెడు ప్రయత్నములో మనప్రాచీనులు కనిపెట్టిన రచనాప్రక్రియ 'ఆధ్యాత్మిక కావ్యము'. కాంతా సమ్మితమగు కావ్యప్రక్రియ వేర్వేరు ధర్మములను, లోకనీతులను రసవంతముగా ఉపదేశింప గల్గినటులే శాశ్వతికములగు అధ్యాత్మిక సత్యములను సైతము సుకుమారముగా, నాటిగా ఉపదేశింప సమర్థమైనదని మన పూర్వు లేనాడో గుర్తించిరి. తత్ఫలితముగానే జ్ఞానవాసిష్ఠము, 17 ప్రబోధ చంద్రోదయము 18 వంటి తత్త్వగర్భితకావ్యములు, సాధ్యవసాయ రూపకములు (Allegorical Poems) భారతీయ వాఙ్మయమున అవతరించినవి.

ముక్తి, జ్ఞానము, పుణ్యము, జీవుడు, బుద్ధి- ఇత్యాది తాత్త్విక భావన(Philosophical concepts) లకు పాత్రరూపమైన మూర్తికల్పనచేసి,

ఆ పాత్రలలో లౌకికముగా భాసించు ఇతివృత్తముల వల్ల, వేదాంతార్థ గర్భితములగు రసవత్కావ్యములను రచించు పద్ధతి సంస్కృతమునందు వలెనే తెలుగులోను అవలంబింపబడినది. ఆ పద్ధతిలో వెలువడిన ఆధ్యాత్మిక కావ్యములలో వెంగమాంబ వ్రాసిన ఈ ముక్తికాంతా విలాసము అగ్రగణ్యమై యున్నది. జగదీశ్వరుడు ముక్తికాంతను గూడుట ఇందలి ప్రధానేతివృత్తము.

ఈ విధముగా ఆధ్యాత్మిక సంబంధి వస్తువును ఐహిక కథారీతియను చట్రము (frame) లో ఇమిడ్చి రూపొందించిన రచనలు తెలుగులో ఈ రచనకన్న పూర్వానివి కొన్ని ఉన్నవి. అట్టివానిలో నందిమల్లయ, ఘంటసింగయ అనెడు జంటకవులు (క్రీ.శ. 15వ శతాబ్ది) రచించిన ప్రబోధ చంద్రోదయము పేర్కొనదగినది. అయినను అది పద్యప్రబంధము. అందులోను అనువాదము.

ఇదిగాక, 'ముక్తికాంతా పరిణయ' మనుపేరుతో రెండు యక్షగానములు, 'ముక్తికాంతా విలాస' మను పేరుతో మఱియొకటి మొత్తము మూడు ఇతర కవుల రచనలు కాన్పించుచున్నవి.19 ఆ మూడును ముక్తికాంతయొక్క వివాహమును ప్రదర్శించునవే! అందు మొదటిది క్రీ.శ. 16వ శతాబ్దమున నుండిన పరమానంద తీర్థయతి రచన. మోక్షకాంత సద్గురుడే దైవమని విశ్వసించెడి వేదాంతమతస్థుడగు వివేకజనేశ్వరుని స్వయంవరమున వరించుట ఇందలి కథ. రెండవ దానిలో ముక్తికాంత జీవుని వివాహమాడుట కలదు. దీని రచయిత యెవరో తెలియదు. మూడవదైన ముక్తికాంతా విలాసమున మనః కాంత ముక్తికాంత (ఎఱుకత) ప్రేరణచే ఓంకారమును (ప్రణవ పురుషుని) పెండ్లియాడుట కలదు. దీని రచయిత క్రీ.శ. 18వ శతాబ్దమున నుండిన కాటమరాజు వెంకటజోగి.

పై మూడు సజాతీయ రచనలలో పరమానందతీర్థయతి రచన యొక్కటే వెంగమకన్న పూర్వకాలీనమైనది. రచనా నైపుణ్యము విషయమునను పరమానందతీర్థుల రచన యొక్కటే ఈ కవయిత్రి రచనకు దీటైనది. కాని దాని ప్రభావమిందు మృగ్యము. తక్కిన రెండు కేవలము సామాన్యరచనలు. ఇట్లు ఈ పేరిటి రచన యొకటి ఇంతకు పూర్వమే వెలసియున్నను, కథాకల్పన, కథావిస్తృతి, రచనా కౌశలము-అను వాని విషయమున వెంగమకృతి అపూర్వమై, అద్వితీయమై అలరారుచున్నది.

ఈ యక్షగాన కృతియందలి కథాసంవిధాన నైపుణికి సంబంధించిన ముఖ్యవిషయ మొకటి ఇట పేర్కొనదగియున్నది. కథానాయకుడైన జగదీశ్వరుడు ప్రథమ, ద్వితీయ, తృతీయ ద్వారములను గడచిన పిమ్మట నాయిక యగు ముక్తికామినిని గూడుకొనును. ఆ సమయమున భక్తి, జ్ఞాన, వైరాగ్యకాంతలు ఆ దంపతులకు హారతు లిచ్చుచు మంగళములు పాడుదురు. ఈ యక్షగానమును ప్రథమ పర్యాయము పఠించువారికి ఇంతటితో ఈ కృతి ముగిసినదగు అభిప్రాయ మేర్పడును. కాని,

"అని వారంతు లిచ్చిన

వెనుకను దరిగొండపురిని వెలసిన మోక్షాం

గన నహోపర్వతమునఁ జే

కొని జగదీశ్వరుండు దానిఁ గూడి సుఖించెన్.

శ్రీకరచరితుండు చిదచిదీశ్వరుఁడు - ప్రాకట తరిగొండ పట్టణాధిపుఁడు

తానైన శేషాద్రిధాముని చెంత-సానందుఁడై మహాజగదీశ్వరుండు

మమ్మూల కోనలో మోక్షకామినిని-నెమ్మదిగాఁ గూడి నిస్పృహం డయ్యె

నప్పు డెక్కడి సృష్టి యక్కడ నిలిచె -నొప్పుగా సకలజీవులు జ్ఞాను లగుచు

ఘనమైన మోక్షమార్గముఁ జూచు టెఱిఁగి-తనలోనఁ దాని ట్లు దలఁచె

నమ్మాయి"

అని కథాక్రమము కొనసాగుటనుబట్టి ఇది యీ కృతియందలి రెండవ భాగమని స్ఫురించును. ఈ ద్వితీయభాగము భక్తికాంతపై ఆవిష్టుడై యున్న వేంకటేశ్వరునకు వైరాగ్యశక్తి మంగళహారతు లిచ్చి స్తుతించుటతో ముగియుచున్నది. ఈ రెండవ భాగమును "భక్తికాంతావిలాస"మని (కవయిత్రి పేర్కొనకున్నను) అనవచ్చును.

ప్రథమ భాగమున జగదీశ్వరుని (నాయకుని) వెంట ముక్తి మందిరమునకు వచ్చి, వైరాగ్యశక్తిచే ఆవల త్రోయబడిన త్రిగుణములు మొదలైన పరివారముయొక్క తదనంతర స్థితిగతులు, వారి తల్లియగు

మాయాశక్తికి శ్రీవేంకటేశ్వరుడు శరణాగతుడగుట-మున్నగు విశేషములు ద్వితీయభాగమున తెల్పబడియుండుటచే ఈ రెండవ భాగము మొదటి భాగముయొక్క అనంతర కథగా భాసించుచున్నది. ఇట్లు ఈ రెంటికీ చక్కగా లంకె కుదిరియుండుటచే మొత్తము కృతికి "ముక్తికాంతా విలాస" మనెడు నామధేయము సార్థకమై వెలసినది.

నాటకీయత :

నాటకీయతకు ప్రాణతుల్యములు సంభాషణలు, పాత్రల మూలమున నడచునవి. ఈ నాటకమున వేదాంతశాస్త్రమునకు సంబంధించిన సంకేతములే పాత్రలుగా నెలకొల్పబడియుండుటవలన ఆ యా పాత్రల స్వరూపములను సుస్పష్టరేఖలతో చిత్రింపవలసిన ఆవశ్యకత గాని, అవకాశము గాని అంతగా లేకున్నను, వెంగమాంబ తాను రచించిన తదితర యక్షగానములయందువలెనే ఈ కృతి యందును ఆ యా పాత్రల స్వభావములను సంభాషణల ద్వారా ఆవిష్కరింప జేయుటలో తన సిద్ధహస్తతను చక్కగా ప్రదర్శించినది. విచారాత్మకుడను ద్వారపాలుడు (విచారము), వైరాగ్యశక్తి (వైరాగ్యము), భక్తికాంతా (భక్తి)-మున్నగు పాత్రల పల్కులే ఇందులకు ముఖ్యోదాహరణలు. మఱియు ఆ యా పాత్రల సాభిప్రాయ సంభాషణల మూలముగా నిందు వివిధ తాత్త్వికవిషయములు సంగ్రహముగా, సుబోధముగా, శిష్ట వ్యావహారిక భాషలో (వచనమున) వివరింపబడియున్నవి.

ఈ కృతియందలి ఆ యా పాత్రల స్వభావానుగుణ భాషణము నకు ఒకటి రెండుదాహరణలు:

i) ముక్తిమందిర ద్వారము కడకు వచ్చిన జగదీశ్వరుని గాంచి ద్వారపాలకుడు (విచారుడు) "మఱి నీవెవ్వరైనది దెలుప వయ్యా స్వామీ!" యని అడుగును. "ఓరీ ద్వారపాలకా! నేను జగదీశ్వరుడనురా!" అని స్వామి పల్కును. "నీవు జగదీశ్వరుడ వయితే జగముల నేలుచుండవలె గాని, ఇక్కడికి యేల వచ్చినా వయ్యా?" అని వాని ప్రశ్న. "నేను మోక్ష సుందరిని వలచి వచ్చితిని. జాగుసేయక కవాటము తీయరా! సత్కరుణ మీఱ వరము లిత్తును." అని స్వామి సమాధానము. అప్పుడా ద్వారపాలుడు

ఈ క్రిందిది రీతిని నిర్భయముగా ప్రత్యుత్తర మొసగును. "అహో స్వామీ! నా మనస్సున కోరికలు లేవు గనుక నీ విచ్చెడు వరములు నే నొల్లను. ముక్తిని బొందెద ననెడు కోరిక నీకున్నది. నా కది లేదు.కావున నేనే నీకంటె దొడ్డవాడను. నీ వీశ్వరుడవై యనేకజీవు లనెడు బిడ్డల గని దొడ్డ సంసారివై, మాయావరణ మనెడు తెరలో నున్నందున ముక్తికాంత చెంతకు రాకూడదు. ఆ మాయావరణమును గడచి యీవల వచ్చినచో నీవు ముక్తి మందిరములోనికి బోవచ్చును."

పై రీతిగా ద్వారపాలకుడు జగదీశ్వరుని అధిక్షేపించుటలో ఈ విచారనామకుని విమర్శనా స్వభావము వ్యక్తమగుచున్నది. అట్లధిక్షేపింప జేయుటలో ఔచిత్యమునకు భంగము వాటిల్లని సరణిని సంభాషణము సమకూర్చుటలో కవయిత్రి చూపిన వాకచక్యము శ్లాఘనీయము.

ii) జ్ఞానకాంత మధ్యలక్ష్యాంతఃపురకవాటమును మూసివైచినప్పుడు జగదీశ్వర స్వామిని "నీ వెవ్వరది చెప్పవోయీ!" అని ప్రశ్నించును. "విరాట్పురుషుడనే జ్ఞానకాంతా!" అని స్వామి సమాధానము. అందుల కా జ్ఞానకాంత "అల విరాట్పురుషుడ వయితే జాగ్రత్ప్రపంచమం దంటియుండు పోవోయీ!" అని ఎకసక్కెమాడును. ఇదే విధముగా "హిరణ్యగర్భుడు, అవ్యాకృతుడు, తుర్యుడు"- అను స్వామివారి నామధేయములకు అర్థాంతరములు కల్పించి ఆయనను "అటనుండి మరలిపొమ్మనును. ఈ సన్నివేశము భామాకలాపమున సత్యాదేవీ శ్రీకృష్ణులకు జరిగిన "తలుపు దగ్గరి సంవాదము"ను స్మరింపజేయును. ఇట్టి చమత్కార సంవాదములు ఈ కవయిత్రి రచించిన విష్ణుపారిజాతము నను గలవు.[20]

ఈ యక్షగానమందు నెలకొన్న సంవాదఘట్టములలో నెల్ల అత్యంత ముఖ్యమైనది, ఈ కృతికి ఆయువుపట్టని చెప్పదగినది ముక్తికాంతా జగదీశ్వరులకు అంతర్లక్ష్య కవాటము కడ ప్రశ్నోత్తర రూపమున నడచిన సంభాషణము. ఇది పదునెనిమిది చరణములు (Stanzas)

సుదీర్ఘమగు ఏలగా ఈ కవయిత్రి గంటమునుండి జాల్వారినది. అందుండి మచ్చుకుగా నాలుగు చరణములు:

"తెలసీ నా వాండా నైతే నీ దేహామూలో నుండే మహిమా
సలలితముగా నాకూఁ దెల్పారా - ఓ యోగిచంద్రా!
సమ్మతముగా నిన్నూఁ బొందేరా
అంబాలంచాల పద్మమూలూ ఆ ఋన్నావి వాటి కవలా
మంచితేనేకొలనూ వున్నాదే-ఓ ముక్తికాంతా!
పొంచి పా మా కొలనూ గన్నాదే
మిన్నూ బైదూ బాటీ, పండూ వెన్నెలా జూడంగా నందూ
కిన్నెరానాదా మా దేమిరా-ఓ యోగిచంద్రా!
కినిసి దానీలో నే ముండూరా
ఓహెూ వినుమా కిన్నెరాలో వోంకారస్వారూపమైనా
సోహ మానే భావ మున్నాదే-ఓ ముక్తికాంతా!
సొలసి పవనూఁ డందే యున్నాఁడే."

ఏగంటి లక్ష్మప్ప, పోతులూరి వీరబ్రహ్మము మున్నగు వేదాంతుల "తత్త్వము"లలో గోచరించెడి మార్మికత (Mysticism)పై యేలలలో పుష్కలముగా ధ్వనించుచుండుట గమనింపదగినది.

జ్ఞానకాంతకు భక్తికాంతకు సంవాదము, మాయాశక్తికి జ్ఞానవైరాగ్యకాంతలతో కొనసాగిన సంవాదము మున్నగునవి ఈ యక్షగాన నాటకమందలి మఱికొన్ని సంవాద ఘట్టములు. ఈ ఘట్టములయందలి సంభాషణలు భక్తి, మాయ మున్నుగా గల ఆ యా పాత్రల స్వభావములను చక్కగా సమున్మీలింపజేయుచున్నవి. ముఖ్యముగా జ్ఞాన, వైరాగ్య కాంతలకు మాయాశక్తితో సాగిన సంవాదము రుక్మిణీ సత్యభామల, గంగాగౌరుల నడుమ నడచిన సవతి కయ్యమున పోలియున్నది.

మఱియు ఈ నాటకమందలి రచనాంగములైన దరువులు ద్విపదలు, ఏలలు, పద్యములు మొదలగు వెల్ల నాటకీయ లక్షణమును ప్రోదిసేయుచున్నవి. అటనట కొన్ని పెద్ద వచనములు, వర్ణనలు ఉన్నను అవి ప్రదర్శనౌచితికి ఆటంకములుగా లేవు. చాలవరకు తాళనిర్దిష్టములైన

ఇందలి దరువులలో హెచ్చరికలు, తలుపుతీయు పాటలు, పాత్ర ప్రవేశ సూచకములు-ఇత్యాదిగ పలు రకములు గలవు.

ఈ కృతి తాత్త్విక విషయ ప్రధానమైనను, ఇందలి రచనా సరణియంతయు "శృంగారముగా," తలుపుదగ్గరి సంవాదములతో, ఒకదాని వెంట నొకటిగా నడచిన ఉత్తర ప్రత్యుత్తరములతో నాటకీయముగా, సరసము, "లలితము"నగు "శృంగార సత్కృతి"గా అవతరించినది.[21]

ఇందలి రచనావిశేషములు

వెంగమాంబ యీ కృతిలో కొన్నిచోట్ల ఒక విధమగు చిత్ర కవితాధోరణిని చమత్కారముకొరకు ప్రదర్శించినది. ముక్తిమందిర మందలి మధ్య లక్ష్యాంతఃపుర కవాటమును దీయుటకు ముందు విచారాత్మకుడను ద్వారపాలకుడు జగదీశ్వర స్వామివారి సమచిత్తతను పరీక్షించు సన్నివేశమున వినోద సంభాషణలో దిగువ నుదాహరించిన రీతిని కొన్ని అక్షరములపై గుణితమును కూర్చి చిత్రముగా, గూఢార్థస్ఫోరకముగా పల్కినాడు.

"............ఓ స్వామీ! మీరు రాజయోగుల మని యనుకున్నారు గదా! రాజయోగికి మానావమానములయందు దోషరోషములు లేక సమచిత్తుడై యుండవలెను. గనుక యీ పరీక్ష చూడక నేను వాకిలి దియ్యను. అది యేమి పరీక్ష యంటి రేని మీరు బాకేత్వం బియ్యవలెను. మీరు బాకేత్వ మిచ్చితిరేని మా ముక్తికాంత రాకు దీర్ఘ మిచ్చుచున్నది. మీరు బాకేత్వ మియ్యకుంటే మా ముక్తికాంత ఛాకుగుడి యిచ్చి పాకోత్వ మిచ్చుచున్నది. గనుక ముక్తికాంత కావలసియుంటే బాకేత్వ మియ్య మనిన నవ్వియాస్వామి వినోదముగా నిట్లనుచున్నాడు. వినరా వోరి హాస్య గాడా! మాకు మాన రోషాది ప్రకృతి వికారంబులు లేవు గనుక బాకేత్వ మిచ్చే ముక్తికాంత చెంతకు వచ్చే నోయ యని యాస్వామి వినోదంబుగా నిట్లనుచున్నాడు.

బాకుం గుడు సిచ్చిన శీ
బా కొనరఁగఁ గొమ్ము నిడినఁ బరుపతి నది బూ
బాకేత్వం బిచ్చిన బే
బాకోత్వం బిచ్చి చూచి పలికిన నది బో
అనిన విని వాఁడహో స్వామీ! మీరు బాకు గుడుపు,
కొమ్ము నేత్వము రెండేసి మా ర్లుచ్చరించితిరి రైనా నా కది
సంతోష మని నవ్విన యా స్వామి యి ట్లనుచున్నాడు."

-వేదాంత జ్ఞానబోధిని (ము.కాం.వి.) ౬౦-౬౨పుటలు

అక్షర గుణితముపై నిట్టి చమత్కార కల్పన మిమె కృతులలో మతెచ్చటను గోచరింపని విశేషము. ఇది "భీపా" ఇత్యాదులను మఱుగుగా పేర్కొనుచు వినోదదాయకమై యున్నది.

సామాన్య దృష్టికి శుష్కములుగా, నీరసములుగా గానిపించెడి తాత్త్విక విషయములను, తాను మనోజ్ఞముగా సృష్టించిన లౌకిక కథాసూత్రముతో గూర్చి యక్షగాన రామణీయకముతో రంజింపజేసి ప్రజానీకమునకు అందింపవలెనను కవయిత్రి యుదారాశయ మీ కృతిలో ప్రతి పదమున ధ్వనించుచున్నది. ఈ గ్రంథాంతమందలి ఫలశ్రుతి యిందుల కొక తార్కాణము.

"ఇది పఠించినవారు నిది విన్నవారు
నదరక మోక్షార్హులై సుఖింపుదురు
భూచక్రమున నిది పూర్ణమై వెలసి
యాచంద్రతారార్క మై యొప్పఁ గాత."

-వేదాంత జ్ఞానబోధిని (ము.కాం.వి.) ౫౧ పుట.

ఈ కృతి మొదటి భాగములో తరిగొండ లక్ష్మీనృసింహుడు జ్ఞానస్వరూపుడు, విరక్తుడు నైన యోగి యని, రెండవ భాగములో శ్రీ వేంకటేశ్వరుడు భక్తిప్రధానుడు, విశ్వసంసారరక్తుడు నగు భోగియని లౌకిక వ్యవహార దృక్పథము ననుసరించి సూచితమైనది. ఈ యిరువురకు

అభిన్నుడైన జగదీశ్వరుడు ఇందు నాయకుడగుట వలన, భక్తి జ్ఞానముల సమ్యక్ఫలిత మగు ముక్తియే నాయిక యగుటవలన ఈ నాటకము అన్వర్థాభిధానమై యొప్పుచున్నది.

శ్రీ వేంకటేశ్వర పదభక్తివలన జీవులు జ్ఞాన, వివేక, వైరాగ్యములు గలిగి, మాయను బాటి ముక్తినందుకొనగలరనునదే ఈ యాధ్యాత్మిక కావ్యమందలి విశిష్ట సందేశము. మొత్తముమీద ఈ యక్షగానము ఈ కవితా తపస్వినియొక్క కవితా కౌశలము, ఆధ్యాత్మిక జ్ఞానము సంగమించిన సారస్వత తీర్థముగా విరాజిల్లుచున్నది.

గోపికా నాటకము

వెంగమాంబ రచించిన యక్షగానములలో* అలభ్యమైన వాటిలో గోపికానాటక మొకటి కలదు. (అలభ్యమైన ఇతర యక్షగానములు 1) నృసింహ విలాసకథ 2) రుక్మిణీ నాటకము. ఇది వేదాంత విషయకమైన యక్షగానము. అలభ్యమైనను కొన్ని ఆధారములనుబట్టి దీని వైనము నూహింప వీలగుచున్నది. ద్విపద భాగవతారికలో వెంగమ పేర్కొన్న స్వీయరచనలలో గోపికానాటక మొకటి. మఱి యీమె "గొల్లకథ"ను చెప్పినట్లు భ్రౌనుదొర వాక్యము సాక్ష్య మిచ్చుచున్నది.[22] ఈ కవయిత్రి "గొల్లకలాపము"ను రచించియున్నట్లు ఇంకొక ఆధారమువలన తెలియవచ్చినది.

"గొల్లకలాపం అని చెప్పబడుతున్న భాగవతములు రెండు మూడున్నాయి. వాటిలో యజ్ఞపు పుట్ట గురించి చెప్పేది తరిగొండ వెంగమాంబ రచన."[23]

పై ఆధారములను పరికించినచో వెంగమాంబ "గోపికా నాటకము" లేక "గోపీ నాటకము" అను పేరున ఒక "గొల్లకలాపము"ను రచించినదనియు, అదియే భ్రౌనుదొరచే "గొల్లకథ"గా పేర్కొనబడిన దనియు తలంపవచ్చును. ఈమె యక్షగాన కృతులలో పెక్కిటికి ఇట్లు ఒకటికన్న నెక్కువ పేళ్లుండుట యను అంశము పై యభిప్రాయమునకు ఉపబలకమై యున్నది. కావున సిద్ధేంద్రుని "భామాకలాపము" ననుసరించి "విష్ణుపారిజాతము"ను రచించినట్లే, ఈ కవయిత్రి ఆతని మఱియొక రచనయగు గొల్లకలాపము ననుసరించి గోపికా నాటకమును రచించెనని చెప్పదగును.

ఈ కృతి నేడు మృగ్యము. ఐనను సిద్ధేంద్రుని కృతియందలి ఇతివృత్తమునుబట్టి వెంగమ కృతియందలి కథానరణను చూచాయగా ఊహింపవచ్చు. ఈ యుద్దేశముతోనే ఆతని కృతియందలి కథాంశ మీ దిగువ సంగ్రహముగా ఈయబడినది.

సిద్ధేంద్రుని గొల్లకలాపమందలి కథ:

"గొల్లకలాపంలో నాయిక వ్రేపల్లెవాడలోని గొల్లభామ. చల్లోయమ్మ చల్ల అంటూ యాదవ ("గొల్ల") కాంతల సహజసుందరమైన ధోరణిలో ప్రవేశించి హాస్యసంభాషణా చతురుడైన బ్రాహ్మణ విద్వాంసునితో వివాదానికి దిగుతుంది. ఆ వివాదంలో పిండోత్పత్తి "మానవ శిశుజననం" మొదలు మరణం వరకూ చల్లనుంచి వెన్నతియ్యడం మొదలు జీవాత్మ పరమాత్మ సంబంధంవరకూ మానవజీవితం గురించిన, బ్రహ్మాండ సృష్టిని గురించిన సకల విషయాలనూ ఆధ్యాత్మికంగా వా రిద్దరూ చర్చిస్తారు."[24]

ఆధ్యాత్మికతత్త్వమును ఆహ్లాదకరముగా చెప్పెడి రచనారీతి యగుటచే కాబోలు తరిగొండ వెంగమ "గొల్లకలాపము" సరణిలో గోపికా నాటకమును రచించినది. అందులో తన స్వతంత్రత ప్రస్ఫుటమగు నట్లుగా "యజ్ఞపుపట్టు"ను చేర్చినది. ఆ యా లిఖితప్రతుల గ్రంథాలయము లలో గల "గొల్లకలాపము" వ్రాతప్రతుల నన్నిటిని తఱచి పరిశీలించిన యెడల ఈ యనర్ఘకృతి బయల్పడవచ్చును.

వెంగమాంబ యక్షగానములకు సాధారణములైన ముఖ్య లక్షణము లీ దిగువ క్రోడీకరింపబడినవి.

1) ఈ కవయిత్రి యక్షగానకృతు లన్నిటికిని "నాటకము", పెక్కిటికి "విలాసము," "కథ"- అనునవి పర్యాయవాచకములుగా గానిపించుచున్నవి.

ఉదా: శివ నాటకము, బాలకృష్ణ నాటకము, నృసింహ విలాసము, జలక్రీడా విలాసము, సురపారిజాత తరుకథ, చెంచుచెలికథ మున్నగునవి.

2) ఈమె యక్షగానములలో పెక్కింటి మొదటి కవి కావ్యనామాంకిత పద్యము కూర్పబడియుండుట యొక విశేషము.

"శ్రీకరముగాను దరిగొండ శ్రీ నృసింహుం
డైన శేషాచలేంద్రుని యనుమతమున
లలిత మగు ముక్తికాంతా విలాసకృతిని
వెలయ రచియించెఁ దరిగొండ వెంగమాంబ."

-ముక్తికాంతా విలాస ప్రారంభము.

3) సహాయపాత్రల సృష్టి. నాయికానాయకులకు సన్నిహిత పరిధిలో మెలగదగువారి నూహించి, సార్థకములైన పేళ్లతో కవయిత్రి సహాయపాత్రలను సృష్టించినది. శివనాటక, విష్ణుపారిజాతముల యందలి వికటభాషిణి వికటభాషణులు, బాలకృష్ణ నాటకమందలి మాయిక, నక్కజోగి-సార్థకనామధేయులగు నటువంటి కొన్ని సహాయపాత్రలు.

4) ఆ యా ఎఱుక ఘట్టములో ఎఱుకత స్వవిషయమును భంగ్యంతరముగా, చమత్కార చారువుగా చెప్పుట యింకొక విశేషము. శివనాటకమున లక్ష్మి యెఱుకతయై గంగకు సోదె చెప్పెడు సన్నివేశము, విష్ణుపారిజాతమున సరస్వతి సింగియై సత్యభామ కెఱుక చెప్పు ఘట్టము ఇందుల కుదాహరణములు. విష్ణుపారిజాతమున "పలుకు సింగి" స్వవిషయమును సత్యాదేవితో తెలుపు సందర్భమున నిట్లు పల్కెను:

"వివిధదేశంబులు వింతగాఁ దిరిగి-వివిధంబులైనట్టి విద్యలచేత
పరఁగ నందఱినోళ్లఁబడి విజృంభించి-?యిరవుగానే రచ్చకెక్కి యుండు దును
గాన మాయత్తయౌ కలుముల సింగి-నానావిధంబుల ననుఁ బరీక్షించు
నే నున్నచోటుల నిలువక తిరుగుఁ-దా నున్నచోట్లకే తరుణి నన్ బిలుచు
నేను తానొక దిక్కు నిలుచుట యరుదు-పూని నిల్చిన మహాద్భుతముగా
నుండు"

విష్ణు 75-76 పుటలు

పై ద్విపదలలో కవయిత్రి లక్ష్మీసరస్వతుల స్వభావములను భంగ్యంతరముగా వెల్లడించినది.

5) దక్షిణాదిని భజన సంప్రదాయమున "తోడయ మంగళము" (తొలిమంగళము)[25]గా ప్రసిద్ధి గాంచిన తాళ్లపాక కవుల కీర్తనలకు స్పష్టమైన అనుకరణలు దాదాపు ఈ కవయిత్రి రచించిన యక్షగానము లన్నింట కన్పట్టుచుండుట గమనింపదగిన ముఖ్యవిశేషము. ఇందుల కొక యుదాహృతి.

"నారాయణ! తే నమో నమో
భవ-నారద సన్నుత! నమో నమో -తోడయ మంగళము
నాగాభరణ! తే నమో నమో
భవ-నాగమృగేంద్ర! తే నమో నమో (శివనాటకము)
నందాత్మజ, తే నమో నమో
సా-నందహృదయ! తే నమో నమో (విష్ణుపారిజాతము)
నందనందన! తే నమో నమో
సా-నందహృదయ! తే నమో నమో (జలక్రీడా విలాసము)

ఇట్లే తోడయ మంగళమందలి "జయ జానకీరమణ! జయ విభీషణ శరణ!", "శరణు శరణు సురేంద్రసన్నుత!" - ఇత్యాది కీర్తనలకును ఈమె యక్షగానములలో చక్కని యనుకరణలు, అనుసరణలు ఎడనెడ గోచరించుచున్నవి. పై రీతిని తరిగొండ వెంగమాంబ తన యక్షగాన కృతులలో తోడయ మంగళకీర్తనలను సమర్థవంతముగా అనుకరించి, తాళ్లపాక కవుల కృతులయెడ తనకు గల గౌరవాదరములను వెల్లడించినది.

6) వెంగమాంబ యక్షగాన రచనలలో ఇంచుమించు అన్నిటి యందు కూచిపూడి వారి భామాకలాపపు పోకడలు (నాయికా నాయకుల మధ్య ఉత్తర ప్రత్యుత్తరములు, వాదోపవాదములు మొదలగునవి) గోచరించుచుండుట యెన్నదగిన విశేషము.

7) ఈ యక్షగాన రచనలలో శివనాటకము, జలక్రీడా విలాసము అను రెండిటి మొదట విఘ్నేశ్వరపాత్రకు ప్రవేశము కల్పింపబడియుండుట యింకొక ప్రత్యేకత. ఇష్టదేవతా స్తుత్యనంతరము విఘ్నేశ్వరుడు నటింపుచు రంగముమీదికి వచ్చి, తత్రత్యులచే పూజితుడై తన వృత్తాంతమును దెలుపును. విఘ్నకారుల నెల్ల నాటకమునకు దూరముగా జనునట్లా జ్ఞాపించును. ఇది యీ పాత్ర ప్రవేశమునకు గల ప్రధాన ప్రయోజనము. ఈ పద్ధతి శహాజీ (క్రీ.శ. 1684-1712), మేరత్తూరు వేంకటరామశాస్త్రి (18వ

శతాబ్ది) మొదలగు దక్షిణాంధ్ర యక్షగాన కవుల రచనలయందు తఱచు కానవచ్చును. వెంగమ ఈ పద్ధతిని తత్పూర్వదర్శనముల నుండియే స్వీకరించి యుండును.

మఱొక విషయము. మదరాసు అడయారు గ్రంథాలయమున గల వెంగమ శివనాటక ప్రతులలో పై "విష్వక్సేనపాత్రము" లేదు. పైగా అడయారునందలి ప్రతులు పరిమాణమున, రచనయందును ఇంచుక సంగ్రహముగా కన్పట్టుచున్నవి. ఇందువలన ఈ కవయిత్రి తాను తరిగొండలో నుండినప్పుడు సంగ్రహముగా రచించియుండిన శివనాటకమును తిరుమల చేరిన పిమ్మట విష్వక్సేనపాత్రను ప్రవేశపెట్టి, విస్తృతపరచినదని యూహింపదగియున్నది.

8) ఈ యక్షగానములలో బాలకృష్ణ నాటకము, జలక్రీడా విలాసము- అనువానియందలి దరువులలో పెక్కింట పల్లవి, ఉపపల్లవి, చరణముల విభజనము కానవచ్చుచున్నది. ఇది యింకొక ప్రత్యేకత. సంకీర్తనలకు సహజమైన ఈ లక్షణమును దరువులలో ప్రవేశపెట్టుటవలన ఈ కవయిత్రి స్వతంత్రత వ్యక్తమగుచున్నది.

9) కవయిత్రి ఈ యక్షగానములందలి భాషలో పాత్రోచితమగు వైవిధ్యమునే గాక, అటనట వయోనుగుణమగు వైచిత్రినిగూడ ప్రదర్శించియున్నది. ఇది యీమె భాషావేత్తృత్వమునకు పరమ నిదర్శనము.

10) వెంగమ యక్షగానములు దృశ్య, శ్రవ్య-ఉభయ ప్రయోజనాత్మకములుగా రచింపబడినవి.

మొత్తముమీద వస్తువైవిధ్యము, రచనారామణీయకము వెంగమాంబ యక్షగానములకు ప్రధానలక్షణములు. అవే పేర్లతో, ఇంచుమించు అవే ఇతివృత్తములతో ఆమెకు పూర్వాపరములలో మఱికొందఱు కవులు యక్షగానములను రచించియున్నను వెంగమ

యక్షగానములు నిసర్గదేశిలక్షణమునను, నిష్కలశైలీ సౌందర్యము నందును అగ్రగణ్యములై, క్రీ.శ. పదునెనిమిదవ శతాబ్దపు యక్షగాన వాఙ్మయాభ్యున్నతికి పదముల నిదర్శనములై ప్రకాశించుచున్నవి.

ఈ సందర్భమున విద్యారత్న నిడుదవోలు వేంకటరావుగారి ఈ క్రింది యాంగ్లవాక్యము లుట్టంకింప దగియున్నవి.

"In this branch of literature Vengamamba occupies a prominent place. No doubt there are some poets and poetesses who compiled Yakshaganas....................These works reveal her proficiency not only in Sahitya but also in Sangita, as Yakshagana is a combination of the two arts..............All the above works of Vengamamba strictly adhere to the technique of Yakshagana. They contain different varieties of musical compositions like Daru, Dwipada, Manjari, Yela, Gobbillu, Suvvalalu, Dhavalamulu, Sobhanamulu, Mangala haratulu. The style and nature of the conversations employed by the poetess reveal her mastery over the Telugu language."[26]

ఆచార్య యస్.వి. జోగారావుగారు పేర్కొనినట్లుగా వెంగమ యక్షగాన కృతు లన్నియు తుంచి నాటకపు వాటము గల్గి యుండును. అందలి దరువు లెక్కువగాఁ బ్రసిద్ధ తాళప్రధానములు. అటనట రాగములు పేర్కొనబడినవి.

ద్విపదలు, మంజరి, పద్యములు, సీసార్ధములు, వచనములు, ఏలలు, గొబ్బిళ్ళు, సువాలలు, ధవళ, శోభనములు, మంగళహారతులు, చూర్ణికలు, దండకములు మొదలగు పలురకముల రచనావిశేషములు ననేకములుగలవు................................అటవిక జాతుల జీవిత విశేషములనుండి గహనములైన యోగశాస్త్ర రహస్యముల వరకుఁగల యనేకవిషయము లామె కథిగతార్థములు..................ఆమెవలె నిన్ని యక్షగానము లింత సమర్థముగా రచించిన కవయిత్రులు లేరు. సరికదా కవులు నరుదు."[27]

యక్షగానములు - జ్ఞాపికలు

1. చూ. ఈ సిద్ధాంత వ్యాసము 3.0

2 See 'Literary and philosophical works of Tarigonda Vengamamba, A woman Saint', The Madras University Journal, Vol.XXX, pages 18 & 23.

* క్రీ.శ. 1927లో ముద్రితమైన ఈ చెంచునాటక ప్రతి (113వ పుట) డా.మద్దూరి సుబ్బారెడ్డిగారు సౌజన్యమువలన ఈ వ్యాసకర్తకు లభించినది. ఇది ఆచార్య శ్రీ యస్.వి. జోగారావుగారు సేకరించిన అమూల్య యక్షగాన సంకలనములోనిది. ఇందులకు ఆ యిరువురు విద్వాంసులకు ఈ వ్యాసరచయిత మిగుల కృతజ్ఞుడు.

3. చూ. "శ్రవణసుఖంబుగా సామగానంబులు" అను సీసపద్యము, ఆదిపర్వము, VI ఆశ్వా, 23 ప.

4. "అహింసా ప్రతిష్ఠాయాం తత్సన్నిధౌ వైరత్యాగః" (అహింసావ్రతనిష్ఠులైన మహాత్ము లుండెడిచోట స్వభావవైరము గల జంతువులు సైతము వైరము లేక సంచరించును.) చూ. పాతంజల యోగదర్శనము, 2 పా 35 సూ.

6 i) కృతి ప్రారంభము

"ప్రకటముగ బాలకృష్ణ నాటక మనంగ
నొక్కకృతిఁ దగ యక్షగానోక్తిగాను
వెలయ రచియించె యింజేటి వెంగమాంబ
ఇమ్మహిని దత్కథాక్రమం బెట్టి దనిన"

ii) కృతి చివర

"గురుతరంబుగ తరిగొండ నృసింహు-వరలాభమునను సుబ్రహ్మణ్యయోగి
కరుణా కటాక్ష వీక్షణ మహత్త్వమున-నరులెన్న శ్రీకృష్ణనాటకంబవెడు
వరకృతి గావించి వాసుదేవునకు-పరమభక్తిని సమర్పణముగాఁ జేసె
భూచక్రమున నిట్టి పుణ్యప్రబంధ-మాచంద్రతారార్కమై యొప్పుగాత"

చూ బాలకృష్ణ నాటకము (తాళపత్రప్రతి)

* ఈ యక్షగానముయొక్క తాళపత్రప్రతి తరిగొండ వెంగమాంబ బంధువుల వంశమునకు చెందినవారును, మదనపల్లి తాలూకా చిన్నతిప్ప సముద్రము గ్రామకరణమును అయిన శ్రీ ఢాకరాజు వెంకటరమణ రావుగారి యొక్క సౌహార్దమున ఈ వ్యాసకర్తకు లభించినది. అందులకు ఈ వ్యాసకర్త వారికి మిగుల కృతజ్ఞుడు.

7. "సురేంద్రకల్పకంబు గరములీలఁదెచ్చె"

-ఆంధ్ర మహాభారతము, ఉద్యోగపర్వము, II) ఆశ్వా., 310 ప.

"సత్యభామకుఁబారిజాతంబుపైఁగల కోర్కిదీర్చిన రసికుం డితండె"

-ఉద్యోగపర్వము. III) ఆశ్వా., 175 ప.

మఱియు ఈ గాథ ఎఱ్ఱాప్రెగడ హరివంశము (ఉత్తర భాగము -చతుర్థాశ్వాసము) స.పోతనామాత్యుని భాగవతము (దశమస్కంధము - ఉత్తర్ధా భాగము) స. వెన్నెలకంటి సూరన విష్ణుపురాణము (అష్టమాశ్వాసము) నగలదు.

8. బందరు వాస్తవ్యులు శ్రీమాన్ మరింగంటి శేషాచార్యులుగారి భామాకలాపము (కాగితపు వ్రాతప్రతి) యిందుల కాధారము. వారి కూతురు తిరుపతి శ్రీ వేంకటేశ్వర సంగీత నృత్య కళాశాలలో ఉపన్యాస కురాలు అయిన శ్రీ మరింగంటి కాంచనమాలగారి సౌహార్దమున ఈ వ్రాతప్రతిని పరిశీలించు అవకాశ మీ వ్యాసకర్తకు లభించినది. ఇందులకు శ్రీయుత కాంచనమాలగారికి ఈ వ్యాసకర్త మిగుల కృతజ్ఞుడు. శ్రీమాన్ శేషాచార్యులుగారు, కూచిపూడి నివాసులును, సుప్రసిద్ధ నాట్యాచార్యులును అయిన వేదాంతం లక్ష్మీనారాయణ శాస్త్రులుగారి యొద్ద నుండిన వ్రాతప్రతిని చూచి (అందలి హాస్యభాగము లను మాత్రము మినహాయించి) ఈ ప్రతిని వ్రాసికొన్నట్లు శ్రీమతి కాంచనమాలగారు తెల్పినారు.

9. చూ. పారిజాతాపహరణము, v) ఆశ్వా., 3-42ప.

10. చూ. ఎఱ్ఱన హరివంశము, ఉత్తరభాగము iv) ఆశ్వా., 271 ప.

11. 12,13, ఆ పద్యములు, ఉత్తరము మున్నగునవి తరిగొండ వెంగమాంబ రచన లని చాలమందికి తెలియదు. అందును అవి ఆమె రచించిన విష్ణుపారిజాతము నుండి గైకొనబడినవను విషయము నింతవర కెవ్వరెఱుగరు.

* ఈ శివనాటకపు వ్రాతప్రతి (161 వ పుట) సుగృహీతనామధేయులు శ్రీ రావూరి దొరసామి శర్మగారియొద్ద నుండినది. పూజ్యులు, శిష్యవత్సలు లునైన ఆచార్య శ్రీ జి.యన్.రెడ్డిగారి సౌహార్దమున ఈ వ్యాసకర్తకు లభించినది. సుహృదయ వరేణ్యులగు ఆ యిరువురు విద్వాంసులకు ఈ వ్యాసకర్త మిగుల కృతజ్ఞుడు.

14 చూ. 32 (E) 19 తాళపత్రప్రతి, చెన్నపురి అడయూరు గ్రంథాలయము.

15 i) "రహిమీఱ సోమేశ్వరస్వామిఁ దలఁచి"-రాజయోగసారము, పుట4.

ii)"ఇది సోమనాథ విశ్వేశుని పేర" - రాజయోగసారము, పుట 21.

iii) "ఇది సోమనాథ విశ్వేశ్వరస్వామి.

పద పద్మ భక్త సుబ్రహ్మణ్యయోగి" - వాసిష్ఠరామాయణము, పుట 379. పై నిదర్శనములనుబట్టి " "సోమశేఖరుడు", "సోమేశ్వరుడు, "సోమనాథ విశ్వేశుడు", " సోమనాథ విశ్వేశ్వరుడు" అనునవి వెంగమ గురువైన సుబ్రహ్మణ్య యోగికి ఇష్టదైవమగు సోమేశ్వరస్వామికి పర్యాయనామములని నిశ్చయింప వీలగుచున్నది.

16. క్రీ.శ. 18వ శతాబ్ది పూర్వార్ధమున నుండిన లింగమూర్తి యనుకవి రచించిన శివపారిజాతము, క్రీ.శ. 19వ శతాబ్ది పూర్వార్ధమున నుండిన వెంకట కృష్ణాశెట్టి తంజావూరు రాజాస్థానమున రచించిన శివపారిజాతము, వీరభద్ర కవి రచించిన శివభాగవతము -అనునవి అట్టివానిలో ముఖ్యమైనవి. ఈ రచన లన్నియు కథాకల్పము, నాటకీయ నిర్వహణానైపుణి-మొదలగు అంశముల యందు వెంగమాంబ రచనకు తీసికట్టుగా నున్నది.

చూ. ఆం.య.గా.వా.చ.ద్వి.భా., పుటలు 64, 346, 435.

17. ఇది వాల్మీకి మహర్షి ప్రణీతము.

18 క్రీ.శ. 11వ శతాబ్దమున నుండిన కృష్ణ మిశ్రుడను కవి రచించినది.

19 చూ. ఆం.య.గా.వా.చ.ద్వి.భా., పుటలు24, 81, 451

20. చూ. విష్ణుపారిజాతము, పుటలు 28, 29.

21 i) "శ్రీకరముగాను దరిగొండ శ్రీ నృసింహార్యు
డైన శేషాచలేంద్రుని యనుమతమున
లలితమగు ముక్తికాంతా విలాస కృతిని
వెలయ రచియించెఁ దరిగొండ వెంగమాంబ"

ii) "లలి ముక్తికాంతావిలాస సత్కృతిని
శృంగారముగ విరచించి మోక్షంబు
నంగికరించి మహాగురుండైన
హరి కర్పితము సేతు.................."

-వేదాంత జ్ఞానబోధిని (ముక్తికాంతా విలాసము) ౨౭ పుట.

22. చూ ఇదే గ్రంథము ద్వితీయ ప్రకరణము, పుట 70, 20వ అంశము.

23 చూ. ఆంధ్ర వాగ్గేయకార చరిత్రము, పుట 187.

24. చూ. ఆంధ్ర వాగ్గేయకార చరిత్రము, పుటలు 185,186

25. "తోడయ మంగళము" ఐదు కీర్తనలు. చూ. ఆం.య.గా.వా.చ. అనుబంధము. పుట 339. ఇవి తాళ్ళపాక కవుల రచన లనుటకు నిదర్శనముగా వీటిలో నొకటగు 'నారాయణ తే నమో నమో' అను కీర్తన అన్నమాచార్యుల అధ్యాత్మ సంకీర్తనలలో కనిపించుచున్నది. చూ. 'అధ్యాత్మ సంకీర్తనలు' వాల్యూమ్XI, పుటలు 183 - 184

26 The Madras University Journal, Vol. XXX, No I, Pages 24 &25.

27 చూ. ఆం. య. గా. వా. చ. ద్వి. భా. పుట 115, 116.